

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

**GELENEKSEL MAHALLEDE TOPLUMSAL HAFIZA: BURSA
EMİRSULTAN MAHALLESİ**

Ahmet ATABAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

GELENEKSEL MAHALLEDE TOPLUMSAL HAFIZA: BURSA EMİRSULTAN MAHALLESİ

Ahmet ATABAŞ

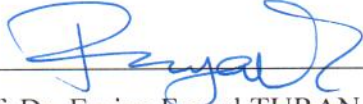
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Ahmet ATABAŞ tarafından hazırlanan “Geleneksel Mahallede Toplumsal Hafıza: Bursa Emirsultan Mahallesi” başlıklı bu çalışma, 12 Haziran 2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Emine Feryal TURAN (Başkan)

Prof. Dr. Esra BURCU SAĞLAM

Doç. Dr. Aslıhan ÖĞÜN BOYACIOĞLU (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

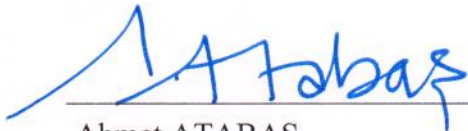
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

25.06.2018

Ahmet ATABAŞ

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

✓ **Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

o **Tezimin/Raporumun tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

o **Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**

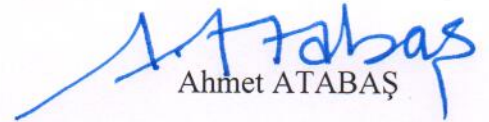
o **Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

25.06.2018

Ahmet ATABAŞ

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Doç. Dr. Aslıhan ÖĞÜN BOYACIOĞLU danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Ahmet ATABAŞ

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında pek çok kişinin katkısı ve desteği olmuştur. Evvela, tezimin danışmanlığını yapan, her zaman desteğini gördüğüm değerli hocam Doç. Dr. Aslıhan ÖĞÜN BOYACIOĞLU'na münhasıran şükranlarımı sunmak isterim. Yine tezimin her aşamasında yönlendirici katkılarını aldığım değerli dostum Murat ŞENTÜRK'e özel olarak teşekkür ederim.

Tez konusu ve çalışılacak sahanın belirlenmesindeki önerileri için Selman BAYER'e şükran borçluyum. Ayrıca sahadaki nitel görüşmelerin organize edilmesinde Sayın Ahmet BAYER ve ailesinin kıymetli desteklerini gördüm, kendilerine teşekkürlerimi arz ediyorum.

Elbette, saha çalışması sırasında, uzunca bir vaktini bana ayırarak, sorularıma sabırla ve samimiyetle cevap veren tüm katılımcıların her birine ayrı ayrı şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca çalışmanın önemini sürekli olarak bana hatırlatan, yönlendiren ve gayretlendiren değerli büyüğüm Sayın İsmail HACIFETTAHOĞLU'na da teşekkür ederim.

Son olarak, çalışmanın yazım sürecinde her zaman desteğini gördüğüm sevgili eşim Elif ATABAŞ'a teşekkürlerimi, birlikte oyun oynama zamanından feragat eden oğlum Ömer Agâh'a sevgilerimi sunuyorum.

Her ne kadar uzunca bir zamana yayılmış ve titizlikle yazılmaya çalışılmış olsa da, çalışmanın hata ve eksikleri vardır. Benden kaynaklı olan bu hata ve eksiklerden dolayı peşinen mazur görülmeyi temenni ederim.

Tezimi anneme, babama ve tüm “mahallelilere” ithaf ediyorum.

ÖZET

ATABAŞ, Ahmet. *Geleneksel Mahallede Toplumsal Hafıza: Bursa Emirsultan Mahallesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Bu çalışmada, sosyolojik düzlemde hafıza-mekân ilişkisine odaklanılarak, geleneksel özelliklere ve tarihi bir geçmişe sahip bir mahallede toplumsal belleğin oluşumu, korunması ve aktarılması konuları araştırılmaktadır. Toplumsal hafıza ve mahalle, çalışmanın merkezinde yer alan kavramlardır.

Toplumsal bellek, bireylerin zihinlerinde yerleşik olmakla birlikte bireysel hafızaların dışında var olan ve bireysel hafızalarımızı da etkileyen ve şekillendiren bir toplumsal hatırlama olgusudur. Her bir bireyde, bireysel bir yeti olduğu düşünülen hafızanın dışında, aile, dini gruplar, köy ve mahalle gibi aynı anda içinde bulunduğu veya mensup olduğu toplumsal grup adedince toplumsal hafıza katmanı bulunmaktadır.

Mahalle ise, aileden sonra bireylerin en yakın fiziki grubunu oluşturmaktadır. İnsan ilişkilerinin mekânsal izdüşümü olarak tanımlanan mahalle, bireylerin hafızasını şekillendiren önemli bir toplumsal grup olmanın yanı sıra toplumsal ilişki ve çerçevelerin belirlendiği önemli bir mekândır. Çalışmada, geçmişi 14. yüzyıla kadar uzanan, belirli gelenek, adet, tören, alışkanlık, pratik ve kurallar gibi kendine has hususiyetlerinin yanında Osmanlı Devleti'nin ilk başkentliğini yapmış Bursa'nın tarihi ve kültürel arka planı nedeniyle araştırma yeri olarak Bursa Emirsultan Mahallesi seçilmiştir. Nitel görüşme tekniği kullanılarak mahallede yaşayan veya geçmişte yaşamış olan 20 kişi ile yarı yapılandırılmış soru formu üzerinden görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak, araştırma neticesinde elde edilen veriler, i) mahalle tarihi, algısı, anlatıları ve değişimi, ii) mekânlar, iii) tören ve etkinlikler, iv) ilişkiler, pratikler ve alışkanlıklar ve son olarak v) şahsiyetler şeklinde beşli bir tasnifle kategorize edilerek sunulmaktadır. Ayrıca mahalledeki toplumsal hafızaya dair bulgular analiz edildiğinde *dini inanç*, *tarihilik* ve *değişim* temaları ön plana çıkan çıkmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Toplumsal Hafıza, Hatırlama, Hafıza-Mekân İlişkisi, Mahalle, Bursa Emirsultan Mahallesi

ABSTRACT

ATABAŞ, Ahmet. *Collective Memory in Traditional Neighborhood: Bursa Emirsultan Neighborhood*, Master's Thesis, Ankara, 2018.

The present study offers an in-depth analysis of the formation, preservation and transmitting of the collective memory in a neighborhood featuring traditional and historical characteristics, focusing on the sociological context of the relationship between memory and space. Collective memory and neighborhood are key concepts of the study.

Collective memory, though embedded in the minds of individuals, exists outside of individual memory as a social remembrance phenomenon that affects and shapes it. Apart from the individual memory, everyone has layers of collective memory as many as social groups they belong to, such as family, religious groups, villages and neighborhoods.

As for the neighborhood, it is the closest physical group of the individuals after the family. The neighborhood, defined as the spatial footprint of social relations, is an important place where social relations and frameworks are identified, apart from being an important social group that shapes the memory of individuals. In this study, Bursa Emirsultan Neighborhood, with a history extending to the 14th century, was chosen as a case study due to special characteristics Bursa shows, as the first capital of the Ottoman State, such as traditions, customs, ceremonies, habits, practices and rules as well as its historical and cultural background. Through a semi-structured questionnaire, interviews were conducted with 20 people who are currently living in the neighborhood or had lived in the past.

As a result, research findings are categorized by a five-fold classification: i) history, perception, narratives/stories and change of the neighbourhood, ii) spaces, iii) ceremonies and events, iv) relationships, practices and habits and finally v) personalities. Moreover, when the findings of the collective memory in the neighborhood are analyzed, the themes of *religious belief, being historicity and change* comes to the forefront.

Keywords

Collective Memory, Remembering, Memory-Space Relationship, Neighbourhood, Bursa Emirsultan Neighbourhood

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	5
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	5
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	6
1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	8
1.3.1. Araştırma Yaklaşımı ve Yöntemi.....	8
1.3.2. Araştırma Sahası	10
1.3.3. Araştırma Grubu	10
1.3.4. Veri Toplama	12
1.3.5. Verilerin Kodlanması ve Analizi	13
2. BÖLÜM: TOPLUMSAL BELLEK	15
2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	15
2.1.1. Bellek/Hafıza ve Toplumsal Bellek/Hafıza	15
2.1.2. Bellek/Hafıza Türleri	20
2.1.2.1. Bireysel/Otobiyografik Hafıza ve Toplumsal/Tarihsel Hafıza.....	20
2.1.2.2. Kişisel-Bilişsel-Alışkanlık Belleği	22
2.1.2.3. Canlı Bellek-Resmi Bellek	24
2.2. KURAMSAL TARTIŞMALAR.....	25
2.2.1. Maurice Halbwachs ve Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri.....	26
2.2.1.1. Rüya Analizi	29
2.2.1.2. Geçmişin Yeniden İnşası	30
2.2.1.3. İşaret Noktaları ve Baskın Anılar	31
2.2.1.4. Çerçeve Kavramı	35
2.2.1.5. Hatırlayan Bir Özne Olarak Gruplar.....	36

2.2.1.6.	Toplumsal Grupların Bireysel Hafızaya Etkisi.....	39
2.2.2.	Paul Connerton ve Toplumsal Alışkanlık Belleği.....	41
2.2.2.1.	Toplumsal Bellek.....	41
2.2.2.2.	Anma Törenleri.....	46
2.2.2.3.	Bedensel Pratikler	49
2.2.3.	Toplumsal Bellek ve Tarih.....	51
2.2.3.1.	Tarihin Yeniden Kurulumu-Bellek İlişkisi	52
2.2.3.2.	Hafıza-Tarih Karşılaştırması	53
2.2.4.	Toplumsal Bellek ve Zaman	54
2.2.5.	Toplumsal Bellek ve Mekân	57
2.2.5.1.	Bellek ve Mekan	57
2.2.5.2.	Mekândaki Değişime Direnç	59
2.2.5.3.	Hafıza Mekânları	60
2.2.5.4.	Anıtlar ve Karşı-Anıtlar	62
3.	BÖLÜM : MAHALLE VE BURSA EMİRSULTAN MAHALLESİ.....	65
3.1.	MAHALLE	65
3.1.1.	Geçmişten Günümüze Mahalle	66
3.1.1.1.	Mahallenin Oluşumu	67
3.1.1.2.	Mahallenin Dönüşümü.....	70
3.1.1.3.	Mahalle Kimliği ve Algısı	72
3.1.2.	Mahalle Mekânları	73
3.1.3.	Mahalle Şahsiyetleri.....	78
3.1.4.	Mahalle İlişkileri	81
3.2.	BURSA EMİRSULTAN MAHALLESİ.....	82
3.2.1.	Mahallenin Tarihi ve Oluşumu	82
3.2.2.	Emirsultan Külliyesi	84
3.2.3.	Erguvan Bayramı	85
4.	BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	88
4.1.	MAHALLE TARİHİ, ALGISI, ANLATILARI VE DEĞİŞİMİ	90
4.1.1.	Mahallenin Tarihi ve Algısı	90
4.1.2.	Anlatılar/Menkıbeler	98
4.1.3.	Mahallenin Değişimi.....	100
4.2.	MEKÂNLAR	103
4.2.1.	Emirsultan Külliyesi	104

4.2.2.	Çay Ocakları/Kahveler.....	107
4.2.3.	Mezarlık	108
4.2.4.	Yıkılan Binalar	111
4.2.5.	Zeyniler Camii ve Mezarlığı	113
4.2.6.	Dokuma Tezgâhları.....	114
4.2.7.	Kültür Merkezi.....	115
4.2.8.	Ağaçlar-Çınarlar-Su.....	116
4.2.9.	Meydan/Çevre Düzenlemesi.....	117
4.3.	TÖREN VE ETKİNLİKLER.....	122
4.3.1.	Erguvan Bayramı	123
4.3.2.	Sünnetler	126
4.3.3.	Düğünler	129
4.3.4.	Ramazan ve Emirsultan’da Davul Çalınmaması	130
4.3.5.	Mevlitler	132
4.3.6.	Bayramlar-Kandiller-İkramlar	133
4.3.7.	Tahanlı (Tahinli) Pide.....	136
4.4.	İLİŞKİLER, PRATİKLER VE ALIŞKANLIKLAR.....	137
4.4.1.	Görgü (Adabımuaşeret) Kuralları	138
4.4.2.	Komşuluk	139
4.4.3.	Dayanışma	145
4.4.4.	Mahallede Alkol Satılmaması, Oyun Oynanmaması.....	147
4.5.	ŞAHSİYETLER.....	148
4.5.1.	Emir Sultan Hazretleri.....	149
4.5.2.	Dini Şahsiyetler.....	150
4.5.3.	Meczuplar/Tevekkeller	152
4.5.4.	Diğer Şahsiyetler	154
	SONUÇ.....	156
	KAYNAKÇA	162
	EK-1 NİTEL GÖRÜŞME SORU FORMU	167
	EK-2 ETİK KURUL İZİN FORMU.....	169
	EK-3 TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK FORMU FORMU.....	170

GİRİŞ

“Aç kapıyı bezirgânbaşı, bezirgânbaşı
Kapı hakkı ne verirsin? Ne verirsin?..

Çocukların hepsi gürbüz ve güzeldi. Fakat üstleri başları perişandı. Bir zamanlar Hekimoğlu Ali Paşa’nın Konağı bulunan bir mahallede bu hayat döküntüsü evler, bu fakir kıyafet, bu türkü ona garip düşünceler veriyordu. Nuran, çocukluğunda bu oyunu muhakkak oynamıştı. Ondan evvel annesi, annesinin annesi de aynı türküyü söylemişler ve aynı oyunu oynamışlardı. ‘Devam etmesi lazım gelen, işte bu türküdür. Çocuklarımızın bu türküyü söyleyerek, bu oyunu oynayarak büyümesi; ne Hekimoğlu Ali Paşa’nın kendisi, ne konağı, hatta ne de mahallesi. Her şey değişebilir, hatta kendi irademizle değiştirebiliriz. Değişmeyecek olan, hayata şekil veren, ona bizim damgamızı basan şeylerdir.” (Tanpınar, 2000, s. 20)

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Huzur* romanındaki bu ifadeler, esasında çalışmamızın iki temel noktası olan hem mahalle, hem de toplumsal hafıza konularına aynı anda işaret etmektedir. Yazar, bir taraftan Hekimoğlu Ali Paşa Konağı’nın bulunduğu mahalleyi güncel hali üzerinden betimler ve “mahallenin” fiziksel değişiminin bir anlamda “mukadder” olduğunu ifade ederken, diğer taraftan bir türkü ve oyun üzerinden nesilden nesile aktarılan ve değişmeyecek olan “toplumsal hafıza”yı vurgular. Çalışmamızın mahalle bölümünde de ifade edileceği üzere Tanpınar (2008, s. 130-131), daha 1940’lı yıllarda dahi “mahallenin kalmadığını”, artık yalnızca belediye teşkilatının bir cüz’ü olarak var olan mahallenin yerini apartmanlara bıraktığını ifade etmiştir. Anlamı, algısı, mekânları ve ilişkileri ile birlikte sürekli değişen ve bundan sonra da değişecek bir fiziksel mekân olan mahallede, Tanpınar’ın ifadeleriyle “değişmeyecek olan”, “devam etmesi lazım gelen” ve “hayata şekilde veren” gelenek, kültür, değer, alışkanlık ve ilişkilerden mürekkep toplumsal hafızanın ne olduğu, nasıl oluştuğu, hangi yollarla aktarıldığı soruları, çalışmamızın temel gerekçesini ve konusunu oluşturmaktadır.

Araştırma ile, bireysel ve toplumsal hafızanın önemli bir parçası ve taşıyıcısı olan mekânlardan, geleneksel nitelikleri ve tarihi vafına binaen araştırma evreni olarak seçilen bir mahalle üzerinden, mahallenin toplumsal hafızasında nelerin olduğu, bunların nasıl korunduğu ve aktarıldığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Aynı zamanda bu çalışma ile, dünyada daha yaygın olmakla birlikte ülkemizde yakın zaman kadar üzerinde

yeterince durulmadığı düşünölen toplumsal bellek konusunda, hafıza-mekân ilişkisi sorgulanarak bu alandaki literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Toplumsal hafıza ya da bellek, bireylerin zihinlerinde yerleşik olmakla birlikte bireylerin ve bireysel hafızaların dışında var olan ve aynı zamanda bireysel hafızalarımızı da etkileyen ve şekillendiren bir toplumsal hatırlama olgusudur. Bireylerde, aile, dini grup, ekonomik faaliyet grubu, mahalle, şehir, ölkö, yerel ve ulusal gruplar gibi aynı anda içinde bulunduğu veya mensubu olduğu toplumsal grup adedince toplumsal hafıza katmanı bulunur. Bir anlamda birbirini etkileyen ve zaman zaman birbirine karışan, zaman zaman da ayrıışan iç içe geçmiş bir hafıza katmanına sahip olduğumuz söylenebilir. Toplumsal belleğe dair diğör bir husus, bireylerin davranışları, değörleri, bilinçleri ve gündelik yaşantısındaki pratikleri oluşturan pek çok konunun, toplumsal bellek tarafından şekillendirildiğı ve bunun vasıtasıyla aktarıldığının sıklıkla ifade edilmesidir. Toplumsal alışkanlıklar, kullanılan dil, adabımuaşeret kuralları, toplumsal değörler gibi bireylerin hayatını ve gündelik pratiklerini oluşturan, aynı topluluktaki çoğunluk tarafından bilinen ve paylaşılan bilgi ve teamüller, büyük ölçüde toplumsal bellek kavramı ile ifade edilen olgu tarafından şekillendirilerek aktarılır ve böylelikle belirli bir süre devamlılığı sağlanır. Bu, toplumsal yaşamın bir gereğı olduğu gibi bireyler açısından da konforlu ve tutarlılık sağlayan bir durum olduğu söylenebilir.

Hafıza, hatırlama eylemine işaret eder. Hatırlama ise hatırlanan şeyin olduğu gibi hatırlanması değöl, şimdiki zamandan ödünç alınan veriler yardımıyla bir yeniden inşasıdır (Halbwachs, 2017, s. 66 ve Kırmızı, 2014). Bu yeniden inşada örneğın Halbwachs (2016)'a göre aile, din, ekonomik gruplar gibi “*toplumsal çerçeveler*”, Connerton (2014)'a göre anma, tören ve bedensel pratiklerin içine gizlenmiş “*toplumsal alışkanlık belleğı*” belirleyicidir. Halbwachs hatırlamanın, bizim zihnimizdekilerin yanı sıra çevremizdekilerin zihinlerinde bulunan ortak veriler ya da kavramlardan yola çıkılarak yapılması gerektiğini, çünkü bu veriler ve kavramların bizim zihnimizden onlarınkilere, onlarınkilerden de bizimkine, karşılıklı ve aralıksız olarak geçmekte olduğunu ve bunun da yalnızca, hafızamızın aynı topluluğun bir parçası olmuş ve olmaya da devam ediyorlarsa mümkün olabileceğini ifade eder.

Bireysel ve toplumsal hatırlama süreçlerinin önemli bir veçhesini, hatırlanan olayın zamanı ve mekânı oluşturmaktadır. Hatırlama eylemi büyük ölçüde zaman ve mekân

üzerinden gerçekleşir. Toplumsal hafızada derin yer etmiş bir savaşı ya da depremi zamanı ve mekânı ile hafızamıza kazırız (Karaarslan, 2014, s. 78). Zaman kavramıyla birlikte mekân ve hafıza arasında yoğun bir ilişki vardır. Kırsal bölgelerde köy, şehirlerde ise mahalleler, bireylerin ilk halkadaki fiziksel çevresi ve en fazla bulunduğu mekân olması nedeniyle hem bireylerin, hem de toplumların kültür, kimlik ve hafızalarının oluşumunda önemli bir konumdadır.

Çalışmamızdaki ikinci önemli başlık olan mahalle kavramı, başta da ifade edildiği üzere artık olmadığı düşünülen ve bu nedenle “nerede o eski mahalleler” nostaljik duygusuyla yaklaşılan, özlemle bahsedilen, televizyon dizilerine ve romanlara konu olan geçmiş zamana ait bir değerli bir mekan ve yakın ilişkiler ağı ile, zaman zaman kurduğu baskı vb. boyutlarıyla birlikte kısmen pejoratif ve menfi anlamıyla tartışılan bir olgu arasında, daha ziyade bu iki farklı zeminde gidip gelmektedir. Auguste Comte’un, insanların akli dengelerini korumalarının temelinde, gündelik temasının olduğu fiziki nesnelerin büyük ölçüde değişmemesinin ve bunların bize bir süreklilik görüntüsünü sunmasının yattığı (aktaran Halbwachs, 2017, s. 139) ifadeleri, esasında içinde yaşadığımız ev ve eşyalar, sokak, yakınımızdaki ağaçlar gibi mahallenin temelindeki nesnelerin önemini vurgular. Araştırma ile, pek çok davranışsal ve toplumsal süreçte önemli rol oynamasına rağmen akademik sahada daha ziyade şehir planlama ve sivil mimari alanlarında yoğunluklu olarak çalışılan mahallenin, toplumsal hafıza veçhesiyle sosyolojik düzlemde incelenmesi sağlanacaktır.

Çalışmamızda araştırma sahası olarak seçilen Bursa’daki Emirsultan Mahallesi, geçmiş 14. yüzyıla kadar dayanan tarihi bir mahalledir. Aslen Buharalı olup Medine’de bulunduğu sırada gördüğü bir rüya üzerine Bursa’ya ve mahallenin şimdiki bulunduğu yere gelen ve mahalleyi kuran Emir Sultan, peygamber soyundan gelmesi ve tasavvuftaki mertebesi nedeniyle dini, Yıldırım Beyazıt’ın damadı olması ve manevi konumu itibarıyla padişahlara kılıç kuşatmasıyla da tarihi açıdan önemli bir zattır. Bu özellikleri nedeniyle yaşadığı dönemde insanların yoğun bir şekilde ziyaret ettikleri bir yer olan Emirsultan, türbenin de dâhil olduğu Emirsultan Külliyesi’nin burada olması nedeniyle tarih boyunca bu özelliğini devam ettirmiştir. Emirsultan’a gösterilen bu ilgi ve saygı, beraberinde pek çok gelenek, anlatı, inanış, mekân, alışkanlık, pratik ve ilişkiyi getirmiştir. Tüm bunlara, Osmanlı’nın ilk başkenti olan Bursa’nın kendi şehir kültürü,

çeşitli milli adet ve gelenekler, dini ritüeller ve yoğun göçle birlikte gelen farklı kültürler ve değişimler de eklendiğinde, ortaya toplumsal hafıza bakımından son derece verimli bir çalışma sahası çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda Emirsultan Mahallesi'nin bu zengin kültürü, tarihi, ilişkileri ve pratikleri araştırılacak, bir anlamda mahallenin toplumsal hafızası yoklanacaktır.

Çalışmamız dört bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde, araştırmamızın metodolojisi aktarılacak ve araştırmamızın konusu, amacı, kapsamı ve yöntemi izah edilecektir. Araştırma modeli olarak *yorumlayıcı* yaklaşım kapsamına giren çalışmamızın yöntemi noktasında; çalışmanın teorik kavramsal ve kurumsal kısmını oluşturan toplumsal bellek ve mahalleye ilişkin *literatür taraması* gerçekleştirilecek, saha çalışması bölümünde ise *nitel görüşme tekniği* uygulanacaktır. Araştırma yeri olarak Bursa Emirsultan Mahallesi belirlenmiştir.

İkinci bölümde, toplumsal bellek kavramına ilişkin kuramsal ve kavramsal çerçeve ortaya konacaktır. Etimolojik bir izahat ve alternatif kullanımlar aktarıldıktan sonra, kuramsal kısımda özellikle Maurice Halbwachs'ın "Hafıza'nın Toplumsal Çerçevesi" ve Paul Connerton'ın "Toplumsal Alışkanlık Belleği" kavramları çerçevesinde toplumsal bellek kuramları ayrıntılarıyla işlenecektir. Toplumsal bellek konusu, bireysel ve toplumsal hatırlama süreçleri, hatırlayan bir özne olarak toplumsal gruplar, işaret noktaları ve baskın anılar, anma törenleri ve bedensel pratikler gibi başlıklar halinde aktarılacaktır. Ayrıca toplumsal bellek-tarih, toplumsal bellek-zaman ve toplumsal bellek-mekân ilişkilerine değinilecektir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde de, mahalle kavramına giriş yapılacaktır, mahallenin oluşumu, mahalle algısı, mahalle mekânları ve mahallenin aktörleri, ilgili literatür üzerinde izah edilecektir. Bu bölümün ikinci kısmında ise Bursa Emirsultan Mahallesi'ne ilişkin erişilen kaynaklar üzerinden bilgi verilecek, mahallenin tarihi ve kuruluşu, önemli mekânları ve kültürü ortaya konmaya çalışılacaktır.

Dördüncü ve son bölümde ise Bursa Emirsultan Mahallesi'nde yapılan saha çalışması ve nitel görüşmeler neticesinde elde edilen veriler tasnif edilerek aktarılacaktır. Analiz aşamasında, elde edilen veriler çerçevesinde ön plana çıkan kavram ve temalar yorumlanacaktır.

1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmamız, hafıza-mekân ilişkisi bağlamında toplumsal belleğin oluşumu ve aktarımında, yakın fiziksel çevremizi oluşturan mahallenin nasıl bir işlev gördüğünün, geleneksel bir mahalle örneği üzerinden incelenmesini konu edinmektedir. Toplumsal bellek, bireylerin zihinlerinde yerleşik olmakla birlikte bireysel hafızaların dışında var olan ve bireysel hafızalarımızı da etkileyen ve şekillendiren bir toplumsal hatırlama olgusudur. Her bir bireyde, bireysel bir yeti olduğu düşünülen hafızanın dışında, aile, dini grup, ekonomik faaliyet grubu, mahalle, şehir veya ülke gibi, yerel ve ulusal gruplar gibi aynı anda içinde bulunduğu veya mensup olduğu toplumsal grup adedince toplumsal hafıza katmanı bulunur. Bir anlamda birbirini etkileyen ve zaman zaman birbirine karışan, zaman zaman da ayrışan iç içe geçmiş bir hafıza katmanına sahip olduğumuz söylenebilir.

Çalışmamızın kavramsal tartışmalar bölümünde ayrıntılı bir şekilde aktarılacağı üzere pek çok sosyal bilimci, tezahürleri veya biçimleri konusunda ayrışsalar da, toplumsal ya da kolektif belleğin var olduğu inancında birleşmektedirler. Özellikle Fransız Sosyolog Maurice Halbwachs'ın üzerinde durduğu bir konu şudur ki, bireysel hatırlama süreçlerimiz büyük ölçüde toplumsal yaşantıya, ilişkiye ve araçlara bağımlıdır. Halbwachs (2016) bunu, “toplumsal çerçeveler” kavramıyla formüle etmektedir. Unutma ihtimalinin en yüksek olduğu hatıralar, çoğunlukla tek başına yaşadığımız, hatırlanmasında diğer hafızalardan destek alamayacağımız hatıralar olmaktadır. Bu durum, şifresini sadece bizim bilip, bir süre sonra unuttuğumuz bir kasayı açamama benzetmesi (Halbwachs, 2017, s. 37) ile ifade edilmektedir. Aileden başlayarak, inanç grupları, ekonomik faaliyet grupları, ulus vb. toplumsal grupların, çevrelerin, yapıların ve ilişkilerin hafızamızın oluşumunda önemli etkileri vardır.

Toplumsal belleğe dair diğer bir husus, bireylerin davranışları, değerleri, bilinçleri ve gündelik yaşantısındaki pratikleri oluşturan pek çok hususun, toplumsal bellek tarafından şekillendirildiği ve bu vasıtasıyla aktarıldığı sıklıkla ifade edilmektedir. Toplumsal alışkanlıklar, kullanılan dil, adabımuâşeret kuralları, toplumsal değerler gibi bireylerin hayatını ve gündelik pratiklerini oluşturan, aynı topluluktaki çoğunluk tarafından bilinen

ve paylaşılan bilgi ve teamüller, büyük ölçüde toplumsal bellek kavramı ile ifade edilen olgu tarafından şekillendirilerek aktarılır ve böylelikle belirli bir süre devamlılığı sağlanır. Bunun, toplumsal yaşamın bir gereği olduğu gibi bireyler açısından da konforlu ve tutarlılık sağlayan bir durum olduğu söylenebilir.

Bireysel ve toplumsal hatırlama süreçlerinin önemli bir veçhesini, hatırlanan olayın zamanı ve mekânı oluşturmaktadır. Hatırlama eylemi büyük ölçüde zaman ve mekân üzerinden gerçekleşir. Toplumsal hafızada derin yer etmiş bir savaşı ya da depremi zamanı ve mekânı ile hafızamıza kazırız (Karaarslan, 2014, s. 78). Zaman kavramıyla birlikte mekân ve hafıza arasında yoğun bir ilişki vardır. Kırsal bölgelerde köy, şehirlerde ise mahalleler, bireylerin ilk halkadaki fiziksel çevresi ve en fazla bulunduğu mekân olması nedeniyle hem bireylerin, hem de toplumların kültür, kimlik ve hafızalarının oluşumunda önemli bir konumdadır.

Bu bağlamda araştırmanın konusu ve kapsamı, teorik düzeyde belirli kültür, duygu, alışkanlık, değer, ilişki, kural ve tören gibi unsurlara işaret eden ve bireysel hafıza ve hatırlama süreçlerinde bu derece etki sahibi olan toplumsal belleğin, pratik düzeyde nasıl oluştuğu ve korunduğu, ne gibi değişimlerin olduğu ve geleceğe nasıl aktarıldığı hususlarının Bursa'daki tarihi bir mahalle üzerinden incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bursa Emirsultan Mahallesi'nin araştırmaya konu edilmesinin nedeni, araştırmanın yöntem bölümünde izah edilecektir.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmamızın da içine girdiği nitel araştırmalar, Maxwell'in de ifade ettiği gibi genel olarak olayların ve ilişkilerin nasıl oluştuğunu ve nasıl bir süreç izlediğini anlamamızı sağlar (aktaran Demir, 2009, s. 290). Bu bağlamda süreç analizi, nitel araştırmaların en güçlü yönüdür.

Araştırmanın amacı, hem bireysel, hem de toplumsal hafızanın önemli bir taşıyıcısı olan mekânlardan, çalışma kapsamında seçilen ve geleneksel nitelikleri haiz olan bir mahalle üzerinden toplumsal hafızanın nasıl korunduğu ve aktarıldığının tespit edilmesidir. Bu çalışmada, dünyada daha yaygın olmakla birlikte ülkemizde yakın zaman kadar üzerinde yeterince durulmadığı düşünülen toplumsal bellek konusunda, toplumsal bellek-mekân

ilişkisi sorgulanarak bu alandaki literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca Türkiye’de zaman zaman tartışılan ve pek çok toplumsal süreçte önemli rol oynayan mahalle kavramının, bir veçhesiyle sosyolojik düzlemde incelenmesi sağlanacaktır.

Toplumsal araştırma yöntemleri bağlamındaki çalışmaları önemli ölçüde referans kabul W. Lawrance Neuman, araştırmaları amaçları bakımından üçe ayırır: incelemeci, tanımlayıcı ve açıklayıcı araştırmalar (2014, s. 51). Neuman’ın tasnifi bağlamında araştırmamızın, kısmen incelemeci, daha ziyade de tanımlayıcı araştırma sınıfına girdiği söylenebilir. Neuman, incelemeci araştırmanın, henüz hakkında yapılmış araştırmanın bulunmadığı yeni konularda, daha ziyade ön fikirler geliştirme ve “ne” sorusu üzerine odaklanarak çok az anlaşılmış bir meseleyi inceleme olduğunu ifade eder. Tanımlayıcı araştırma ise, bir durumun, toplumsal ortam ya da ilişkinin belirli ayrıntılarının resmini sunarak daha ziyade “nasıl” veya “kim” sorusunun cevabını arar. Neuman’ın (2014, s. 53) da ifade ettiği gibi, tanımlayıcı ve incelemeci araştırmanın fazlaca ortak noktası bulunur ve çoğu zaman pratikte birbirine karışır.

Araştırmamızın toplumsal hafıza boyutu, bugüne kadar üzerinde pek çok araştırmanın yapıldığı ve Neuman’ın tasnifi bağlamında “tanımlanmış bir alan” olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda, toplumsal belleğin özellikle mekân düzeyinde incelenmesi, tanımlanmış bu alanın bir boyutunun incelenmesi anlamına gelmektedir ve daha ziyade “nasıl” sorusuna odaklanmaktadır. Çalışmamızın, kuramsal tartışmalar bölümünde ayrıntılı bir şekilde aktarılacak olan toplumsal belleğe dair pek çok kuram, toplumsal belleğin zaman içerisinde bir şekilde, mekânlar, alışkanlıklar, anma törenleri, bedensel pratikler, aile, dini kurallar, ekonomik yapılar ve benzerleri üzerinden aktarıldığını ileri sürmektedir. Çalışmamızda da, toplumsal belleğin geleneksel bir mekân olarak mahalle üzerinden incelenmesi, çalışmaya tanımlayıcı araştırma vasfını kazandırmaktadır.

Toplumsal bellek, Türkiye’de bugüne kadar görece daha az çalışılmış, son zamanlarda üzerinde daha yoğunluklu durulan bir alandır. Bu alandaki çalışmalar incelendiğinde, daha ziyade anıtlar ve simgesel binalar gibi yapılar, eylemler, aidiyetler ve törenler üzerinden incelendiği söylenebilir. Hafıza-mekân ilişkisine dair çalışmalar da bulunmakla birlikte, spesifik olarak geleneksel özellikleri ön plana çıkan, tarihi bir geçmişe sahip, zaman içerisinde görece daha az değişime uğrayan bir mahalle üzerinden

toplumsal belleğin araştırılması, bilindiği kadarıyla daha önce çalışılmamış bir konu olması nedeniyle Neuman'ın işaret ettiği incelemeci araştırmanın kapsamına da dahil olmaktadır.

Sosyal bilimlerdeki araştırmaların amaçları bağlamında Bachman & Schutt'un yapmış olduğu tasnif çerçevesinde de (aktaran Böke, 2009, s. 13), araştırmamızın *keşif amaçlı araştırma (exploratory research)* kapsamına girdiği söylenebilir. Daha ziyade, görece daha az çalışılmış alanlarda kullanılan bu araştırma şekli, çalışmamız bağlamında yeterince verinin olmadığı mekân-hafıza ilişkisi üzerinde temel gerçeklikleri ortaya koymaya yardımcı olacaktır.

1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

1.3.1. Araştırma Yaklaşımı ve Yöntemi

Sosyal bilimler alanındaki çalışmalar, temel fikirler, ideal tipler ve argümanların idealize edilmiş ve basitleştirilmiş modelleri olarak çeşitli yaklaşımlar üzerine inşa edilirler. Bu yaklaşımları bilimsel bir paradigma, yani bir düşünce sistemi bütünü olarak da görebiliriz. Daha geleneksel olarak pozitivist, yorumlayıcı ve eleştirel yaklaşımlar bulunurken, yakın zamanda feminist ve postmodern araştırma yaklaşımları da oluşmaktadır. Pratikte, nadiren toplumsal araştırmacıların bir yaklaşımın tüm bileşenlerini kabul eder, çoğunlukla her birinden çeşitli unsurlar alınarak kaynaştırılır (Neuman, 2014, s. 119).

En eski ve yaygın yaklaşım olan pozitivist sosyal bilim, doğa bilimlerinin karşılığı olduğu ve araştırmacının bir nedensel yasadan mantıksal olarak türettiği bir neden-sonuç ilişkisini temel kabul eder. Sosyal bilimin amacının yasalar keşfetmek olduğunu ve değerden bağımsız ve objektif olması gerektiğini, sosyal bilimler alanında yapılacak açıklamaların, diğer araştırmacılar tarafından da yinelenerek doğrulanabileceğini savunur (Neuman, 2014, s. 129). Yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımı ise, insan bilimlerinde konuşma, kelime ya da resimlerden oluşan bir metnin ayrıntılı bir “okumasına” ve incelemesine vurgu yapan hermenötik (yorumbilgisi) ile ilişkilidir. Her araştırmacı, metnin anlamı için kendi okumasını gerçekleştirir ve bu metne kendi öznel deneyimini aktarır. Neuman (2014), sosyolojide yorumlayıcı yaklaşımın, sembolik etkileşimci ekolle ya da Chicago ekolüyle ilişkilendirildiği ve çoğunlukla nitel araştırma yöntemi

olarak adlandırıldığını ortaya koyar. Yorumlayıcı araştırmacı, pozitivist araştırmacıların aksine, nicel ölçümler ve istatistikler yerine, araştırdıkları konularda daha derin bir anlayış kazanmak adına ayrıntılı nitel veriler toplar. İnsanların duygu ve yorumlarını inceler, paylaşır, olayları onların gözünden görür. Eleştirel sosyal bilim yaklaşımı da, yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımının pozitivist yaklaşıma yönelttiği eleştirilere katılır, ilave eleştiriler yapar ancak yorumlayıcı yaklaşım ile de anlaşmazlığa düştüğü alanlar mevcuttur. Örneğin Bourdieu, hem pozitivistlerin objektif, nicel ampirik yaklaşımını, hem de yorumlayıcıların öznel, iradeci yaklaşımını reddeder (aktaran Neuman, 2014, s. 141).

Bu bilgiler ışığında, araştırmamızın yorumlayıcı yaklaşıma dahil olduğunu söylenebilir. Bunun nedenleri arasında, çalışmanın nitel bir araştırma olması, araştırmanın yüz yüze görüşme tekniğiyle yapılacak olması, katılımcıların öznel deneyimlerinden sonuçlar çıkartılmaya çalışılacak olması gibi nedenler sayılabilir. Genel olarak yorumlayıcı yaklaşımın, insanların kendi toplumsal dünyalarını nasıl sürdürdüğüne dair anlayış ve yorumlara varmak üzere yapılan sistematik analiz (Neuman, 2014, s. 131) tanımı ile araştırmamızın amacı ve içeriği örtüşmektedir.

Araştırmamızın da dahil olduğu nitel araştırmalarda, örneklemin temsil gücünden çok araştırılan konuyu aydınlatma potansiyeline odaklanılır. Neuman'a (2014, s. 320) göre, nitel araştırmalarda örneklemin temel amacı, araştırılan konuyu netleştirebilecek ve derinleştirebilecek olan belirli kişiler, örnekler, olaylar ya da eylemler toplamaktır. Bu kapsamdaki örnekleme yöntemlerinden biri olan *amaçsal örnekleme*, genelleme yapılmayı gerektirmeyen belirli özel konularda tercih edilen bir örnekleme modelidir. Açıklayıcı araştırmalarda ya da saha araştırmalarında yoğunlukla kullanılır. Genellikle araştırmacı, kendisi ya da bir uzman yardımıyla yargı kullanarak ya da belirli bir amaç etrafında örnek olay ya da kişileri seçer. Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir diğer örneklem yöntemi de, kartopu örneklemesidir. Toplumsal araştırmacıların, çoğunlukla birbiriyle bağlantılı insanlar ağıyla ilgili çalışmalarından dolayı bu yöntem tercih edilir. Çalışmamızda büyük ölçüde *amaçsal örnekleme (purposive sampling)*, kısmen de *kartopu örnekleme* yöntemlerin seçilme nedeni genellikle, nitel görüşmelerdeki zorunluluk çerçevesinde eldeki bilgilere göre ana kitleyi en iyi temsil edeceğine karar verilen bireylere ulaşılması gerekliliğidir (Seyidoğlu, 2003).

1.3.2. Araştırma Sahası

Araştırma yerinin seçiminde, genellikle verilerin zenginliği ve araştırmaya uygunluk en önemli kriterlerdendir (Neuman, 2014, s. 533). Araştırmalar bağlamında bazı yerlerin zengin veriler sağlama olasılığı diğerlerinden fazla olabilmektedir. Araştırmamızda Bursa Emirsultan Mahallesi'nin seçilme nedeni, öncelikli olarak geleneksel diyebileceğimiz tarihî bir vasma sahip olmasıdır. Her ne kadar Alver'in (2013, s. 14), günümüz mahalle incelemelerinin önünde önemli zorlukların bulunduğu, bu yüzden mahalleye dair literatürün büyük ölçüde geçmiş dönemlerin mahalleleri (özellikle Osmanlı mahallesi) üzerine olduğunu ve bu durumun mahalle üzerine çalışmalarda sağlıklı bir zemin oluşturmadığına dair tespitinde haklılık payı olmakla birlikte, mahalle üzerine toplumsal hafızanın oluşumu ve aktarımı özelinde yapılacak olan bir çalışmada bu niteliklerde bir mahallenin çalışılmasının bir gereklilik olduğu düşünülmektedir.

İleride değinileceği üzere, Emirsultan Mahallesi, geçmişi 14. yüzyıla kadar giden bir tarihe sahiptir (Köseoğlu, 1946). Toplumsal belleğin korunması ve nesilden nesile aktarılması konusu incelenirken, herhangi bir yeni şehri ya da şehrin yeni inşa edilen kısımlarında yer alan bir mahalle ya da semti incelemek anlamlı sonuçlar vermeyebilir. Aynı şekilde özel bir tarih, kültür ve mekânâ sahip olmasına rağmen, zaman içinde çeşitli imar projeleri ya da göçler nedeniyle fiziksel, demografik ve kültürel olarak büyük değişimler yaşayan ya da Cem Behar'ın çalışmasıyla bildiğimiz İstanbul'daki Kasap İlyas Mahallesi örneğindeki gibi "ölümü" ilan edilen mahallelerin olduğu da bilinmektedir. Bu bağlamda şehir olarak Bursa ve Bursa'nın en eski mahallelerinden biri olan Emirsultan, tarihi bir geçmişe sahip, zaman içinde fiziksel değişimin ve kültürün diğer semt ve mahallelere nispeten daha yavaş yaşandığı bir yer olmasından ve yapılan ön görüşmeler neticesinde kendine has kimliği olan bir yer olduğuna dair veriler elde edilmesinden dolayı araştırma yeri olarak belirlenmiştir.

1.3.3. Araştırma Grubu

Araştırma kapsamında, hayatının bir bölümünü ya da tamamını Bursa Emirsultan Mahallesinde geçirmiş 20 kişi ile görüşülmüştür. Görüşme süreleri otuz dakika ile bir buçuk saat arasında değişmiş, ortalama 1 saat olarak gerçekleşmiştir. Katılımcıların 13'ü erkek, 7'si kadından oluşmaktadır. Katılımcılar arasında mahallede doğup bugün 60'lı

veya 70’li yaşlarından olanlar, mahallenin muhtarı, imamı, kanaat önderleri gibi önemli şahsiyetleri, mahalle sakini öğretim üyeleri ve öğretmenler, mahallenin gençleri, mahalle esnafı, mahallenin ev hanımları gibi kişiler yer almaktadır. Katılımcılar seçilirken, mahalleyi temsil bağlamında kişilerin hem eğitim, meslek, yaş gibi demografik yönden, hem de doğma büyüme mahalleli olanlar, mahalleden taşınanlar veya mahalleye sonradan gelenler gibi farklı katmanlardan olmasına dikkat edilmiştir.

Nitel Görüşme Katılımcı Profilleri

Katılımcı 1	M.Ö. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahallede yaşıyor.
Katılımcı 2	L.Y. Erkek. Esnaf. 71 yaşında. 48 yıldır mahallede yaşıyor.
Katılımcı 3	S.Ö. Erkek. İş adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahallede yaşıyor.
Katılımcı 4	Ş.Ç. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahallede yaşıyor.
Katılımcı 5	A.E. Erkek. Emekli Matematik Öğretmeni. 69 yaşında. 65 yıldır mahallede yaşıyor.
Katılımcı 6	M.E. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahallede yaşıyor.
Katılımcı 7	Y.Z.A. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahallede yaşıyor.
Katılımcı 8	M.A. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahallede yaşıyor.
Katılımcı 9	N.A. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 20 yıl mahallede yaşadı.
Katılımcı 10	Y.S. Kadın. Emekli Sınıf Öğretmeni. 40 yıldır mahallede yaşıyor.
Katılımcı 11	K.K. Erkek. Esnaf. 28 yıldır mahallede yaşıyor.
Katılımcı 12	A.E.Ö. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.
Katılımcı 13	S.A. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.
Katılımcı 14	M.S. Kadın. Çalışan. 45 yaşında. 25 yıldır mahallede yaşıyor.
Katılımcı 15	A.Y. Kadın. Ev Hanımı. 83 yaşında. 80 yıldır mahallede yaşıyor.
Katılımcı 16	R.B. Kadın. Ev Hanımı. 49 yıldır mahallede ikamet ediyor.
Katılımcı 17	S.D. Kadın. Ev Hanımı. 57 yıldır mahallede ikamet ediyor.
Katılımcı 18	F.S.K. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme Emirsultanlı.
Katılımcı 19	M.C. Erkek. Emekli devlet memuru. 34 yıl mahallede yaşadı.
Katılımcı 20	S.B. Erkek. Devlet Memuru. 40 yaşında. 30 yıl mahallede yaşadı.

1.3.4. Veri Toplama

Çalışmada, sosyal olguları içinde bulunulan çevre içinde incelemeyi, araştırmayı ve anlamayı amaçlayan ve ölçmekten çok değişkenlerin derinlemesine incelenmesini önceleyen (Demir, 2009, s. 288) nitel araştırma ve nitel araştırma içerisinde de *nitel görüşme yöntemi* uygulanmıştır. Bu yöntemin seçilme nedeni, bir mekân üzerinden toplumsal belleğin aktarılması hususunun, sayısal veri ya da istatistiksel analizlerden daha ziyade, bireylerin zengin anlatımları ve bunların yorumlarına duyulan ihtiyaçtır. Nitel görüşme tekniğinin kullanılma nedenleri arasında, içtenlikli ve derinlemesine bilgiler toplayabilme ve geniş sondajlama sorularıyla yanıtların güvenilirliğini sağlama ihtiyacı olduğu da söylenebilir.

Araştırmada, görüşme yöntemleri içerisinde yer alan *yarı yapılandırılmış görüşme* tekniği uygulanmıştır. Sorular açık uçlu sorular olmakla birlikte belirli bir sistematik ve yapı çerçevesinde sorulmuştur. Böylelikle hem belirli bir sistematik izlenirken, hem de görüşülenden daha detaylı bilgiler vermesi hedeflenmiştir. Maxfield ve Babbie'nin de belirttiği gibi, açık uçlu soruların amacı daha detaylı ve zengin bilgiye ulaşmaktır. Açık uçlu soruları tasnif etmek güç olsa da, nitel araştırmalar genelde daha az kişiyle yapıldığı ve genellemekten daha ziyade belirli olguları tarif veya izah etmek amacını güttüğü için bu önemli bir sorun değildir (aktaran Demir, 2009, s. 292). Neuman (2014, s. 585)'in ifade ettiği gibi saha görüşmeleri, karşılıklı bir keşif sürecini teşvik etmelidir.

Veriler, *derinlemesine görüşmeler* yoluyla toplanmıştır. Bireysel görüşmeler gönüllülük esasına göre yapılmış, bireysel görüşmelerin yapılacağı kişilere Gönüllü Katılım Formu imzalatılmıştır. Görüşmelerde, katılımcılardan izin alınarak ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Araştırma verileri, araştırmacı tarafından katılımcıların istedikleri mekânda ve zamanda toplanmış, araştırma kapsamında bireysel görüşme yapılması planlanan kişilere araştırma hakkında bilgi verilmiştir.

Verilerin yeterliliği açısından nitel çalışmalar, nicel çalışmalarda olduğu gibi özne sayısına göre değil, toplanan veri miktarına göre değerlendirilir. Morse'nin de ifade ettiği gibi kâfi miktarda veri toplandığında ve doygunluk gerçekleştiğinde yeterlik sağlanmış

olur (aktaran Neuman, 2014, s. 660). Bu bağlamda araştırmamızda 20 katılımcı ile veri yeterliliğinin sağlandığı görülmüştür.

1.3.5. Verilerin Kodlanması ve Analizi

Nitel veri kodlamalarında genellikle araştırmacılar, ham verileri kavramsal kategorilere ayırır ve temalar veya kavramlar yaratır. Nitel araştırmalarda kodlama, veri analizinin önemli bir parçasıdır. Araştırmacıyı kurama ve genellemelere doğru ilerletir. Kodlama, eşzamanlı olarak veri indirgeme ve verileri analitik kategorilere ayırma işlemini ihtiva eder. Verilerin kodlanması, çok sayıdaki işlenmemiş verilerin küçük, işlenebilir kümelerle indirgenmesi işidir (Neuman, 2014, s. 664). Nitel verilerin kodlanmasında genellikle iki yöntem kullanılır. Bunlardan ilki, öncesinde kavramlardan oluşan bir listeyle kodlamaya başlanması; ikincisi ise, kodlama temalarının veri notlarının okurken oluşturulmasıdır. Bu bilgiler ışığında çalışmamız özelinde, toplumsal bellek kuramlarına ve hatırlama pratiklerine dair teorik bilgiler ve benzer alanlarda yapılan saha çalışmalarının verileri, ister istemez bazı tema ya da kavramların zihninin bir kenarında tutulmasını sağlamıştır ancak kavram ya da temaların oluşturulması işlemi, verilerin incelenmesi esnasında gerçekleştirilmiştir.

Strauss'un yapmış olduğu tasnif çerçevesinde (aktaran Neuman, 2014, s. 664-669), araştırmamızda veriler üçlü bir kodlama sistemi ile kodlanmıştır. Birinci aşama olarak, açık kodlama yapılmış ve sahadan elde edilen veriler okunurken belirli tema ya da kavramlar tespit edilmiştir. İkinci aşamada eksenli kodlama yapılmış ve verilerin üzerinden geçerken, veriler değil, açık kodlama ile elde edilen tema veya kavramlar gözden geçirilerek incelenmiştir. Bu aşama bir anlamda tema ya da kavramları yeniden düzenlemek, sınıflandırmak, birleştirmek, elemek ya da genişletmek üzere yapılmıştır. Son aşamada ise *seçici kodlama* yapılarak, verilerin üzerinden son bir kez geçilmiş ve belirlenen tema ya da kavramlara örnek oluşturan vakalar aranarak karşılaştırmalar yapılmıştır.

Kodlamalar neticesinde öne çıkan tema ya da kavramlar üzerinden veri analizi gerçekleştirilmiştir. Neuman, veri analizinin, “verilerde örüntü arama” anlamına geldiğini ve tekrar eden davranışlar, nesneler, aşamalar ya da fikirler üzerinden gerçekleştirildiğini ifade eder (2014, s. 673). Örüntüler belirlendikten sonra bu örüntüler, çalışmamızın

kuramsal tartışmalar bölümünde ifade edilen kuramlar ve Emirsultan Mahallesi'nin fiziksel ve kültürel ortamı çerçevesinde yorumlanmıştır.

Yorumlama aşamasında, daha ziyade *ideal tipler* çerçevesindeki bağlamları karşılaştırma ve benzeşimler (analoji) kullanılmıştır. İdeal tipler, Weber tarafından ortaya konulmuş ve pek çok nitel araştırmacı tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. İdeal tipler, karşılaştırma amaçlı olarak kullanılan ve Neuman'ın ifadesiyle “yapay bir araçtır”, çünkü gerçeklikler, ideal tipe hiçbir zaman tam anlamıyla uymaz (2014, s. 674). Bağlamları karşılaştırma, zıtlıklar ve ayırıcı özellikleri olan örnek olaylar üzerinden genel süreçlerin işleyişini ortaya koymaya yarar. Spesifik şartların, kültürel ortamların ve bireysel bakış açılarının, toplumsal ortam ve süreçlerin anlaşılmasındaki benzersiz rolünü gösterir.

Benzeşimler ise genellikle nitel verileri düzenlemek amacıyla, iki nesne, süreç, aşama ya da olayı birbirine benzer olduğunun ifade edilmesidir. Daha ziyade sonuçların netleştirilmesi ve mantıksal karşılaştırmaları kolaylaştırmak için yapılır (Neuman, 2014, s. 676). Bilinen şeylere ve tanıdık deneyimlere atıfta bulunarak, veriler içindeki örüntüler hakkında bilgileri iletir. Çalışmamız özelinde, örneğin Connerton'ın Fransız Devrimi sonrasında toplumsal belleğin bir yansıması ve devamı olarak nitelendirdiği bedensel pratikler, saha çalışmamızda elde edilen verilerle karşılaştırılmış ve bazı benzeşimler ortaya konulmuştur.

2. BÖLÜM: TOPLUMSAL BELLEK

2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.1. Bellek/Hafıza ve Toplumsal Bellek/Hafıza

Toplumsal bellek kavramının, nüansları olmakla birlikte büyük ölçüde aynı anlama işaret eden farklı kullanımları bulunmaktadır. Bu durum, hem İngilizce, hem de Türkçe literatür için geçerlidir. Kavramımızın Türkçe'deki karşılığı olarak yaygın olarak toplumsal hafıza, toplumsal bellek, kolektif bellek, sosyal hafıza, geçmişte daha yaygın olmakla birlikte içtimâî hafıza ya da cemiyet hafızası gibi kullanımlar tercih edilmektedir. Bugün için genellikle toplumsal ya da sosyal diyerek ifade etmiş olduğumuz kavram ve hususlar, bundan 40-50 sene kadar evvel daha yaygın olarak *içtimâî* kavramıyla ifade edilmekte idi. Örneğin Hilmi Ziya Ülken'in (1969) Sosyoloji Sözlüğü adlı eserine bakacak olursak toplumsal ya da sosyal yerine neredeyse tamamen *içtimâî* kelimesinin/kavramının kullanıldığını görürüz.

Kullanım tercihleri farklı olmakla birlikte burada kavramın iki boyutu ortaya konulmalıdır. Birinci olarak kavramın toplumsal, kolektif, sosyal, içtimai veya cemiyet boyutu anlamsal ve etimolojik olarak incelenmelidir. Türkçe kökenli olan ve bugün dilimizde eş anlamlıları arasında en yaygın olarak kullanılan *toplum* kelimesinin Türk Dil Kurumu (2017) tarafından “aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanların tümü, cemiyet” olarak tanımlandığı görürüz.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde, *toplum* kelimesinden türetilmiş ve “*toplumla ilgili*” anlamına gelen bir kelime olarak *toplumsal*, batı dillerinde “*toplumsal*” kelimesine karşılık gelen *social* kavramının Türkçeleştirilmesi ile oluşmuş bir kelime olarak *sosyal*, Arapça'da “*toplanma, birikme*” anlamına gelen “*içtimâ*” kelimesine nispet eki eklenmesi suretiyle oluşmuş *içtimâî*, Fransızca *collectif/collective* kelimesinin Türkçeleştirilmesiyle elde edilen ve “*birçok kimsenin bir araya gelmesi sonucu olan, ortaklaşa, toplu*” anlamlarına gelen kolektif ve son olarak Arapça'da “*toplamak*” anlamına gelen “*cem*” kelimesinin mastar eki ile birleşmesi sonucu oluşmuş ve toplum manasının yanı sıra

yüksek dernek, sosyete, düğün anlamlarında da kullanılan *cemiyet* kelimelerinin küçük farklılıklarla birlikte aynı anlama işaret ettiğini görebiliriz.

Kavramın ikinci boyutunu ise hafıza veya bellek oluşturuyor. Arapça’da *hefeze* kökünden üretilmiş bir kelime olan ve “*saklayan, muhafaza eden*” anlamına gelen hafıza için yine Türk Dil Kurumu’na (2017) müracaat edecek olursak bize şöyle bir tanım verilmektedir: “yaşantıları, öğrenilen konuları bilinçli olarak akılda tutma, saklama gücü, bellek.” Bir başka sözlük ise hafızayı, “idrak edilen, algılanan, öğrenilen şeyleri zihinde tutma ve hatırlama hassası, bellek” olarak tanımlamaktadır (Ayverdi, 2005, s. 1140). Her iki sözlüğün de hafıza kelimesine eş anlamlı olarak sundukları bellek kelimesi, “*öğrenmek, öğrenip akılda tutmak*” anlamındaki Türkçe “*bellemek*” kelimesinden türetilmiş ve “yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin” şeklinde tanımlanmaktadır. Belleğin aynı zamanda teknik bir karşılığı olarak “bir bilgisayarda, programı değişmeyen verileri, yapılacak iş için gerekli olan ara sonuçları toplayan bölüm” olarak da bir tanımı mevcuttur.

Toparlanacak olursa, hafıza ve bellek kelimelerinin eş anlamlı olarak kullanıldıklarını ve tanımlarda ortak olarak, *yaşananları, öğrenilenleri, idrak edilenleri akılda/zihinde tutma ve saklama yetisinin* vurgulandığını, belleğin tıp ve mühendislik gibi teknik alanlarda da kullanıldığını ve toplumda daha yaygın olarak hafıza kelimesinin tercih edildiği söylenebilir.

Türkçe kavram ve sözlüklerde, kelimelerin ve kavramların etimolojik kökenlerini de göz ardı etmeyerek yapmış olduğumuz bu kısa gezinti neticesinde, toplumsal bellek kavramının ve bu kavrama muadil kullanımların esasında iki temel kısımdan/boyuttan oluştuğunu öne sürebiliriz. Bunlardan ilkinin daha ziyade *toplamak ve toplanmak* kökeninden üretilen ve *bir arada yaşayan insan topluluğuna ait, ortak* manasını haiz; ikincisinin ise daha ziyade *saklama/muhafaza etme* kökeninden türetilmiş ve *şeyleri zihinde tutma, saklama ve hatırlama* anlamlarını haiz kelime ve kavramlar olduğu görülmektedir.

İngilizce literatüre bakılacak olursa, burada da benzer şekilde *collective memory* (kolektif bellek/hafıza) ve *social memory* (sosyal bellek/hafıza) kullanımlarının daha ön planda

olduğu, ancak *public memory* (kamu hafızası/belleği) ve *cultural memory* (kültürel hafıza) kavramlarının kullanımına da rastlandığı görülmektedir.

Kelimelerin etimolojik kökenleri ve sözlük anlamlarına bakıldığında, Fransızca *collectif* ve Latince “bir araya toplamak” anlamına gelen *collectivus* kökeninden üretilmiş bir kelime olarak kolektif, “bir grup insanın her bir bireyi tarafından paylaşılan” sözlük anlamına sahiptir (Cambridge Dictionary, 2017). Yine Latince “müttefik” anlamındaki *socialles/socius* kelimesinden türetilen *social*, sıfat olarak “bir toplum ve organize bir şekilde birlikte yaşayanlarla ilgili” sözlük anlamını taşımaktadır. *Public* kelimesine baktığımızda, yine etimolojik olarak Latince “insanlara ait” manasındaki *publicus* kelimesinden gelmekte ve “belirli ya da kısıtlı bir grup değil, insanların tümü ile ilgili” anlamına geldiğini görmekteyiz. Son olarak *cultural* kavramını ele alalım. Etimolojik olarak Latince “toprağı ekip biçmek” kelime manasına gelen *cultura* ve oradan mülhem Fransızca’da *culture* kelimesinden gelmekte ve sözlüklerde “bir toplumun inançları, gelenekleri ve davranışları ile ilgili” manasını taşımaktadır. Toparlanacak olursa, bu İngilizce kelime ve kavramlarda Türkçe kullanımlarda olduğu gibi bazı vurguların ortak olduğu görülmektedir. “Paylaşılan, ortak” ve “bireyden ziyade bir grup insana ve topluma ait” vurguları bu noktada ön plana çıkmaktadır.

Terminolojik olarak Türkçe ile mukayese edildiğinde, İngilizcedeki kullanımların yukarıda Türkçe kısmında bahsedildiği şekliyle ikinci, yani hafıza kısmının *memory* olarak sabit olduğunu, yalnızca ilk kısmın farklılaştığı ilk adımda tespit edilebilmektedir. Peki acaba kavramın ilk kısmındaki *collective*, *social*, *public* ya da *cultural* kelimeleri/kavramlarının tercih edilmesinin nedeni, büyük ölçüde Türkçe’de olduğu gibi eşanlamli kelimeler ya da eski-yeni kullanımlar arasından pek de mühim olmayan bir tercih midir, yoksa bu kelimelerden birini tercih edenlerin vurgulamak istedikleri bir nüans var mıdır? sorusuna cevap aranmalıdır.

Leiden Üniversitesi’nde yürütülen bir araştırma projesindeki bir çalışmaya göre, Halbwachs, *collective memory* terimini kullanmış, buna karşın tarihçiler ve sosyal bilimciler çoğunlukla *social memory* terimini tercih ederken bazı filozof ve çoğu edebiyatçılar *cultural memory* terimini tercih etmektedir (Memory: concepts and theory, 2018). Pratikte terminolojik olarak “ortak (shared) hafıza” tanımlarındaki bu farklılıklar, bu alandaki çalışmalara dair yaklaşımlardan daha az bir farklılığa işaret etmektedir.

Çalışmaya göre *collective memory* teriminin mucidi Halbwachs, aile, sınıf ve din gibi sosyolojik kategorilere dayalı yaklaşımı tercih etmektedir. *Cultural memory* terimini tercih edenlerin yaklaşımı hatırlama, baskılama ve zaman zaman psikanalitik düşüncenin de verileriyle bilinçaltına dair güçlü bir ilgi ve bunların edebiyat ve görsel sanatlardaki izlerinin takibini daha ziyade konu edinmektedir. *Social memory* teriminin kullanıcıları ise hafızanın sosyal çevresine daha fazla odaklanma eğilimindedir ve geçmişe dair bireysel hikâyelerin mevcut anlatılar ve anma biçimleri ile nasıl bir etkileşim içinde olduğunu sorgulamaktadırlar.

Bahsedilen bu nüanslar bir kenara, sosyoloji alanında toplumsal hafıza/bellek denildiğinde akla gelen ilk isim **Maurice Halbwachs**'tır ve kendisinin kullandığı kavram *collective memory*'dir. Bu kavramın uluslararası literatürde büyük ölçüde kabul edildiği ve yaygın olarak kullanıldığı söylenebilir. Halbwachs, kendinden önce Bergson ve Durkheim'in yaptığı tartışmayı devam ettirerek bireylerin, sosyal yapı ve anlamlardan soyutlanmış imge ve görüntüleri hatırlamasının ancak rüyalarda olabileceğini belirtmektedir (Karacan, 2015). Bunun dışında geçmişi anlamamız/hatırlamamız, ait olduğumuz gruplarla ilişkilerimize dayanmaktadır. Bu bağlamda Halbwachs, hafızayı sosyal inşanın bir konusu olarak tasavvur eden ve **sosyolojinin çalışma alanına getiren** kişi olarak kabul edilmektedir.

Halbwachs ve sonrasında toplumsal hafıza çalışmalarında kullanılan temel kavramları tanımlamak ve farklarını ortaya koymak ve neden sadece *collective memory* değil *social memory*, *cultural memory* gibi kavramların tercih edildiğinin izini sürmek üzere, konu hakkındaki tartışmaları toparlayıcı nitelikteki bir başka çalışmaya müracaat edelim. Olick ve Robbins (1998, s. 111)'e göre Halbwachs, *otobiyografik hafıza*, *tarihi hafıza*, *tarih* ve *kolektif hafıza/bellek* kavramları arasındaki farkları ayırt etmiştir. Tarihi hafıza, bize sadece tarihi kayıt ve vesikalar üzerinden ulaşan hafıza olur iken otobiyografik hafıza, bizim tecrübe ettiğimiz olayların hafızasıdır. Tarih, hayatlarımızın artık önemli bir parçası olmayan ve artık organik bir bağımızın olmadığı, hatırlanmakta olan geçmiş iken kolektif hafıza, kimliğimizi şekillendiren aktif geçmiştir. Hafıza, geçmişimizle bağımızı kaybettikçe kaçınılmaz bir biçimde tarihe dönüşmektedir. Ancak tarihi hafıza, hem organik/yaşayan hem de ölü olabilmektedir: Bizlere verilmiş olan geçmiş canlı tutarak doğrudan yaşamadığımız şeyleri dahi kutlayabiliriz.

Kolektif hafıza her ne kadar bir kişi tarafından kontrol edilemeyecek gibi görünse de Halbwachs hatırlayanların, çoğu zaman başkalarıyla birlikte yapsalar da, nihayetinde bireyler olduğunu hatırlatır. Coser de şunu belirtir: Durkheim için Toplum her şeyin üstünde iken (büyük T ile toplum en önemli birim iken) Halbwachs daha temkinli ve bilinçli “gruplar”la ilgilenir, onları ele alır (aktaran Olick & Robbins, 1998, s. 111). Halbwachs kolektif hafızayı çoğul olarak niteler, ortak hafızanın içtimai farklılaşmaya tesir eden bir gösterge olduğunu belirtir. Ama bazı yazarlar, Halbwachs'ın çalışmalarında Durkheimci geleneğin aşırı kolektivist tonunu da tespit etmektedir. Fentress ve Wickham bu anlamda (Halbwachs'ın çalışmalarında) herhangi bir insan tekinin düşünsel süreçlerinden kopuk bir kolektif bilinç kavramsallaştırması olduğu şüphesindedir ki bu da bireyi, içselleştirilmiş kolektif iradeye boyun eğen bir çeşit otomat olarak görme (otomata dönüştürme) riski taşır (aktaran Olick & Robbins, 1998, s. 111).

Bu sorunların bir sonucu olarak, bazı yazarlar kolektif hafıza terimine mesafeli durmakta ve alternatif terimler kullanmaktadır. Sturkin **kültürel hafıza**yı, “yeterince kültürel anlam ve ürünlerle dolu resmi tarih söyleminin sokakları dışında paylaşılan hafıza” şeklinde tanımlamaktadır. Fentress ve Wickham ise kolektif hafıza yerine **sosyal hafıza** terimini referans almaktadır (aktaran Olick & Robbins, 1998, s. 111).

Assmann, hafıza terminolojisi tartışmalarındaki çeşitliliği ortaya koymak üzere 4 hafıza türü arasındaki farkları belirtmektedir:

- 1 – Mimetik (taklit) bellek: geçmişten gelen pratik bilgilerin aktarımı.
- 2 – Maddi bellek: nesneleri ihtiva eden tarih.
- 3 – İletişimsel bellek: dil ve iletişimde geçmişin kalıntıları.
- 4 – Kültürel bellek: geçmişten anlamların aktarımı.

Assmann'a (1995) göre, **kültürel bellek** önceki üç alanın az çok bütünlük içinde bulunduğu alanı oluşturur. Gelenekler, kültürel anlamın devredilme ve canlandırılma biçimi olarak kültürel belleğin alanına girer (aktaran Olick & Robbins, 1998, s. 111).

Kolektif hafıza/bellek kavramından bahsederken bu kavrama yönelik eleştirileri de ifade etmeliyiz. Olick ve Robbins (1998, s. 112)'e göre bu eleştirilerden biri, kolektif bellek kavramının daha spesifik terim ve kavramları (resmi hafıza, tarihi hafıza, kültürel hafıza, lehçe hafızası, aile hafızası, kamu hafızası, yerel hafıza gibi) zenginleştirme yerine tercih edilen *aşırı-toparlayıcı* vasfı üzerinedir. Bir başka eleştiri, esasında kolektif bellek

kavramının, mit, gelenek, görenek ve tarihi bilinç gibi daha eski formülasyonlara yeni bir şey katmadığıdır. Gedi ve Elam, kolektif bellek kavramının aşırı kullanımının bir nevi “zorlama” olduğunu ve kaçınılmaz bir biçimde yararlı bazı ayırımları ortadan kaldırdığını ifade etmektedir (aktaran Olick & Robbins, 1998, s. 112).

Herber Blumer da, kendisinin *eylemsel* (operational concepts) ve *duyarlılaştırma* (sensitizing concepts) kavramları klasik ayrımını temel alarak kolektif belleği ikinci kavramlar arasına almakta ve bize şunu demektedir: kolektif bellek, tarihe ya da tarihi belleğe alternatif değildir, daha ziyade anma sembolizmi ve ritüelin yanında tarih tarafından da şekillendirilmiştir (aktaran Olick & Robbins, 1998, s. 112). Olick ve Robbins tüm bu izahlardan sonra, bu alandaki araştırmaları dair genel bir konu başlığı olarak **toplumsal hafıza çalışmaları** (social memory studies) kavramsallaştırmasını tercih etmektedir.

2.1.2. Bellek/Hafıza Türleri

2.1.2.1. Bireysel/Otobiyografik Hafıza ve Toplumsal/Tarihsel Hafıza

Halbwachs hafızayı ikiye ayırır: bireysel ya da otobiyografik hafıza ve toplumsal ya da tarihsel hafıza. Toplumsal grupların somut bir hafızası yoktur, bireysel bir bedene ya da beyne bağlı olduğu ölçüde var olabilir. O halde bireylerde hem bireysel hafızalar, hem de kolektif hafızalar var olacaktır. Bir başka ifadeyle, birey iki tür hafızaya dâhil olmaktadır. “Bir taraftan, hatıraları, kişiliği veya özel hayatı çerçevesinde yer alacaktır; onun için diğerleriyle ortak olan bu hatıralar, yalnızca, diğerlerinden ayrıldığı kadar onu ilgilendiren yönüyle birey tarafından değerlendirilecektir. Diğer taraftan ise bazı anlar sadece, kişisel olmayan hatıraların, grubu ilgilendirdiği ölçüde hatırlanmasına ve sürdürülmesine olanak tanıyacaktır” (Halbwachs, 2017, s. 45-46). Halbwachs’a göre bu iki hafıza arasında sıkça geçişkenlikler olmakta, bireysel hafıza hatıraları onaylamak, onları belirlemek ve hatta boşluklarının bazılarını doldurmak için kolektif hafızayı temel alabilmektedir. Öte yandan, zaman zaman bazı bireysel hatıralar kolektif hafızaya nüfuz etse de, artık kişisel bir bilinç olmayan bir çerçeve içerisine yerleştiğinde şekil değiştirirler.

Halbwachs, bireysel hafızanın tamamen izole ve kapalı olmadığını, bireylerin kendi geçmişini hatırlamak için diğerlerinin hatıralarına başvurmaya yoğunlukla ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir. Bireyler çoğu zaman kendilerinin dışında var olan ve toplum tarafından onanmış referans noktalarına geri giderler. Dahası çevreden ödünç alınan kelimeler ve fikirler olmadan bireysel hafızanın işleyişi mümkün değildir. “Bununla beraber sadece, zamanın bir anında gördüğümüz, yaptığımız, hissettiğimiz, düşündüğümüz şeyleri hatırlarız, yani hafızamız diğerlerinininkiyle karışmaz. Hafızamız uzamda ve zamanda oldukça dar bir şekilde sınırlandırılmıştır. (Halbwachs, 2017)”

Kolektif hafızada ise bu sınırlar çok daha uzak olabilirler. Bireylerin içinde yer aldığı toplumsal grup, hatırladığı söylenen ama sadece yazılı kaynaklardan ya da tanıklıklardan bilinen birtakım olaylardan ibarettir. Bir ülkenin, bir ulusun ya da herhangi bir toplumsal grubun hafızasında yer işgal eden olaylara çoğu zaman bu ulusun ya da grupların mensupları bizzat şahit olmamıştır. Onları zihnimizde canlandırdığımızda, bireysel hafızayı tamamlamak ya da güçlendirmek için diğerlerinin hafızasına yerleşmek zorunda kalırız. Biz doğmadan önce meydana gelmiş eski olaylarla ilgili yanımızda, konuşarak ya da okuyarak büyütebileceğimiz, tarihsel hatıralardan oluşan bir bagaj taşıdığımızı belirten Halbwachs (2017, s. 46-47), buradakinin, ödünç alınmış ve bize ait olmayan bir hafıza olduğunu söyler.

“Bu sebeple, gerçekten de, dilersek birini içsel ya da iç, diğerini dışsal; ya da birini kişisel hafıza, diğerini ise toplumsal hafıza olarak adlandırabileceğimiz iki hafızayı birbirinden ayırt etmek gerekecektir. Daha da kesin olarak şöyle diyeceğiz: otobiyografik hafıza ve tarihsel hafıza. Neticede, yaşamımızın tarihi genel tarihin bir parçası olduğundan, otobiyografik hafıza tarihsel hafızadan yardım alacaktır. Fakat ikincisi, birincisinden elbette çok daha geniş çaplı olacaktır” (Halbwachs, 2017, s. 47).

Uzun süredir yaşayıp sonra taşındığımız bir şehri düşünelim. Bu şehri biliyoruz, çünkü orada yaşadık. Aynı zamanda bu şehirde tam 100 yıl önce bir savaşın yaşandığını ya da 150 yıl önce dünyaca ünlü bir edebiyatçının yaşadığını da biliyoruz. Bu şehri hatırlıyorum çünkü orada uzun bir süre yaşadım. Savaşı ya da ünlü edebiyatçıyı da hatırlıyorum çünkü bunlar hakkında söylenenleri duydum, mekânlarını ve temsillerini gördüm ya da okudum. Bunları o kadar sık yaşadım ki bunları hayal etmekte hiçbir zorluk yaşamıyorum. Aynı zamanda, bu geçmişte yaşananlara bizzat tanık olmadığımı da iyi biliyorum, okuduğum ya da duyduğum kelimelerde, zaman içerisinde oluşturulmuş ve bana bu geçmişten ulaşan

her şey olan simgelerle bunu yapabiliyorum. Halbwachs buna benzer bir örnek vererek bu durumun aslında bildiğimiz tüm tarihsel olgularda da aynı olduğunu belirtir. “Özel isimler, tarihler, ... kimi zaman bir anekdot ya da bir hikaye; bu, eski olayların, oldukça kısa, mezarlarda okuduğumuz yazıların çoğuyla aynı doğrultuda genel ve yetersiz bir mezar taşı yazısı. Bunun sebebi, tarihin gerçekten de uzamın ölçüldüğü ve her an yeni mezarlar için yer bulmanın gerektiği bir mezarlığa benzemesi (2017, s. 47-48).”

2.1.2.2. Kişisel-Bilişsel-Alışkanlık Belleği

Connerton ise belleği üç başlıkta incelemektedir: **kişisel, bilişsel ve alışkanlık belleği**. Connerton, bellek türlerine geçmeden önce toplumsal belleğin gündelik yaşamın her anına bu derece yayılmışlığı ile sosyal bilimler kuramlarında toplumsal bellek konusuna, küçük istisnalar dışında kapsamlı olarak nadiren değinilmesi arasında “şaşırtıcı bir orantısızlık” olduğunu ileri sürmektedir. Yarattığımız ve kabul ettiğimiz çeşitli belleklerin bulunduğunu göstermenin, bu hususta başta gelen güçlüklerden biri olduğunu belirten Connerton (2014, s. 41), özellikle toplumsal niteliği ağır basan bellek türünün ötekilerine göre “savsaklanmış” durumda bulunmasının nedeninin büyük ölçüde, bellek niteliği ileri sürülen bazı anımsama türlerinin (kişisel, bilişsel gibi), ilginin odağını oluşturagelmesi olduğunu belirtmektedir.

Connerton ilk olarak **kişisel belleği** ele alır ve bu belleğin konusunu, bir kimsenin yaşamöyküsünden alan anımsama eylemlerini gösterdiğini ifade eder (2014, s. 42). Kişisel bir geçmiş içine yerleştirilmiş olduklarından ve kişisel bir geçmişe göndermede bulunduklarından dolayı kişisel bellek tabirini tercih eden Connerton, “ben, şunları şunları, şu şu zamanlarda, şu şu yerlerde yaptım” ifadelerinin kişisel belleğe işaret ettiğini söylemektedir. Geçmişte yaptıklarımız, kendimizle ilgili kanaatimizin önemli bir temelini oluşturduğundan, bu bellek türü, büyük ölçüde kendimize ilişkin kavrayışımızı oluşturur.

İkinci bellek türü olan **bilişsel bellek**, kelimelerin anlamları, şiirlerin dizeleri, bir kentin planı, trafik işaretleri, matematik denklemleri veya mantıksal doğrular gibi kullanımları kapsar. “Bu tür bir belleğin bilgisine sahip olmak için bir kimsenin geçmişte kendisinin bir bilişsel ya da duyuşsal durum yaşadığını bilmesi, bilgilerinin böyle bir durumun ürünü olması gerekir; ancak -bellek savları ile ilgili birinci türden farklı olarak- bu tür anıları akılda tutabilmek ve kullanabilmek için onları öğrenmenin bağlamı ya da süreci hakkında

herhangi bir bilgiye sahip olmamız gerekmez (Connerton, 2014, s. 43)”. Bu tür anımsamanın gerektirdiği, anımsayan kişinin, anımsanan şeyle geçmişte karşılaşmış, onun deneyimini geçmişte yaşamış ya da onu geçmişte öğrenmiş olmasıdır.

Bir üçüncü bellek türü ise **alışkanlık belleğidir**. Alışkanlık belleği, belli bir uygulayımı (performans) yeniden ortaya koyma becerimiz ile ilgili olup yazı nasıl yazılır, araba nasıl kullanılır ya da nasıl yüzülür gibi kullanımları ifade eder. Bu bellek türünde, çoğu zaman beceri ya da uygulayımına ilişkin bilgiyi nasıl, ne zaman, nerede edindiğimizi hatırlamayız; çoğu durumda anımsadığımız, bildiğimiz ve başkalarına yaptığımızı gösterebildiğimiz uygulayım olgusundan başka bir şey değildir (Connerton, 2014, s. 43).

Connerton, kişisel ve bilişsel belleğin gündelik hayatta neye tekabül ettiği ve önemi ile alışkanlık belleğinin yaşamımızda ne kadar geniş ve yaşamsal bir yeri olduğunu, söz konusu yetinin işleyemez olduğu amnezi (bellek yitimi) durumunu inceleyerek belki daha kolay kavrayabileceğimizi ifade eder ve nörofizyolog Luria'nın bir çalışmasını referans alır (2014, s. 45). Söz konusu çalışma, bir Rus askeri olan Zazetski'nin beynine giren bir mermi ve oluşan zedelenmenin yol açtığı onarılmaz bir hasarın ürünü olan psikolojik bozukluklar ve bunun öyküsünü derleme çabasını ihtiva ediyor.

“Zazetski, yıkıcı bir **kişisel bellek** yitiminin acısını yaşadı. Yaralanmasının hemen ertesindeki haftalarda, önadını, babasının, yakın akrabalarının ve evinin bulunduğu kasabanın adını anımsayamadı; ... hatta cephede ne tür bir yaşam sürdüğünü anımsamakta büyük güçlükler çekti. **Bilişsel belleğindeki** yitimler de aynı derecede yıkıcıydı. Çevresindeki nesnelerin neler olduğunu anımsamada güçlük çekiyordu. Bazı şeyleri (cansız nesneleri, bitkileri, hayvanları, kuşları, insanları) gördüğünde ya da düşündüğünde, onları belirten sözcükleri hemen aklına getiremiyordu. ... Bir sözcük duyduğunda, onun ne anlama geldiğini hemen anlayamıyor, anımsayamıyordu. Belleğindeki üçüncü yitim alanı, **alışkanlık edinilmiş davranış kalıplarını** kullanmakla ilgiliydi. Hastanede, birini baş işaretleriyle çağırmak, hoşça kal anlamında el sallamak gibi, daha önce sıradan işaretler olarak yaptığı şeyleri yeniden öğrenmesi gerektiğini keşfetti. ... Doktorlar onunla tokalaşmak istediğinde, hangi elini uzatacağını bilemiyordu. Daha sonra, evin çevresinde bazı basit işleri yapmak isteyince, odunları kesmesi, çiti onarması, ambardan bir miktar süt getirmesi istendiğinde, bu işlerin nasıl yapılacağını bilmediğini gördü. Bellekteki bu şiddetli yitimin alanını adlandırmamız gerekirse "alışkanlık belleği"nden başka ad verebilir miyiz? (Connerton, 2014, s. 46-47)

Connerton, sosyal bilimcilerin kişisel ve bilişsel bellekten farklı olarak alışkanlık belleği önermelerini kabul ettiklerini ancak genellikle fazla ilgi göstermediklerini, daha ziyade

"gerçek" bellekte anımsamanın bir "zihinsel eylem" ya da "zihinsel oluş" olduğunu düşündüklerini ifade etmiştir. Connerton, Bergson'un, biri alışkanlıklardan oluşan bellek, öteki anımsamalardan oluşan bellek olmak üzere iki bellek türünü birbirinden ayırdığını, benzersiz bir olayın anımsanması işleminin, alışkanlıklardan oluşan bellek türünden temelden farklı bir şey olduğunu düşündüğünü belirtir. Bergson'a göre bir şeyin nasıl yapılacağına ilişkin bellek, "motor düzenek" dediği bir şeyi akılda tutmaktan başka bir şey olmadığı gibi, bu, "en üstün bellek" denen şeyi oluşturan benzersiz olayların anımsanması çabasıyla kökten farklıdır; yalnızca bu ikinci anımsama türüne tam anlamıyla "bellek" denir (aktaran Connerton, 2014, s. 44).

2.1.2.3.Canlı Bellek-Resmi Bellek

Nuri Bilgin'in *Tarih ve Kolektif Bellek* isimli çalışmasında yer alan bir başka hafıza türü karşılaştırması da canlı bellek-resmi bellek üzerinedir. Bilgin (2013, s. 16), her iki bellek türünün de toplamda kolektif belleği oluşturduğunu ifade etmektedir. İlk olarak, yakın zamanda yaşanan olayların hemen ardından (ya da eski olaylar için yüzyıllar sonra dahi bu yapılabilir) tesis edilen, resmi kayıtlara uygun görülen şekilde işlenen ve bir bakıma gücü elinde bulunduranlar tarafından "hatırlanmasını istedikleri tarzda hatırlanmasını amaçlayan" bir geçmiş veya bellek inşası vardır. Bu, bir toplulukta hâkim gruplarca üretilen "resmi tarih" ya da "resmi bellek"tir (Bilgin, 2013, s. 15).

İkinci olarak da, olayları yaşayanların oluşturduğu, bir bakıma olayların yükünü çeken, ağırlığını taşıyan, acılarını ya da sevinçlerini, tehdit veya korkularını hissetmiş insanların inşa ettiği bellek vardır. Bilgin, bu belleğin, zaman içinde sürekli evrilmesi, değişim ve dönüşümler geçirmesi nedeniyle "**canlı bellek**" olarak adlandırıldığını ifade eder (2013, s. 16). Van Ypersele, kolektif belleğin bu iki biçiminden birinde geçmişin seçilmesi, ikincisinde ise geçmişe maruz kalınması söz konusu olduğunu belirtmektedir (aktaran Bilgin, 2013, s. 16). Kolektif belleğin bu iki biçimi, çoğu kez, zaman içinde birbirine daha çok yaklaşıp benzer hale gelir, bir süre sonrasında da örtüşür.

Bilgin, bu ikili tasnifi daha iyi anlayabilmek adına bir üçüncü başlık olarak da daha bağımsız veya bilimsel diyebileceğimiz "tarih"ten söz eder. Bilgin'e göre bu, "günümüzün tarihçisinin olaylardan sıyrılarak ve geçmişin temsillerinden az çok bağımsız olarak, başka tarihçilerce de izlenebilir ve tahkik edilebilir bir tarzda hareket ederek yaptığı inceleme ve araştırmaların sonunda yazılan tarihtir" (2013, s. 16).

Sonuç olarak, kolektif belleğin bu iki biçiminin birbirini tamamladığı veya desteklediği, zira bir taraftan resmi belleğin, seçtiği bir geçmişi yönetirken, diğer taraftan canlı belleğin maruz kaldığı bir geçmişle başa çıkmaya çalışırken, her ikisinin de nihai olarak kolektif kimliğin gereklerine az çok bağımlı oldukları ifade edilmektedir (Bilgin, 2013, s. 19).

Toplumsal bellek kavramı üzerinde yapılan bu etimolojik açıklama ve kavramsal tartışmalardan sonra toplumsal bellek kavramı çerçevesindeki kuramsal tartışmalara geçilebilir.

2.2. KURAMSAL TARTIŞMALAR

Toplumsal bellek konusunda 19. yüzyıldan itibaren Avrupa ülkeleri başta olmak üzere dünyada çeşitli akademik çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye’de ise son yıllarda konu hakkında yapılan çalışmaların sayısı artmakta ise de bu çalışmaların henüz yeterli düzeyde olduğu söylenemez. Neyzi’ye (2014) göre, en genel anlamıyla bireysel ve toplumsal hatırlama ve unutma süreçlerini inceleyen, büyük ölçüde tarih, antropoloji, edebiyat ve psikoloji gibi disiplinlerin kesiştiği ve son dönemde kendi disiplinlerarası çalışma alanını oluşturan ve bu bağlamda hem dünyada hem de Türkiye’de oldukça yüksek bir ilgi gören bellek çalışmaları, özellikle bazı gelişmeler neticesinde sosyal bilimcilerin ve araştırmacıların bu ilgisine mazhar olmuştur.

Bu gelişmelerden biri olarak yazar, 20. yüzyıldaki dünya savaşları ve totaliter rejimlerin toplum ve birey üzerindeki etkilerini inceleme süreçlerine işaret etmektedir. Savaşlar sırasında askerlerin yaşadıkları travmalar, fiziksel ve psikolojik bozukluklara sebep olur ve askerlerin hatırlama biçimini etkiler. Bunun yanı sıra 20. yüzyılda yaşanan çeşitli soykırım ve sürgünlerin, sözlü tarih çalışmalarının hızla gelişmesine sebep olduğu ve sonraki dönemde dünyanın pek çok bölgesinde yaşanan toplumsal şiddetin araştırılması noktasında sosyal bilimcilere örnek olduğu ifade edilmektedir. Neyzi (2014), Passerini’den alıntıyla bellek konusunun sosyal bilimlerde yoğun olarak araştırılmasının sözlü tarihin gelişimiyle başladığını belirtmekte ve toplumda görece güçsüz durumda olan kadınlar, azınlıklar ve göçmenler gibi kesimlerin, yaşam deneyimlerinin ancak kendi ağızlarından dinlenmesi yöntemiyle tarih disipline içine dahil edilebileceğini savunan ve

zamanla kendi akademik alanlarını oluşturan sözlü tarihçilerden bahsederek bir bakıma toplumsal bellek çalışmalarının bunlarla beslendiğini ifade etmiştir.

Toplumsal bellek konusundaki kuramsal temellere referans bağlamında birkaç sosyal bilimci daima ön plana çıkmaktadır. Nitekim Barash'ın da (2007, s. 11) belirttiği gibi “yüzyılımızın kuramsal yönelimlerinde, Henri Bergson ve Maurice Halbwachs gibi az sayıda dikkate değer istisna dışında belleğin merkezi rolüne dikkat çeken pek olmamıştır”. Yakın zamanlarda sosyoloji, tarih ve felsefe alanlarında belleğin önemini ortaya çıkarmaya yönelik yeni girişimlerde bulunana kadar, farklı felsefi yönelimlerde ve insan bilimlerinde sadece küçük bir role sahip olmuştur.

Olick'e (1999, s. 334) göre toplumsal hafıza kavramının modern kullanımı, anma ritüelleri üzerine derinlikli bir şekilde yazdığı “Dini Hayatın İlkel Biçimleri” adlı kitabı ile Emile Durkheim (1858–1917) ile aynı zamanda Durkheim'in öğrencisi olan ve 1925 yılında kaleme aldığı “Hafızanın Toplumsal Çerçevesi” adlı kitabı ile Maurice Halbwachs (1877–1945)'a dayandırılabilir. Olick, Durkheim'i anmış olsa da, hafıza kavramının psikoloji alanındaki kullanışını eleştirerek, kavramın sosyal boyutuna dikkat çeken ve modern sosyoloji literatürüne girmesini sağlayan ilk sosyal bilimcinin Maurice Halbwachs olduğu yaygın olarak kabul görmektedir.

Bu nedenle, sınırlılıkları olan çalışmamızın kuramsal bölümünde Halbwachs'ın iki önemli eseri ve bu eserlere dair yapılan çalışmalar üzerinden **Halbwachs'ın** teorisi ayrıntılı bir biçimde aktarılmaya çalışılacaktır. Halbwachs'ın yanı sıra, özellikle Fransız İhtilali ve sonuçları üzerinden toplumsal bellek konusunu ayrıntılı bir biçimde inceleyen **Paul Connerton'ın** tezleri değerlendirilerek aktarılacaktır.

2.2.1. Maurice Halbwachs ve Hafızanın Toplumsal Çerçevesi

Toplumsal hafıza ya da bellek denildiğinde akla ilk gelen isim kuşkusuz Maurice Halbwachs¹'tir. Emile Durkheim'in öğrencisi ve ekolünün önemli bir temsilcisi olan

¹ Fransız sosyolog. Fransa'nın Reims şehrinde dünyaya geldi. Paris'teki Lycée Henri-IV'de eğitimini alırken Henri Bergson'un öğrencisi idi. Ecole Normale Supérieure'de felsefe eğitimi aldı. 1918'de Université de Caen Normandie, 1919'da L'université de Strasbourg ve 1935'te Université de Paris'de öğretim üyesi olarak görev yaptı. 1945'te Collège de France'da toplumsal psikoloji kürsüsüne atandıktan

Halbwachs, toplumsal hafıza kavramını ilk kullanan olmamakla birlikte (Olick & Robbins (1998, s. 106) tarafından, bilinen literatürde bu kavramı ilk kullanan kişinin 1902 yılında Hugo von Hofmannsthal olduğu belirtilir.) söz konusu kavramı derinlemesine bir biçimde ele alan ve bu kavramdan hareketle toplumsal hafıza kuramını ilk geliştiren sosyal bilimci olduğu yaygın olarak kabul edilir.

Halbwachs'ın toplumsal hafızaya ilişkin görüşleri genellikle 1950 yılında kaleme aldığı *Kolektif Bellek* (orijinal adıyla *La mémoire collective*) adlı eseriyle bilinse de kuramının temellerine inmek için 1925 yılında yayınlamış olduğu *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi* (orijinal adıyla *Les cadres sociaux de la mémoire*) eseri incelenmelidir. Zaten *Kolektif Hafıza* kitabı, kendisinin ölümünden sonra, *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi* kitabının bir tamamlayıcısı mahiyetinde, yayımlanmamış makalelerin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur.

Çalışmamızın ileriki sayfalarında detaylı bir biçimde tartışılacak ve tafsilatıyla izah edilmeye çalışılacak olmakla birlikte, Halbwachs'ın toplumsal hafızaya dair temel düşüncesi nedir sorusuna oldukça özet bir şekilde şu cevap verilebilir: Halbwachs, bireysel belleğin dışında kolektif ya da toplumsal belleğin olduğunu, hatırlayan bir özne olarak bireylerin hatırlama süreçlerinde içinde bulundukları toplum ve grupların etkisi altında bulundukları ve bazı *toplumsal çerçeveler* sayesinde geçmişini hatırlayabildiklerini ileri sürer. Bizatihi bir varlık olarak toplumların somut bir hafızası yoktur, bu hafıza bireylerde ve çeşitli hafıza mekânlarında tecelli etmektedir. “Bir grubun hafızası, bireysel bir bedene ya da beyne bağlı olduğu ölçüde var olabiliyor ve devam edebiliyor” (Halbwachs, 2017, s. 45). Bireylerin hatırlama faaliyeti, birebir geçmişte yaşanan bir ânı yeniden yaşama değil, içinde bulunulan toplum ve grupların oluşturdukları çerçeveler kullanılarak yapılan bir yeniden inşa faaliyetidir.

Hafızanın Toplumsal Çerçevesi kitabının Türkçe baskısının takdim bölümünde Thomas Hirsch, Halbwachs'ın, hafızanın geçmişe ait şeylerin bireysel olarak muhafazası değil, bunların yeniden bir üretimi olduğunu söylediğini belirtmektedir. Hirsch'e göre Halbwachs, geçmişin, yaşanan zamanın içinde, bireyin ait olduğu grup ve çevrelere bağlı toplumsal çerçevelerin yardımıyla yeniden üretildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

birkaç ay sonra, Paris'te Gestapo tarafından tutuklanarak, Almanya'da Buc-Henwald toplama kampına gönderildi ve bu kampta yaşamını yitirdi.

Hafızanın da ötesinde, toplumsal olanın, bireylerin duygu, deneyim ve düşüncelerinin de kaynağı olduğu ortaya konmaktadır (Halbwachs, 2016, s. 13).

Connerton (2014, s. 65), Halbwachs'ın, bireylerin anılarını, bilhassa akrabalık, dini ya da sınıfsal bağlantıları gibi toplumsal bir gruba mensubiyetleri yoluyla edinebildiklerini, belleklerinde bir yerlere yerleştirebildiklerini ve hatırlayabildiklerini ileri sürdüğünü ifade etmektedir. Bir şeyi hatırlamamızın sebebini, çoğu zaman başkalarının bizi bunu hatırlamaya teşvik etmesi, onların hafızalarının bizimkinin yardımına gelmesi ve bizim hafızamızın ise onlarınkine dayanması olarak açıklayan Halbwachs (2016, s. 17), peki münferit düşündüğümüzde vardığımız bu sonuç neden “tüm durumlarda” böyle olmasın der ve buna karşılık kolektif hafıza kavramına kapıyı aralar. Ona göre kolektif hafıza ve bu hafızanın toplumsal çerçeveleri vardır ve bireysel düşüncelerimiz de bu çerçeveler içine yerleşip bu hafızaya dahil olduğu ölçüde hafızanın hatırlaması mümkündür.

Halbwachs'a göre, her hatırlama girişiminin ki bunun içerisinde yalnızca bizim tanıklık ettiğimiz olaylar ve henüz açığa çıkmamış duygu ve düşünceler de dahildir, içinde bulunduğumuz sosyal gruplardaki pek çok kimsenin de sahip olduğu bir düşünceler kümesiyle ilişki içinde olur; “kişiler, yerler, tarihler, sözcükler, dil biçimleri gibi şeylerle olur; yani, bir parçası olduğumuz veya parçası edildiğimiz toplumların maddi ve manevi tüm yaşamlarıyla birlikte gerçekleşir” (Connerton, 2014, s. 65). Halbwachs (2016, s. 19)'a göre hafızanın toplumsal çerçeveleri, bireysel hatıraların bir bileşkesi olmadığı gibi dışarıdan gelen anıların gelip içine yerleştiği içi boş formlardan ibaret de değildir. Bilakis, toplumdaki baskın fikirlerle birlikte her döneme uyum sağlayan bir geçmiş imgesini yeniden oluşturmak için kolektif hafızanın faydalandığı araçlardır.

Çok tuhaf ve çelişkili görünse de, zihnimizde en zor canlandırdığımız hatıraların, yalnızca bizimle ilgili olan, bizim de bir şekilde kendimizden ve diğerlerinden gizlediğimiz, en mahrem parçalarımızı teşkil edenler olduğunu ifade eden Halbwachs (2017, s. 37), açılması zor ve karmaşık bir kilide sahip bir kasada servetini saklayan, kilidin şifresini hatırlamayan ve şifrenin tekrar belirmesi için işi şansa bırakan bir kişi örneği üzerinden bu durumun daha iyi anlaşılabilceğini belirtir.

2.2.1.1. Rüya Analizi

Halbwachs kuramına, bireylerin toplumsal çerçevelerin dışına çıkabildiği tek alan olduğunu iddia ettiği rüyalarla giriş yapmaktadır. Zira toplumsal gerçeklik alanının dışında sayılabilecek rüyalarda bile toplumsal etkilerin olduğunu söyleyerek kuramına temel oluşturmak istemektedir. Halbwachs'a göre rüya sırasında geçmişi yeniden yaşamak gibi bir durum söz konusu değildir. Rüyalarda, anı görüntüsüne sahip imgeler kullanıldığında, bu gerçekten yaşadığımız sahnelerden kopmuş kesitler halinde gerçekleşmektedir. Olay ile rüya arasında zihin, anılar üzerinde düşünmekte ve bu anıları bir ya da çok kez canlandığı için onları imgelere dönüştürmektedir. Rüyalarda hafızanın atıl ve uyku halinde olduğunu, o derece ki, rüya gören bir kişide hafızanın, ona yaşıyor görünen bir kişinin uzun zaman aslında ölü olduğunu hatırlatmadığı belirtmektedir. Rüya konusunda özetle Halbwachs, rüya gördüğü sırada insanın benzerlerinin bulunduğu toplumla ilişki içinde olmayı kestiğini, rüyaların gerçek hayattan ve anılardan parça parça kesitlerle oluşturulan imgeler üzerinden yaşandığını, hafızanın devre dışı olduğunu ve bunun sayesinde toplumsal çerçeveler, devamlılık, kronolojik ilerleme ve düzenlilikten yoksun tek bir alan olarak insana rüyaların kaldığını, bunun dışındaki tüm hafıza alanlarında toplumsal çerçevelerin belirleyici olduğunu belirtmektedir (2016, s. 62-64).

Rüyaların bütün bu bağımsız alanına rağmen toplumsal düşüncenin çerçeveleri çeşitli biçimlerde rüyalara nüfuz eder. Halbwachs, “kuşkusuz, rüyaya ve uyanık zamana ait çok sayıda ortak kavram olmalı” der (2016, s. 67). Rüyalarda, nesnelere, kişilere ve durumlara, onlara uyanırken verdiğimiz isimleri veririz. Kavramlar kadar zaman ve mekânlar da rüyalara nüfuz etmektedir. Uyanırken algılarımızı ve anılarımızı içinde sıraladığımız mekân ve zaman çerçeveleri arasından, rüya içindeki unsurları buluruz ama bu unsurlar parçalıdır ve kırık bir porselenin desenindeki dağınık parçalar gibi tuhaf bir biçimde bölünmüşlerdir. Rüya gören kişi rüyasındaki imgeleri tanır, zihni bu imgelerin neyi temsil ettiğini anlar, anlamlarını kavrar, onları isimlendirir. “Kişi uyurken bile bir anlama aracı olması sıfatıyla sözün kullanımını muhafaza eder, nesneleri ve eylemleri ayırır ve bunu yapmak için de kendisini toplumun bakış açısına yerleştirir” (Halbwachs, 2016, s. 114).

Rüyanın yanında, beynin dil ve konuşma bölgelerinden sorumlu bölgelerinin tümüne ya da bir kısmına gelen fiziksel hasar veya felç neticesinde oluşan afazi rahatsızlıklarına da değinen Halbwachs, hafızanın alanının daraldığı, toplumsal çerçevelerin biçimini yitirdiği, bozulduğu ve de kısmen yok olduğu en ayırt edici durumlar olan rüya ve afazi incelemelerinin, toplum içinde yaşayan insanların, anılarını yerleştirip yeniden bulmak için kullandıkları çerçevelerin dışında bir hafızanın mümkün olmadığı sonucunu verdiğini ifade eder.

Bireylerin gördükleri rüyalarındaki toplumsal etkilere dair düşüncelerini aktardıktan sonra Halbwachs'a göre "nasıl hatırlıyoruz?" sorusunun cevabına geçilebilir.

2.2.1.2. Geçmişin Yeniden İnşası

Çocuklukta yaşadığımız şeyleri nasıl hatırlarız ya da nasıl unuturuz? Yetişkinlerde çocukluk anılarının deformasyonuna dair Halbwachs, çocukluğumuzda okuduğumuz ve bize neşe verdiğini hatırladığımız bir kitap örneğini vererek, yetişkinliğimizde bu kitabı elimize yeniden aldığımızda anıları canlandırma beklentisi ve o zamanlar içinde bulunduğumuz ruh haline yeniden döneceğimize olan inançtan bahseder. Oysa çoğu zaman yaşanan, yeni ya da en azından değiştirilmiş bir kitap okuyormuş hissidir. Kitap aynı kitap, sayfa aynı sayfa, resimler aynı resimler, dışarıdan gelen etkiler aynı, retina ve göz sinirlerimiz aynı, içsel konuşma aynı, dikkatimizi ve o zamanlar sahip olmadığımız düşünce ve kavramları kendimizden uzaklaştırıyoruz ancak yine de aynı imge ortaya çıkmıyor. Halbwachs'a göre eksik olan şey o zamanlar bilincimizi işgal eden, bugün ise artık olmayan ya da kısmen olan duygu ve düşünceler bütünü anı ve kavramlardır (2016, s. 126). Tam bu noktada Bergson'un "psiko-motor mekanizmalar" dediği, bazı anıların unutulması, bazı güçsüz anıların ise vücuda gelmesini sağlayan terime Halbwachs "kavramlar sistemi" demektedir. Halbwachs, Bergson'un da nihayetinde zımnen, "bazı anıların yeniden ortaya çıkmamasının sebebinin, çok eski olmaları ve yavaş yavaş yitip gitmeleri değil, bugün mevcut olmayan bir kavramlar sisteminin içine vaktiyle gömülmüş olmalarıdır" dediğinden bahsederek ortak noktada buluşulduğunu ifade eder.

Kuşku yok ki her bireyin hafızası biriciktir. Ancak bu hafıza, sadece sizi ilgilendirenler dahil her olaydan, onları bize toplumsal ortamdan gelen düşüncelerle ilişkilendirdiğimiz ölçüde sağlam bir anı olarak muhafaza ettiğimiz için grup hafızasının bir parçası haline gelmektedir. Geçmiş olaylar hakkında muhakeme yapmadan düşünemediğimizi ifade

eden Halbwachs, “Muhakeme yapmak da, bireysel görüşlerimiz ile ait olduğumuz çevremizin görüşlerini aynı düşünce sistemi içinde ilişkilendirmektir. Böylelikle kolektif hafızanın çerçeveleri anılarımızı kapsar ve bu anıları birbiriyle ilişkilendirir” (2016, s. 188) der.

Toplumun ve dahi bireylerin mensubu oldukları daha dar grupların hafıza ve hatırlamaya dair etkilerinden bahsederken Halbwachs’ın verdiği örneklerden biri de dildir. Toplum içinde yaşayan insanlar, anlamını anladıkları kelimeleri kullanırlar. Anlamı birey tarafından anlaşılan her kelime, anılara eşlik eder ve kelimelere karşılık gelmeyen anı da yoktur. Anılarımızı canlandırmadan önce onlarla konuşuruz. Bir anlamda geçmişimizi inşa etmemize olanak tanıyan şey, bir toplumsal uzlaşımlar sistemi olan ve toplumsal hafıza bağlamında bir “çerçeve” olan dildir (2016, s. 346).

2.2.1.3. İşaret Noktaları ve Baskın Anılar

Bireylerin hatırlama süreçlerinde **işaret noktalarının** önemle altını çizen Halbwachs, *Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri* isimli eserinin “anıları konumlandırmak” bölümünde, bir başka Fransız Psikolog Théodule-Armand Ribot’a atıfla bir anıyı tanımanın, onu işaret noktaları arasına yerleştirmekle mümkün olduğunu belirtmektedir. Ribot, işaret noktalarını, yoğunluk ve dayanıklılığıyla unutulmaya karşı daha dirençli olan, karmaşık yapısıyla da pek çok ilişkinin merkezinde olan ve tüm bu özellikleriyle anıların yeniden canlanma şanslarını artıran bilinç durumları olarak tanımlamaktadır (aktaran Halbwachs, 2016, s. 65). İşaret noktaları genel olarak bireysel bir karaktere sahip olmakla beraber bazıları aile, topluluk ya da daha geniş çerçevede bir ulus için ortak olabilmektedir.

Halbwachs, kolektif hafızayı kuramsal olarak ifade ederken ve özellikle geçmişteki bir anıyı hatırlamada, kendi anılarını hatırlama süreçlerinden örnekler de vererek işaret noktalarına dikkati çekmektedir. Strazburg’da iken ve Paris’e bir sınavın jüriliğini yapmaya gitmek zorunda olduğu bir sırada, geçen yıl aynı dönemde aynı sınavların olduğu zaman nerede olduğunu hatırlamaya çalışırken yaşadıklarını anlatıyor. Halbwachs, Montparnasse Garı yakınlarında bir kafede kahvaltı yaparken havanın güzelliği ve caddedeki insanların sükûneti gözünün önüne geliyor, aşırı yorgunluk ve kaygı dönemlerinde nadir olarak hissettiği dinlenmişliği hatırlıyor. Buradan yola çıkarak o sırada garın yakınındaki kayınpederinin evinde yaşadığını, hizmetçi dahil herkes gittiği için kahvaltısını evde yapamadığını ve tek başına yaşadığını hatırladığını, bunu

hatırlamasına olanak sağlayan bu anının bireysel bir işaret noktası olduğunu belirtiyor (2016, s. 167).

Yine aynı günlerde duygusal bir başka anının oluşturduğu yeni bir işaret noktası örneğini veriyor. Bir akşam yemeğinden sonra kayınpederinin evine vardığını, yorgun olduğunu ve bir yakınının sağlığından endişe duyduğunu ve onu oyalamaya çalıştığını ifade ediyor. Ardından balkona çıktığını, mahalledeki büyük evlerin üzerinde bir baskı oluşturduğunu, sokağın karşısındaki penceresi açık evde somurtkan yüz ifadesiyle tek başına gazete okuyan bir ihtiyarı gördüğünü aktardıktan sonra tüm bu gördüklerinin içinde bulunduğu hüznü ruh haliyle uyumlu olduğunu ve bütün bunların o dönemde yemeklerini annesinde yedikten sonra kayınpederine gittiğini ve orada kaldığını net bir şekilde hatırlamasına imkan verdiğini belirtiyor (2016, s. 168).

Peki o döneme ait onca olası anı arasından sadece bu ikisinin bu denli ön plana çıkmasının, üzerinde durduğumuz konu bağlamında bir işaret noktası olmasının sebebi nedir? Acaba çok belirgin duygusal yönlerinden dolayı mı bu anılar yazarın aklına kazınmıştır? Halbwachs bu soruları kendine sorduğunda esasında işaret noktalarını da açıklayıcı olacak şekilde özetle şunu söylemektedir: Hatırlanan bu iki anı ve çağrıştırdığı duygu ve düşünceler hakkında o zamandan beri defalarca düşünmüş olmak mümkün. Onlarcası arasından bu iki anının ortaya çıkmasını sebebi, düşünme sayesinde bunların, o zamanlar içinde bulunulan genel koşullarla diğer anılardan daha iyi ilişkililmiş olması olabilir. O koşulları hatırlamak, bu anıları bulmak için yeterli olduğu gibi aynı zamanda bu anılar da, o dönemin koşullarını belirlemeye yardımcı olmuştur. “Ama hiç kuşku yok ki, izlerini muhafaza eden çerçevelere sahip olmasaydım bu anıları canlandıramazdım” diye izah eder Halbwachs (2016, s. 169).

Hem bireysel geçmişimizi incelerken, hem de aile gibi en küçük toplumsal gruplardan ulus gibi en genişine, hatta tüm insanları kapsayan dünya toplumunun tarihine baktığımızda bazı anlar ve olaylar daima ön plana çıkmaktadır. Genellikle bu olaylar, bireyler ve toplumların kaderini daha fazla etkilediği, bizlerde daha fazla iz bıraktığı için diğer tüm yaşananlardan daha kalıcıdır. Kuşkusuz yakın zamandan geçmişe doğru gittikçe olayların kendi aralarında da bir derecelendirme yapılır, daha fazla iz bırakanlar belleklerde veya belgelerde korunur, diğerleri yavaş yavaş silinmeye yüz tutar. Bireylerde önemli bir başarının elde edildiği anlar, ailelerde bir büyüğün kaybedildiği zamanlar,

uluslarda savaşlar ya da sürgünler, diğer anlardan daha kalıcı izler bırakır. Dünya ve insanlık tarihinde de geçmişe gittikçe destanlara konu olan savaşlar ya da tekerleğin bulunması, yazının icadı, ateşin bulunması gibi tarihin seyrini değiştiren hadiseler tarih kitaplarına konu olabilmektedir. İşte tüm bunları, Halbwachs'ın üzerinde önemle durduğu işaret noktaları olarak görebiliriz.

Halbwachs, işaret noktalarına benzer olarak Bergson'a atıfla *baskın anılar* kavramsallaştırmasını da kullanmaktadır (2016, s. 183). Bergson, bir anının geçmişteki yerini ararken, bu anıya komşu olan ve onu konumlandırmamıza olanak tanıyan başkaca bazı anılarla karşılaşmamızın tesadüfen olmayacağını belirtmiştir. Ancak Halbwachs'a göre bir anıyla karşılaşınca dek, geçmişin tüm olaylarını ve imgelerini yeniden üreten anıların tümünü canlandırdığımızı varsaymak da doğru değildir. Burada baskın anılardan söz edebiliriz. Baskın anıların aralarından, arka arkaya gelen anıları gözden geçirerek yavaş yavaş bizi ilgilendiren anıya ulaşabiliriz. Bergson'a göre bu baskın anılar işaret noktalarından daha ziyade aranan anının yeniden ortaya çıkması için canlandırmamız gereken anıların büyüklük ve yoğunluk düzenini belirlemeye yararlar.

Halbwachs baskın anılar bağlamında haritalar örneğini vererek, bir şehri ve konumunu bulmak için giderek büyük ölçekte haritalara art arda bakmaya benzetmiştir. “Bu bir nevi hafızanın genişlemesi veya genleşmesi durumudur. Baskın anıların, büyüklüğüyle ayırt edilen ve aynı harita üzerinde diğer yakın ve eşit önemdeki şehirleri bulmamıza olanak tanıyan şu ya da bu şehre karşılık geldiğini” ifade etmektedir.

Halbwachs neyin baskın anılar olabileceği konusunu da tartışmıştır. Zira önemli zannettiğimiz pek çok olay ya da kişileri çok kısa bir zamanda unuttuğumuz vakidir. Anılarımızı şimdiki anın bakış açısıyla yeniden canlandırdığımızı ifade eden Halbwachs, bilincimize nüfuz etmek amacıyla üzerimizde baskı uygulayan şeyin geçmişin tümü olmadığını, içlerinden yalnızca güncel kaygılarımıza karşılık gelen ve yeniden ortaya çıkabilecek olanların olduğunu belirtmiştir. “Genel olarak anıların yeniden ortaya çıkması, daha özelde de bu anılara giden haritadaki önemli işaretler olan baskın anıları belirleyen şey, bugünkü ihtiyaçlarımız ve bugünkü düşünce ve algılarımızla olan ilişkileridir” (Halbwachs, 2016, s. 184).

Halbwachs, bir anının yerini bulmamızda harita örneğindeki yöntemin yeterli olmayacağını da belirtmektedir: İlk olarak söz konusu olanın, bu anıyı geçmişin bir

bölgesinde aramak olduğu belirten Halbwachs, ama “neden şu bölgede değil de bu bölgede?”, “neden eşsiz olduğu varsayılan küçük ya da büyük ölçekli haritanın şu bölümünde değil de bu bölümünde?” ya da “bu bölümü tesadüfen mi seçiyoruz?” sorularını sormaktadır. Yöntemsel olarak daha az ayrıntılı haritalardan daha çok ayrıntılı haritalara geçtiğimizi, haritalar büyüdükçe ya da şehirler çoğaldıkça da kaybolma ihtimalinin daha çok olduğunu düşünmektedir. Rastgele ilerlemek istemiyorsak aklımızda önceden, aranılan anı ile diğerleri arasındaki ilişkilere dair birtakım *genel kavramlara* sahip olmamız ve bu ilişkiler hakkında düşünüyor olmamız gerektiğini söylemektedir (2016, s. 185).

Baskın anıların bireyler ve toplumlar düzeyinde nasıl farklılaştığını, dahası farklı grupların üyeleri tarafından aynı olaylar hakkında çocuklarına anlatıp devredecekleri anıların aynı olay ile ilgili oldukları kolay kolay söylenemeyecek denli farklı olabileceğini Connerton’ın (2014, s. 40) aktardığı çarpıcı bir örnekle izah edebiliriz: 1935’te, siyasal tutuklu olarak Güney İtalya’da uzak bir köy olan Gagliano’ya sürgün edilen Carlo Levi, doktor olduğu için tüm köylülerle tanışır ve 1. Dünya Savaşı’na nasıl baktıklarını öğrenmek ister. Levi, Gagliano köylülerinin bu savaşı anlatılmaya değer bir olay olarak anımsamadıkları gibi, savaşta ölenlerden de söz etmediklerini görür. Buna karşın herkesin söz ettiği bir “Haydutlar Savaşı” vardı. Haydutluk yetmiş yıl önce, 1865’te sona ermişti; köylülerin bu savaşa katılmış bulunabilecek ya da görgü tanığı olabilecek denli yaşlıları pek azdı. Yine de yaşlı genç, kadın erkek, sanki dünmüş gibi o savaştan söz ediyorlardı. Haydutların serüvenleri kolaylıkla günlük konuşmalarına girmiş bunların anısı köyde ve yöresinde birçok yere konan adlarda yâd edilmekteymiş. Gagliano köylülerinin şevkle ve bir mitos tutarlılığıyla sözünü ettikleri savaşlar, arada sırada patlak veren başkaldırılarda, haydutların orduya ve kuzeyin hükümetine karşı verdikleri savaşlardı. Buna karşın 1. Dünya Savaşı’na girilmesinin nedenlerinin ve çıkarlarının pek bilincinde değillerdi, Büyük Savaş onların belleklerinin bir bölümünü oluşturmuyordu. Gagliano köylüleri için baskın anı, neredeyse dünyada tüm insanları etkilemiş ve belleklerinde yer etmiş 1. Dünya Savaşı değil, kendilerini daha çok ilgilendiren Haydutlar Savaşıydı.

2.2.1.4. Çerçeve Kavramı

Halbwachs'ın kuramında önemli bir yeri olan *çerçeve* kavramı ile neyi kastettiği izah edilmelidir. Bir olayı konumlandırmayı her düşünüşümüzde o olayı bir bütün içinde göz önüne getiririz. Sadece bilinç alanında bulundukları için her an fark edebildiğimiz kavramlar bütünü değil, aynı zamanda bu kavramlardan yola çıkarak basit bir muhakemeye benzeyen bir zihin işlemiyle ulaşılabilen tüm kavramlar *çerçeveleri* oluşturmaktadır. Yaşanan zamana yaklaşıp uzaklaşmaya göre ilmekleri çok ya da az sıkı olan çerçeveler vardır. Hafıza en yakın olayları, net bir şekilde akılda tutar. Birkaç gün geçtikten sonra anılarda pek çok boşluk oluşmaya başlar. Anılarımız kaybolduktan sonra onları yeniden oluşturmamıza olanak tanıyan çerçevelerin salt bireysel olmadığı, aynı gruptan insanlar için ortak oldukları bilinmektedir (Halbwachs, 2016, s. 170).

Halbwachs, en son gördüğümüz insanlar, nesneler, binalar, olaylar, çevremizde yaşayanlar ve yaşananların bizimle birlikte geçici bir toplum oluşturdıklarını belirtmektedir (2016, s. 178). Bunlar bizim üzerimizde etkide bulunabilecekleri gibi biz de bunlar üzerinde etkide bulunabiliriz. Çevremizdeki bütün bu nesne ve insanlar, günlük uğraşlarımızla yakından ilişkilidir. En yakın geçmişi bu kadar iyi hatırlamamızın sebebi de budur.

Halbwachs, psikologların anıların konumlandırılmasını açıklamak için başka kuramlar düşünmesine sebep olan şeyin, insanların aynı anda pek çok farklı gruba bağlı olmaları olduğu gibi aynı olayın anısının kolektif ve ayrı hafızalara bağlı olan pek çok çerçevede yer alması olduğunu belirtmektedir. Psikologların bireyle yetindikleri için, bireyin düşüncesinde anıların pek çok şekilde bağlanabileceğini saptamışlardır. Psikologların çağrışımları çok genel kategorilerde, benzerlik ve yanyanalık başlığı altında sınıflandırdıklarını belirten Halbwachs, bunun bir açıklama olmadığını savunmaktadır. İkinci olarak psikologların, bireylerin çeşitliliği aracılığıyla, bireylerin doğal ya da edinilmiş fizyolojik eğilimlerinden kaynaklandığı haliyle, çağrışımların çeşitliliğini fark ettiklerini belirtiyor. Bu hipotezin de çok karmaşık ve çok zor doğrulanabilir olduğunu; her halükarda bizi psikoloji alanından uzaklaştırdığını ve son olarak yine bir tespitten ibaret olduğuna işaret ediyor. Halbwachs'a (2016, s. 187) göre her bir anıyı, bireysel düşüncede ortaya çıktığı haliyle, ancak uygun düşen grubun düşüncesine yerleştirdiğimiz zaman iyi anlayabiliyoruz. Göreli güçlerinin ne olduğunu ve bireysel düşüncede nasıl

sıraya dizildiklerini, ancak bireyi aynı anda bağlı olduğu çeşitli gruplarla ilişkilendirdiğimizde anlayabiliyoruz.

“Kuşkusuz herkes özel mizacına ve yaşam koşullarına göre başka hiç kimsede olmayan bir hafızaya sahiptir. Yine de bu hafıza, görünüşte sizi hususi olarak ilgilendirenler dâhil her izlenim ve her olaydan, ancak onların hakkında düşündüğümüz için, yani onları bize toplumsal ortamdan gelen düşüncelerle ilişkilendirdiğimiz ölçüde dayanıklı bir anı olarak muhafaza ettiğimiz için grup hafızasının bir parçası ve bir yönüdür. Gerçekten de geçmişimizin olayları hakkında muhakeme yapmadan düşünemeyiz. Oysa muhakeme yapmak, bizim görüşlerimiz ile çevremizin görüşlerini aynı düşünce sistemi içinde ilişkilendirmektir; başımıza gelen bir şeyde, toplumsal düşüncenin sahip olduğu anlam ve kapsamını her an bize hatırlattığı olayların özgün bir uygulamasını görmektir. Böylelikle kolektif hafızanın çerçeveleri kişisel anılarımızı kapsar ve bu anılan birbirleriyle ilişkilendirir (Halbwachs, 2016, s. 188).”

Özetle, hatırlamak ve bir anıyı konumlandırmak için, onu zaman içindeki yerini bildiğimiz diğer anı bütünüyle ilişkilendirmek gerekiyor. Yakın zamandaki anıları birbiriyle ilişkilendiren şey, zamanda yan yana olmaları değil, bir grup için o an ilişkide olduğumuz ya da önceki günlerde ilişkide bulunduğumuz insan grubu için ortak düşünceler bütününe bağlı olmalarıdır. Bunları canlandırmamız için kendimizi bu grubun bakış açısına yerleştirmemiz, ilgilerini benimsememiz ve düşüncelerinin eğilimini takip etmemiz yeterlidir. Eski anıları konumlandırırken de aynı şey geçerlidir. Bu anıları diğer grupların ya da ailemiz gibi daha dar grupların ortak anılar bütününe yerleştirmemiz gerekiyor.

2.2.1.5. Hatırlayan Bir Özne Olarak Gruplar

Halbwachs, kolektif hafızanın genel çerçevesini tartıştıktan ve bireysel hatırlama süreçlerinin arka planını izah ettikten sonra belirli grupların hafıza meselesinde oynadıkları role gelmekte ve aile, dini gruplar ve toplumsal sınıflar üzerinden bizzat hatırlayan bir özne olarak grupları ele almaktadır.

Bireylerin aynı anda çeşitli düzey ve yoğunluklarda pek çok grubun üyesi olduğunu belirten Halbwachs (2017, s. 74), geniş bağlamda bir grup olarak ulusun, her ne kadar üyelerinin hayatlarının genel çerçevesini belirlese de, üyelerinden her birinin bireysel yaşam ve hatıralarına etkisi oldukça sınırlı olduğunu belirtir. Kendisine göre ulusal tarih,

bir ulusun hayatını değişime uğratan en önemli olayların bir özeti olduğu için ulusun, üyelerinin her birinin bireysel yazgısıyla ilgilendiğini söyleyemeyiz.

Halbwachs’a göre kolektif hafızanın oluşumu ve gelişiminde ulus gibi geniş gruplardan ziyade aile, dini gruplar, meslek birliktelikleri, köy, mahalle ve şehir gibi daha dar gruplar etkilidir. Bu gruplarda tüm bireyler, farklı bakış açılarına sahip olsa da büyük ölçüde ortaklaşa düşünür ve hatırlar. Küçük grupların hafızası, üyelerinin yaşadıklarını ve davranışlarını büyük ölçüde kayıt eder. Bu yaşantı ve davranışlar, küçük gruplarda etki yaratır ve bu grupların değişim geçirmesine sebep olabilir. Bu nedenle bireylerin hatıralarının biçimi bozulduğunda onları düzeltmek için diğer grup üyelerine başvurması yeterli olacaktır (2017, s. 76).

Günümüz toplumlarında her ailenin kendine ait bir ruhu, sadece onun hatırlayacağı anıları ve yalnızca üyeleri arasında bilinen sırları vardır. Halbwachs’a (2016, s. 195) göre bu anılar, sadece geçmişe ait bir dizi bireysel imgeden oluşmazlar. Bunlar aynı zamanda kalıptır ve örnektir. Bunların içinde grubun genel tutumu ifade edilir; sadece grubun tarihini yeniden üretmekle kalmazlar, aynı zamanda doğasını, niteliklerini ve zaafalarını da tanımlarlar. "Bizim ailemiz uzun ömürlüdür", "şerefli bir aileyiz" veya "zenginleşmek için uğraşmıyoruz" denildiğinde, gruba içkin olduğunu varsaydığımız ve gruptan üyelerine geçen fiziksel ya da ahlaki bir özellikten bahsedilir. Geçmişten alınan bu türden çeşitli unsurlardan, aile hafızasının değişmeden korunacağı ve bir biçimde ailenin geleneksel iskeleti olan bir çerçeve vücuda gelir.

Halbwachs’a (2016, s. 196) göre, tıpkı bireysel hatırlama süreçlerinde anlatıldığı gibi grupların hatırlama süreçlerinde de yeniden bir inşa söz konusudur. Akrabalarımızın karakterlerinin bulunduğu, evimizde geçen ve hafızamızda yer eden belirli bir sahne, o zaman yaşadığımız şekliyle yeniden ortaya çıkmaz. Onu tekrardan inşa ederiz; ondan önce ve sonra gelen pek çok dönemden ödünç alınmış unsurları içine sokarız.

Her ailede kendine özgü bir ruh ve ailenin sadece kendisine has gelenekleri olduğunu belirtir Halbwachs. Zira aile hafızası sadece üyelerini bir araya getiren akrabalık ilişkilerinin değil, aynı zamanda onun geçmişine damga vurmuş olayların ve kişilerin anısını da muhafaza etmektedir. "Aileler aynı cinsin türleri gibidirler ve her biri bir diğerinden ayrıldığı için, ister birbirlerinden haberdar olmasınlar, ister birbirlerine karşı gelsinler, isterse de birbirlerini etkilesinler, birinin anılarının bir kısmı, bir diğerinin ya

da diğerk pek çoğunun hafızasına nüfuz eder. Üstelik bir toplumun genel inanç formları, doğrudan kolektif yaşamı ilgilendiren inançlar aracılığıyla aile üyelerine de nüfuz ettiği için, bunlar ya ailenin geleneklerine uyarlanabilir ya da tersine aile bu gelenekleri dönüştürebilir (2016, s. 214).”

Tüm yaşamımız boyunca aynı anda hem ailemize hem de başka gruplara bağlı oluruz. Aile hafızamızı, örneğin maddi yaşam kaynaklı anıları içine alacak şekilde genişletiriz. Ya da aile anılarımızı, toplumsal geçmişi içerecek çerçeveler içine yerleştiririz. Bu, ailemizi diğerk grupların bakış açısından değerlendirmeye ya da tam tersine ve aynı anda, anıları aileyle ya da bu gruplara özgü düşünme biçimleriyle birleştirmeye eşdeğerdir. Zaman zaman bu iki çerçeveden şu ya da öbürü baskın gelir ve bir gruptan diğerkine geçerken hafızayı ve aynı anda da bakış açılarımızı, ilkelerimizi, ilgilerimizi ve yargılarımızı değiştiririz (Halbwachs, 2016, s. 222).

Ailelerin ya da mahallelilerin dışında, bireylerin mensubu olduğu, aynı mekânda bulunmayan çeşitli ekonomik ve dini gruplar da vardır. Halbwachs (2017, s. 148), bir şehrin ya da bir mahallenin sakinlerinin küçük bir topluluk oluşturmalarının, uzamın aynı bölgesinde toplanmış olduklarından mütevellit olduğunu ve bunun, bu grupların varoluşunun bir koşulu ve de hem temel hem de çok belirgin bir koşulu olduğunu belirtir. Devamla, diğerk toplumsal gruplarda ise bunun böyle olmadığı, çoğu durumda da tersi olduğu, zira bu ikincil gruptaki oluşumların birçoğunun insanları mekândan ayırma eğilimi gösterdiklerini ifade eder.

Ekonomik grupların, insanların uzamdaki değil üretimdeki, yani bir işleyiş çeşitliliğindeki yerinin ve ayrıca farklı ücretlendirme biçimlerinin ya da mal dağıtımının bir sonucu olduğunu ve insanların, ekonomik düzlemde, mekâna değil kişiye ilişkin niteliklere göre ayrıldığını veya bir araya geldiğini belirtir. “Bu bilhassa dini topluluklarda da böyledir: konusu tinsel varlıklar olan bir inanç birliği üzerine kuruludurlar; bu cemiyetler, üyeleri arasında görünmez bağlar tesis eder ve özellikle de içsel insanla ilgilenir” (Halbwachs, 2017, s. 149). Tüm bu grupların yerel toplulukların üzerine yerleşik olduğunu belirten Halbwachs, dolayısıyla, insanların aynı mekânda bir araya gelmiş olmalarını göz önünde bulundurmamız ve hangi topluluğa ilişik olduklarını anlamak ve hatırlamak adına hafızamızda bu mekânın imgesini taşımamızın yeterli olmayacağı kanısındadır.

Elbette ekonomik ya da dinsel bir grubun uzamdan tamamen bağımsız bir grup olduğu da söylenemez. Dinsel hatıraların, bazı mekânların, bazı konumların ve nesnelerin düzenlenişinin görünüşüyle kendisini hatırlatması son derece olağandır. Bu tür topluluklar için dinsel dünya ve din dışı dünya arasındaki temel ayrım, uzamda fiziki anlamda gerçekleşir. Bir inanan bir kiliseye, bir mezarlığa, kutsal bir mekâna girdiğinde, sıkça deneyimlediği bir zihin durumuyla orada karşılaşacağını ve diğer inananlarla birlikte, görünür bir toplulukla aynı zamanda, kendileri de önceki devirlerde aynı yerde olmuş ve varlıklarını sürdürmüş olan ortak bir düşünceyi ve hatıraları oluşturacağını bilir (Halbwachs, 2017, s. 166).

2.2.1.6. Toplumsal Grupların Bireysel Hafızaya Etkisi

Herhangi bir bireyin, grup düzeyinde yaşanmış bir hatırası ortadan kalktıysa ve eğer ona ulaşmak mümkün değilse bunun sebebi, söz konusu bireyin bu hatıranın referansta bulunduğu grubun artık bir parçası olmayışındır. Hafızamızın grubun diğer üyelerine danışıp yardım alabilmesi için salt onların bize şahitlik etmesi yeterli olmaz. Hafızamızın diğerlerinin hafızalarıyla uzlaşmaya son vermemiş olması ve bize anımsattıkları hatıranın ortak bir temel üzerine kurulabilmesi için aralarında yeterince temas noktası bulunması gerekmektedir. Bir hatıra elde etmek için, geçmiş bir olayın imgesini parça parça oluşturmak yeterli değildir. Bu yeniden inşa işleminin, bizim zihnimizdekilerin yanı sıra diğerlerinin zihinlerinde de bulunan ortak veriler ya da kavramlardan yola çıkılarak yapılması gerekir çünkü bu veriler ve kavramlar, bizim zihnimizden onlarınkilere, onlarınkilerden de bizimkine, karşılıklı ve aralıksız olarak geçmektedir ve bu da yalnızca, hafızamız aynı topluluğun bir parçası olmuş ve olmaya da devam ediyorsa olasıdır (Halbwachs, 2017, s. 20). Bir grubun hafızasının ön planında, üyelerinin çoğunluğunu ilgilendiren olaylar ve deneyimler yer alır. Çok az sayıda üyeyi ve kimi zaman da üyelerden yalnızca birini ilgilendiren hatıralar ise, grup hafızasının içinde yer almalarına rağmen geri plana geçer. İki kişi arasında dahi bu geçerlidir.

Çoğu zaman içinde bulunduğumuz grubun bireysel duygu ve düşüncelerimiz üzerindeki etkilerini farketmeyiz. Zannedilir ki bunların tamamı kendimizden kaynaklanır. Bireylerin bu şekilde düşünmelerinin nedeni, kendilerini çevreleyen grup ya da gruplarla yaşadıkları içselleşmedir. Bir gazete, dergi ya da sohbetten seçip çıkarttığımız başkalarına ait düşünceleri çoğu zaman kendimiz keşfetmiş gibi kullanırız. Bu

düşünceleri üreten kişinin bizim olmadığımız keşfedildiğinde, “bu bizim de aklımıza gelmişti” tepkisi verilir. Halbwachs (2017, s. 35) “şu veya bu şekilde, her sosyal grup, üyelerinde benzer bir kanaati devam ettirmek için çaba sarf eder” der ve ekler: “Acaba kaç kişi, diğerlerinin kendi düşüncesi içerisindeki payını ayırt etmek ve çoğunlukla kendisinden hiçbir şey katmadığını kendisine itiraf etmek için yeterince eleştirel bir zihne sahiptir ki?”

Halbwachs’a göre, çocuk büyüdükçe ve özellikle de yetişkin olduğunda, içerisinde yer aldığı grupların yaşantısına ve düşüncesine, ilk başta farkına varmadan ama her halükarda daha belirgin ve ciddi bir şekilde katılır. Geçmiş hakkında sahip olduğu fikir bu gruplar içerisinde değişime uğrar. Edindiği yeni kavramlar, olgulara, düşüncelere ve fikirlere dair yeni kavramlar, eski hatıralarına tepki verir.

“Şunu sıkça tekrar ettik: Hatıra, çok büyük ölçüde, şimdiki zamandan ödünç alınan veriler yardımıyla yapılan, geçmişin bir yeniden inşasıdır ve bu yeniden inşa da zaten, eskinin imgesinin epey değişmiş olarak yeniden çıktığı önceki zamanlara aittir. Elbette, eğer hafıza tarafından eski izlenimlerimizden biriyle doğrudan bağlantıya geçirilmiş olsaydık hatıra, doğası gereği, diğerlerinin hikâyelerinden, tanıklıklarından ve güveninden yardım alarak, geçmişimizin olması gereken halini oluşturmamıza olanak sağlayan düşüncemizden az çok daha belirli olan bu fikirlere ayrılırdı. Bazı hatıraları bu kadar doğrudan bir şekilde hatırlamak mümkün olsa da, böyle davrandığımız ve gerçekleşmiş olanı hayal ettiğimiz durumları ayırt etmek olası değildir. Şu halde hatıraları, tanıklıklara ve muhakemelere en azından kısmen dayanan betimlemeler olarak adlandırabiliriz. (Halbwachs, 2017, s. 66)

Öyleyse, kendi geçmişimizde toplumsal ya da dilerseniz tarihsel olanın hafızamızdaki payı, düşündüğümüzden çok daha büyüktür. Zira çocukluğumuzdan beri yetişkinlerle olan temasımızda, çok sayıda hatırayı bulmaya ve belirlemeye yönelik epey yöntem geliştirdik ki bunu yapmasaydık, bu hatıraların tamamını ya da bir kısmını sıkça unuturduk.

Kolektif hafıza, gücünü ve müddetini bir grup insanı bir araya getirmek için sahip olduğu şeyden alıyorsa, o halde bu kişiler, grup üyeleri olarak, hatırlayan bireylerdir. Ancak, birbirine dayanan ortak hatıralardan oluşan bu yığın içinde, her birinde en büyük yoğunlukta ortaya çıkacak olanlar aynı hatıralar değildir. Her bireysel hafızanın kolektif hafıza üzerindeki bir görüş açısı olduğunu, bu görüş açısının bizim onda işgal ettiğimiz yere göre değiştiğini ve bu yerin de bizzat, bizim başka ortamlarla sürdürdüğümüz

ilişkilere göre değiştiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. O halde, ortak enstrümandan herkesin aynı şekilde faydalanmaması şaşırtıcı değildir (Halbwachs, 2017, s. 39).

2.2.2. Paul Connerton ve Toplumsal Alışkanlık Belleği

Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?* isimli eserinde, "grup" terimini, hem aile, mahalle gibi dar toplulukları hem de ulus, din, ekonomik örgütler gibi mensuplarının büyük kısmının birbirlerini tanıyamayacağı ortak bir payda etrafında toplanmış büyük toplumları içine alacak ölçüde geniş ve oldukça esnek bir anlamda kullanılarak "insan gruplarının belleği nasıl taşınır ve nasıl korunur?" sorusunun cevabını aramaktadır (2014, s. 8).

Bellek bağlamında bugüne ilişkin deneyimimizin, çoğunlukla geçmiş hakkındaki bilgimize dayandığını belirten Connerton (2014, s. 9), Halbwachs'la benzeşen bir şekilde "günümüzün dünyasını, geçmişin olaylarıyla ve nesneleriyle nedensellik bağlantıları içindeki bir bağlamda, yani geçmişin, o anda yaşamadığımız olayları ve o anda algılamadığımız nesneleri bağlamında yaşadığımızı, bunun da şimdiki zamanı, çeşitli geçmiş yaşantılarımızdan hangisiyle bağlantısını kurabilirsek ona göre yaşayacağımızı gösterdiğini" ifade eder.

Bu durumda ise iki boyutlu bir sorunla karşılaşılır: Bunlardan ilki, geçmişi günümüzden süzerek çıkarmada bugünün etmenlerinin geçmişe ilişkin anımsamalarımızı etkilemeye yatkın olmasından doğan bir güçlük; diğeri ise geçmişin, günümüzle ilgili deneyimlerimizi etkileme ya da yazarın ifadesiyle zaman zaman "çarpıtma" eğiliminden kaynaklanan bir güçlüktür.

2.2.2.1. Toplumsal Bellek

Connerton, en genişinden en dar kapsamlısına kadar herhangi bir toplumsal grubun, mensuplarının *ortak anıları* olduğu varsayımıyla oluştuğunu, bunun bir nevi "örtük bir kural" olduğunu belirtir. Bireyler, toplumun geçmişiyle ilgili anılarının farklılığı ölçüsünde, ortak deneyimlere ve ortak varsayımlara sahip olamamaktadır. Yazara göre bunun sonucu belki en açık biçimde, kuşaklar arasındaki iletişimde ortaya çıkan çatışmalarda görülür. Ortak anıları olmayan kuşaklar arasında, belli bir tarihte ve yerde

birlikte yaşamış olsalar dahi, örtük arka plan anlatıları biçiminde görülen farklı anılar birbirleriyle çatışmakta ve sonucunda zihinsel ve duygusal bakımdan birbirlerinden tamamen kopuk bireyler oluşmaktadır (2014, s. 11).

Connerton, gündelik deneyimlerimizin büyük ölçüde geçmişe dayandığını ve genellikle geçmişle ilgili imgelerimizin, var olan toplumsal düzeni meşrulaştırmaya yaradığı söyledikten sonra bunun nasıl olduğunu şöyle ifade etmektedir: “...benim savıma göre geçmişin imgeleri ve geçmişin anımsanan bilgileri (törenselleşebilecek) uygulamalarla (performans) taşınıp sürdürülmektedir”. Bunu izah ederken de “paradoksal bir örnek” dediği Fransız Devrimi’ni ele almıştır. Paradoksal bir örnek demektir çünkü, toplumsal bellek ve devrim -hele hele büyük çaplı devrim- kavramları yan yana geldiğinde burada beklenmeyen bir durum oluşur. Connerton (2014, s. 12), Fransız Devrimine ilişkin, her başlangıç gibi onun içinde de bir anımsama ögesinin bulunduğu gözden kaçırıldığını ifade eder ve şöyle devam eder: “Bir başka şey de, Devrim’in kelle uçurulmasını ve kıyafet değişikliklerini de kapsamasıdır. Bu ikisi arasında bir bağlantı bulunduğunu düşünüyor ve bu bağlantı hakkında söyleyebileceğimiz şeylerin, belli bir örnek le ilgili olmaktan öte genellenebilir nitelikte olduğuna inanıyorum. Ayrıca yukarıda ileri sürülen sorunun, yani grupların belleğinin nasıl taşınıp sürdürüldüğü sorununun çözümünün, bu iki şeyin (anımsamanın ve bedenlerin) daha önce düşünmediğimiz bir biçimde bir araya getirilmesini içerdiği inancındayım.”

“Her türlü başlangıcın içinde bir anımsama ögesi yatar” der Connerton (2014, s. 15). Devrimler gibi toplumların ve grupların tümüyle yeni bir yol tutmak üzere birlikte bir çaba gösterdiği zamanlarda bu tezin geçerliliğini daha da kanıtladığını ekler. Connerton’a göre mutlak anlamda yeni bir şeyi aklın kabul etmesi olanaksızdır. Bunun nedeni, yalnızca tümüyle yeni bir başlangıç yapmanın son derece güç olması ya da pek çok eski bağlılık ile alışkanlığın, eski ve yerleşik bir şeyin yerine yenisini koyma çabamızı engellemesi de değildir. Bunlardan daha temel bir neden olarak bir deneyimin mantıklı olduğundan emin olabilmek için onu, daha önceki deneyimlerimizin oluşturduğu bağlama dayandırmak zorunda oluşumuz; diğer bir ifadeyle bir deneyimden önce zihnimizin, daha önce deneyimi yaşanmış şeylerin tipik biçimlerinden oluşmuş bir genel çerçeveye göre önceden bir eğilim edinmiş olması gerekliliğidir (Connerton, 2014, s. 16).

Connerton'ın bu düşünceleri bize Halbwachs'ın yukarıda aktardığımız, geçmiş olaylar hakkında muhakeme yapmadan düşünemediğimizi, “muhakeme yapmanın da, bireysel görüşlerimiz ile ait olduğumuz çevremizin görüşlerini aynı düşünce sistemi içinde ilişkilendirmek olduğunu” ve böylelikle kolektif hafızanın çerçeveleri anılarımızı kapsadığı ve bu anıları birbiriyle ilişkilendirdiği ifadelerini hatırlatıyor.

Tarihteki en önemli başlangıç noktalarından biri olarak kabul edilen ve bu yönüyle “herhangi bir kopuştan çok daha fazla çağdaş bir mitos görünümü” alan Fransız Devrimi olayları, Connerton'a (2014, s. 17) göre aynı zamanda ve çok daha açık biçimde, başlangıç niteliği kuşku götürmeyen tüm olaylar gibi, geçmişte olup bitenin anımsandığı bir an içermektedir. Anımsama işleminin, açık ya da örtülü olarak deneyimin birçok düzeyinde çeşitli yollarda gerçekleştiğini ancak kendisinin, özgül bir biçimde anma törenleri ve bedensel pratikler olmak üzere toplumsal etkinliğin iki farklı alanında işleyişini ele aldığını ifade eder.

Törenler bahsinde Connerton, Fransız Devrimi'nin başlangıç noktası olarak belirlenen Fransa Kralı XVI. Louis'nin yargılanıp idam edilmesi ve bunun bir törenle yapılması üzerinden, aslında geçmişten alınan bir referansla yapılan bu törenin, bir taraftan geçmişe “meydan okuma”, diğer taraftan ise bir anlamda geçmişin “meydana çıkışı” olduğunu ve çelişki oluşturduğunu aktarır.

Meydan okuma bağlamında idam; bir egemen ilkenin, hanedan dünyası dışında bir siyasal sistemin düşünülmemeyeceği ilkesinin yürürlükten kaldırılması demektir. Yüzyıllardır krallar, taht kavgaları içerisinde öldürülebilmişti. Ancak böyle durumlarda dahi tahta, o hanedandan birinin geçmesi sıradandı. Buradaki kritik nokta, yargılama ve idamın halka açık bir törenle yapılması ve Louis'nin kral konumunu yadsıyarak kamusal kişiliği ve siyasal varlığının öldürülmesi idi. Bu yolla devrimciler, eylemlerinde, hanedan dünyasının sahip olup kullandığı kutsal dili, ondan alıp kendileri kullanmış oluyorlar ve kralların öldürülmesi sırasında oluşan, kutsal olana saygısızlık duygusunun yarattığı sisi törensel yoldan dağıtıyorlardı. Bunun tersine tüm bu yaşananlarda bir de geçmişin “meydana çıkışı” söz konusuydu. Bir kurumu geçersiz kılan bir törenin ancak o zamana kadar söz konusu kurumu onaylayan öteki törenleri çağrıştırmasıyla anlam kazanacağı söylenebilir (Connerton, 2014, s. 18-21).

Connerton'a göre, devrim döneminde Paris'te giyiniş biçimleri iki evreden geçmişti. 1791-1794 yılları arasına egemen olan birinci evrede, yalın kıyafetler giyildiği, süslemelerin kullanılmadığı ve eşitlik yolunda gösterilen çabada toplumsal duvarların kaldırılması isteğinin bir göstergesi olarak giysilerin üniformaya dönüştüğünü söylemektedir. 1795'ten başlayan ikinci evrede ise, giyinişte özgürlük, bedenin serbestçe hareket edebilmesi anlamını kazandı. İnsanlar artık sokakta bedenlerini birbirlerine açacak ve bedenin hareketlerini açığa vuracak biçimde giyinmeye başladılar. Connerton'a (2014, s. 22) göre devrim dönemine özgü giyiniş biçimleri ile bir başlangıcın kesin işareti verilmiş olmasa bile, en azından kurulu düzenin pratiklerinden geçici biçimde kurtulmak amaçlanmıştır. Bunlar, yeni tipik bedensel pratikler oluşturma girişiminin belirtileridir.

Connerton, törensel yargılama ve idam ile yeni geliştirilen giyinme pratiklerinde de ortak bir özellik olduğunu belirtmektedir (2014, s. 26): Devrimlerde olduğu gibi eski bir toplumsal düzenden kopuş çabasının karşısına bir tür tarihsel tortu çıkar ve söz konusu çabanın bu tortuya saplanıp boğulması tehlikesi vardır. Toplumların, “kendi kendilerini yorumlayan topluluklar olduğu” sözü, geçmişten kalan bu tortunun doğasına değinmektedir. Connerton bu yargıya, toplumların kendileri hakkında yaratıp sürdürdükleri ve hiçbir zaman eksik olmayan imgelerinin bulunduğu eklenmesi gerektiğini söyler. “Bireyin zaman bilinci, büyük ölçüde toplumun sürekliliğinin ayırımında olmasını gerektirir; daha kesin belirtilirse, toplumun yarattığı o süreklilik imgesinin bilincinde olmak demektir bu”.

Fransız Devrimi ile ilgili olarak bu tortunun bir bölümünün, yinelenen anma törenlerinde ve en azından kültürel nitelik taşıyan özgül bedensel pratiklerde görülebilecektir. Kralın törenle idam edilmesi bakımından bu tortu, kralla ilgili duygulardan ya da daha doğrusu, onun krallığına ilişkin olup kökleri, gerisinde kralın onurunun dokunulmamışlığı ve dokunulmazlığı duygusu bırakan eski dinlere ve düşünme biçimlerine dayalı eski inançların izlerini taşıyan duygulardan oluşur. Bu tortu, Devrim'in erken dönemleri ile Termidor döneminin giyinme pratiklerinde, alışkanlık edinilmiş bedensel pratiklerle birleştirilen hiyerarşik âdetlerden oluşuyordu; 1790'lı yılların yeni modalarının, izleyicilerince böylesine inatla benimsenmesinin nedeni budur. “Kralın idamı törensel bir iptal eylemiydi ve giyimde böylesine serbestlik de karnavalvari bir özgürlük demektir. Her iki eylem türünde, radikal bir başlangıcın sınırlarını çizme çabasını görürüz; ve her iki örnekte, söz konusu başlangıç, toplumun sürekliliğinin o yeni imgesi, yani hem açıkça

hem alttan alta bir anımsama ögesi olmaksızın düşünülemezdi bile. Bir başlangıç oluşturma çabasında şu ya da bu türden toplumsal anılara başvurulması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkar” (2014, s. 27).

Toplumsal Alışkanlık Belleği

Çalışmamızın kavramsal çerçeve bölümünde aktarıldığı şekliyle Connerton, belleği üçlü bir tasnifle ele almış ve bunlar arasında alışkanlık belleğinin, kişisel ve bilişsel belleğe göre biraz “savsaklanmış” olduğunu ifade etmişti. Kendi savı, toplumsal düzeyde bir alışkanlık belleği olduğu ve bu sayede toplumların büyük ölçüde hatırlayabildiğidir. Yukarıda kısmen değinilen, çalışmanın devamında ise ayrıntısıyla aktarılacak olan *anma törenleri* ve *bedensel pratikler* de toplumsal alışkanlık belleğinin önemli ve önde gelen araçlarıdır.

Connerton, kişisel belleğin çoklukla psikanalistler tarafından bireylerin yaşamöykülerini araştırma yolunda incelendiğini; bilişsel belleğin de daha ziyade psikologlar tarafından evrensel zihinsel yetiler denen yeteneklerin nasıl çalıştığını araştırmalarında ele alındığını, bunlara karşın alışkanlık belleği alanının bakir bir görünüm arzettiğini ifade etmektedir (2014, s. 52).

Alışkanlık belleği hususunda, alışkanlık niteliği taşıyan davranışla, belirli bir ahlak, bir ülkü, bir kural ya da bir kanı tarafından kurallarca yönetilen davranışı birbirinden ayırmak gerektiğini vurgulayan Connerton (2014, s. 55), aradaki belirleyici farkın, bir kuralın bilinçli olarak uygulanıp uygulanmayışına bağlı olduğunu bize aktarır. Alışkanlık belleğinin yönlendirdiği davranışlar "üzerinde neredeyse hiç durulup düşünülmeden" gerçekleştirilir. “Çünkü bu duygu ve davranış alışkanlıkları, yönergelerle öğrenilmez; fakat ancak "belli bir davranışı alışkanlık edinmiş insanlarla birlikte yaşanarak” öğrenilir. Bu tür davranış alışkanlıklarını, anadilimizi nasıl ediniyorsak öyle ediniriz. Tam da bir çocuğun yaşamında, işitme alanı içinde alışkanlıkla konuşulan bir dili edinmesinde, dili öğrenmesi diye bir şeyden söz edilememesine benzer biçimde, insanların sürekli birlikte yaşadıkları kimselerden davranış alışkanlıklarını öğrenmeye başladıkları bir noktadan da söz edilemez.” Connerton, “kural ile uygulama” ve “kod ile yürütülmesi” arasında boşluk olduğunu ve bir "alışkanlık belleği” kavramı ile kapatılmasının gerektiğini ileri sürer.

“Toplumsal alışkanlıkların, bireysel alışkanlıklardan oldukça farklı bir yanının bulunması önemlidir. Toplumsal bir alışkanlığın anlamı, başkalarının

göreneksel beklentilerine dayanır; bu niteliğiyle, toplumsal bakımdan onaylanan (meşru olan) ya da onaylanmayan (meşru görülmeyen) bir uygulam (performans) olarak uygulanabilirlik taşıması gerekir. Toplumsal alışkanlıklar, özünde onay kazandırıcı (meşrulaştırıcı) uygulamlardır. Ve eğer alışkanlık belleği özünde uygulamısal ise, toplumsal alışkanlık belleğinin de belirgin biçimde "toplumsal-uygulamısal" olması gerekir" (Connerton, 2014, s. 63).

2.2.2.2. Anma Törenleri

"Geçmişin anılması, her şeyden önce geçmişin tiyatrosunu anda oynamaktır" der Namey (aktaran Bilgin, 2013). Anma etkinliklerin neredeyse tamamı bir tören formunda gerçekleşir. Bu bağlamda Connerton, tören (ritüel) tanımını kısa ve kullanışlı olduğu için Lukes'ten alıntı yaparak kullanmaktadır: "Onu kullananların dikkatini özel bir önem taşıdığını düşündükleri düşünceyle ve duyguyla ilgili şeylere çeken, simgesel nitelik taşıyan türden 'kurallarca yönetilen' etkinlikler" (aktaran Connerton, 2014, s. 76). Törenlerin özellikleri hakkında da şunları aktarmaktadır: "Araçsal eylemler olmaktan çok "dile getirici" eylemler olmaları, onların belirli bir düzenlilikle yapılması sebebiyledir. Resmi biçimler almışlardır ve belirli bir biçime bağlanma, basmakalıp biçimlere girme ve belli aralarla yinelenme eğilimi taşırlar" (2014, s. 77).

"Gerçekten bugün, modern dönemde ulusal seçkinlerin, törenler, geçitler, mitingler örgütleyerek ve yeni tören alanları kurarak uygun gördükleri bir geçmişin uzantısı olduklarını ileri sürdükleri törenler icat ettikleri, yeterince açık biçimde ortaya konmuş bulunmaktadır. Bu, Ortadoğu ulusal seçkinleri kadar Avrupa seçkinlerinin de başvurduğu bir yoldur. Hem Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet, hem Wilhelm Almanya'sı *icat edilen geleneklerle*, simgesel sermaye yatırımında bulundular. Fransada Bastille Günü, 1880'de tarihsel bir gün konumuna yükseltildi ve Almanya'da, Fransa-Prusya Savaşı, yirmi beşinci yıldönümü olan 1896'da, adına bir anma töreni konunca, bir tarih olayı durumuna geldi. Kuruluş mitosunun yorumlanış yollarının farklılığı dışında, ikisinde de yeni rejimi kuran eylemlerinin anısı yâd edildi. Her iki örnekte, törenlerin bağlamı, ideolojik işlevlerini gösterecek niteliktedir." (Connerton, 2014, s. 90)

Connerton'ın da bahsettiği Fransa'da ılımlı Cumhuriyetçi burjuvazinin, soldaki siyasal düşmanlarının tehdidini savuşturma stratejilerinin bir parçası olarak icat ettiği tören ya da Almanya'da 11. Wilhelm rejiminin 1871'den önce siyasal bir tanıma sahip bulunmayan bir halkı, gerçekten bir ulusal kimlikten yararlandıklarına ikna etmek için izlediği stratejinin bir parçası olarak icat ettikleri törenler sonuçlarına bakıldığında belirli başarılarla ulaşmıştır.

Tam bu noktada Connerton'un sözünü ettiği *icat edilmiş gelenek* ifadesi bağlamında Eric Hobsbawm'a atıf yapmalıyız. Hobsbawm'a göre (2006, s. 1) eski gibi görünen ya da eski olduğunu iddia eden geleneklerin kökenleri çoğunlukla oldukça yakın bir geçmişe dayandığı gibi, bazen bu geleneklerin "icat edilmiş" oldukları da açık bir gerçektir. Bu icatlar, çoğu zaman yeni durumlara uyarlanmış, eski durumları akla getiren formlara bürünmüş ya da yarı zoraki tekrarlarla kendi geçmişlerini oluşturarak bugünde karşılığını bulan icatlardır.

"İcat edilmiş gelenek", alenen ya da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir sürekliliği ima eder şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşlamaya çalışan bir pratikler kümesi anlamında düşünülmelidir. Bu pratikler mümkün olan her yerde kendilerine uygun düşen bir tarihsel geçmişle süreklilik oluşturmaya çalışırlar. Britanya parlamentosunun on dokuzuncu yüzyılda yeniden inşa edilmesi sırasında bilinçli bir tercihle gotik üslubun seçilmesi ve İkinci Dünya Savaşı sonunda parlamento sarayının yeniden inşasının da yine aynı şekilde bilinçli olarak aynı plan üzerinden yapılması bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Hobsbawm, 2006, s. 2).

Shils (2003, s. 111) ise, gelenekten söz ettiğimizde temsilcileri veya koruyucuları bulunan bir şeyden söz ettiğimizi belirtir ve der ki: "O, olmuş olan, tevârüs edilmiş veya intikal ettirilmiş olan 'traditum'dur, O, geçmişte yaratılmış, icrâ edilmiş ve inanılmış olan ya da geçmişte varolduğuna, icrâ edildiğine veya inanıldığına inanılmış olunan şeydir" demektedir.

Connerton, icat edilmiş törenler bağlamında Üçüncü Reich döneminde, yani 1933 yılının haziran ayında iktidarın ele geçirilişinden, 1939 yılının eylül ayında savaşın başlamasına kadar geçen süre içinde, bir dizi anma töreninde, sürekli olarak Nasyonal Sosyalist Parti ve onun ideolojisinin anımsatıldığı belirtir. Söz konusu törenlerin yapıldığı şenliklerin sayısı, kutlanış sıraları ve uygulayımsal yapıları hızla kurala bağlanmış biçimler aldı ve bu biçimlerini Üçüncü Reich'in çöküşüne dek sürdürdü. Yeni icat edilen bu resmi şenliklerin etkisi, yaşamın tüm alanlarına işledi ve dahası bu şenlikler Hristiyan takviminin yortularıyla ilişkilendirildi (Connerton, 2014, s. 72-73). Nasyonal Sosyalist rejim yeni bir düzendi ve törenleri, erken dönem Hristiyanlık törenleri içinde bazı pagan törenlerin de yer almasında görüldüğü gibi, bazı Hristiyanlık öğelerinin bilinçli olarak alınmış olmasına karşın, yeni törenler olarak görülüyorlardı. "Böylece pagan olan nasıl Hristiyan kılınırsa, Hristiyan olan da Nazi kılındı. Burada, varlığını uzun dönemler

sürdürmüş bir Alman traditio'su (geleneği) olduğu söylenen bir olay vardır ve biz de onun bir dereceye dek uygulayım yoluyla sürdürülmesi olgusuyla karşı karşıyayız” (Connerton, 2014, s. 76).

Connerton’a göre törenlerin birçoğu, bu süreklilik iddiasını kullanmaktadır. Geçmiş bir tarihin kurucu olaylar kümesinin bir tören biçiminde anılıp kutlanması yolundaki bu açık iddia, özellikle dünyanın büyük dinlerinde ve okuryazarlık öncesi birçok halkın törenleri ile bazı çağdaş siyasal törenlerinde rahatlıkla görülebilmektedir. Bu türe giren törenler, yalnızca biçimleri ileri derecede saptanmış ve büyük ölçüde değişmez olmalarından dolayı değil, tanımlayıcı özelliklerinden biri olarak geçmiş ile bir süreklilik ilişkisi içinde bulunduklarını açıkça ileri sürmelerinden dolayı, geçmişin uzantısı olduklarını düşündürürler (2014, s. 79-84).

Connerton, açıkça bir anıyı yâd etme olarak sunulan törenlerin, onlara katılanların ileri sürdükleri gibi, toplumsal belleği aktarma aracı olarak gerçekten bir önemlerinin bulunup bulunmadığını tartışmaktadır. Anma törenleri ve diğer törenler, iki önemli özelliğe, *biçimcilik* ve *uygulayımsallık* özelliklerine sahiptir ve bellek destekleyici araçlar olarak etkili biçimde işlev görebilmelerini, büyük ölçüde, böyle özelliklere sahip olmalarına borçludur (2014, s. 106).

Anma törenleri, bir ana anlatı içinde söylenen ve bu anlatı ile temsil edilen kimliği anımsatır. Bu, daha önce kişisel bellek dediğimiz şeyin kolektif bir türüdür; yani açıkça bazı tamamlayıcı bilişsel parçalara sahip olan geçmiş duygusuna bir tür *kolektifyaşamöyküsü* olarak anlam kazandırmaktır. Tören, bir seyir defteri ya da anı defteri değildir. Onun baş anlatısı, söylenen ve daha sonra üzerinde düşünülen bir öykü değildir; o, canlandırılan, oynanan bir kültür. Geçmişin bir imgesi, hatta bir baş anlatı biçiminde bulunsa bile, yapılan törenlerle taşınıp sürdürülür. Ve bu, anma törenlerinde anımsanan şeyin, kişisel ve bilişsel belleğin kolektif olarak örgütlenen değişik biçimine ek bir şey olduğu anlamına gelir. Çünkü törenler, onlara katılanlardan yana işleyecekse, onları bir şeylere ikna edici olacaklarsa, o zaman katılanların töreni yapmaya bilişsel olarak ehil olmaları yetmez; bu tür törenleri yapmayı alışkanlık edinmiş olmaları gerekir (Connerton, 2014, s. 121).

“Toplumsal bellek diye bir şey varsa, onu, anma törenlerinde bulabiliriz” der Connerton (2014, s. 122). Anma törenlerinin ancak uygulayımsal oldukları zaman bellek niteliğini

gösterdiğini, uygulamısal belleğin de anma törenlerinin önemli bir parçası olmakla birlikte, temelde bedensel pratiklerle temsil edildiğini söyler. Bu bağlamda Connerton, toplumsal belleğin büyük ölçüde savsaklanmış, ama son derece önemli konumda bulunan bir yönünün "bedensel toplumsal bellek" yönünün bulunduğu düşüncesini ileri sürer.

2.2.2.3. Bedensel Pratikler

Connerton, geçmişî kendimize, onu temsil eden sözcüklerle ve imgelerle yeniden sunarak koruduğumuzu ve anma törenlerinin bu pratiğimizin önde gelen örneğini oluşturduğunu ifade ettikten sonra söz konusu törenleri, "geçmişin yeniden canlandırılması" olarak tanımlar. "Bu tür yeniden canlandırmaların retorik inandırıcılığı, gördüğümüz gibi, önceden belirlenmiş **bedensel davranışlara** dayanır." (2014, s. 123)

Connerton (2014, s. 124) devamla, belleğin nasıl, "geçmişten çöktürülmüş bir tortu" olduğuna ya da geçmişin "bedende bıraktığı bir birikinti" oluşunu vurgulayarak, birbirinden temelden farklı iki toplumsal pratiği ayırt eder: Bunlardan birinci eylem türüne *bedenleştirme pratiği (incorporating practice)* der. Örnek olarak da, "kendisiyle konuştuğumuz birinin karşısında bir gülümseme, el sıkma ya da bir şeyler söyleme, gönderenin ya da gönderenlerin, o sıradaki bedensel etkinlikleriyle gönderdikleri mesajları" verir. Bu eylemlerle bildirilen mesajlar, ister bilinçli ister bilinçsizce gönderilmiş ister bir birey isterse grupça yollanmış olsun, bu tür eylemlerden bedenle bütünleştirilmiş, "bedenleştirilmiş" pratiklerdir. İkinci eylem türünü ise *kaydetme pratiği (inscribing practice)* diye adlandırır. Buna örnek olarak da "ansiklopediler, dizinler, fotoğraflar, ses bantları, bilgisayarlar gibi çağdaş araç gereç ve icatların hepsi" diyerek bu tür eylemlerin tümüne "kaydetme" pratikleri adını vermektedir.

Topluluk belleği bakımından duruşların önemi ortada. Erk ve mertebe farklılıkları, genellikle bazı kimselerin ötekilerden farklı duruşlarıyla dile getirilir; insanların bir araya toplanma biçimlerinden ve bedenlerinin ötekilerin bedenlerine göre farklı durma eğilimlerinden, her birinin sahip olduğu düşünülen ya da sahip olduğu ileri sürülen yetkenin (otoritenin) derecesini çıkarabiliriz. Çevresindeki herkes ayakta bir kimsenin, onlardan yüksek bir yerde oturmasının ne anlama geldiği bellidir; bir kimse dikiliyor, ötekiler oturuyorsa; bir odadaki herkes, biri girerken ayağa kalkıyorsa; bir kimse eğiliyor ya da reverans yapıyorsa veya olağanüstü durumlarda, ayakta duran birinin önünde dizüstü duruluyorsa, bunların hangi anlamlara geldiklerini biliriz. Bunlar topluluk etkinliğinin aldığı görünümünün ancak bir bölümüdür. (Connerton, 2014, s. 124)

Connerton'a göre kültürden kültüre duruşlara yüklenen anlamlar bakımından farklılaşabilir; ancak tüm kültürlerde bunların çoğu beden kanalıyla dile getirilir ve o kültürde bunların hangi anlama geldiklerine dair ayırt edici bir “dağarcık dizisi” bulunur. Törenler, görgü kuralları ve beden teknikleri, az çok resmi olandan, pek resmi olmayana doğru yayılır ve hepsi de çeşitli yollardan bilişsel bellek ile ilgilidir. Versailles'daki görgü kurallarında örneğini gördüğümüz türden bedensel törenler, onu uygulayanlara, toplumsal tabakalaşmanın örgütleyici ilkesi olarak bir onur düzeninin ve kalıtımla kuşaktan kuşağa geçirme sisteminin varlığını anımsatır. Ve yine, bedenle ilgili görgü kuralları, çağdaş Avrupa döneminin başlarındaki sofraya görgü kurallarının gelişmesinde örnek gösterilenlerde olduğu gibi, onları uygulayanlara, “uygun” davranışın ne olduğunu tanımlar. Uygun tarzın ne olduğunu gösteren bu kurallar, yerine getirilmeleri yoluyla, toplumsal ve tarihsel olarak uygarlık ile doğa arasında yapılan özgül ayrımı dile getirir. Son olarak geleneksel Güney İtalyalıların gösterdikleri jest davranışlarında örneklendirildiği türden beden tekniklerinin, onları uygulayanlar bir topluluk dağarcığının bilişsel belleğine sahip değillerse, uygulanmaları olanağının bulunmayacağı söylenebilir. Söz konusu jest dağarcığı, en az yüz elli öğeden oluşan bir gösterge sistemidir. Asıl şeyler ve onlara eşlik eden sözcükle göndermede bulunulan düşünceler, otomatik olarak yapılan hareketlerle canlandırılır (Connerton, 2014, s. 149).

Kültürel bakımdan özgül nitelikteki bedensel pratikler, bilişsel belleğin ve alışkanlık belleğinin birlikteliğini gerektirir. Söz konusu grubun dağarcığında bulunan hareketlerin doğru uygulamaları, onları uygulayanlara, yalnızca gruplar tarafından önemli görünüp korunan sınıflandırma sistemlerini anımsatmakla kalmaz; aynı zamanda alışkanlık belleğinin kullanılmasını gerektirir (Connerton, 2014, s. 150).

Anma törenleri ve bedensel pratikler, uygulamayıyla da korunurlar; uygulamayısal olmaları ve biçimselleştirilmiş (belli biçimler verilmiş) bulunmaları nedeniyle, onları uygulamayı alışkanlık edinmiş kimselerce, kolay kolay eleştirel, dikkatli incelemelere ve değerlendirmelere konu edilebilecek nitelikte değillerdir. Dolayısıyla, hem anma törenleri hem bedensel pratikler, tüm söylem pratiklerinde görülen, birikimli sorgulamalara karşı içlerinde bir ölçüde güvence taşır. Bellek destekleyici sistemler olarak önemlerinin ve varlıklarını sürdürmede direnmelerinin kaynağı buradadır. Öyleyse her grup, korunması konusunda en çok endişe duyduğu değerleri ve kategorileri, bedensel otomatiklere

emanet edecektir. Geçmişin, kafalarda, bedende tortusunu bırakan bir alışkanlık belleğiyle nasıl daha iyi korunabildiğini görecektir (Connerton, 2014, s. 173).

Krishan Kumar, Connerton'ın eseri üzerine yaptığı incelemede (Kumar, 1990), hatıra törenleri ve bedensel pratiklerin birbirleriyle nasıl ilişkilendiğini daha iyi anlatılması gerektiğine dair bir eleştiri getirmektedir. Her ne kadar Connerton'ın bu ikisinin de, bütün söylemsel uygulamalarda yer alan kümülatif sorgulama sürecine karşı bir sigorta önlemi içerdiğini ve tüm grupların, korumak için en çok endişe ettikleri değerleri ve kategorileri bedensel otomasyona emanet edeceğine söyleyerek bir açıklama getirdiğini belirtmektedir. Connerton'un bedensel pratikler üzerindeki vurgusunun bir miktar abartılı olduğunu ima ederek, ancak ihtiyatlı bir şekilde de, eğer bu derece önemliyse toplumsal hafıza ve gelenek konusunda çalışan sosyal bilimciler tarafından bedensel boyutun ihmal edildiğini ifade eder.

2.2.3. Toplumsal Bellek ve Tarih

Kavramsal çerçeve bölümünde kısmen değinilmiş olmakla birlikte bellek-tarih ilişkisinin üzerinde biraz daha durulması ve ayrıntılandırılması gerektiği düşünülmektedir. Zira bilhassa bellek alanında çalışmalar yürüten sosyal bilimciler bellek ve tarihin nerede başlayıp bittiğini, aralarındaki ilişkinin ne düzeyde olduğunu daima tartışmışlardır.

Halbwachs (2017, s. 76), “şüphesiz ki tarih, insanların hafızasında en büyük yeri işgal etmiş olayların bir derlemesidir” der. Halbwachs'a göre belirli bir zaman ya da bir toplumun tarihini yazma ihtiyacı, ilgili grup ya da olaylar geçmişte çok geride kaldıkları zaman, etrafımızda uzun süre daha bunların bazı hatıralarını koruyacak tanıklara sahip olmadığımız için doğar. “Tarih, bir nevi geleneğin bittiği noktada, toplumsal hafızanın söndüğü ya da ayrıştığı anda başlar”. Halbwachs'a göre hatıra var olduğu sürece, bu hafızayı yazıya dökmeye ve sabit kılmaya ihtiyaç yoktur. Belirli bir olayın ya da olayların hafızası bir grupta doğrudan karşılık bulmadığı zaman, diğer bir ifadeyle yeni toplulukları oluşturan bireysel zihinleri silik biçimde etkilediğinde, bu hatıraları kurtarmanın yegane yolu onları yazarak sabitlemektir.

Tarihin kaçınılmaz olarak bir özet olduğunu ve bu nedenle de dönemlerin tamamına yayılan dönüşümleri birkaç ana sıkıştırdığını ve süreçteki değişimleri de bu bakımdan

dışarıda bıraktığını belirten Halbwachs, “tarih için gerçek anlamda geçmiş, güncel grupların düşüncesinin halen yayıldığı alana dahil olmayandır” der (2017, s. 110). Bu bağlamda Halbwachs, tarihsel bellek ve kolektif bellek ayrımına gider. Ona göre tarihsel bellek, geçmişin bilimsel usullerle yeniden inşasıdır. Geçmişin ve geçmişte yaşayanların çevrede bıraktıkları izlerin sistemli bir şekilde inceleme ve değerlendirmesini yapar. Kolektif bellek ise bu izlerin nesillere iletilmesine dayanır.

2.2.3.1.Tarihin Yeniden Kurulumu-Bellek İlişkisi

Connerton da, Halbwachs’la benzer düşüncelere sahiptir. Ona göre toplumsal belleğin, tarihin yeniden kurulması (rekonstrüksiyon) olarak adlandırılabilir bir pratikten farklı olduğunu belirtmemiz gerekir. Geçmişte gerçekleştirilen tüm insan etkinliklerinin bilgisi ancak onların bıraktığı izlerden yola çıkılarak edinilebilir. Bunlar, ister siperler içinde gömülü kemikler, kale kalıntısı bir taş yığını ya da bir yazıtta bulunup bir göreneği açığa vuran bir sözcük olsun; isterse bir sahnenin tanıklarınca yazılmış anlatısı biçiminde bulunsun, tarihçinin değindiği izlerdir; yani bunlar, kendisine doğrudan ulaşma olanağı kalmamış bir olgunun, duyu organlarıyla algılanabilir imleri, işaretleridir (Connerton, 2014, s. 27).

Bu tür imleri bir şeyin izi olarak almak, onun varlığına dair bir bulgu olarak görmek bile doğrudan doğruya söz konusu işaretler hakkında yargılarda bulunmaktan öteye geçilmiş olduğunu gösterir. Tarihçiler araştırmaları neticesinde eriştikleri belge ve bulguları, içlerinde açık seçik görülmeyen işaretlerden onaylar çıkararak geçirirler ve topladıkları bulgular içinde kendilerine açıkça söylenen bir şeyi çıkarıp onun yerine olaylar hakkında kendi yorumlarını koyabilme becerisini gösterirler. Bu anlamda tarihçinin, tümüyle unutulmuş bir olayı ortaya çıkarma olanağı vardır. Kendileri dışında, önermelerine uygun düşünmek durumunda oldukları yetkili kişilere dayanmak gibi bir tutumdan uzak durarak tarihçiler, kendi kendilerinin yetkilileridir; kendi derledikleri bulgular karşısında özerktirler (Connerton, 2014, s. 28). Böylece tarihi yeniden kurma işinin toplumsal belleğe bağımlı olmadığı anlaşılır.

Connerton, toplumsal bellekte bir olayın doğrudan tanıklığının bulunup saklandığı durumlarda bile tarihin yeniden kurulması gerektiğini, çünkü bir tarihçinin, yakın tarihin bir sorunu üzerinde çalışıyorsa, bulguları arasına doğrudan doğruya o sorun hakkında ilk elden hazır bir yanıt almışsa bile söz konusu yanıtın bulgu sayılabilmesi için, onu

sorgulama gereği duyduğunu ifade eder. Kendisine göre tarihçilerin, bilgi edindikleri kimselerin anlatımlarını sorgulamayı sürdürmesinin nedeni, bu kimselerin yanıltıcı olabileceğini düşünmeleri değildir. Anlatımı olduğu gibi kabul etmek, tarih ile uğraşan kimseler olarak özerkliklerinden bir nevi vazgeçmeleri anlamına gelmektedir. Anlatımı olduğu gibi kabul etmeleri durumunda, toplumsal bellek karşısındaki bağımsızlıklarından vazgeçmiş olacaktırlar; bu bağımsızlık, tarih bilimine özgü olup söz konusu bilimsel pratiğin karşılaştığı sorunlara doğru çözümler oluşturacak yöntemlerden yararlanma, kendi düşüncelerini oluşturma hakkına sahip oldukları savına dayanır (2014, s. 29).

Toplumsal bellek karşısındaki bu bağımsızlığına karşın, tarihi yeniden kurma pratiği ile toplumsal bellek arasında karşılıklı bir ilişki de vardır. Connerton bu duruma uç bir örnek olarak devletlerin vatandaşlarının belleğini silme yolunda kullanıldığı durumları verir. Tüm totaliter rejimler uyruklarının kafalarını tutsaklaştırmaya, onları belleklerinden ederek başladığını belirtir. Bir ülke ulusal bilincinden yoksun bırakmak istendiğinde, sistemli unutturma yöntemleri kullanılır. “Zamanın yazarları mahkûm edilir, tarihçileri görevden alınır ve susturulup işlerinden uzaklaştırılmış kimseler, göze görünmez duruma düşüp unutulur. Totaliter rejimlerde ürkütücü olan, yalnızca insan onurunun çiğnenmesi değil, aynı zamanda bazen geçmişin doğru dürüst tanıklığını yapacak kimsenin bırakılmamasıdır” (2014, s. 29). Bu tür durumlarda sonuç olarak geleneksel belleğin karşısına, tarihin eğitiminden geçirilmiş bir bellek konur. Ancak resmi, yazılı tarihlerin üretme etkinliğinden daha az resmi bir süreç izleyen, kültürel bakımdan daha fazla yayılmış anlatıların ürünü olan tarihlerin üretilmesi, çoğu zaman temel bir etkinliğe dönüşür ve ortak belleklerin özelliğidir haline gelir (2014, s. 33).

2.2.3.2.Hafıza-Tarih Karşılaştırması

Bilgin de (2013) çalışmasında, tarihin kolektif bellekten en önemli farkının, “ortaya koyduğu ürünün niteliğinden ziyade hareket tarzında” olduğunu ifade etmektedir. Özbaran’a yaptığı referansla, tarihin yanılabilir, eleştirilebilir, yenilenebilir olduğunu ancak “akademik disiplin içinde ve oyunun kurallarına göre ortaya konmuş” olacağını ve tarafsız bir göz bakışıyla olaylara yaklaştığını ifade eder. Oysa kolektif belleğin anlatısının ise, bir aidiyet formatına göre yazılmak zorunda olduğunu belirtir. İkinci olarak da, kolektif belleğin -ki özellikle canlı belleğin- anlatısı esas olarak yerel bir nitelik taşır, olay-dışı referanslar son derece nadirdir. Birbiriyle temas halindeki ya da aynı

duyumsal alanda mevcut öğelerin (kişiler, yerler, kurumlar vb.) bir öykü içinde toplanmasından oluşur. Yerel ölçekte cereyan eden olaylar üstünde etkili, fakat ancak soyutlama ve ilişkilendirme yoluyla kavranabilecek türden gelişmeler, bu belleğin kapsamı dışındadır. Oysa tarihçi, olayları, uzak düzen yapısı içinde kavramaya çalışır (Bilgin, 2013, s. 28). Bilgin’e göre kolektif bellek ile tarih arasındaki fark, “naif sağduyu veya günlük düşünce ile uzman düşüncesi arasındaki fark” olarak da ifade edilebilir.

Pierre Nora da, tarih-bellek ilişkisine değinerek Halbwachs ve Connerton’la aynı doğrultuda, bu iki kavramın eş anlamlı olmadığı, dahası birbirleriyle zıtlıştıran çok şey ihtiva ettiğini belirtir (2006, s. 19). Hafızanın daima yaşanan gruplar tarafından üretilen bir anlamda “yaşamın kendisi” olduğunu, anımsama ve unutma diyalektiğine açık, onların sürekli biçim değiştirmelerinden habersiz ve devamlı bir gelişim halinde olduğunu; bunun karşısında tarihin ise artık bulunmayan şeylerin yeniden oluşturulması anlamı ve görevi nedeniyle sorunlu ve eksik olduğunu belirtir.

“Hafıza, her zaman güncel bir olay, sürekli şimdiki zamanda yaşanan bir bağlıdır; tarih, geçmişin bir tasavvurudur. ... Hafıza, hatırayı kutsallaştırır. Tarih ise hatırayı kapı dışarı eder, onu bayağılaştırır: Hafıza kaynağını kaynaştırdığı bir gruptan alır. Halbwachs’ın söylediği gibi, ne kadar grup varsa o kadar hafıza vardır; hafıza, doğası bakımından değişik ve sınırsız, kolektif, çoğul ve bireyselleşmiştir. Buna karşın, tarih herkesin malıdır ya da kimseye ait değildir. Ona tüm insanlığın malı olma ayrıcalığını veren de budur. Hafıza somuta, uzama, harekete, imgeye ve nesneye kök salmıştır. Tarih sadece zamansal sürekliliklere, gelişmelere ve nesnelerin ilişkisine bağlıdır. Hafıza bir mutlaktır, fakat tarih sadece göreceli olanı bilir” (Nora, 2006, s. 19).

2.2.4. Toplumsal Bellek ve Zaman

Halbwachs’ın önemli bir tartışma olarak ele aldığı kolektif hafıza ve zaman ilişkisine de bu çalışma çerçevesinde değinilmelidir. Halbwachs zamanı hatırlama süreçlerinde bir toplumsal çerçeve olarak kabul etmekte ve Bergson’un “saf zaman” yaklaşımına eleştiri getirmektedir. Bergson’un felsefi yaklaşımının temel kavramlarından biri zamandır. Bergson, homojen ve heterojen olmak üzere iki çeşit zamanın olduğunu söyler. Dış dünyaya ait olan, ölçülebilen zaman “homojen” zamandır. Bu bildiğimiz yıl, mevsim, ay ve gün ve sair ölçülerle ifade edilen zamandır. Bergson’a göre bir de insanın içsel yaşantısına, bilince özgü olan zaman, yani “heterojen” zaman vardır. Heterojen zaman

somut süredir ve tek gerçek zaman o'dur. Homojen zaman ise, gerçek sürenin sadece sembolik bir ifadesidir. Özetle Bergson zamanın bireysel anlara göre değişen göreceli bir kavram olduğunu söylemektedir.

Halbwachs ise bireysel saf süreye karşılık kolektif zamanı savunmaktadır (2017, s. 92). Bergson'a benzer şekilde her insanın, kendisine ait bir süresi olduğunu düşünen Halbwachs'a göre, dışsal nesneleri algılamanın bir sonucu olarak doğada düzenli dönüşler, günlerin birbiri takip etmesi, yürüyüşümüzü bölen adımlarımızın birbiri ardınca gelmesi vb. söz konusu olduğundan, izole olmuş bir birey dahi kendi güçleri ve kendi deneyiminin verilerinden hareketle, ölçülebilir zaman kavramına ulaşabilecektir.

İnsanlar, doğa olayları ya da saat ayırımları gibi belli devinimler vasıtasıyla zamanı ölçtüklerini kabul ettiklerine göre, bireysel bilinç durumlarımızın göreceliğinde, tüm bilinçler için geçerli olabilecek yeterince referans noktası bulamayacağımızı düşünür Halbwachs. "İçi boş saatler ve bomboş günler bulunmakla beraber, gerek olayların hızlanmasıyla gerekse de düşüncemizin ivme kazanmasıyla veya duygusal anlamda büyük bir heyecan ve coşku halinde bulunduğumuzda, birkaç saat ya da birkaç gün içerisinde yılları yaşamış olduğumuz izlenimine kapılmamızı sağlayan başka anlar da vardır" (Halbwachs, 2017, s. 92). İhtiyarlara günlerin artık hem daha yavaş hem de daha kısa gelmesi, ancak buna karşın bir çocuğun günü pek çok izlenimle ve gözlemle dolu olup bu anlamda çok sayıda an içermesi bilinen bir durumdur. "Bu nedenle, zamanı ölçmek noktasında duygularına ve içsel yaşamlarındaki bölünmelere başvurmaktan başka çaresi olmayan bir ihtiyar ve bir çocuk, ne bölünme noktaları ne de ortak bir birim olarak seçilmiş, çocuklara çok kısa yaşlılara ise çok uzun gelen zaman aralıklarının uzunluğu üzerinde anlaşacaktır" (2017, s. 93).

Zaman bölünmelerini saptamak için, fiziksel bütünlüklerde oluşan ve onlara başvurmamızın her zaman mümkün olabilmesi noktasında oldukça düzenli aralıklarla tekrar oluşan değişimlere ve devinimlere yönelmemiz daha yerinde olur. Bu seçimi yapma fikrini tek başımıza geliştiremeyiz. Diğer insanlarla bu bakımdan uzlaşmamız gerekir. Gerçekte, referans noktası olarak belirlediğimiz, belirli fiziksel görüngülerin bu periyodik dönüşünde, onları eş zamanlı algıladığımız için hem bize hem de başkalarına sundukları fırsattır (2017, s. 93-94). Bu fırsat, bazı algılarımızda, yani düşüncelerimizin bazılarında bir eş zamanlılık ilişkisi bulunduğunu ve özellikle de, bu ilişkiler düzenli

aralıklarla yeniden meydana geldiğinden onları eşit olarak kabul ettiğimizi kesin olarak saptamamız içindir. Zaman bölünmeleri yıllara, aylara, günlere, saatlere, dakikalara, saniyelere bu şekilde yerleşir.

Bireysel süreye karşılık olarak, bireysel süreler yardımıyla, bunların dâhil olduğu daha geniş ve kişisel olmayan bir süreden, kolektif bir zamandan bahseden Halbwachs, bu zamanın meydana gelen olayları aklımızda tutmamıza ve hatırlamamıza izin verdiğini belirtmektedir. “Bir yolculuğu aklımıza getirdiğimizde, kesin tarihini hatırlamasak bile, yine de bu hatıranın bir şekilde ilişkin olduğu geçici verilerin bir çerçevesi mevcuttur: savaştan önce veya sonraydı, çocuktum, genç bir adamdım, hayatının baharında bir adam; benden daha yaşlı veya daha genç şu arkadaşla beraberdim; filanca mevsimdi; şu işi hazırlıyordum; şöyle bir olay söz konusuydu. Bir hatıranın biçimlenip tamamlanması çoğunlukla bu tür bir düşünceler serisi sayesinde gerçekleşir.” Buna ek olarak, olayın meydana geldiği dönem hakkında bir belirsizlik varsa burada esas müdahale eden, zamandan ziyade uzamsal çerçevedir. Ancak, aile yaşamımla, meslek yaşamımla ilgili veya düşüncemin çok sık başvurduğu grupların birinde meydana gelmiş bir olay söz konusu olursa, zamansal çerçeve belki de onu hatırlamamda daha fazla yardımcı olacaktır (2017, s. 101).

Şu an boy göstermeye başlamış olup ileride gerçekleşecek bazı olaylar için de aynısı geçerlidir. Bana bir randevuyu hatırlatan genellikle onun için belirlediğim zamandır; ebeveynlerimden birini, bir arkadaşımı göreceğimi, yapmam gereken bir iş, atmam gereken bir adım olduğunu veya kendime vaat ettiğim bir eğlenceyi bana hatırlatan, tüm bu olayların gerçekleşmesi gereken tarihtir. Bir hatıra, onu sadece anımsadıktan sonra, zamansal çerçeveyi tekrar kurduğumuz ve olayın tarihini hatırlamak için onun bütün bölümlerini ayrıntılı bir biçimde sorgulamak zorunda kaldığımızda hatıra olur. Benzer şekilde, hatıra ait olduğu döneme dair izleri muhafaza ettiğinden, onu belki de yalnızca bu izleri sezdiğimiz ve olayın gerçekleştiği zamanı düşündüğümüz için hatırlarız (Halbwachs, 2017, s. 102).

Halbwachs (2017, s. 111), toplumsal yaşamın bir bütün halinde ve tüm bölümleriyle, yıllara, aylara, günlere ve saatlere bölünmüş bir zaman içerisinde geçtiğini, aksi türlü yani toplumun bölümlere ayrıldığı çeşitli gruplar içerisindeki süreler farklı bölünmelerden ibaret olsaydı, tüm bunların hareketleri arasında hiçbir bağlantı kuramayacağımızı ifade

eder. Bunun yanı sıra, toplumsal grupların kendi aralarında zaman konusunda oldukça kesin bir mutabakat var. Zamanı hepsi genel hatlarıyla aynı biçimde böler çünkü bu anlamda hepsi aynı geleneğin mirasçısıdır ve sürenin bu geleneksel bölünmesi zaten doğanın seyriyle uyum içinde için bunda şaşılacak bir şey de yoktur (2017, s. 116).

Halbwachs, kolektif zamana dair son olarak, zamanın birbiriyle örtüşen bölünmeleri bir gruptan diğerine aynı olmadığını ve her durumda aynı anlamı ifade etmediğini, gruplara dışsal olan ve grupların başvurduğu takvim tek olmadığını, zamandaki bölümler bazen dini terimlerle bazen de iş hayatı terimleriyle ifade edildiğinden, farklı toplulukların sayısı kadar da takvim olduğunu ekler. Halbwachs'a göre "bunlarda günlerden, aylardan, yıllardan bahsedilmesi pek bir önem taşımaz ve bir grup bir diğerinin takviminden faydalanamaz" (2017, s. 117).

2.2.5. Toplumsal Bellek ve Mekân

2.2.5.1. Bellek ve Mekan

"Tarih nasıl olaylara bağlanıyorsa hafıza da mekânlara bağlanır" der Pierre Nora (2006, s. 36). Halbwachs da "karşılaşılan her nesne ve onun bütün içerisinde kapladığı yer bize, birçok insan için ortak olmanın bir yolunu hatırlatır (2017, s. 140)" diyen, Paris örneğini vererek, kentsel görünümün epey değişmiş olsa da, Paris'te eski yapısını koruyan ve bu haliyle şehrin geri kalanıyla uyumsuz bir görünüm arz eden birden fazla mahalle ve sokağın bulunduğunu, buralarda oturanların zaten mahallelerine ya da evlerine benzediğini ve hemen her devirde, alışkanlıklar, bir grubun zihni ve yaşanan yerlerin görünümü arasında sıkı bir bağ bulunduğunu ifade etmiştir (2017, s. 63). Bu manada bir araştırmacı, geçmişe ait birçok özelliği bugünün şehri ve toplumu içerisinde, özellikle bu eski mahalle ve sokaklarda bulabilir. Aynı şekilde evimiz ya da mobilyalarımız da, yaşadığımız odalardaki tüm düzenlemelerle birlikte bu çerçevede içerisinde sıklıkla gördüğümüz ailemizi ve arkadaşlarımızı hatırlatır (2017, s. 140).

Bir mekân betimlediğinde oluşan tablolar, böyle bir çerçevede yaşayan insanların hangi toplumsal gruba ait olduğunu anlamamızı da sağlar. Mekân, grubun izini taşır ve grup da aynı şekilde mekânın. Bir mekânın her bir görünümünün ve ayrıntısının, yalnızca grup üyelerinin anlayabileceği bir anlamı vardır, çünkü uzamın grup tarafından işgal edilen her

bölümü, kendi topluluklarının yapısının ve ömrünün pek çok farklı yönüne tekabül eder (Halbwachs, 2017, s. 142).

Bir şehirdeki mahallelerin ve buralardaki evlerin belirli bir konumu vardır ve bunlar yere doğa kadar, ağaçlar, kayalıklar ya da tepe kadar iyi tutunur. Bunun sonucu olarak, toplumsal gruplar, yaşadıkları mahalle, sokak ve evler sabit kaldığı sürece kendilerini istikrarlı ve güvende hisseder (2017, s. 142). “Sözgelimi Paris ve Roma, savaşımlara, devrimlere, krizlere rağmen, ömürlerinin sürekliliği bir an için bile durmadan yüzyılları kat etmiş gibi görünür. Duvarlar ve evler ayakta kalmış olduğuna göre, şehrin sakinleri bütün bu galeyana, en azından grubun bir kısmının yaşadığı karmaşaya rağmen neticede hiçbir şeyin kaybolmadığına ikna olmaktadır. İnsanların büyük çoğunluğunun herhangi bir sokağın, binanın, evin yok olmasına, en önemli ulusal, dini, siyasi olaylardan şüphesiz daha fazla hassasiyet göstereceğini dikkate almak gerek (Halbwachs, 2017, s. 143).”

Sadece mahalle, sokak veya evler değil, Halbwachs’a (2017, s. 143) göre “dükkânındaki kunduracı; atölyesindeki zanaatkâr; mağazadaki, genelde bulunduğu pazar yerindeki tüccar; ... oynadıkları alanın köşesindeki çocuklar; güneş alan bir duvar üzerindeki taştan bir banktaki ihtiyar; bir köşeye çömelmiş olan dilenci...” gibi mekanla özdeşleşen ve aralıksız temas halinde olanlar da bir bakıma mekanın bir parçasıdır ve bu minvalde değerlendirilebilir.

Halbwachs’a göre gerek devrimler, savaşlar, ekonomik buhranlar gibi toplumun genelini ilgilendiren önemli gelişmeler, gerekse aile, iş gibi daha dar grupları ilgilendiren önemli hadiseler yaşansın, toplumun bir şekilde devam etmesini sağlayan şey mekândaki durağanlık ve insanların büyük çoğunluğun mekânla iç içe yaşadıkları gündelik pratiklerdir. Bu tür bir etkiyi iyi kavrayabilmek için, modern bir kentin özellikle de eski mahallelerine veya alt gelir sınıflarının bulundukları ve daha informal ilişkilerin yaşandığı sokakları ve bulvarlarına bakmak gerekir (2017, s. 144).

Şehirler ve mahalleler, zaman içinde elbette değişir. Bazen bu fiziksel değişim zamana yayılır, bazen ise savaşlar, yağmalar, işgaller, yangınlar gibi nedenlerle aniden gerçekleşir. Şehir ve mahallelerde, dış görünüş bakımından bazen hızlı ama genellikle daha yavaş olmakla birlikte sadece fiziksel olarak değil sosyal ilişkiler, yaşam tarzı ve alışkanlıklar bakımından da değişim söz konusudur. Ancak sakinlerin yerel alışkanlıkları, onları dönüştürme eğiliminde olan güçlere direnç gösterir ve bu direnç, kolektif hafızanın,

dayanağını böyle gruplarda hangi noktada uzamsal imgelerden aldığını daha iyi anlamamıza olanak sağlar. Sonuç olarak yeni ve yüksek binalarla çevrelenmiş eski mahalleler, eski yaşamın görüntüsünü sürdürür gibi olsa da Habwachs'a (2017, s. 145) göre bu yalnızca bir yıpranmışlık görünümüdür ve bu mahallelerin eski sakinleri geri gelse, yenileri yadırgayabilir.

2.2.5.2. Mekândaki Değişime Direnç

Connerton (2014) tarafından öne sürülen ve yukarıda izah edilen “toplumsal alışkanlık belleği” bağlamında da konuyu değerlendirebilir ve alışkanlıklar noktasında mekânın öneminin altını çizebiliriz. Bir şehirdeki, mahalledeki, sokaktaki değişimler veya bir evin yıkımının dahi bireyleri alışkanlıkları konusunda rahatsız eder, onları sarsar, en azından keyiflerini kaçıırır. Halbwachs (2017, s. 146) bu durumu şöyle aktarır: “Gözleri görmeyen dilenci, bastonuyla yoklayarak, oradan geçen insanları beklediği köşeyi arar. Oralarda gezinen kişi, temiz hava aldığı ağaçlı yolun özlemini çeker ve kendisini o mahalleye bağlayan birden fazla pitoresk görüntünün yok olduğunu görmekten keder duyar.”

Halbwachs'a göre bu durum, sadece zengin ve yüksek toplumsal statüye sahip ailelerde değil, alt gelir gruplarındaki ailelerde de benzerdir. Bu konuda eski bir kentli aristokrat Patrici ailesini örnek verirken, bu ailenin etraflarında bir yalnızlık hâkim olmasına ve daha geniş yollara, parklara, daha fazla canlılığa ve daha modern bir görünüme sahip yeni zengin mahallelerin başka bölgelere taşınmasına rağmen, uzun bir zamandan beri ikamet ettikleri mahalleyi kolayca terk etmemişlerdir. Ayrıca, yoksul nüfusun da direnmeden, sert karşılıklar vermeden ve sonuçta yenilse bile ardında kendisinden epey bir parça bırakmadan yer değiştirmeyeceğini söyler. “Yeni semtlerin ortasında arkaik adacıklarla karşılaştığımızda şaşırmanız bundandır. Hiçbir şeyin varlığını sürdürüyor gibi görünmediği bir zaman aralığından sonra bile, tamamen dönüşüme uğramış ve artık yerleri olmadığını düşündüğümüz mahallelerde eğlence mekânlarının, küçük tiyatroların, az çok el altından işlem yapılan borsaların, eskici dükkânlarının vb. yeniden ortaya çıktığını görmek gayet ilginçtir.” (Halbwachs, 2017, s. 147)

Sadece mekânlar değil, beklenmediği halde çağdaş şehirlerde varlığını sürdüren eski meslekler ve ticari işler için de aynı durum geçerli olduğunu söyleyen Halbwachs, bu durumu eskiden onlara ayrılmış mekânlara inatla bağlı kalmalarına bağlamaktadır. Halkın dikkatini çekmelerini sağlayan bir konumla çok uzun zamandan beri iç içe geçmiş

olmaları nedeniyle müşteri bulmayı başarabilen küçük mağazalar ya da at arabaları dönemlerinde beri çalışan oteller vardır. Buralar halen işler çünkü o bölgede yaşayanların hafızasında ayrıcalıklı bir yer durur. “Sakinler için, bir sokağın köşesindeki, bir duvarın ya da bir kilisenin gölgesindeki yerlerini kaybetmek demek, onları olumlayan bir geleneğin desteğini yani yegâne varoluş amaçlarını kaybetmektir (Halbwachs, 2017, s. 148).” Bu nedenle bu binalar yıkılmış veya sokaklar değişmiş olsa da insanlar bunları bir meydan ismi ya da dükkan tabelası olarak yaşatmaya devam etme eğilimindedir.

2.2.5.3.Hafıza Mekânları

Pierre Nora, kendisinin 1978-1981 yılları arasında EHES's'te (Ecole des hautes études en sciences sociales, Sosyal Bilimler Yüksek Okulu) üç yıl boyunca verdiği seminerin ürünü olan *Hafıza Mekânları* isimle eserinde ulusal hafızalarının hızla silinmeye başladığını gördüğünü ve bunun bir sonucu olarak hafıza mekânlarını araştırmaya başladığını belirtir. Hafızanın özellikle bu mekânlarda vücut bulduğunu ve bunların sadece fiziksel ve somut mekânlar olmadığını, soyut varlıklar ve törenlerini de kapsadığını belirterek bunları bayramlar, amblemler, anıtlar ve anma törenleri, ayrıca övgü söylevleri, sözlükler ve müzeler diye de sıralar (2006, s. 9): “Bu mekânları, ölü anıtları ve ulusal arşivler gibi en maddi ve somuttan, soy, ırk, hatta din ve “hafıza-insan” kavramı gibi düşünsel olarak oluşturulmuş en soyuta, kelimenin bütün anlamlarında ele almak gerekiyordu: Reims ya da Pantheon anıtı gibi kurumsal kutsal nitelikli yerlerden, cumhuriyet çocuklarının basit okul kitaplarına kadar..” Hafıza mekânları birçok boyuta sahip, önemli buluşma yerleridir. Bunlar tarihin tarihi olduğuna göre tarihyazımsal boyut olarak hep vardılar; tarih bunlarla oluşur; tarih, mekânların araçları, üretilişi ve işleyişini konu alır.

Nora, hafıza mekânlarının siyasi boyutunu incelerken hafızanın içerikten çok bir çerçeve olduğunu ve daima elde bulunan bir koz, bir stratejiler bütünü, varlığından çok kullanılma biçimiyle değer taşıyan bir olgu olduğunu belirtmiştir (2006, s. 10).

Hafıza mekânları, öncelikle kalıntılardır. Baştan aşağı değişime ve tazelenmeye sürüklenmiş bir toplumun oyunla ve bilerek çıkardığı, kurduğu, düzenlediği, ilan ettiği ve sürdürdüğü şeydir bu. Doğası gereği yeniye eski üzerinde, genci yaşlı, geleceği geçmiş üzerinde saymak demektir bu. Müzeler, arşivler, mezarlıklarla koleksiyonlar, bayramlar, yıldönümleri, anlaşımlar, tutanaklar, anıtlar, kutsal yerler, dernekler, bunlar bir başka çağın tanıkları, sonsuzluk hayalleridir. Bu saygın, dokunaklı ve soğuk girişimlerin,

nostaljik görünümün kaynağı buradan gelmektedir. Bunlar miti olmayan bir toplumun mitleridir; kutsallığı olmayan bir toplumdaki geçici kutsallıklardır; yerel ya da bölgesel özellikleri bertaraf eden bir toplumun farklılaşmalarıdır; sadece eşit ve benzer bireyleri tanımaya yarayan bir toplumda gruba aitlik işaretleridir (Nora, 2006, s. 23).

Hafıza mekânları, kendiliğinden hafızanın olmadığı düşüncesinden doğarlar; arşivleri kurmanın gerektiği, yıldönümlerini devam ettirmenin, ayinleri düzenlemenin, kasvetli cenaze söylevleri vermenin, belgeleri noterde onaylatmanın gerektiği duygusundan doğar ve yaşarlar, çünkü bu işlemler olağan değildirler. Bu nedenle, ayrıcalıklı ve titizlikle korunmuş merkezler üzerine sığınmış bir hafızanın azınlıklar tarafından korunması, bütün hafıza mekânları gerçeğini akkor haline getirir sadece. Anma konusuna özen gösterilmiyor olsa, tarih bunları hızla süpürecektir. Üzerine dayandığımız kalelerdir bunlar. Fakat eğer korudukları şey tehlikede olmasaydı onları inşa etmeye artık ihtiyacımız da olmazdı. Eğer içerdikleri anılar gerçekten yaşanmış olsaydı, bütün bunlar gereksiz olurdu. Ve eğer, buna karşılık, tarih onları bozmak, değiştirmek, hamur gibi yoğurup taşlaştırmak amacıyla almasaydı, hafıza için mekânlar olmazdı. Bu mekânlar bu gidiş-gelişi oluşturur: Tarihin hareketinden kopmuş ama tarihe iade edilmiş tarih ânları. Artık ne tamamıyla hayat, ne de ölüm vardır, canlı hafıza deniz çekildiğinde kıyıda kalan deniz kabukları gibidir (Nora, 2006, s. 23).

Hafıza mekânlarına dair Türkiye’de yapılmış bir çalışma olarak Christopher Wilson’ın, Atatürk’ün naaşının son yatış yeri olmakla birlikte aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş ve ideallerini de simgeleyen bir kamusal alan ve toplumsal hafıza mekânı olarak tasarlanan Anıtkabir’in konumu ile ilgili tartışmaları, teklif edilen mimari projeleri ve bireysel ve toplumsal bir bütün olarak mimari temsilini araştıran çalışmasından bahsedebiliriz.

Wilson (2014), çalışmasında ilkin, Atatürk’ün ölümünden Anıtkabir’in inşasına ve naaşın taşınmasına kadarki süreçte temsil ve sembolizmi ortaya koymaya çalışmaktadır. Atatürk’ün hayata gözlerini yumduğu Dolmabahçe Sarayı’ndaki odadan başlayarak Anıtkabir’deki mozole ile son bulan cenaze mimarisi anlatısında, ilk katafalkın durduğu yer olan Ana Tören Salonu, bayrağa sarılı tabut, nöbette duran askerler, altı oku temsil eden 6 meşale ve çiçek düzenlemeleri, Chopin’in “cenaze marşı” eşliğinde tabutun taşınması, görkemli geçit törenleri, “Alman Mimar” Bruno Taut tarafından tasarlanan

katafalkın bir cami önünden ziyade Meclis binası önündeki konumu gibi temsillerin, bir cenaze töreni ve bir kişinin hatırlanmasından daha ziyade Atatürk ve Türk Ulusunun anıtlştırılması haline dönüştürüldüğü ifade edilmektedir. Yazar Dolmabahçe'deki yatak odasının bir insan olarak Atatürk'ü temsil ederken, Anıtkabir'deki mozolenin bir ulusu temsil ettiğinin altını özellikle çizmektedir.

2.2.5.4. Anıtlar ve Karşı-Anıtlar

Ahenk Yılmaz, Fransız yazar Proust'tan yaptığı bir alıntıyla küçük bir kurabiyenin tadının, hala ile pazar sabahları yapılan kahvaltılar çağrıştırması gibi anıtların da sosyal grupların hatırlama süreçlerinin tetikleyicisi olarak inşa edildiklerini ifade eder. Yazara göre kişisel hatırlama süreçlerinin çoğu zaman muğlak ve kontrolün dışında olmasına rağmen anıtlar gibi toplumsal hafıza araçlarının belirli bir olay, olgu ya da insanı hatırlatması beklentisinden ötürü kolektif, tanımlı ve kontrollü olması gerekir (2014, s. 188).

Yılmaz, “yönetme gücünü elinde bulunduranlar, toplumların belleklerini nasıl kontrol ederler?” sorusunun cevabını arıyor ve Edward Casey'in fikirlerine başvuruyor: Casey'e göre belleğin toplumsal çerçevesini sadece “kolektif hatırlama” oluşturmaz. Onun kadar önemli olan “kolektif unutma” vardır. Bir olay belirli bir biçimde kolektif olarak hatırlanıyorsa bu aynı olayın eşzamanlı olarak diğer yanlarının unutturulduğu anlamına gelir. “Birlikte hatırlayabilmesi için beraber unutması gerekir” der Casey (aktaran Yılmaz, 2014, s. 189). Yazar, yüzyıllarca iktidar sahipleri halklarının çok acı ve ıstırap çekmelerine sebep olan çarpışma ve topyekûn savaşları, zafer ve kahramanlıkları öven anıtlar inşa ederek kolektif bir biçimde unutturmaya çalıştıklarını ifade etmektedir.

Bu noktada tarihsel sürece değinen Yılmaz, anıtlştırma kavramının yanında karşı-anıtlştırma kavramını bize hatırlatır. 20. yüzyılda yaşanan dünya savaşları, iç savaşlar ve çeşitli soykırımlar, toplumsal belleğin algılanışını ve o belleğin anıtlştırılmasına ilişkin yaklaşımları değiştirdi ve karşımıza yeni bir kavramsallaştırmayı çıkardı: karşı-anıtlar. Yazara göre (2014, s. 192-193) Avrupa'da faşist iktidarlar, toplumun belleğini bastırmak amacıyla devasa anıtlar dikmişler, anıtları politikalarını yaymanın en temel amacı olarak kullanmışlardı. 1980'lerin sonları itibariyle oluşturulan anıtlar ise, çekilen acıları apaçık sergiledikleri ve savaşta ıstırap çekme ve ölüm olgularını yüceltmedikleri hatta çoğu zaman yerdikleri için karşı-anıtlar olarak adlandırılmaya başladılar. Kavramı

oluşturan James Edward Young’a göre karşı-anıtlar, “öğretici işlevine” ve bakan kişiyi “pasif izleyiciye indirgeyen” anıtsal mekânın otoriter meyline karşı inşa edildiler.

Toplumsal bellek ve anıtların üzerine teorik arka planı verdikten sonra spesifik olarak Gelibolu Savaş Alanları’nın anıtların yapılması projesi üzerine çalışmasını aktaran Yılmaz bahse konu çalışmasında, söz konusu proje için açılan yarışmada birinci olan proje için jüri raporunda geçen “...yarışma alanına olduğu biçimde saygı duyan, bireysel deneyim özgürlüğü sağlayan, düşünceye dalmayı özendiren, doğayı zenginleştiren ve en alt düzeyde tutulmuş müdahaleler içeren bir proje..” ifadelerinden yola çıkılarak varoluşu itibariyle toplumsal hatırlama ve unutma süreçlerinin doğal akışına bir müdahale olan anıtların bireyin hatırlama deneyimini özgürleştirmesinin mümkün olup olmadığı ve hatırlamanın, her defasında yeniden kurulan belleklerin sağlam olmayan zeminlerinde inşa edilen anıtlarda zaten doğası gereği özgür olup olmadığının tespitini amaçlamaktadır (Yılmaz, 2014).

Yılmaz, bu noktada hem projenin teknik şartnamesindeki ifadeler, hem de yarışmada birincilik ödülü almış ekibin teklif metinlerinden bunun böyle olmadığını belirtmektedir. Bu yargısını, bahse konu metinlerde geçen “sınırları görünür hale getirmek”, “girişlerini belirlemek”, “kontrol etmek”, “dramatik yapısal öğelerin görsel olarak çerçevelenmesi”, Yarımada’yı “mistik bir savaş peyzajı olarak görmek”, “yaya izleri, araç ve feribot rotaları” gibi ifadelerle dayandıran yazar, ziyaretçilerin izleyecekleri rotaları, duracakları noktaları ve bakacakları yönleri bile belirlemenin “bireysel özgürlük” olarak değerlendirilmesinin pek de mümkün olmadığını düşünmektedir. Restorasyondan önce, savaştan sonraki en yakın haliyle terk edilmiş olan Kilitbahir’deki Namazgah Tabyalarının restore edilip yeniden işlevlendirilmesi ve plan ışığında müzeye dönüştürülmesinin tipik bir geleneksel anıtların yapılması denemesi olduğunu söylemektedir.

Dahası yazar, yılın yoğun olarak birkaç günü yarımada’yı kalabalık bir şekilde ziyaret eden Avustralya ve Yeni Zelanda vatandaşlarının şafak ayinleri ile atalarının çıkarma yaptığı gecenin 25 Nisan yıldönümünü periyodik olarak anmaları ve bu turların rotasının Türkler tarafından yapılmış anıt ve mezarlıklardan nadiren geçmesi, aynı şekilde İtilaf devletlerinin çıkarma bölgesinden geçen sahil yolunun, bu devletlerin anıtlarını kapsadığı için Türkler tarafından oluşturulmuş turlara pek de dahil edilmemesi örnekleri üzerinden, bu şekilde “tayin edilen” her rotanın her bir ziyaretçi için farklı bir savaş belleği

oluşturacağını öne sürmektedir. Mekan üzerine çalışmış Fransız Henri Lefebvre, *Mekanın Üretimi* kitabında kamu için üretilen “temsili mekanlarda” bireylerin pasif bir şekilde onlara empoze edilenleri deneyimlediklerini iddia etmektedir. Bu bağlamda Yılmaz’a (2014, s. 208) göre Gelibolu topografyasında herhangi bir anıtı ziyaret edip etmemek, 57. Alay Şehitliğinde şehitler için namaz molası vermek ya da vermemek gibi kararlar politik görüşe bağlı olarak alınır.

3. BÖLÜM : MAHALLE VE BURSA EMİRSULTAN MAHALLESİ

3.1. MAHALLE

Türk Dil Kurumu mahalleyi, “bir kentin, bir kasabanın, büyükçe bir köyün, yönetim bakımından bölündüğü, yapı bölgeciklerinden ve insan topluluklarından oluşan en küçük parçalardan her biri” olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Ayverdi (2005) de, “şehir, kasaba, nâhiye ve büyük köylerin, çeşitli isimlerle birbirinden ayrılan ve idârî yönden bir muhtarlığa bağlı olan kısımlarından her biri” tanımına yer vermektedir. Bu tanımlar mahallenin daha ziyade idari bir birim yönüne işaret etmektedir. Alver (2013, s. 21) ise mahallenin “toplumsal ve kültürel bir birim olma” vasfını ön plana çıkararak mahallenin temelinde salt mekân ya da sınırlı bir bölgenin olmadığını, mekâna ilaveten insan, kültür ve toplumsal ilişkilerin de mahallenin gerçek kurucu unsurları olduğunu ifade etmektedir.

Mekânın bir inşa faaliyeti sonucu insan iradesi ve eliyle biçimlenmesi, müstesna kılınması ve içindeki barındırdığı insanlara bir zemin oluşturarak bir kimlik vermesi, bir bağlılık oluşturması önemlidir. “Mahalle, insanlar arasındaki ilişkilerin mekânsal izdüşümüdür” diyen Alver, mahallede özellikle karşılıklı ilişkilerin oluşturduğu beraberlik duygusu ve zeminini vurgular (2013, s. 23). Ayverdi de mahalleye dair, “cemiyet bünyesi içinde sağlam bir hücre, üreme ve devam vazîfesini üstüne almış bir kale” benzetmesini yapar (Ayverdi S. , 2005, s. 35). Aynı zamanda mahalle, insanlar için bir kimliğe dönüşmektedir: 16. yüzyıl ortalarından itibaren İstanbul sakinlerinin, yerleşik soyadlarının yokluğunda, "filan mahalleli" veya "falan semtli" olarak resmî kayıtlara geçmiştir (Behar, 2014, s. 24).

“Kentler, birçok şeyin bir araya gelmesidir” der Italo Calvino (2012, s. 13). “Anıların, arzuların, bir dilin işaretlerinin” diye devam eder. Kentlerin aynı zamanda bir takas yeri olduğunu, ancak bu takasın bildiğimiz manada sadece ticari boyutta değil, kelime, arzu ve anı değiş-tokuşları gibi farklı boyutları olduğunu da ifade eder. Kılıçbay (1993) da, kent ile kırsal ya da köy arasındaki farkı ortaya koymaya çalışırken en temel noktanın “değişme” olduğunu söylemektedir. Öyle ki, tarihteki en eski köy ile bugünün köyü arasında çok büyük bir fark olmadığını; buna karşın “uygarlığın potası” dediği kentin ise değişmenin, farklılaşmanın ve çoğulluğun mekânı olarak, insanların özlemlerini oluşturan pek çok maddi veya manevi değerın ortaya çıkma ve yoğrulma yeri olduğunu

belirtir. Huot da, “beş bin yılda kentlerin işlevleri, boyutları ve yapıları elbette ki değişikliklere uğramış, ancak kentsel yaşantıyı kırsal yaşantıda farklı kılan genel hatlar özde aynı kalmıştır” demektedir (aktaran Alver, 2013, s. 55).

Mahalleler, kırsal ile ayırıcı vasıfları bu şekilde ortaya konan şehrin temel bir birimidir (Alver, 2013, s. 26). Hem kendini, hem şehrini besleyen ama aynı zamanda şehrinden beslenen, ondan izler taşıyan bir yapıdır. Şehrin de ötesinde, “ortak bir zeminde, ortak değerler dünyasını inşa etme olarak” da tanımlanabilecek toplum, topluca yaşamakla, bir araya gelmekle ve birinin diğerini bulması ile mümkündür ve mahalle bunu sağlamaktadır (Alver, 2013, s. 23). “Mahalleyi var eden hatta onu sürekli hale getiren onun sembolik bir öze sahip olmasıdır. Mahalle gerçek düzlemde yaşadığı gibi ondan daha güçlü bir şekilde sembolik düzlemde yaşamakta ve ilk elden dayanışma, komşuluk, yardımlaşma, cemaat, denetim, ortaklık, benzerlik, yakınlık, sınır gibi kavramları hatırlatmaktadır (Alver, 2013, s. 28).”

3.1.1. Geçmişten Günümüze Mahalle

Mahalle, bir taraftan geçmişten günümüze pek çok toplumda toplumsal/içtimai yönüyle kültür ve kimlik inşa eden (Alver, 2013), aidiyet kazandıran, ait olunan yakın bir çevre, diğer taraftan ise devlet veya şehir yönetimleri (mülkî idare) bağlamında genellikle kırsal alanlardaki köy toplulukları ile birlikte en alt idari birimdir (Ortaylı, 2004). Tanpınar, *Beş Şehir* isimli eserinde bu farkı şöyle izah etmektedir:

“Bugün mahalle kalmadı. Yalnız şehrin şurasına burasına dağılmış eski, fakir mahalleliler var. Bugünün mahallesi, artık eskiden olduğu gibi her uzvu birbirine bağlı yaşayan topluluk değildir; sadece belediye teşkilatının bir cüz’ü olarak mevcuttur. Zaten mahallenin yerini, alt kattaki üsttekenden habersiz, ölümüne, dirimine kayıtsız, küçük bir Babil gibi, her penceresinden ayrı bir radyo merkezinin nağmesi taşan apartman aldı” (Tanpınar, 2008, s. 130-131).

Tanpınar’ın bu eserinin ilk baskısının 1946 yılında yapıldığı düşünülürse, bu sözlerin bir taraftan mekânın sürekli ve hızlı değişimine işaret ettiği, diğer taraftan ise “eski mahallenin kalmadığı” duygu ya da düşüncesinin her dönem yaşanabilecek bir olgu olduğu söylenebilir. Nitekim Alver (2013, s. 14-15), insan ve şehirler gibi mahallelerin de dünden bugüne değişim sürecinin muhatabı olduğunun altını çizerek, mahalle kavramının çoğu zaman nostaljik bir çağrışımı ima ettiği ve zihinlerdeki mahalle algısının

genellikle geçmiş bir mahalle olduğunu söylemektedir. Günümüzde mahalle imgesinin çoğunlukla “..az katlı bahçeli evler, dar sokaklar, ahşap evler, derme çatma binalar, sokakta oynayan çocuklar, çeşme başı muhabbetleri, cami yolunda bastonlu ihtiyarlar...” ve buna benzer “pastoral ve romantik” manzaralara işaret etmesi sadece “belli bir mahalle algısını” zihinlere kazıdığını, mahallenin yaşayan bir gerçeklik değil, yaşanmış, tüketilmiş ve kaybolmuş bir olgu olarak sunulduğunu aktarmaktadır. Alver, toplumsal değişimlerin doğrudan muhatabı olması hasebiyle değişimin bir anlamda mahallenin kaderi olduğunu, ancak diğer taraftan belli bir geleneğe yaslanmak ve geleneği var etmenin de mahallenin özelliklerinden olduğunu aktarmaktadır. Organik bir bütünlük oluşturmuş birer yerel cemaat olan mahallenin (Behar, 2014, s. 293) öz değerleri tüm zamanlar için geçerlidir ve insan ve şehir var oldukça mahalle de var olacaktır.

3.1.1.1. Mahallenin Oluşumu

Ayverdi (2005, s. 35), Türk geleneğinin, mahallesini kurarken daima site yani korunaklı alan fikrine sadık kalındığını ifade etmektedir. Anadolu’da ilk mahallelerin temelleri, Anadolu Selçuklularından itibaren, ahi, derviş baba gibi adlarla anılan çeşitli mutasavvıfların belirli bir mahalde kurdukları tekke, zaviye, mescit gibi yapıların oluşturduğu merkezlere dayanmaktadır (Özbek Eren, 2017, s. 90). Özbek Eren (2017)’e göre, sonraki aşama olan 15. yüzyılda şehir hayatına geçildiğinde, dışarıdan ve kırsaldan gelen göçmenlerden oluşan ve ortak paydaya sahip gruplar, etnik kökenlerine veya aynı toplumsal, mesleki ya da dini gruplara ait olmalarına göre, genellikle dini bir merkez/îmaret etrafında yerleşerek yeni mahalleler kurmuşlardır.

Bir toplumsal grup olarak mahallenin oluşumu ve içinde barındırdığı insanlar bakımından homojen ya da karma bir nitelik gösterip göstermediği önemli bir husustur. Halil İnalcık, çok cemaatli bir toplum olan Osmanlı’da mahallelerin oluşumunda en önemli faktörün din olduğunu, her dini cemaatin kendi özel alanlarında ikamet ettiğini ve mahallelerin cami, kilise ya da sinagog etrafında oluştuğunu ve geliştiğini söylemektedir (aktaran Alver, 2013, s. 38). Bu tür mahallelerde ki mahalle cemaatin en küçük yerel temsilcisi idi (Yelken, 1999, s. 9), her cemaat kendi mensuplarıyla birlikte yaşamakta, bunun doğal bir sonucu olarak sadece dini mekânlarla sınırlı kalmayan, eğitim kurumu, ticari hayat ve sosyal alışkanlıklarla birlikte ayrılmış bir özel bölgeler oluşmaktadır.

Geleneksel Osmanlı şehirlerindeki mahalle, henüz sınıf ve statü farklarının biçimlendirmedeği bir fizikî mekân olduğunu belirten Ortaylı (2004, s. 18), bir paşanın konağının karşısında, basit bir evkaf kâtibinin aş boyalı küçük evinin, ilmiyye ricalinden bir efendinin kâşanesinin yanı başında, mahalle su yolcusunun kulübesi bulunduğunu, makam farklılıklarına rağmen bütün bu insanların birbirleriyle her gün karşılaştıklarını, birbirleri ile iletişim kurduklarını ifade eder.

Kanaatimizce bu yalnızca Osmanlı'daki şehir yapılanması ve mahallelerin oluşumunda geçerli olan bir durum değildir. Eski çağlardan beri insanlar için cazibe oluşturan, tarihi vasıflara sahip, savaşlar, ticari üstünlük vb. nedenlerle farklı millet ya da inanç grupları tarafından yönetilen/yaşanılan tüm şehirlerde benzer durumlar geçerlidir. Bunun halen en çarpıcı örneği canlı olarak Eski Kudüs'te görülebilir. Eski Kudüs bölgesi bugün dört bölgeden oluşmaktadır: Müslüman bölgesi/mahallesi (Muslim Quarter), Hristiyan bölgesi/mahallesi (Christian Quarter), Yahudi bölgesi/mahallesi (Jewish Quarter) ve Ermeni bölgesi/mahallesi (Armenian Quarter).

Hem dünyanın genelinde, hem de belirli ülke ya da bölge sınırları içerisindeki siyasal, ekonomik, toplumsal şartların değişmesiyle, bunlara ilaveten teknolojik gelişmeler ve kültürel değişmelerle, elbette şehirlerin ve mahallelerin hem fiziksel, hem de kültürel ve demografik olarak değişmesi kaçınılmazdır. Yukarıda da ifade edildiği üzere Osmanlı vb. geleneksel toplumlarda, daha genel olarak da sanayileşme ve ulus devletleşme süreci öncesindeki devlet yapılanması ve toplumlardaki şehir ve mahalleler, dini inanç ve alışkanlıklar bakımından daha homojen bir nitelik arz ettiği söylenebilir.

Her mahalle kendine özgü töresi ve yaşam biçimi olan ayrı bir topluluktur (Alver, 2013, s. 38). Bu homojenliği sağlayan, çoğunlukla olduğu gibi kimi mahallelerde inanç ortaklığı olabileceği gibi bazı mahallelerde de örneğin ekonomik paydalar ya da örneğin göçmenlik olabiliyordu. Zamanla siyasal yapılanmalardaki değişimler ve ulus devlet süreci, sanayileşme ve meslek gruplarındaki köklü değişimler, göçler, iletişim ve ulaşım alanındaki baş döndürücü hızdaki dönüşümler, meslekler, inançlar, kimlikler ve aidiyetler üzerinde önemli tesirlerde bulundular. Bunun mekâna, dolayısıyla şehirlere, mahallelere ya da köylere yansımaları güçlü bir şekilde gerçekleşti ve halende gerçekleşmektedir.

Behar'ın (2014), İstanbul'daki Kasap İlyas Mahallesi üzerine yaptığı monografi çalışmasında, 20. yüzyıl başlarında suriçi İstanbul'undaki mahallelerin homojenliği/karmalığı hakkında, söz konusu bölgelerdeki mahalleler arasındaki esas ve öncelikli farklılaşma kıstasının, sınıf, servet, meslek ya da sosyal statü olmadığını, din, etnik köken ya da Tanzimat döneminde bu kelimeye verilen anlamıyla millet kıstasının bu açıdan her zaman daha ön planda geldiğini ifade etmektedir. Behar, İstanbul'da Müslüman, Rum, Ermeni, Yahudi semt ve mahallelerinden söz edilebileceği ancak, İstanbul'un bütün semt ve mahalleleri için bu kıstasın tek başına yeterli olmayacağını söyler ve ekler: “Çünkü İstanbul'un istisnasız her tarafında din ve etnik köken açılarından karma mahalle ve semtler de az sayıda değildir. Hatta bu açılardan tamamen homojen mahalle ve semtler hemen hemen hiç yoktu desek yeridir” (Behar, 2014).

Mahalle İsimleri

Mahallelere isim verilirken, daha ziyade o mahallenin alamet-i farikası diyebileceğimiz kişiler, olaylar, mekânlar vb. ön plana çıkmakta ve mahalle halkı tarafından bu tarzda bir isim belirlenmekte ve benimsenmektedir. Köseoğlu (1946, s. 4), “mahalle adının konuluşunda, resmi bir makamın hiçbir tesirinin olmadığı eski arşivden anlaşılmaktadır. Bu adlar bir emirle değil, halkın bulunduğu ve oturduğu yeri anlatmak ihtiyacından doğmaktadır” demektedir. 15. ve 16. yüzyıllardaki Bursa mahallelerini incelediği çalışmasında (1946, s. 5), Bursa özelinden yola çıkarak, Türk şehirlerinde mahallelere isim verilirken bazı geleneklerin oluştuğunu ve bunların;

- i. Civar yerlerden gelenler için geldikleri yerlerin adları,
- ii. O civarda yaşamış bazı tasavvuf büyüklerinin adları,
- iii. Osmanlı veya şehrin tarihine hizmetler yapmış kişilerin adları,
- iv. Şair ve ilim adamlarının adları,
- v. Sanatkarların adları,
- vi. Mahallede yapılan işe göre çeşitli adların (at pazarı, zafranlık, balık pazarı vb.),
- vii. Eserlerin, binaların ve anıtların adları ve
- viii. Mahallenin bulunduğu yere göre çeşitli adların (pınarbaşı, hisar vb.)

verildiğini belirterek kabaca bu şekilde tasnif edilebileceğini belirtmiştir. Bu tasnif, “önemli olaylar veya önemli tarihler” gibi bazı başlıklarla da genişletilebilecek olmakla birlikte geçerliliğini sürdürdüğü söylenebilir.

Behar (2014, s. 24) ise, Osmanlı İstanbul'unun mahallelerinin birçoğunun, ortasındaki mescidin, sıbyan mektebinin, hamamın ya da çeşmenin banisinin adıyla anıldığını, zaman zaman efsanevi bir kişinin ya da Bizans'tan kalma bir anıtın adını taşıdığını belirtir.

Her ne kadar Köseoğlu, mahallenin adının sakinleri tarafından verildiğini ve bu konuda resmi makamların tesirlerinin olmadığını söylese de, bilhassa yeni kurulan mahallelerin isimlendirilmesinde ve bazı mahalle adlarının çeşitli vesilelerle (örneğin iki mahallenin birleştirilmesi gibi) değiştirilmesinde kimi siyasi ve beledi müdahalelerin olduğu da (Alver, 2013, s. 44) görülmektedir. Mahalle isimlerine ilişkin bir diğer husus ise yeni mahalle isimlerinde, eski mahalle adlarında sıklıkla görülen mescid, cami, tekke, hacı hoca, kadı, imam gibi daha ziyade dini referansla verilen isimler yerine; hürriyet, zafer, anıt, bayrak, sancak, harbiye, hilal, başak, bin konut, beş yüz evler, kırk evler gibi isimler ya da asker, sporcu, siyasetçi ve yazar isimleri gibi yeni toplumsallıkları temsil eden isimlerin konulmasıdır (Alver, 2013, s. 75).

Mahallelerin resmi adların dışında, genellikle o mahalleyi diğer insanlarda nezdinde tanımayan ve aynı zamanda bir imge ve imaja denk gelen başka adları da bulunur: zengin ya da burjuva mahallesi, kenar mahalle, yeni mahalle, işçi mahallesi, göçmen mahallesi, çingene mahallesi örneklerinde olduğu gibi. Bunlar resmi kayıtlarda ve levhalarda geçmemesine rağmen halkın yaşantısında ve zihninde yer etmektedir (Alver, 2013, s. 46).

3.1.1.2. Mahallenin Dönüşümü

Geleneksel mahallenin, çeşitli kentsel, politik, kültürel, sosyal ve ekonomik nedenlerle birlikte önemli çözümler yaşadığı gerçeği (Özbek Eren, 2017, s. 13) görülmektedir. Alver (2013), bugün mahallenin kalıp kalmadığı ya da mahalle ruhunun olup olmadığı yönündeki tartışmalarda, göz önünde bulundurulması gereken uzun bir süreç olduğunu ve Tanzimat ve Cumhuriyet'le birlikte mahallenin büyük bir değişime uğradığını ifade etmektedir. Tanzimat uygulamalarıyla, sokak, cadde, ev, mahalle gibi şehrin temel birimlerinde geleneksel ve mahalli unsurların modern olanlarla yer değiştirmeye başladığını ve bu süreçte mahallelerin farklı esaslara göre oluştuğunu ifade eder. Örneğin zenginlerin mahallelerini terk ederek moda semtlere taşındığını, moda semtlerdeki oturma düzeninin de, örneğin farklı dine mensup kişilerin aynı apartmanda oturabilmesi gibi karıştığını ve çıkmaz sokak sisteminin değişik gerekçelerle kaldırıldığını belirtmektedir. Alver'e göre şehir ve mahallede Tanzimat ile başlayan büyük dönüşüm

Cumhuriyet dönemi ile devam etmiş, “yeni kent planları, yenileştirme çabaları, geleneksel mekânsal biçimin hızla yıkılması ve değiştirilmesinin kentlerin silüetlerini, simalarını ve ruhlarını hızla değiştirdiğini”, mahallenin de bundan doğrudan etkilendiğini ifade etmiştir (Alver, 2013, s. 40).

Mahallenin değişimi ve dönüşümüne dair benzer tartışmalar dünyanın hemen her yerinde olabilmektedir. ABD’deki Philadelphia şehrinin merkezinde yer alan Fairmount Mahallesi’ndeki sosyal değişimi araştıran Cybriwsky (1978, s. 33), 1960’lı yıllarda küçük bir mahalle iken 70’lerle birlikte yoğun bir göç alan, bu göçle beraber ırkçı çatışmaların merkezi haline gelen mahalledeki sosyal değişim sürecini aktarmaktadır. Mahalledeki değişim ve sosyo-ekonomik seviyenin yükselmesinin, mahalledeki pek çokları için hayat kalitesinin azalmasına sebebiyet verdiğini ifade eden yazar, özellikle göçle birlikte “mahalleli”nin kendine has yaşam tarzı ve yakın toplumsal ilişkilerin ortadan kalktığını belirtmektedir.

Zaman içinde şehirleşme gereğini oluşturan sebeplerin azaldığını söylememiz mümkün görünmüyor. Bilakis tüm istatistikler, kırsal nüfusun sürekli azaldığını, şehir nüfusunun ise neredeyse dünyanın her noktasında düzenli olarak arttığını göstermektedir. Bu nedenle de şehirlerin en önemli birimi olan mahalleler, bir taraftan hızlı bir dönüşüm sürecinden geçmekte, ancak diğer taraftan sayıları artmakta, sınırları genişlemektedir. Bu manada Alver (2013, s. 57) mahallenin, yeni zamanların en güçlü toplumsal, kültürel ve dini aktörlerinden biri olarak, yaşamakta ve şehri etkilemekte olduğunu ve yeni şartlara uyum sağladığını ifade eder. Osmanlı dönemindeki bir mahalleyi geri getirmek veya onu yeniden kurmak mümkün olmadığını; ancak mahalle iklimini var eden havanın, ruhun, dilin, değerlerin ve ilişkilerin bugün -belki azalmakla birlikte- var olduğunu söylemenin mümkün olduğunu ifade eder.

Özbek Eren (2017, s. 14) de, mahalleye dair yeni paradigma varsayımını ortaya koyduğu çalışmasında, geleneksel mahalleyi, içinde şekillendiği dönemin toplumsal koşullarına ve zihniyet dünyasına bağlı çalışan bir sistem olarak ele aldığımızda, bugün bu sistemi etkileyen, dönüştüren pek çok bileşenin (yaşam pratiklerinden, toplumsal dinamiklere, kent mekânından, kültürel tercihlere kadar uzanan) olduğunu ve bu paradigma değişiminin doğal olarak mahalle ölçeğinde de sonuçları olmasının normal olduğunu ifade eder ve ekler: “Buna karşın mahalle, değişen toplumsal ve kentsel dinamiklere bağlı

olarak mekânsal, algısal, toplumsal çözümleri yanı sıra birikimlerine eklemlenen güncel kazanımlarla hâlâ önemli mesajlar barındırmaktadır. Bu mesajlar doğru okunabildiği takdirde, bir yeniden yorum/üretim pekâlâ mümkündür.”

3.1.1.3. Mahalle Kimliği ve Algısı

İster eski/geleneksel, ister yeni/modern olsun, her mahallenin bir kimliği, algısı ve vaadi vardır. Bu kimliğin niteliği ve yoğunluğu zamanla değişse de yaşanılan her mekânda bu vardır ve olmaya da devam edecektir. Mahallenin dışında her kentin, kasabanın, semtin, ve sokağın da belirli bir algı ve imajı bulunur. Bir yerin adı, konumu, ahalisi, kültürel ve toplumsal yapısı, mekânları, tarihi, maddi ve manevi kıymeti onun imajının oluşumunda etkilidir. “Mahalle yaşantısı, mahallenin kökeni, adı, imajı, davranış kalıpları, gelenek ve görenekler, şahsiyetler, mahalle mekânları mahalle kimliğinin oluşumunda etkili olabilmektedir (Alver, 2013, s. 49).”

Alver’e göre, mahallenin şehirde bulunduğu konum ve bu konumun özellikleri, eski zamanlardan günümüze taşıdığı hikâye ve miras, zaman içindeki dönüşümü ve ortaya çıkardığı yeni aktörler de mahalle kimliği açısından kayda değer hususlardır. Bizleri bir mahalleye bağlayan ya da mahalleden koparan genelde bu hususlardır.

Mahalle kimliğinin en yalın belirtilerinden biri bizim mahalle algısıdır (Alver, 2013, s. 49). Bu algı çocukluktan itibaren zihinde oluşur ve eylemlere etki eder, hal ve hareketlere damgasını vurur. Bizim mahalle, bir aidiyet duygusudur, kişinin kendini özel bir mahalle ile, kendi mahallesi ile irtibatlı kılma halidir. Bu duygu doğal bir şekilde oluşur; oraya ait olan, orada evi-barkı, dükkânı, işi olan kişiyi hemen sarar. Bir sahiplenme, bir bağlanma halidir. Mahalledeki olağanüstü durumlarda ve cenaze, düğün, bayram gibi birlik ve beraberlik gerektiren eylemlerde görünürlük kazanan bizim mahalle kolektif duygusu, mahalle yaşantısının esaslı özelliklerinden biridir.

Bizim mahalle duygusu, mahalleler arasındaki farklarla ortaya çıktığı için doğal bir şekilde öteki mahalle (öbür mahalle, diğer mahalle vb.) algısının da kaynağı olabilir. Alver’in de yerinde bir tespitle belirttiği gibi bizim mahalle-öteki mahalle ayrımı, sadece mekânsal bir tanımlama değil, bir aidiyet ifadesi olarak toplumsal ve siyasal alanda daha farklı yorumlara muhatap olabilmekte, toplumsal çatışma ve kampaşmalar bakımında işlevsel bir araç haline gelebilmektedir. Bu noktada Behar (2014, s. 289)’a kulak verelim:

“Mahalle dediğimiz şey aslen coğrafya ve topografya ile tanımlanmaz. Çelişkili görülebilir ama mahalleyi tanımlayan bizzat mahalle sakininin mahalle algısından başka bir şey değildir. Mahalle sakininin gözü nereyi "kendi mahallesi" olarak görüyorsa mahalle odur. Aynı sakinin gözü nereyi "öteki mahalle" veya "komşu mahalle" olarak görüyorsa, "öteki mahalle" ve "komşu mahalle" orasıdır.”

3.1.2. Mahalle Mekânları

Ev, sokak, ibadet yeri, çarşı gibi mahallenin mekânsal haritasında yer alan birimler, bir bütün olarak mahalleyi oluşturur (Alver, 2013, s. 81). Ayverdi büyük ölçüde Osmanlı geleneksel mahallesini, mescidi, çeşmesi, sebîli, imâreti, medresesi, meydanı, ağacı ve çarşısıyla, kamu hizmetleri müesseselerinin “sosyal ve bedîî dekoru içinde uzlaşmış ve anlaşmış bir bütün” olarak tanımlarken büyük ölçüde bu mekânlara dikkat çekmektedir (Ayverdi S. , 2005, s. 35).

“İnsan ilişkilerinin mekânsal izdüşümü” olarak tanımlanan mahallede, zamanla insan ilişkilerinin değişmesi ile birlikte mekânlar da değişir. Ancak daima, mahallelerde ön planda olan ve merkez mekânlar olarak tanımlanan alanlar vardır. Bunlar örneğin geleneksel Osmanlı mahallesinde mescid, çeşme, mektep, meydan, tekke, hamam, mezarlık, aşevi, şifahane ya da kahvehane iken bugünün yeni mahallelerinde dolmuş ya da otobüsün geçtiği cadde, okul, kreş, durak, kafe, internet kafe, market, spor salonu gibi mekânlardır. Bu merkezi mekânlar, değişimi ortaya koymaktadır. Elbette mahalleyi mahalle yapan ve nev’i değişse de kendisi var olmaya devam eden ev, sokak, cami, fırın, bakkal gibi mekânlar hemen hemen her zaman merkezi mekânlar olmuştur.

Kuşkusuz mahalle mekânları arasında ilk olarak anılacak **ev**, mahalle ile içkindir ve mahallenin temelidir (Alver, 2013, s. 93). Yaşanılan mahalleye duyulan aidiyet ve bağlılık, büyük ölçüde bireyin yaşadığı evin o mekânda olmasından kaynaklıdır. Ait olduğumuz ilk toplumsal grup olan ailenin yaşadığı ev, en mahrem mekânımızdır. “Ev, en yalın haliyle yuvadır; çoğunlukla insanın ailesiyle birlikte huzur ve sükûn içinde yaşadığı, yeni nesiller edindiği, yeni nesilleri eğittiği ve topluma kattığı vaz geçilmez bir mekândır. Bir sığınma mekânı olarak evin öne çıkardığı başka bir nitelik ise mahremiyettir. Ev, insana başkalarından uzakta kalmayı, saklanmayı, gizlenmeyi sağlar. Böylece insan öteki ile mesafeli bir ilişki kurma imkânına ulaşır. Bir mahremiyet alanı

olan ev, insanın kendisi olduğu, kendisine karşı hesapsız olduğu ender mekânlardan biridir (Alver, 2010, s. 62-65).”

Sokak, mahalle ve şehri oluşturan en önemli unsurlardandır. Sokak, sadece fiziki birim değil aynı zamanda toplumsal bir birimdir (Alver, 2013, s. 82). Fiziki olarak şehri, mahalleyi binaları, evleri birbirine bağlarken, toplumsal olarak da insanları ve ilişkileri birbirine bağlar, bu manada bir toplumsallaşma alanıdır. İnsanlar sokakta selamlaşır, konuşur, sevinçlere ya da kavgalara şahitlik eder. Bireylerin sosyalleşmesi, bir anlamda sokağa çıkmasıyla başlar (Alver, 2013, s. 83). Sokak kişiye ortak bir duyuşun yanında, bir hayat tecrübesi de sunar.

Sokak deyince, Osmanlı ve İslam şehirlerinin önemli bir hususiyeti olan **çıkma sokaktan** da bahsedilmelidir. Artık yeni şehir ve mahallelerde yer verilmeyen çıkma sokaklar, sakinleri için özel, güvenli ve mahrem alanlar oluşturmaktadır. Geleneksel İslam şehirciliğinin temel bir unsuru olduğu söylenen çıkma sokak, bir bakıma ev mahremiyeti gibi mahalle mahremiyetini ve güvenliğini sağlayan bir anlayışın ürünü olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir.

Stewig’in (1966), İstanbul’daki çıkma sokaklar üzerine yaptığı ve aynı zamanda mahalle oluşumuna dair bilgiler de verdiği çalışmada, Marmara Denizi ile Haliç arasındaki eski İstanbul şehrinde, birbirinden ayrılan iki tip bünyenin göze çarptığını belirtir. Bu tiplerinden birinin, doğuş yeri itibarıyla Avrupalı ve dünyaya yayılışı dolayısıyla da kozmopolit olarak adlandırılabilir, satranç tahtası şeklindeki bir yerleşim planı ve geniş alanlar, açılan yeni bulvarlar ve gerek halka şeklinde yuvarlak ve gerekse bunlarla kesişen veya paralel giden caddeler olduğunu ifade eder. Diğer tipte ise, yazarın “doğulu Osmanlı imparatorluğu zamanında meydana gelen” dediği, sokakların dar ve sık sık yön değiştirdiği, sokak genişliklerinin daha ziyade yayalar ve yük taşıyan hayvanlara göre yapıldığı ve nihayet “doğulu bünye tipinin bir belirtisi olarak” birçok yolun bir sona ulaşmadan kaldığı çıkma sokaklardan oluştuğu bir bünye tarif edilir (Stewig, 1966, s. 7).

Neden çıkma sokak vardır? sorusunun yanıtını arayan Stewig, bunun üç ihtimal dahilinde olduğunu söylemektedir. Birinci olarak doğulu şehir bünyesinin ortaya çıkışında İslamlık mahremiyetinin rol oynadığı kanâatidir. İkinci ama zayıf bir ihtimal olarak, pazar mahallinden çıkan şua şeklindeki caddelerle arsa sahiplerinin haklarını korumak üzere buradan ayrılan yolların çıkma sokaklar hâline geldiği tezidir (Stewig,

1966, s. 8). Üçüncü olarak da, şehirlerin şekil almasını çeşitli kabilelerin ayrı ayrı yerlerde mahalleler kurmalarına bağladıkları ifade edilir. Bu mahalleler aynı zamanda kabile esaslarına göre birbirinden ayrı topluluklara aittir. Hattâ daha eskiden bu kabilelerin yerleşme alanlarının etrafı duvarla çevrili ve kapılarla kapalı tutulurdu, ve tabîatiyle buralara da çıkmaz sokaklarla gidilirdi. Bu mahallelerin her birinde ayrı bir millet veya mezhep toplulukları yaşarlardı ki, dînî kanâatleri, buraya geliş yerleri ve hattâ ırkları, yanlarındaki mahalle sakinlerinden ayrı idi (Stewig, 1966, s. 9).

Stewig'in çıkmaz sokağa dair görüş ve açıklamaları, esasında kendi tabiriyle “Avrupalı ve kozmopolit” şehir ve mahalle yapısı ile “doğulu” şehir ve mahalle yapısı arasındaki farkı ortaya koyuyor. Aynı zamanda İstanbul’da, daha genel anlamıyla da Osmanlı ve İslam şehirlerindeki mahallelerin kurulma süreçleri ve yapıları hakkında da fikir vermektedir.

Dinlere ait **ibadet mekânları**, sadece Osmanlı veya Selçuklu gibi geleneksel Türk toplumlarında değil, neredeyse kadim tüm toplumlarda yerleşim yerlerinin merkezinde yer almaktadır. Sâmiha Ayverdi, “binlerce yıllık gelenekleşmiş Türk psikolojisi, bir merkez etrafında toplanmayı çok sevmiştir” diyerek bunun sadece mekânsal tezahürlerinin olmadığını şu şekilde ifade etmiştir: “...Hun, Uz, Peçenek ve Kıpçak akınlarının muvaffakiyetleri, ancak kuvvetli bir reîse sâhip olmak tâlihine eriştikleri zaman tahakkuk etmiştir” (2005, s. 34). Türk toplum ve geleneğindeki merkezleşme içgüdüsünün, sosyal düzende en sarîh ifâdesinin, ibâdethâneyi merkez alıp onun etrafında birleşerek aynı motifle iç içe daralan halkalar şeklinde örgüleşen mahalle teşkilatında ve aile çevresinde bulunduğunu ve bu durumun toplumsal hayatın bütününe hâkim ve şâmil olduğunu belirten Ayverdi, cami olmadığı zamanlarda dahi bazen bir meydanın, hatta bir çınarın etrafında daima merkezleşme an'anesine bağlı kalındığını ifade etmektedir (Ayverdi S. , 2005, s. 35).

Mescit/cami, dini ve toplumsal bir mekân olarak şehir hayatının, özelde de mahalle yaşantısının merkezinde yer alması, Türk ve İslam şehirciliğinin temel bir niteliğidir. 19. yüzyıldan önce Osmanlı mahallelerinde cami ve varsa hamamdan başka bir araya gelinebilecek bir buluşma yeri yoktu. Bu nedenle mahalleyi tanımlamaya yarayan cami veya mescit, aynı zamanda mahallenin en önemli kamu alanıydı (Behar, 2014, s. 27).

Sayırsız araştırmacının ortak olarak söylediği şudur: mahalle ve şehir bir cami etrafında kurulur ve bu ibadet mekânları, sadece dini görevlerin yerine getirildiği değil, aynı

zamanda insanların bir araya gelmelerini, toplanmalarını, birbirleriyle iletişime geçmelerini ve toplumsal vazifelerini yerine getirmelerini de sağlar (Alver, 2013, s. 100). Cami derneği, çay ocağı, kütüphane, eğitim sınıfı gibi yan mekânlarıyla birlikte mahalleliye oturup sohbet etme, birlikte vakit geçirme, ortak faaliyetlere katılma, caminin veya mahallenin ihtiyaçlarını giderme ve komşuluk ilişkilerinin sürdürme olanağı sağlayan eylem ve süreçler, genelde orta kuşak ve yaşlılardan oluşan cemaatin kendi aralarında özel bir dil geliştirmeleri, birbirleriyle ilginç bir şekilde kaynaşmaları ve birbirlerini arayıp sormaları gibi kendince özel bir toplumsallaşmayı da beraberinde getirmektedir (Alver, 2013, s. 104).

Çalışmamızın araştırma evreni olan Emirsultan Mahallesi de dahil geleneksel mahalleler için önemli bir kurum olan **tekkeler**, geçmişte mahallelerde yer alan önemli mekanlardan biri idi. Çoğunlukla tasavvufi boyutuyla dini bir mekan olarak görülen tekkeler, aynı zamanda sosyal bir kurum niteliği taşımakta idiler. İnsanların mahalle ve şehir hayatına belli bir seviye ile katılmasını sağlamak amacıyla bu kurumlarda belirli bir eğitimden geçilmekte idi. Aynı zamanda bir yardımlaşma kurumu işlevi de gören tekkeler, insanın medenileşmesi, dini terbiye kazanması, şehir ve mahalle bilincinin kazanılması ve adabımuâşeret kurallarına uyulması gibi hususlarda da insanı eğiten ve yetiştiren bir mekân özelliği taşımakta idi (Alver, 2013, s. 106). Aru da, tekkelerde, müzik, edebiyat ve felsefe toplantıları yapıldığını söyleyerek döneminde bu yapıların kültürel hayatın gelişiminde önemli olduğunu vurgular (aktaran Eren, 2017, s. 105). Bu kurumlar Cumhuriyetin kurulması ile birlikte kaldırılmış ve şehir ve mahalle hayatından çıkarılmıştır.

Mahallenin en temel birimlerden biri olarak camiden sonra **mektepler** ve özellikle de sıbyan mektepleri gelir. Bu mektepler, geleneksel mahallenin mekânsal ve kültürel odağındaki önemli bir unsurdur. Mahalle mektepleri, her mahallede ve hemen her köyde bulunmaktadır ve genellikle cami ile yakın ilişkidir. Bu okullar, devlet adamları, varlıklı kişiler veya vakıf yoluyla kurulmuştur ve esas amacı dini bilgileri öğretmektir. Toplumdaki genç nüfusun yetişmesinde, ilk temeli oluşturan kurumun, mahalle mektebi olduğu görülür (Özbek Eren, 2017, s. 105-106).

Bugünkü mahallelerde alışveriş merkezi gibi farklı isimler almış olan **çarşılar**, esasında sadece geleneksel mahalleler için değil, yeni mahalleler için de olmazsa olmazdır. Bugün

olduğu gibi geçmişte de mahalle çarşısı, daha büyük olan bedesten ya da günümüzdeki büyük AVM ya da pazardan farklı olarak, mahalleli insanların küçük ama sık ihtiyaç duydukları ürün ya da hizmetleri sunan mekânlardır. Geçmişte mahalle çarşıları, farklı iş kollarındaki fırın, bakkal, kahvehane, berber, atölye, nalbur, hamam gibi dükkânlardan meydana gelmekte idi (Alver, 2013, s. 108). Bugün de içinde dükkânların bulunduğu küçük bir alışveriş merkezi ya da mahallenin en büyük cadde veya sokaklarında dizili dükkânlar şeklinde var olan bu yapı, hamam gibi artık gündelik bir ihtiyaç olmayanlar haricinde bakkal (güncel haliyle market ya da büfe), fırın, kahve (kahve ya da çayocağı olmasa bile cafe), berber, kuaför, azalmakla birlikte terzi, nalbur (güncel haliyle yapı malzemeleri) gibi bileşenleriyle mahalle hayatında olmaya devam etmektedir.

Çay ocağı, kıraathane, kahvehane, çayevi ve güncel haliyle kafe gibi farklı isimleri bulunan **kahveler**, kuşkusuz hem geçmişte hem de günümüzde mahallenin en önemli mekânlarından biridir. Kahveler, çay ve kahve gibi temel içecekleri sunmanın yanı sıra insanların toplanmaları, sohbet etmeleri, vakit geçirmeleri, haber almaları ve okumalarına imkân sağlayan kurumlardır. “16. yüzyılın ortalarından itibaren açılan kahvehaneler, evlerde ve mahallelerde yaşanan gündelik hayatın kapalı çemberini kıran, özellikle erkekler için yaşamlarının geçtiği ev, işyerleri ve dini merkezlerin dışında kamusal bir özellik sunan mekânlar olarak öne çıkmaktadır (Özbek Eren, 2017, s. 106).”

Esasında Türkçe’de sıkça kullanılan “gönül muhabbet etmek ister kahve bahane” sözü, kahvelerin içecek satan bir dükkândan ziyade bir buluşma ve sohbet yeri özelliğini ön plana çıkarmaktadır. Zaten dükkâna gelenler müşteri olarak değil, mahalleli ya da misafir olarak görülür. Farklı yaş gruplarını, meslekleri, statüleri bir araya getirme kurumu olmasından ötürü sosyalleşme işlevi görür ve mahallenin temel kurumlarından biridir. Bugün mahalle kahvelerinin, ancak gelir seviyesi düşük mahallelerde ortak zaman ve mekân birlikteliği olarak varlığını sürdürdüğünü belirten Barbarosoğlu (2007), Tanzimat öncesinde Cenkname, Tanzimat sonrasında Meddah/Karagöz, Cumhuriyet döneminde ise gazete okuyarak “aynı zamanda” buluşan mahalle sakinleri için kahvelerin “ortak mekan” olduğunu ifade eder.

Geleneksel mahallelerin bir diğer önemli mekanı olan **çeşmeler**, artık yeni mahallelerde pek bulunmamakla birlikte tarih boyunca medeniyetlerin, şehirlerin, mahallelerin ve köylerin su etrafında kurulmuş olması nedeniyle son derece merkezi bir konumdadır.

“Çeşme bir anlamda suyun medeniyet oluşturma gücünün mahalle ve şehirdeki görünümüdür” (Alver, 2013, s. 120). Her çeşme aslında medeniyet oluşumuna ilişkin önemli bir kanıttır. Sadece su temin eden işlevi ile değil, şehircilik ve estetik bakımdan mimari özellikleriyle de şehir ve mahallelere rengini vermekte, güzellik katmaktadır. Aynı zamanda çeşmeler, tıpkı mescitler ya da kahveler gibi, sosyalleşme ve sohbet imkânı sağlayan, insanları toplayıcı, buluşma mekânları idi. Günümüzde su şebeke sistemlerinin kurulması ve evlere su verilmesiyle birlikte çeşmeler artık şehir ve mahalle hayatından çekilmekte, yerini belirli noktalarda küçük hayratlara ve ancak cami ya da mescitlerin yanında bulunan ve büyük ölçüde abdest alma amacıyla kullanılan şadırvanlara bırakmaktadır.

3.1.3. Mahalle Şahsiyetleri

Gerek geçmişteki geleneksel mahallelerde, gerekse günümüzdeki yeni mahallelerde mekânlar kadar şahıslar da önemli bir yer tutar. Mahallenin en önemli bileşeni olan insanlar yani **mahalleli**, mahallenin karakterlerini oluşturmakta, ona rengini vermektedir. “Mahallelilik, bir tür kolektif kimliktir. Mahalleli, aslında orada yaşayan herkeştir. Toplumsal statüsü, etnik kökeni, cinsiyeti, ekonomik durumu, entelektüel seviyesi ne olursa olsun, bir mahallede ikamet eden kişi, o mahalledendir yani mahallelidir” (Alver, 2013, s. 128-129). Cansever (1997, s. 128), Osmanlı şehirlerinde mahallelinin, mahallenin yönetiminden, emniyetinden, sokakların bakımından, temizliğinden, çöpün toplanması ve kaldırılmasından, çocukların gözetilmesinden, yeni yapıların çevre ilişkileri ile ilgili nihaî kararların verilmesinden sorumlu olduklarını ifade etmektedir.

Geleneksel mahalleleri konuşacak olursak, geçmişte çoğunlukla ortak bir din, kısmen de olsa etnik yapı ya da aynı bölgeden göç etmiş olma paydasında homojen bir yapı arz eden mahalleler hem bir tarafla bu özelliğini devam ettirmekte, ancak diğer tarafla karma bir yapıya sahip olmaktadır. Geçmişte aynı dine sahip olup farklı gelir ya da eğitim düzeylerinde olanlar aynı mahallenin sakini olabilirken, 19. yüzyıl sonlarında şehirlerde ekonomik ayırımı göre sınıflar yerleşmeler başlamış (Ortaylı, 2004, s. 24) ve bugün için din yerine eğitim ve gelir seviyesi ortak paydasında mahalleler, -daha da uygun bir ifadeyle- siteler oluşmuştur. Dolayısıyla bir kimlik ve aidiyet olarak mahalleli kimliğinin zayıfladığı söylenebilir.

Geleneksel mahallenin münferit şahsiyetleri denildiğinde ilk akla **imam** ya da hoca gelmektedir. Bu mahallelerde imamlar, isimlerinin kelime anlamına uygun olarak mahallenin öncüsü ve önderi konumunda idiler. Mahalle halkını yönlendiren ve önder olma sıfatına sahip bu liderlik, mahalleli ile imam arasındaki karşılıklı rızaya dayalı idi. Padişah beratı ile atanmasına ve statüsünün belirlenmesine rağmen, bu mahallelinin imamı kabullenmesi yahut onu bir lider, önder olarak görmesi için yeterli olmamakta, bunun yanında mahallelinin onayını alması ve mahallenin imamı benimsemesi bir o kadar önem arz etmektedir. Aksi halde imam görevinden azledilebilmektedir (Alver, 2013, s. 131).

Ortaylı (2004, s. 19), 19. yüzyılın ilk yarısına kadar, mahalleleri imamların yönettiğini, ayrıca padişah beratı ile tayin edilen imamların aynı zamanda “mülkî ve beledî bir amir olan kaadının mahalle düzeyindeki temsilcilerinden olduğunu belirtir.” Bunun yanında daha çok Tanzimat'tan sonra doğum, ölüm gibi nüfus kayıtlarını tutardı. Bir kimsenin bir mahalleye yerleşebilmesi için, mahalle sakinlerinden birinin ve imamın kefil olması gerekirdi. İmam böylece zincirleme olarak birbirine kefil olan mahalle halkının hepsinin kefilidir. Ortaylı, imamın en önemli görevinin; mahalle sakinlerine isabet eden verginin tevzi ve tahsilini yürütmek olduğunu ifade eder.

Behar (2014, s. 115), Tanzimat öncesinde, mahalle camilerinin imamları dinî ve bu idarî görevlerinin yanı sıra mütevellisi bulundukları yerel vakıfları yönetmek, sürekliliklerini sağlamak ve bu vakıfların gelirlerinin ilk kuruluş amaçlarına uygun bir biçimde kullanmakla yükümlü olduklarını ifade etmektedir. “Birçok vakıf senedinde, bu tevliyet görevini yerine getiren imama -bazan da imamla birlikte müezzine- vakıf gelirlerinden ayrıca bir pay ayrıldığı da görülür.”

Geleneksel mahalledeki bir diğer önemli şahsiyet **muhtardır**. 19. yüzyılda muhtarlıkların kurulması, vakıf gelirinden dağıtım ve kayıt usullerinin düzenlemesi ve suiistimallerin önlenmesi amacıyla olmuştur (Ortaylı, 2004, s. 21). Muhtarlığın bir diğer kuruluş gerekçesi olarak da, özellikle İstanbul'da halkın, kendileri ile istişare etmeyen mahalle imamlarından ve onların baskısından şikâyetçi olması üzerine, idari işleri yürütecek kişinin seçimle ya da yerel halkın konsensüsünü sağlayacak bir sistemle atanmasının gerekliliği olduğu ileri sürülür (Behar, 2014, s. 132).

Mahalle imamının idare ve asayişe ilişkin görevlerinin çoğu muhtarlar devredilmiştir. Vergi miktarının belirlenmesi ve toplanması, mahallelinin davalarının takip edilmesi, mahallenin güvenlik işleri ve beledî görevlerin yerine getirilmesi muhtarların yetkisine verilmiştir. Asayiş görevleri nedeniyle mahallede geçici olarak oturanların mürur tezkiyelerinin (geçiş belgesi) kontrol edilmesi, yerleşmek için gelenlerin kimliğinin tespit edilerek kendisine kefil olanla birlikte deftere kaydedilmesi de diğer görevlerindendi (Ortaylı, 2004, s. 22). Güncel duruma bakıldığında, muhtarların mahalle ile ilgili yukarıda sayılan görevlerinin çoğu doğal olarak nüfus, emniyet ve vergi birimlerine devredilmiştir. Ancak yine de mahalle ile ilgili nüfus, sosyal yardımlar vb. işlemlerde görevleri bulunmaktadır. Bugün daha ziyade muhtarlar, mahalle ile ilgili danışılması ve mahallenin temsil edilmesi işlevini görmektedir.

Mahalle hayatında mutlaka yer alan şahsiyetlerden biri de **mahallenin delisidir**. Mahalle delileri, mahallede ayrıcalıklı bir konumdadır. Çoğu kez yaptığı davranışlar tebessümle karşılanır, kendisine müsamaha gösterilir, yardım edilir ve sahip çıkılır. Bir nevi mahallenin dayanışma ruhunun yansıtıldığı alandır. Mahallenin delileri herkesçe hikayeleriyle birlikte bilinir. Geleneksel mahallede deliler dışlanmaz, ötelenmez, ötekileştirilmez ve bir yerlere kapatılmazlar (Alver, 2013, s. 139). Ancak günümüzdeki toplum ve mahallelerde eskisi gibi delilere yer yoktur, haliyle bilhassa metropollerde gördüğümüz delilerin sayıları da gittikçe azalmaktadır. Halen şehirlerde ancak geleneksel, tarihi olan mahallelerde karşılaşabiliriz kendileri ile.

Mahallenin gündelik hayatının bir parçası olan **kabadayı** ya da külhanbeyi insanlar da mahallede bir tipolojiyi temsil eder. Kendileri genelde güçlü, kuvvetli, kendine özgü değerleri, ilkeleri, kuralları olan, bıçkın ve kendine has vurgulu bir konuşma tarzına sahip “mahalle abileri”dir. Alver (2013, s. 141)’e göre bu özellikleriyle serserilerden, mafya babalarından, çetecilerden ayrılır. Teoman Duralı, kabadayının, geç çağlarda şehirleşmiş medeniyet dairesinde ömür süren Türklerin savaşçı tabiatlarını temsil ve tebarüz eden halk tipi olduğunu ifade etmektedir (aktaran Alver, 2013, s. 141).

Mahalle kabadayısı tipolojisinde “mahalleyi koruma” duygusunun baskın olduğu söylenebilir. Mahalledeki insanlara, çocuklara, evlere ve dahi canlılara zarar getirebilecek her türlü tehdiye karşı mahallenin koruyucusu pozisyonunu alır ve bu görevi gönüllü olarak gururla yerine getirir. Bu suretle mahallenin genç delikanlılarına örnek olmanın,

onlara abilik yapmanın hazzını duyarlar. Bugün dahi, adı kabadayı olmamakla ve kendilerinin meslekleri bulunmakla birlikte, çalışmamız kapsamındaki saha araştırmalarında bu tarz karakterlerle karşılaşmış ve bu karakterlerin, mahalleyi “özel hareket” gibi korudukları işitilmiştir. Bu tipolojideki insanlar, esasında sitelerde ihtiyaç duyulan, bu sitelerin en çok tercih edilmelerinin nedeni (Alver, 2010, s. 99) olan ücreti karşılığında istihdam edilen güvenlik görevlisi ihtiyacına mahallede karşılık gelmektedir.

3.1.4. Mahalle İlişkileri

Mahalle ilişkilerinin temeli **komşuluktur**. Komşuluk, selamlaşma, birbirini tanıma, gidip gelme, güven duyma gibi farklı boyutları olan bir ilişki biçimidir. Evlerin ve insanların bir araya gelişi, yakınlaşması komşuluğu, komşuluk da mahalleyi oluşturur. Hallman’a (aktaran Eren, 2017, s. 34) göre mahalledeki sosyal topluluk olarak komşuluk, belirli bir alanda ortak değerlere, ilgi alanlarına ve normlara sahip olan ve bunları belli sosyal etkileşim ve ilişkiler içinde yürüten, çeşitli grup ve kurumlara sahip temel gereksinimleri karşılamaya yönelik yardımlaşan bir insan grubudur.

Mahallenin bir idarî birim olmaktan çok bir sosyal birim, bir **dayanışma** muhitidir (Ortaylı, 2004, s. 22). Dayanışma ve yardımlaşma gibi esaslar mahallenin kurucu unsurlarıdır; bu yüzden sürekliliğini koruyabilmektedirler. Dayanışma ve yardımlaşma mahallenin doğal ve yalın bir eylemi olduğu kadar, bir mahalle kurumudur aynı zamanda (Alver, 2013, s. 158). İncelik da, mahalle üyelerinin birbirine sadece ortak menşe, din ve kültürle değil, aynı zamanda sosyal dayanışmayı sağlayan dış faktörlerle de bağlı olduğu ifade eder (aktaran Eren, 2017, s. 89).

Mahallenin kurumsallaşması ve bir kimliğe sahip olmasında **mahalle etkinlikleri** son derece önemlidir. Mahalle ortamında gerçekleşen etkinlikler, mahalleliyi ortak bir mekânda, ortak değerler etrafında, ortak eylemlerde bir araya getirmektedir. Bu etkinlikler mahalle bilincinin oluşumuna katkı sağlamaktadır. Her etkinliğin temelinde yer alan değerler ve o değerleri temsil eden ritüeller, herkesçe bilinmekte ve tekrarlanmaktadır. Tekrarlanan ritüeller ise mahalle insanlarını benzer bir yapı içerisine almaktadır (Alver, 2013, s. 160).

Mahalle ilişkileri açısından bir başka boyut da, esnaf-mahalleli ilişkisidir. Geleneksel mahallelerde esnaf genellikle aynı zamanda mahalle sakini olduğundan, mahalleli ile ilişkisi tanışıklık ve kalıcılık üzerine kuruludur. Mahalle kendi esnafına sahip çıkar, alışverişini ondan yapmaya itina gösterir, kimi zaman onunla ahablık yapardı (Alver, 2013, s. 108). Ancak alışveriş merkezlerinin çıkması ve yaygınlaşması, mahallenin fiziksel dönüşümü, göç süreçleri, alışveriş kültürünün değişmesi (araçla gidip tek seferde tüm ihtiyaçların büyük marketlerden alınması gibi) vb. nedenlerle esnaf-mahalleli ilişkisinin bir değişim sürecinde olduğu söylenebilir.

3.2. BURSA EMİRSULTAN MAHALLESİ

3.2.1. Mahallenin Tarihi ve Oluşumu

Çalışmamızda araştırma evreni olarak seçilen Emirsultan Mahallesi, Bursa'nın en eski mahallelerinden biridir. Köseoğlu'nun (1946, s. 18), sicil defterleri üzerinden tarihteki Bursa mahallelerine ilişkin çalışmasında Emirsultan Mahallesi, 1462-1463 yıllarına ait sicil kayıtlarına kadar dayandırılmıştır. Çalışmada bugünkü mahallenin, eski sicillerde ve diğer belgelerde adının Emir Hazretleri şeklinde yazılı olduğu, 1940'lı yıllarda Emir olarak Bursa mahalle adları arasına girdiği ve sonraları Emirsultan olduğu ifade edilmektedir. Emirsultan Mahallesi aynı zamanda Emir Seyyid adı da verilmiştir. Bu mahallede, Emir Sultan Hazretlerinin cami, medrese ve türbesi ile bunlara ait çok sayıda vakıfların bulunduğu, Emir Sultan'ın, Yıldırım Bayezid'in kızı (Hundi Hatun) ile evlendiği ve bunda o zamanın Bursa kadısı, Molla Fenari'nin büyük tesiri olduğu da belirtilmektedir.

Algül ve Hasan'ın (aktaran Oğuzoğlu, 2017) aktardığı bilgilere göre, Emirsultan mahallesine ismini veren kişinin, Buharalı Emir Sultan olduğu bilinmektedir. Emir Sultan'ın asıl adı Şemseddin Muhammed'dir (Algül & Azamat, 1995). Kendileri, devrin mutasavvıflarından Seyyid Ali Efendi'nin oğlu olarak 1368 yılında Türkistan'ın Buhara şehrinde doğmuştur. Emir Sultan'ın soyu Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'e dayanmasından mütevellit kendilerine "Emir" ve Buhara'da doğduğu için "Emir Buhari" denilmiştir. Sufilikteki manevi rütbesi ve aynı zamanda Sultan I. Bayezid'e damat olması sebebiyle de "Emir Sultan" denilmektedir. Babasını genç yaşlarında kaybeden Emir Sultan önce

Mekke 'ye gitmiş sonrada İslam dünyasının kültürel merkezlerinden Bursa'ya gelmiştir. Bursa'da iken Hacı Bayram-ı Velî, Molla Fenarî gibi ulemâ ile birlikte olmuştur. 1429 yılında Bursa'da vefat etmiştir (Oğuzoğlu, 2017, s. 13).

“Peygamberin neslinden olan Emir Buharî, geleneğe göre bu imparatorluğun merkezine gitmek için Medine'de doğrudan doğruya Hazret-i Muhammed'den izin alır. Hattâ bütün yolculuk boyunca başının üstünde bir kandil ona Bursa'ya kadar yoldaşlık eder ve Bursa'ya geldikten sonra da üç gün üç gece üst üste bu kandil görülür” (Tanpınar, 2008, s. 110).

Uzunçarşılı, "Emir Sultan" olarak anılan ve Sultan I. Bayezid'in damadı da olan Emir Buharî'nin büyük bir siyasal ve toplumsal etkinliğinin olduğunu ifade eder (aktaran Oğuzoğlu, 2017, s. 13). “Bütün kaynaklar, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad'ın Emîr Sultan'a saygı gösterdiklerini ve sefere giderken onun eliyle kılıç kuşanıp duasını aldıklarını belirtir.

“Padişahlara kılıç kuşatma geleneği, Emîr Sultan'ın Hammer'e göre Yıldırım Bayezid'e, Atâ Bey'e göre ise II. Murad'a kılıç kuşatmasıyla başlamıştır. Osmanlı padişahları Emîr Sultan'ın vefatından sonra da ona hürmet göstermeyi sürdürmüşler, Bursa'ya geldiklerinde türbesini mutlaka ziyaret etmişlerdir. II. Bayezid ile Yavuz Sultan Selim'in Emîr Sultan'ın sandukasının örtüsü altına girip uzun süre dua ettikleri bilinmektedir” (Algül & Azamat, 1995, s. 147).

Bu etkinliğin bir sonucu olarak da, Emir Sultan Külliyesi için de zengin vakıf kaynakları tahsis edilmişti. Oğuzoğlu'nun (2008, s. 23) verdiği bilgiler doğrultusunda, Bursa'daki Serme Köyü ve Yörük Cemaati'nin vergi gelirleri, At Pazarı yakınındaki Eski Hamam ve Emir Sultan Mahallesi'ndeki Yeni Hamam ile Tahıl Pazarının kira gelirleri, Gökdere'de bir değirmen, Bursa'da 14 ev, 26 dükkân, 34 bahçe ve son olarak Balıkesir'deki Sabunhane Mukatası geliri vakfa tahsis edilmiştir. Bunlarla birlikte vakfın bir yıllık toplam 112.870 akçe civarındaki bir geliri bulunduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda 1688 yılına ait bir sicil kaydında, vakfın vergiden muaf tutulmasına dair bir muafnamenin de olduğu belirtilmektedir (Oğuzoğlu, 2017, s. 15). Kemikli (2008, s. 41) de, bu “muafname-i hümayun”un yayınlanmasında, Bursa halkının Emir Sultan'a duyduğu saygı ve bağlılığın amil olduğunu ve bundan dolayı bu mahallede oturanlara uzunca bir dönem bu muafiyetin tanındığını belirtir. Bir cami, imaret ve hamamdan oluşan külliyesi

çevresinde daha sonra vakfın imkânlarından yararlanan aileler evler yapmışlar ve Emirsultan Mahallesi oluşmaya başlamıştır.

3.2.2. Emirsultan Külliyesi

Mahallenin merkezini Emir Sultan Külliyesi oluşturmaktadır. Bursa’da Emir Sultan adına XV. yüzyılın ilk yarısında kurulmuş olan ve Emir Sultan’ın türbesini de içine alan külliye, Bursa’nın doğu kesiminde şehre hâkim bir mevkide yer almaktadır (Tanman, 1995, s. 148). Tanman tarafından, külliyenin çekirdeğini teşkil eden tekkenin, Emir Sultan’ın Bursa’ya yerleşmesinden kısa bir süre sonra kurulmuş olabileceği ve bu tekkenin daha sonra Çelebi Sultan Mehmed (1403-1421) veya II. Murad devrinde (1421-1444 ve 1446-1451) Emir Sultan’ın hanımı ve Yıldırım Bayezid’in kızı Hundi Fatma Hatun tarafından, halen mevcut caminin yerinde olduğu bilinen ilk caminin ve çevresindeki müstemilâtın inşa ettirilmesiyle tam teşekküllü bir merkeze dönüştürüldüğü ifade edilmektedir (Tanman, 1995).

Külliye; cami, tekke ve bölümleri, imaret, türbe, Hundi Fatma Hatun’un 1429’da inşa ettirdiği hamam, Çelebi Sultan Mehmed’in torunu Hatice Hatun’un yaptırdığı mektep ile Cezerî Kasım Paşa’nın ilâvesi olan medrese binalarından meydana geliyordu. Bunlara ayrıca XVIII. ve XIX. yüzyıllarda bir muvakkithâne ve kütüphane ile caminin güney ve batı yönlerindeki çeşmeler eklenmiştir. Külliyenin çevresinde zamanla Bursa’nın en büyük mezarlıklarından biri oluşmuştur. Bugün sadece XIX. yüzyılın başında yeniden yapılan cami ile türbe, hamam, çeşmeler (Tanman, 1995, s. 149) ve mezarlık mevcuttur.

Tanpınar (2008, s. 108)’a göre, külliyenin merkezi konumunda eski **Emirsultan Türbesi ve Camisi**, “Bursa’nın hayatını zaman zaman etrafında toplayan merkezlerden” biriydi: “Evliya Çelebi bu türbenin ihtişamını anlata anlata bitiremez. Türbe kapısı baştan aşağı gümüş pullar, gümüş halkalar, gümüş kulplarla süslü imiş; gümüş eşikler, ibrişim halılar varmış. Tavanında mücevher, murassa eşya asılı imiş ve yüzlerce altın gümüş çerağ ve kandiliyle bu evliya bir binbir gece zenginliği içinde yatarmış.” Tarihi vesika ve kitabelerden pek çok kez onarıldığı anlaşılan **caminin** 1210 (1795-96) depreminde tamamen yıkıldığı ve III. Selim tarafından 1219 (1804 -1805) yılında yeniden yaptırıldığı bilinmektedir (Tanman, 1995, s. 149).

Emirsultan Camii'nin avlusunda yer alan **türbe**, Hundi Hatun tarafından yaptırılmıştır (Hızlı, 2008, s. 149). Hızlı (2008)'nın verdiği bilgiler çerçevesinde, caminin dış avlusunda bulunan eski türbe kitabesine göre, 1845 yılında Sultan Abdülmecid tarafından önemli ölçüde elden geçirilen türbe, 1855 depreminde gördüğü büyük hasar sebebiyle 1868'de bu kez Sultan Abdülaziz'in tarafından yeni baştan inşa edilmiştir. Türbede Emir Sultan'ın yanı sıra, solunda hanımı Hundi Hatun, sağında oğlu Emir Ali ve ayrıca haklarında bilgi bulunamayan iki de kızları medfundur.

Bursa Mahkeme Sicilleri'nde "Hazret-i Emir" ve "Hazret-i Emir el Buhârî" biçiminde yer alan **mektebin**, cami ve türbe gibi Hundi Hatun tarafından XV. yüzyıl başında inşa edildiği bilinmektedir. **Tekkenin** ise ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Emirsultan semtinde, caminin güneyinde, bugün Emir Buhari İlköğretim Okulu'nun bulunduğu yerde idi. Günümüzde tekkeden herhangi bir iz yoktur. (Hızlı, 2008, s. 51). Yine külliye içinde bulunan **medrese**, Cezerî Kasım Paşa tarafından yaptırılmıştır. Nişancı Fatih Sultan Mehmed devrinin önde gelenlerinden biri olan Kasım Paşa, önemli görevlerin akabinde yaşlılığı nedeniyle emekliliğe ayrılarak Bursa'ya çekilmiş ve burada bulunduğu süre içerisinde bu medreseyi ve bir hamamı yaptırmıştır.

Caminin güneyindeki caddenin karşı tarafında bulunan dikdörtgen bir alana yerleştirilmiş (Tanman, 1995, s. 151) **hamam**, yine Emirsultan külliyesinin banisi Hundi Hatun tarafından 1426 yılında yaptırılmıştır. 1990'lı yıllara kadar kullanılan hamam, sonrasında uzun bir dönem metruk kalmış, akabinde belediye tarafından restore edilerek hâlihazırda meslek edindirme kursu olarak işlev görmektedir.

3.2.3. Erguvan Bayramı

Emirsultan'a ilişkin yakın tarihe ait vesikalarda özellikle bahsedilen bir konu da burada yapılan Erguvan Bayramlarına ilişkindir. Tanpınar, 1946 yılında ilk baskısı yapılan *Beş Şehir* isimli deneme kitabının Bursa bölümünde Emirsultan'da yapılan Erguvan Bayramını şu şekilde anlatmaktadır:

“Her sene bahar mevsiminde bu türbede (Emir Sultan Türbesi) büyük bir halk kütlesi toplanır, Erguvan Bayramı yaparlarmış. Bu erguvan sohbeti beni çok düşündürdü. Acaba eski dinlerden, bugün Bursa müzesinde küçük mezar heykellerini, yüzlerce kırık âbidesini gördüğümüz akîdelerden kalma bir şey mi? Yoksa sadece yeni fethedilmiş bir toprağı takdis için fâtihten icat ettikleri bir bayram mı? Nereden gelirse gelsin, bu Türk velisinin adı Bursa'da

tarikh boyunca devam eden ve "natüriste" bir ibadete çok benzeyen bir geleneğe karışıyor. Ben, Emir Sultan'ın bu rolünü çok seviyorum, çünkü bizim iklimde gülden sonra bayramı yapılacak bir çiçek varsa, o da erguvandır. O şehirlerimizin ufkunda her bahar bir Diyonizos rüyası gibi sarhoş ve renkli doğar (Tanpınar, 2008, s. 108)."

Bayer (2015, s. 23) de, anlatılara göre, eski zamanlardan beri Bursa'ya gelen padişahlar dâhil hemen herkesin Emir Sultan'ı ziyaret ettiğini, hatta 19. asrın ilk çeyreğine kadar toplu ziyaretler yapılmasının adet olduğunu vurgular. Anadolu'nun dört bir yanından ve civar yerlerden gelen kalabalık insanların, şeyh ve dervişlerin erguvan mevsiminde burayı ziyaret etmelerinin, daha Emir Hazretleri hayatta iken âdet haline geldiğini ifade eder. Yazar, bu adedin I. dünya savaşı yıllarında terk edildiğini belirtir.

Bir başka çalışmada Algül (2008, s. 99), "Erguvan Cemiyeti, Erguvan Faslı, Erguvan Bayramı" gibi isimlerle geçen Erguvan Şenliği'nin, bahar mevsiminde erguvanların açtığı günlerde, Emir Sultan'ın halife, derviş ve sevenlerinin çeşitli bölgelerden gelerek Bursa'da Emir Sultan Dergâhında, iyi dilek ve temennilerle toplanmalarının adı olduğunu belirtir: "Bir hafta kadar süren bu faslın, adını, o dönemde şehrin tepelerini, bağ ve bahçelerini bir gerdanlık gibi kuşatan ve rengârenk çiçekleriyle göz ve gönülleri adeta büyüleyen erguvanlardan aldığı bilinmektedir. Yani erguvan, bu şenliğe bir çeşit takvim oluşturmuş, ad vermiştir."

Kültür tarihine Erguvan Cemiyeti, Erguvan Faslı, Erguvan Bayramı gibi isimlerle geçen bu şenlik, her sene erguvan döneminde bir hafta sürüyordu. Bu cemiyet, Emir Sultan Hazretleri henüz yaşar iken 15. yüzyılda başlamış ve 19. yüzyıl sonuna kadar dört yüz yıldan fazla bir zaman devam etmiştir (Algül, 2008, s. 101). Başlangıçta Emir Sultan halife ve dervişlerinin baharda erguvanların açtığı günlerde bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bu etkinlik, ilerleyen zamanda halkın da katılımıyla adeta bir bayram veya şenliğe dönüşmüştür. Erguvan bayramı, farklı kesim ve nesillerden pek çok insanın merkezî bir şehir ortamında bir araya gelmelerini, tanışmalarını, kaynaşmalarını, yardımlaşmalarını görüş alışverişinde bulunmalarını ve ortak duyguları paylaşmalarını simgelemektedir.

4. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmamızın ikinci bölümde kavramsal ve kuramsal çerçevesi verilen toplumsal hafızanın, bir mekân olarak geleneksel bir mahallede nasıl oluşturulduğu ve nasıl aktarıldığını inceleyebilmek için belirli parametrelerin belirlenmesine ihtiyaç vardır. Acaba aile, mahalle, şehir, dini gruplar veya ulus gibi farklı katmanlarda taşıyıcısı olduğumuz, aynı zamanda bireyler olarak bizlerin de hafızalarını şekillendiren toplumsal belleği nerelerde aramak gerekir?

Geriye döndüğümüzde Connerton bu soruya, toplumsal düzeyde bir **alışkanlık** belleği olduğunu ve bu sayede toplumların büyük ölçüde hatırlayabildiğini, **anma törenleri** ve **bedensel pratiklerin** de toplumsal alışkanlık belleğinin önemli ve önde gelen araçları olduğu şeklinde yanıt vermişti.

Halbwachs'a döndüğümüzde de, aile, dini gruplar, ekonomik teşekküller gibi toplumsal gruplar üzerinden bizzat hatırlayan bir özne olarak bu grupları ve bu grupların hafıza meselesinde oynadıkları merkezi rolü vurgulamıştı. Halbwachs'a göre kolektif hafızanın oluşumu ve gelişiminde ulus gibi geniş gruplardan ziyade **aile, dini gruplar, meslek birliktelikleri, köy, mahalle ve şehir** gibi daha dar gruplar etkilidir. Bu gruplarda tüm bireyler, farklı bakış açılarına sahip olsa da büyük ölçüde ortaklaşa düşünür ve hatırlar. Küçük grupların hafızası, üyelerinin yaşadıklarını ve davranışlarını büyük ölçüde kayıt eder. Bu gruplarda insanların belirli mekândaki değil, mekândan bağımsız olarak örneğin ekonomik gruplarda üretim, ücretlendirme, mal dağıtım ve gelir gibi niteliklere göre aidiyetlerin oluştuğunu; daha çarpıcı ve anlaşılır bir örnek olarak dini topluluklarda da tinsel varlıklar olan bir **inanç birliği** ve dini bağlara göre bu aidiyetlerin şekillendiğini belirtmişti.

Karaarslan, modernitenin tarihsel bir dönem olduğunu ve her dönemde olduğu gibi bu dönemin de koşulları gereği belirli toplumsal hatırlama ve unutma biçimlerinin geliştiğini ifade etmektedir (2014, s. 141). Bu genel çerçeveye siyasi erklerin, güncel siyasi yapılara uygun toplumsal hafızalar oluşturmak için yaptıkları müdahale biçimlerini de eklemektedir. Bu bağlamda modern siyasi erkin dönüştürmeyi istediği, **i) mekân, ii) beden-bedensel pratikler, iii) tarihsel anlatı ve iv) dilsel** unsurlar dört temel alanın, aynı zamanda **toplumsal hafızanın bileşenleri** olduğunu belirtir.

“Yani bir yerde toplumsal hafızadan bahsediyorsak hafızanın ait olduğu bir mekândan, hafızayı taşıyacak ve sürekli yeniden üretecek bir bedenden ve bedensel pratiklerden, hafızanın dönüşümüne sürecine, aktarılmasına atıf yapacak tarih anlayışından, hafızaya genel bir çerçeve sunacak ve her türlü araçlarını ifade edecek dil dünyasından da bahsetmek gereklidir. Bu dört öge bir taraftan hafızayı inşa ederken diğer taraftan hafızanın başka nesillere taşınmasına imkan sağlamaktadır” (Karaarslan, 2014, s. 141-142).

Özetlenecek olursak, toplumsal hafızanın oluşması ve aktarılmasında;

- i. alışkanlıklar,
- ii. törenler,
- iii. anmalar,
- iv. mekânlar,
- v. bedensel pratikler,
- vi. tarihsel anlatılar,
- vii. yakınlık bağları,
- viii. dini inançlar,
- ix. ekonomik araçlar,
- x. dilsel unsurlar

gibi parametreler ortaya konulmuştur.

Bu teorik bilgiler ışığında, yarı yapılandırılmış nitel görüşmeler için hazırlanan açık uçlu soru formunda, bu parametrelerin sorgulanması hedeflenmiştir. Aynı soru formu hazırlanırken, Emirsultan Mahallesinin tarihine ve kültürüne dair okumalar yapılmış, buradan elde edilen bilgiler de bir arka plan olarak soru formu ve görüşmelerde kullanılmıştır.

Saha çalışması, yalnızca belirli zamanda yapılmış nitel görüşmeler ve mahalleye dair okumalardan ibaret değildir. Farklı dönemlerde mahalleye yapılan ziyaretlerle bir arka plan oluşturulmuştur. Örneğin bulgular kısmında değinileceği üzere mahalledeki önemli bir tartışma konusu olarak yapılan meydan düzenlemesidir. Mahallenin bu meydan düzenlemesi yapılmadan önceki hali de bilindiği için insanların duygu ve düşünceleri daha rahat anlaşılabilmiştir. Ayrıca mahallede bulunula süre zarfında yapılan bazı küçük gözlemler de, araştırmanın bulguları arasında aktarılacaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, araştırma kapsamında yapılan nitel görüşmeler neticesinde elde edilecek verilerin üçlü bir kodlama sistemi ile kodlandığı belirtilmişti. Birinci aşama olarak, sahadan elde edilen veriler okunurken belirli tema ya da kavramların tespit edileceği, ikinci aşamada verilerin üzerinden geçerken, bu tema veya kavramların gözden geçirileceği ve inceleneceği. son aşamada ise seçici kodlama yapılarak ve verilerin üzerinden son bir kez geçilerek belirlenen tema ya da kavramlara örnek oluşturan vakaların aranacağı ve karşılaştırmaların yapılacağı ifade edilmişti.

Toplumsal hafızanın oluşumu ve aktarılmasına dair yukarıda ortaya konan genel parametreler ile araştırmamız özelinde tekrar eden davranışlar, nesneler, aşamalar ya da fikirlere dair “veri analizi” ve “örüntü arama” neticesinde öne çıkan tema ya da kavramlar birlikte değerlendirilerek araştırma bulguları şu başlık ve parametrelerde ortaya konacak ve veriler bu çerçevede yorumlanacaktır:

- i. Mahalle Tarihi, Algısı, Anlatıları ve Değişimi
- ii. Mekânlar
- iii. Tören ve Etkinlikler
- iv. İlişkiler, Pratikler ve Alışkanlıklar
- v. Şahsiyetler

4.1. MAHALLE TARİHİ, ALGISI, ANLATILARI VE DEĞİŞİMİ

Araştırma kapsamında görüşülen kişilere hem genel olarak mahalle kavramına dair düşünce ve hisler, hem de özelde Emirsultan Mahallesinin tarihi, anlatıları, hissiyatı ve dönüşümüne dair sorular sorularak Emirsultan Mahallesinin hafızasına dair veriler elde edilmeye çalışılmıştır.

4.1.1. Mahallenin Tarihi ve Algısı

Görüşülün kişilerin büyük çoğunluğunun, ya doğma büyüme mahalleli, ya da çok uzun bir süredir mahallede ikamet edenlerden oluşmasından ötürü, verilen cevaplarda mahalle kavramı ile Emirsultan’ın özdeşleştiği görülmektedir.

“Mahalle evin dış çeperidir bana göre. Dünyaya açılan avlusu. Çocukluk ve ilk gençliğimizin mekânıdır. Kendimize dair ilk ipuçlarına sahip olduğumuz

yerdir. Gönül akrabalığının zemin teşkil ettiği büyük bir ailedir. En azından bizim mahallemiz öyleydi. Mahalleli de herhangi bir akrabalık bağı olmadan akraba olandır. Mahallenin temsil ettiği tüm değerleri az ya da çok bünyesinde taşıyan insandır.” (Katılımcı 20. Erkek. Devlet Memuru. 40 yaşında. 30 yıl mahallede yaşadı.)

“Mahalle kavramı genelde sıcak bir izlenim uyandırıyor bende. Birbiriyle iletişim içinde olan insanların bir arada olduğu bir yer gibi. Mahalle kavramı bir de eskiyi gözümün önüne getiriyor. Yani mahalle olayı artık çok fazla kalmadı. Siteler yapılıyor artık bir yerde, şehrin dışında büyük büyük. Alanlar parsel parsel bölünüp büyük büyük binalar dikiliyor. Şimdi bir anda aklıma onlar geldiği zaman mahalle kavramı bende böyle daha izole, daha böyle kendi işlerinde, komşuluğun olduğu, hani diyorlar ya komşuluk yok bitti kalmadı falan. Mahalle kavramı, mahalle kelimesi daha böyle sempatik olayları, daha böyle insanların daha candan olduğu birbirine, öyle bir yaşamı anlatıyor bana.” (Katılımcı 13. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Mahalle denince birbirini rahatça gidip gelebileceğin, kapısını çaldığın an sana bir şey verebilecek komşuların olduğu yerdir. Her kapıyı çalabilmen lazım, başın sıkıştığı zaman mahallenin koşması demek mahalle. Hasta olduğu zaman herkesin sana koştuğu yer mahalledir. Bu mahalle ruhu Emirsultan'da azalsa da hala devam ediyor. Ama şimdiki diğer mahallelerde o yok, yere düşsen bakmadan geçip gidiyorlar.” (Katılımcı 14. Kadın. Çalışan. 45 yaşında. 25 yıldır mahalleli.)

“Ülkeye aitsin, şehre aitsin, mahalleye aitsin, en son aile geliyor. Mahalle aileden sonraki bir toplumsal birim, yani toplumsal bir hafıza katmanı gibi geliyor. Ortak hafızası olan küçük bir birim gibi.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Genel olarak mahallenin uzun bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. Katılımcıların bir kısmı mahallenin tam olarak hangi yüzyılda kurulduğunu, eski isimlerini ve mahallenin kurulmasına dair anlatı-menkıbeleri aktarmıştır. Bazıları ise mahallenin geçmişinin eskiye dayandığını ifade eden genel cümleler kurmaktadır.

“Mahallenin daha önceki adı Hazreti Emir mahallesiydi. Bizim tapuda da öyle geçiyor. Emirsultan ismi Hazreti Emir Sultan’dan mülhem, ondan alınmış. Emir Sultan, Yıldırım Bayezid’in damadıdır. Peygamberimizin soyundan gelir, seyyit olarak bilinmektedir. Genç yaşta hacca gidiyor, Medine’de bir rüya görüyor. Bir rivayete göre Emir Sultan’a rüyasında denir ki, ey oğul buradan Diyar-ı Rum’a doğru git, önünde üç ışık belirecek, bu üç ışık nerede sönerse orada dur, dergâhını kurup hizmete başla. Bu civara geldiğinde ışıklar sönmüyor ve de burada dergâhını kuruyor. İstanbul’un Eyüp Sultanı, Ankara’nın Hacı Bayramı, Konya’nın Mevlana’sı neyse Bursa’da da Emirsultan odur.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Hususi olarak mahallenin mukayyet tarihiyle hiç ilgilenmedim. Lakin nesilden nesile aktarılan yakın tarihi her zaman bir nebze de olsa ilgimi çekti. O da içinde barındırdığı hikâyeleriyle birlikte. Fakat şunu söyleyebilirim: duyduğum ve bildiğim kadarıyla 500 yıla yakın bir geçmişi var.” (Katılımcı 20. Erkek. Devlet Memuru. 40 yaşında. 30 yıl mahallede yaşadı.)

“Emirsultan’ın tarihi 1300’lerin sonu, 1400’lerin başına dayanıyor.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Araştırmamız çerçevesinde katılımcıların hemen hepsi, Emirsultan Mahallesinin tarihi vasfına vurgu yapmıştır. Diyebiliriz ki, *tarihi olma* ya da *önemli bir geçmişe sahip olma* teması Emirsultan Mahallesi’nin toplumsal hafızasında önemli bir noktadır. Bu temaya dair veriler kimi zaman eski bir mahalle olması ifadelerinde, kimi zamanda burada uzun süre ikamet eden ailelere dair bilgilerle ortaya konmaktadır.

“Burada çok eski aileler var, Üçkuzular ailesi örneğin. Onların nesli bizim mahallede oturuyor. Onlardan biri çocukluk arkadaşım mesela. Ben aile şecerelerini de gördüm, 14. yüzyıldan gelen bir aile. Bunun dışında Geydirir’ler ailesi var örneğin.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Emirsultan mahallesi, Emir Sultan Hazretleri tarafından o zaman şehrin dışında kurulmuş, tarihi olan bir mahalledir. Bu cami depremde yıkılmış, tekrar yapılmış, bunu biliyorum.” (Katılımcı 11. Erkek. Esnaf. 28 yıldır mahalleli.)

Katılımcılar çerçevesinde Emirsultan Mahallesinin sakinlerince tanımlanmasında ya da ifade edilen hissiyatında öne çıkan bir husus, mahallenin *manevi havası* ve bu havanın meydana getirdiği sıcaklık, ferahlık, huzur ve samimiyettir. Bu hemen herkes tarafından dile getirilen ortak bir husus olmuştur ve denebilir ki mahallesinin toplumsal hafızasının önemli bir yer teşkil eder. Hissedilen ve dile getirilen bu manevi atmosfer, mahallenin Emir Sultan Hazretleri tarafından kurulmuş olması ve kendilerinin burada medfun olmasına dayandırılmaktadır. Bu durum sonuç bölümünde de ifade edileceği üzere, mahallenin toplumsal hafızasında *inanç* yahut *dini inanç* temasının ön plana çıktığının bir göstergesidir.

“Şimdi pek öyle olmasa da mütevazı bir mahalle idi. Burada insanlar fazla şırmamıyor, bir ağırlığı vardır buranın. Mesela şu aşağıda Yıldırım Camisi var, bir padişah camisi ama orası böyle değil. Buranın maneviyatı daha yüksek. Sıcak bir çağrışımı var evin gibi geliyor bana. Ama tabii uzun süre oturursan. Mesela bir ara Beşevler bölgesinden bir yer alacaktık, sonra orası

soğuk geldi bana. Burası bana daha sıcak geliyor. Bir de burada doğarsan, burada oyun oynarsan, arkadaşların burada olursa, o daha farklı olur.” (Katılımcı 11. Erkek. Esnaf. 28 yıldır mahalleli.)

“Şu bayır vardır, Emirsultan’a çıkarken, orayı çıktığımızda böyle bir ferahlık ve mutluluk hissediyorum.” (Katılımcı 15. Kadın. Ev Hanımı. 83 yaşında. 80 yıldır mahalleli.)

“Emir Sultan Hazretleri ile ilgili hikâyeler malum, gördüğü bir rüya üzerine Bursa’ya geliyor. Peygamberimizin soyundan gelen bir zat. Emirsultan, bu manevi yönü dolayısıyla diğer muhitlerden farklıdır. Bu manevi yönüyle Emirsultan, Ulucami’ye dahi tercih edilen bir görev yeri idi.” (Katılımcı 19. Erkek. Emekli devlet memuru. 34 yıl mahallede yaşıyor.)

“Şöyle bir inanış bile var bizim burada: yani Emir Sultan’a komşu olmak... Bu önemlidir. Hatta hiç unutmuyorum, birkaç yıllığına Beşevler’e gitmiştim. Çocukluk arkadaşım dedi ki, Emir Sultan Hazretlerini mi kızdırdın, ceza verdi Beşevler’e gittin gibisinden. Yani Emir Sultan Hazretlerine komşu olmak duygusu burada önemlidir.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Mesela bir gün sabah erken ya da akşamdan bir yere gidiyorum, mesela İstanbul’a gidiyorum, akşam da dönüyorum. Sanki 15- 20 gündür, bir aydır mahallede yokmuşum gibi oluyor. O kadar özlüyorum ki, o bir gün bana çok uzun bir süre gibi geliyor.” (Katılımcı 17. Kadın. Ev Hanımı. 57 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan’da manevi bir huzur var. Bu camiyi gördükçe, benim küçük Kabem, küçük Medinem diyorum buraya. Ona o gözle bakıyorum.” (Katılımcı 15. Kadın. Ev Hanımı. 83 yaşında. 80 yıldır mahalleli.)

“Bu mahallede uzun süre oturdum. 20 yaşında gelin geldim. Sonra Meydancık’a, Yeşil’in hemen altına taşındım ama buraya ne zaman çıksam, burası bir başka benim için.” (Katılımcı 9. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 20 yıldır mahalleli.)

Emirsultan’ın maneviyatı ya da ruhaniyetinden bahseden sadece bugünün insanları ya da mahalleliler değildir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Emirsultan’daki Erguvan Bayramı’ndan bahsederken şunu demektedir: “Meyveli ve meyvesiz ağaçları, sayısız çiçekleri ve özellikle erguvan çiçekleri açan ağaçları o kadar boldur ki senede bir kere Emir Sultan hazretlerinin "Erguvan cemiyeti” şenliği olup bütün diyarlardan denizler gibi insanlar toplanıp büyük bir topluluk olur ki bu çok meşhurdur, anlatmak ve izah etmek mümkün değildir. Ancak bu büyük topluluk Emir Sultan ruhaniyeti ile olur (aktaran Doğan, 2008, s. 107).”

“Ben buranın maneviyatını çok seviyorum. Yani böyle insanı saran, insanı okşayan bir havası var. Buraya geldiğimde sanki hani baba evine gelmiş gibisin, öyle hissediyorum. Buradan gidersem, yapamam öksüz kalırım gibi, öyle bir duygu var.” (Katılımcı 16. Kadın. Ev Hanımı. 49 yıldır mahalleli.)

“Ben Çekirge’den buraya geldiğimde köye geldim zannettim, ilk başlarda çok zorlandım, Çekirge gibi bir yerden buraya geldiğim için. Ama her zaman şunu hissediyorum, şu Yeşil’i döndüğüm an, Emirsultan Camisini gördüğüm an huzur duyuyorum. Bu mahalle bana huzur veriyor. Geçen burada benim gibi çalışan ve sonradan ayrılan bir arkadaşım, burada çalıştığım zamandaki hazzı hiçbir yerde bulamıyorum dedi.” (Katılımcı 14. Kadın. Çalışan. 45 yaşında. 25 yıldır mahalleli.)

“Bana gelen misafirlerim var İstanbul’dan, buraya gelince biz bir başka huzurlu oluyoruz diyorlar. Bana başka bir yerden saray versinler yine de burada oturmaya devam ederim. Bilmiyorum belki buranın maneviyatı, belki de eşim dostum bütün akrabalarımın burada olması nedeniyle. Bana çok büyük güven veriyor. Başka yerde yapamıyorum.” (Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Biz burayı aldığımızda arkadaşlar bana, nasıl oraya taşındınız, mezarlık var demişlerdi. Ben de demiştim ki ölüden değil diriden korkmalıyız. Fakat şimdi arkadaşlar bazen geliyorlar ve de diyorlar, hakikaten Emirsultan’daki hava bambaşka.” (Katılımcı 10. Kadın. Emekli Öğretmen. 40 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan’ın maneviyatını bunu dışarıdan gelenler de, namazında niyazında olmayan insanlar da müşahede eder. Ya burada başka bir şey var denir. Bunun bilimsel bir ispatı olmasa da, yapılamasa da, bunu bir his olarak bunu söylüyorum: Emirsultan yeryüzünde Allah’ın kudret elinin değdiği bir yerdir. Peygamber efendimizin muhabbetinin olduğu bir yerdir. Peygamber efendimize muhabbeti olan insanların toplandığı bir yerdir burası”. (Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)

“İyi ki böyle bir mahalleye gelip yerleşmişim diyebilirim tek cümleyle. Niye derseniz, bir kere manevi bir havası var. Emir Sultan’ın şahsından hareketle söylersek manevi bir hava var. Bizi yetiştiren, çocuklarımızı olumlu yönde etkileyen bir hava.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Buraya gelen insanların bir kısmı mahalleye ayak uydurabilirken, diğer taraftan ayak uyduramayıp gidenler de var. Emirsultan Mahallesi yerleşenler zaten buranın maneviyatını bilerek geliyor buraya. Bazen kendileri iyi oluyor alışıyor, çocuklarda başka türlü özentiler çıkıyor ve burayı terk etmek zorunda kalıyor. Çok yaşandı yani burayı çok severek geldi ama burada tutunamadı. Buranın belirli bir insan profili vardır. Manevi atmosferinden dolayı buraya gelinir daha çok. Burada oturanlar bir anlamda bu atmosferin koruyucusudur diyebiliriz.” (Katılımcı 2. Erkek. Esnaf. 71 yaşında. 48 yıldır mahalleli.)

“Bu mahalle manevi yönden bana çok şey verdi. Bunu rahatlıkla söylerim. Hem çocuklarıma hem konu komşumuza, hem benim şahsıma, aileme burası o konuda (manevi konuda) çok şeyler verdi.” (Katılımcı 2. Erkek. Esnaf. 71 yaşında. 48 yıldır mahalleli.)

“Bu mahalle bana manevi bir haz veriyor. Hakikaten kötülük yapmaktan, insanları üzmekten, sevmemekten kaçınıyorum. Emirsultan'ı görünce hakikaten çok güzel bir mahalledeyiz diyorum ve Emirsultan'a layık olmaya çalışıyorum.” (Katılımcı 10. Kadın. Emekli Öğretmen. 40 yıldır mahalleli.)

“Şible mahallesi var hemen ileride, eskiden hep berduşaneleriyle, hep külhanbeylikle anılırdı. Ben 50 yıldır burada yaşıyorum, ben büyüklerimden duydum, onlar da en az 50 yıl öncesini anlatırlar. Bize hep bahsedilen eskiden de burada yaşayan insanlarımız aynen maneviyata önem verdikleridir. Şible ile mahallemizi ayıran sadece bir mezarlık, bu mezarlığın ötesi ile berisi hep böyle farklı imiş.” (Katılımcı 2. Erkek. Esnaf. 71 yaşında. 48 yıldır mahalleli.)

“İşte belediye seçimi olsun, milletvekilliği seçimi olsun, hepsi değil ama bir kısım aday geliyor burada, Emirsultan önünde dua ederek başlangıç yapar.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

Görüşmelerden elde edilen önemli bir bulgu, Emirsultan Mahallesi'nin insanlar üzerinde bir kimlik ve aidiyet oluşturma vasfıdır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde, mahalle algısı kapsamında, mahallelilik kimliği üzerine bilgiler aktarmıştık. Bunun yanı sıra bireysel kimlik, aidiyet ve şahsiyetin oluşmasında da mahalle ve ilişkilerinin tesiri görüşmelerde ifade edilmiştir.

“Mahalle deyince bir sıcaklık oluyor ama bende daha ziyade şöyle bir şey oluyor, her yerde olmayan bir şey var burada. Örneğin Bursa'da bir Emirsultan var, Muradiye var, Tophane var, Pınarbaşı var, İstanbul'da böyle birkaç yer biliyorum, Fatih'te birkaç mahalle veya Eyüp'te birkaç mahalle gibi. Birisi bana sorduğu zaman memleketin neresi diye, köken amacıyla soruyorsa ben soru amacını bildiğim için işte aslen Yozgatlıyım diyorum. Yaşadığım yer anlamında soruyorsa ben direkt Emirsultanlıyım diyorum, Bursalıyım ya da Yıldırım'lıyım demiyorum mesela. Bir aidiyet, bir kimlik olarak öyle bir şey var bende. Bir de mahalle deyince aklıma aileden sonraki ilk kurum gibi geliyor.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Mahalle ile ilgili daha çok anlattığım, vurguladığım şey, kendime de telkin ettiğim, ben nasıl bir semtte oturuyorum. Bu geçmişte yaşanan Emirsultan'a dair yazılan edebi, şiirler menkıbeler bunlar bizim kimliğimizi oluşturan şeyler. Bunu hem kendime telkin ediyorum, hem etrafıma: Emirsultan boş bir yer değil.” (Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)

“Birisiyle aynı mahalleli olmak önemli. Bazen mesela olmadık bir yerde Emirsultanlı biri çıkıyor karşıma, İstanbul'da orada burada. Çok şaşıyorum,

aşırı derecede bir sıcaklık ve yakınlık oluyor, yani böyle sanki akrabaymış gibi. Hâlbuki adamı hiç görmemişim.” (Katılımcı 13. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Bizim mahallede diyelim yaşayıp ölen insanların yüzde 60-70’ini hep tanıyoruz. Diğer mahallelere göre bir mahallelilik aidiyeti vardır. Tabi bizim mahalle eskiye göre, ilk zamanlara göre biraz daha durum kötü, eskiden daha iyiydi.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Biz 40-45 yıl önce Emirsultan semtine geldiğimizde, Emirsultan semtinde oturuyor olmanın bir ayrıcalığını yaşadık. Biz Emirsultan’da oturuyoruz demek bir kimlikti ve bizim için ciddi bir ayrıcalıktı. Çünkü buranın dini bir havası vardı, bir kokusu vardı, üzerimize sirayet eden bir rengi vardı.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

Kimlik oluşturmaının da ötesinde insanı “olduran”, bakış açılarını belirleyen ve bütün mekan, şahsiyet ve ilişkileri ile birlikte bir eğitim kurumu olması vasfını ifade edenler de olmuştur:

“Ben mahallede büyüdüm, oldum. Bugün kendi hikâyemde bütünlüklü bir şey varsa bu mahalledendir. Kimliğimi, dünyaya ve insana bakışımı ben bu mahallede öğrendim. Belki abartı olacak ama Türkiye’nin değme eğitim kurumlarında, vakıflarında, şimdi tümör gibi artan hastalıklı akademi, enstitülerinde ve güya üniversitelerinde kazanılamayacak şeyler kazandım, çok şükür.” (Katılımcı 20. Erkek. Devlet Memuru. 40 yaşında. 30 yıl mahallede yaşadı.)

Emirsultan, barındırdığı mezarlık, cami, türbe ve bunların oluşturduğu manevi iklimden dolayı, mahalleli olsun ya da olmasın tüm bireylerin bu manevi havaya saygı ve ihtimam gösterdikleri ve bunu davranışlarına yansıttıkları sıkça anlatılmıştır. Yine bu bağlamda değerlendirilebilecek Ramazan’da Emirsultan’da davul çalınmaması ya da bu mahallede alkol satılmaması konuları da ilerleyen başlıklarda ayrıntılı olarak aktarılacaktır.

“Emirsultan dolmuş güzergâhında dolmuş şoförleri mezarlığa girerken hemen teybini kapatır, müzik çalmaz. Buna çok dolmuşta şahit olmuşumdur, özellikle eski Emirsultanlı dolmuşçular ve taksicilerde. Ben de dikkat ederim, müziği kapatırım burada, alışkanlık olmuş. Özellikle caminin ya da mezarlığın yanından geçerken biri yüksek sesli müzik çalınca ciddi tepki alırdı.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Bir sosyal gerçeklik, sosyolojik bir gerçek olarak, bu toplumda 3 tarz-ı siyaset çerçevesinde bugün ister İslamcı bir tip olsun, isterse işte milliyetçi biri, isterse de batıcı bir tip olsun, halen daha çoğunluk, bir insana geçmişten gelen bir evliya payesi verilmişse kimse onu geri alamaz. Her üç kesimde de evliya denen insanlara türbelere saygısı vardır, hürmet duyar. Hem Emirsultan Mahallesinde, hem Bursa’da son 70-80 yıldır ortaya çıkan

seküler/modern, milliyetçi ya da dindar insan tiplerinin tamamı, Emir Sultan'ın Bursa'nın manevi mimarı olduğunu kabul ederler. Mevrit okuturlar, Kuran okuturlar, bir misafir geldiğinde mutlaka Emirsultan'ı ziyaret ederler.” (Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)

Araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan biri de Emirsultan Mahallesi'nin insanlara verdiği güven duygusudur. Bireylerin, aileden sonraki ilk çevresi konumundaki mahalle, esas itibarıyla bireylere güvenli bir alan sunmaktadır. Bu durum, günümüzde değişmekle birlikte sıkça tekrar edilmiştir.

“O zaman gelir çıkardım babamın evinden, anneanneme gelirdim hiç bakmadan, hiç korkmazdım. Burada gayet emniyette hissederiz kendimizi. Gece çıkarız ben teyzeme gider gelirim. Burada sarhoş katiyen olmaz. 40 senedir de buradayım, hiçbir kavga ya da bağırta görmedim, duymadım. Buraya hürmeten buradan sarhoş geçmez.” (Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Mahalle güven oluşturunuyordu bende. Yani şu 3- 4 yıldır pek güven kalmadı yani herkes evinin kapısını açık bırakabiliyordu eskiden ama şimdi hiç güven yok.” (Katılımcı 10. Kadın. Emekli Öğretmen. 40 yıldır mahalleli.)

“Çocuklarımızı burada yetiştirmek istiyoruz. Torunlarımız da burada olsun isterim. Çünkü pek kötülük görmüyorlar. Yani kötü örnekler pek olmuyor. Bizim mahalle yüzde 60-70- 80 civarında mütebeddyindir. Çocuklarımıza da bu ortam yansıyor bizde seviniyoruz.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan için şunu rahatlıkla söyleyebilirim: hiçbir zaman bir felaket yaşanmadı. Hiçbir zaman birisi birisinin yüzünü kızartacak bir hareket yapmadı veya kendi yüzünü kızartacak çok böyle ayıp bir şey olmadı. Böyle çok kötü diyebileceğim hiçbir şey olmadı bu mahallede. Bilen varsa söylesin. Hani benim annem veya babam bana hiç öyle bir şey anlatmadı.” (Katılımcı 13. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Katılımcıların Emirsultan'a dair ifade ettikleri bir diğer husus da değerdir. Osmanlı döneminde, Emirsultan Mahallesi'nde ikamet edenlerden vergi alınmaması, günümüzde ise sıkça ziyaret edilmesin gibi parametreler üzerinden bu değer ifadeleri anlatılmıştır.

“Bursa'da 1 numaralı otobüs Emirsultan'dı, 1A Emirsultan'dı. 1 numaralı olan Altıparmak'tan giderdi. 1A ki şimdi hala vardır, Tophane'den giderdi Çekirge'ye. 2 numaralı otobüsler de Yeşil otobüsleriydi. Emir Sultan'a hürmeten ilk hat buraya verilmişti.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Mesela çok dikkatimi çekmişti: Emirsultan Mahallesi'nde oturanların Emirsultan'a yakınlığından dolayı Osmanlı Devleti tarafından vergi alınmadı. Bu çok ilginç bir şey. Bu mahalleye verilen değeri, kıymeti gösteren bir şey.” (Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan mahallesi diğer mahallelerde olmayan, farklı bir özelliği var. Mesela hemen ileride Yıldırım’da bir padişah yatıyor. Emir Sultan padişah falan değil, bir padişahın damadı. Eğer biz önem itibarıyla değerlendireydik, padişahın yattığı bir mekânın, damadın yattığı bir mekandan daha önemli olması lazımdı. Ama hâl böyle değil. Önemle değer arasındaki fark vardır; Yıldırım önemli bir komutandı, önemli bir padişahı. Fakat Emir Sultan değerli bir insandı. Demek ki bu toplum değere daha fazla bir önem veriyor.”
(Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

4.1.2. Anlatılar/Menkıbeler

Toplumsal hafızanın vücut bulduğu önemli bir alan, anlatı veya menkıbelerdir. Nesilden nesile aktarılan bu menkıbeler, çoğunlukla yazıya da geçmekle birlikte aynı zamanda sözlü tarihin önemli bir parçasıdır. Doğru olup olmadığından bağımsız olarak kuşaklar arasında nakil yoluyla aktarılır.

Tanpınar (2008, s. 109) Emir Sultan menkıbeleri hakkında, “Emir Sultan belki de bu XV. asır Türkiye’sinin halk muhayyilesine en fazla malolmuş çehresidir. Hoca Sadeddin Tarihi’nde, Taşköprülü Şakayık-ı Osmaniye’de, Belig Güldeste’sinde onun bir yığın menkıbesini anlatırlar” şeklinde ifade eder. Liman (2008, s. 47) da, Emir Sultan gibi, her devirde cazibe merkezi haline gelen şahsiyetlerin bulunduğunu, Emir Sultan’a halkın gösterdiği yoğun sevgi nedeniyle hakkında pek çok eser kaleme alındığını ve bunların arasında menâkıbnâmelerin önemli bir yer tuttuğunu belirtir.

Araştırmamız kapsamında yapılan görüşmelerde, Emirsultan’a dair yaygın olarak bilinen menkıbelerin, Emir Sultan Hazretlerinin Bursa’ya gelişi, mahalleye yerleşmesi ve Yıldırım Beyazıt’ın kızı ile evlenmesi konularında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Özellikle Emir Sultan Hazretlerinin bir rüya üzerine üç ışığı takip ederek Bursa’ya gelmesi ile Yıldırım Beyazıt’ın kızı Hundi Hatunla evlenmesine dair anlatılar ve zaman zaman savaş alanlarında gösterdiği kerametler, katılımcıların çoğunluğu tarafından az ya da çok bir şekilde bilinmektedir. Bu bağlamda bu anlatı ya da menkıbelerin, mahallenin toplumsal hafızasında yer edindiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

“Emir Sultan Hazretleri Buharalı, manevi yönü kuvvetli olan birisi. Mekke ve Medine’ye gidiyor, Medine’deyken orada bir rüya görüyor, orada işte efendimiz tarafından manevi yolla üç kandili takip etmesini ve söndüğü yerde de konaklamasını, burada irşat faaliyeti yapmasını söylüyor kendisine. Emir Sultan Hazretleri de yola çıkıyor işte. Işıklar bu civarda, bildiğimiz kadarıyla

Gökdere'de, buraya gelmeden orada bir yer var, orada söndüğü ve buraya yerleştiği söyleniyor. Daha sonra halk arasında manevi yönden farklı biri olduğu az çok görülüyor. Daha sonra Yıldırım Beyazıt'ın Niğbolu savaşına katılıyor, tabii bu bahsettiğimiz olay 1300'lerin sonu, 1400'lerin başı. Savaşta ilkyardım ve pansuman yapma amaçlı askerlerin yanına katılıyor. Orada yaptığı pansumanlarla birçok ağır hastaların çok kısa sürede ayağa kalkıp savaşmaya devam edebildiği görüldü. Daha önce Yıldırım Beyazıt'ın kızı ile evlenmek istiyor ama Yıldırım Beyazıt buna karşı çıkıyor. Bir padişahın kızı ile sıradan bir dervişin evlenmesi nasıl mümkün olur diye. Ama orada onun manevi yönünü görünce ikna oluyor.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Emir Sultan Bursa’da yaşıyormuş ama bazen savaş meydanında da gözüküyormuş. Hatta bir savaşta Yıldırım yaralanmış, kitaplarda yazıyor, birisi gelmiş bir yazmayla kolunu sarmış. Sonra damadına (Emir Sultan’a) sitem etmiş, gelmedin savaşa diye. Sonra kızı Hundi Hatun, baba bak, kolundaki yazma benim yazmam demiş. Onu saranın Emir Sultan olduğu anlaşılmış.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Bir hikâyede şu var: Emir Sultan Hazretleri Yıldırım Beyazıt’ın kızı ile evlenmeye kalkıyor. Yıldırım Beyazıt başka bir savaştayken öldürtmek için adam gönderiyor. Daha sonra yanlış hatırlamıyorsam Molla Fenari idi, Yıldırım Beyazıt’a o zamanın şeyhülislamı mektup yazıyor. O zannettiğiniz gibi sıradan birisi değil, o çok büyük maneviyatı bulunan birisi. Efendimizin soyundan geliyor. Onu öldürürseniz Osmanlı helak olur diye bir mektup var. Yani bu tamamen resmi kayıtlarda geçiyor mu yoksa bir nevi anlatı şeklinde mi bilmiyorum. Daha sonra Yıldırım Beyazıt'ın kızıyla evleniyor, buraya mahallesini kuruyor ve burada irşat faaliyeti yapıyor.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Emirsultan Mahallesine ilişkin yaygın olarak anlatılan bir başka menkıbe de, Emir Sultan ile Somuncu Baba arasında geçen bir olay neticesinde Somuncu Baba’nın yapmış olduğu bir dua ve bu dua sebebiyle buradaki ziyaretçilerin çok olmasına dairdir.

“Ulu Cami yapıldıktan sonra ile Cuma namazı kılınacağında Emir Sultan Hazretleri, daha âlim olan Somuncu Baba’ya namazı siz kıldırın demiş. Somuncu Baba namazı kıldırmış. Namaz sonrasında kapıdan çıkarken herkes onu görmüş ve onunla selamlaşmak istemiş. Somuncu Baba, pek de alışık ve memnun olmadığı bu ilgiye sebep olarak kendisini öne çıkardığı için Emir Sultan Hazretlerine güvenmiş ve kıyamete kadar başından kalabalık eksik olmasın diye dua etmiş. Bakın devamlı burada çoluk çocuk Emir Sultan Hazretlerini ziyaret eder.” (Katılımcı 15. Kadın. Ev Hanımı. 83 yaşında. 80 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan’ın ziyaretçisi eksik olmaz. Bunun bir hikâyesi var, belki anlatmışlardır, duymuşsunuzdur. Emir Sultan Hazretlerine Somuncu Babanın duasıdır, başından ziyaretçi eksik olmasın diye. Bu hikâye her yerde anlatılır. Buna çocukken çok şahit olduk. Hindistan'dan insanlar geldi buraya, caminin

gece birde açıldığına şahit olmuşumdur.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Bu menkıbelerin haricinde, katılımcılara mahalleye dair siz ne anlatıyorsunuz diye bir soru sorulduğunda, genellikle Emir Sultan Hazretleri, onun manevi şahsiyeti ve mahallede buna uygun davranılmasına dair cevaplar alınmıştır.

“Bizim çocuklarımıza ve torunlarımıza anlattığımız, Emir Sultan’ın çok büyük bir alim, fazıl bir insan olduğu ve padişahlara ve Osmanlı’ya yol gösterdiği. Bunların sayesinde Osmanlı devleti büyüdü.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Resmi, kayıtlı tarih olarak değil ama farklı hatıralar ve hikayeler olarak anlatılan şeyler var. O hikayelerin neticesinde mahalleye ait hissediyorsunuz kendinizi zaten. Bu hikayeler de yediğiniz yemek, içtiğiniz su gibi dönüşerek varlığını devam ettirir ve sizin olmanızı sağlar. Mahalleye ve mahalleliye dair hikâyeler bizlere anlatıldı.” (Katılımcı 20. Erkek. Devlet Memuru. 40 yaşında. 30 yıl mahallede yaşadı.)

“Benim en özellikli olarak gençlere anlattığım, bu makamın (Emir Sultan Hazretlerinin Makamı) ne konumda olduğu, ne olduğu. Buna ilaveten buraya gelindiğinde etrafa, çevreye saygıda sevgide kusur edilmemesi, buraya gelip de bağırma, çağırmanın yapılmaması.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

4.1.3. Mahallenin Değişimi

Bilhassa 20. yüzyılın ikinci yarısı ve 21. yüzyılda, siyasal, toplumsal, ekonomik ve teknolojik alanlarda birbiriyle bağlı olarak yaşanan gelişmeler, insan ya da toplum hayatının birçok veçhesinde değişimi beraberinde getirmiştir. Esasında dünya tarihi açısından kaçınılmaz, ancak öncesinde hiç olmadığı kadar yüksek bir hızla gerçekleşen bu değişim sürecinde, şehirleşme ve göç, değişen üretim ve tüketim tarzları, elektrik, telefon ve televizyonun yaygınlaşması gibi teknolojik gelişmeler ile bunlara ekleyebileceğimiz daha pek çok husus, fiziksel mekânlarda, yaşam tarzlarında ve insanlar arası ilişkilerde önemli değişimlere sebebiyet vermiştir. Şehir ve mahallelerin bu değişimden bağımsız olabilmesi elbette mümkün değildir.

Araştırmamız kapsamında yapılan görüşmelerde de, mahallenin değişimi sıkça tekrar etmiş ve buna dair çokça ifade yer almıştır. Öyle ki mahallenin toplumsal hafızasında *değişim* temasının önemli bir yer işgale ettiği söylenebilir. Bu değişim kimi zaman mekânsal anlatılarda, kimi zaman tören ya da gündelik pratiklerde ama çoğu zaman

mahalleli arasında ilişkilerde sürekli olarak dile getirilmiştir. Zira geleneksel diyebileceğimiz toplumsal yapılarda bu hızlı değişim süreci, daha sarsıcı olabilmektedir.

Bu çerçevede özellikle modernizmle birlikte genel olarak şehir ve mahallelerin değiştiği, dönüştüğü, eski mahalleleri aramanın beyhude bir çaba olduğuna dair fikirler mevcuttur.

“Sosyolojik bir vaka olan şu var ki etrafımızda kültürel değişme bir başka ifade ve kültürel yozlaşma var. İşte artık dünya globalleşti falan deniyor ya, dünya küçük bir köy haline geldi. Bu anlamda bir taraftan mahalleli olma aidiyetiniz kimliğiniz devam ediyor ama diğer taraftan da dışı doğru açılım var, yani mahallelilikten bir yönüyle de uzaklaşma var. İster istemez böyle bir değişim, dönüşüm var. Şimdi bugün parçalanmış olan gelenekler, modernite ile beraber dağılmış bir ev ve mahalle kültürümüz var. Mahalle deyince babalarımız dedelerimiz için bu başka bir şeydi, bizim için yani yeni nesil için bu başka bir şey. Bugün bu klasik geleneksel anlamda “mahalle”nin varlığından söz etmek, kapitalizmin hüküm sürdüğü bir zamanda mümkün değil. Böyle bir mahalle oluşturmaya çalışırsanız ancak sizi nostaljik düşünüyor diye itham edebilirler. Tıpkı mesela İstanbul deyince bir Baki için, bir İtri için İstanbul, İstanbul’un semtleri ve mahalleleri başka bir şeydir, bir Şeyh Galip için başka bir şeydir, bir Dede Efendi için başka bir şeydir. Bir sonraki dönemde Cumhuriyet ve modern ülke ile birlikte Yahya Kemal için başka bir şeydir, Tanpınar için başka bir şey. Bugün bizim için de başka bir şey. Özeld eğer bir modelleme olarak konuşacak olursak, 100 sene öncesinin Emirsultan Mahallesi, biz şimdi okuduğumuz kitaplardan ancak bir özlem duyabiliriz. Tanpınar’ı okumuştum dün akşam Beş Şehir’de, İstanbul’u. O tam da o dönemin neslini, geçmişin güzelliklerini, hatıralarını canlandıran, onları hayalinde yaşatan yaşayan bir nesil olarak görüyor. Sadettin Ökten Hoca da, Yahya Kemal’in Rüzgârıyla kitabında diyor ki, bugün artık bunun hayalini, hatırasını bile yaşamıyor yeni nesil gençler. Dolayısıyla bugün mahalle bizim için nedir, var olan şey neyse odur.” (Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)

Emirsultan Mahallesi’ndeki değişim anlatılırken bazıları burada yaşayan insan profilini, bazıları fiziksel çevreyi, bazıları mahalle kimliğini, bazıları da ilişkileri ön plana koymaktadır. Büyük ölçüde katılımcılar tarafından olumsuz bir anlam yüklenen *değişim* temasına ilişkin önemli bir nokta şu ki, bütün bu olumsuzluklara rağmen yine de Emirsultan Mahallesi’nin diğer semt ya da mahallelere göre pek çok açıdan “iyi durumda” olduğu ifadesinin tekrarıdır.

[Genel] “Babamlardan ya da büyüklerimizden duyduğumuz ya da bazı dizilerde veya eserlerde idealize edilen eski geleneksel mahalle gerçekliği tam anlamıyla bugün yok. Bir de Emirsultan Mahallesi çok büyük bir mahalle. Nüfusunu tam bilmiyorum çok geniş bir mahalle. O yüzden bize anlatılan mahallenin tam değil ama kısmen de olsa devam ettiğini

düşünüyorum.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

[Genel] “Yani yüz yıl önceki ya da çok uzağa gitmeye gerek yok 50 yıl önceki bir mahalleyi şuan için ben göremiyorum ama Bursa'nın diğer mahallelerine göre burası daha muhafaza edilmiş, daha korunmuş, daha temiz kalabilmiş.” (Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)

[Kimlik] “Biz geldiğimiz zamanlar Emirsultan'da ayrıcalıklı idi. Fakat zaman içerisinde Emirsultan'da oturuyor olmak, coğrafi bir tabirden öteye geçmemeye başladı. Bana şimdi Emirsultan'da oturmak bir ayrıcalık mıdır diye sorarsan doğrusu bunu çok fazla söyleyemem.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

[Kurumsal yapılar] “Bugün Emirsultan'ı, Emirsultan'ın bir mahalle hüviyetini konuşursak mesela 1925'e kadar Emirsultan camii ve tekkesi olarak geçiyor burası. 1925'te Bursa'da ilk Diyanet İşleri Başkanlığına devredilen ve tekke vasfı olmaktan çıkan bir camiden bahsediyoruz. Dolayısıyla 1925 öncesi burası hem bir cami, hem bir tekke. Büyük ihtimalle Emirsultan Camii imamı ya da buradaki imamet, vaaz veya irşad görevinde bulunan kişi buradaki tekkenin şeyhi. Şimdi eskiden cami ve tekke olan bir yer ile şimdi sadece cami olarak kullanılan bir yer ve bunun etrafa çevreye yansımaları başka bir şey olacaktır.” (Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)

[Fiziksel çevre] “Bizim babamların yaptığı bina da dahil bahçeli tarzda evlerdi bunlar. Böyle daha nezih bir ortam vardı. Çok yakın zamana kadar yukarıda kestane toplamaya giderdik yani. Çok yakın yerlerde bağlar vardı, kestanelikler vardı, yeşillikti oralar. Belki biraz da küçük olduğum için bana ormanlık gibi gelirdi oralar. Keşke hiç dokunmasalardı.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

[Fiziksel çevre] “Benim hasret kaldığım bir şey var. Yolumuz vardı okula giderken, Yolun kenarları taş duvar idi. O taş duvarın üzerinden sokağa sarkan meyve ağaçları, nar ağaçları vardı. Hiç unutmam o manzarayı, o kadar hoşuma gidiyordu.” (Katılımcı 15. Kadın. Ev Hanımı. 83 yaşında. 80 yıldır mahalleli.)

[Fiziksel çevre] “Emirsultan eskiden daha böyle bakirdi. Dışarıdan çok kişi bilmezdi burayı. İşte bu meydanın açılması, belediyenin burada çok etkinlik düzenlemesi ile yeni yeni turizme açıldı.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

[İnsan ilişkileri] “Örneğin kızım Nilüfer tarafında oturuyor. Oralar tabi buraya göre havası çok farklı. Biz o taraflarda yaşasak da bazı şeyleri sürdürürüz. Ama torunlarımız için aynı şeyi söyleyemem. Onlar farklı bir ortamda yetişiyor. Kreşlere gidiyor örneğin, bunlar doğru bildiğimiz yanlışlar biliyorsun, ondan sonra bunlar kaybolur gibi geliyor bana.” (Katılımcı 2. Erkek. Esnaf. 71 yaşında. 48 yıldır mahalleli.)

[İnsan ilişkileri] “İlk geldiğimizde büyük bir sıcaklık içindeydik Emirsultan'da, hakikaten de çok samimi bir çevre vardı. Herkes birbirini

tanıyor. Herkes birbirine karşı saygılı, sevgi besleyen bir mahalle olarak ben gördüm burayı. Hakikaten insanları çok sevecen insancıldı ama şimdi pek göremiyoruz. Tabi çevre o kadar değişti ki tanıdığımız kişiler o kadar çok azaldı ki Emirsultan'da.” (Katılımcı 10. Kadın. Emekli Öğretmen. 40 yıldır mahalleli.)

[İnsan ilişkileri] “Şöyle diyeyim, eskiden senin çocuğun yere düşse, mahalledeki teyzesi ya da çocuğu gören biri, ne oldu oğlum deyip hemen ilgilenirdi. Şimdi öyle değil. Es geçip gidiyorlar. Eskiden pek korkmazdın, şimdi çocuğumu dışarıda bıraktığım zaman acaba dışarda bir şey olur mu korkusu var. Güven azaldı mahallede. Çünkü dışardan gelenler çoğaldı, karma oldu. Şuan aynı binadasın, selam vermiyorsun. Şimdi yerliler arasında birbirlerini tanıdıkları için selamlaşma daha fazla oluyor.” (Katılımcı 14. Kadın. Çalışan. 45 yaşında. 25 yıldır mahalleli.)

[İnsan Profili] “Burası biraz emekli yeri oldu genelde. Çalışan kesimimiz var ama çok değil. Şimdi şu kentsel dönüşümde 50 hane var. Bu 50 haneden 10 kişi çalışan ya var yok, diğer hepsi emekli. Belli bir yaşı aşmış kişiler bunlar.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

[İnsan Profili] “Şimdi eski nesil gitti. Burası hakikaten öğretmenlerin, profesörlerin oturdukları bir yer idi. Nezih bir semtti. Şimdi bunların bir kısmı vefat etti, bir kısmın şehrin yeni bölgelerine, batıya doğru taşındı. Onların boşalttıkları yerler ya satıldı ya da kiraya verildi. Buradaki insan profili değişti. Daha toplama bir yer oldu. Eskiden herkes birbirini tanıyordu. Tabi yine cami toparlayıcı ve bağlayıcı oluyor, insanları birleştiriyor. Bir nevi şuan bir şok yaşıyoruz burada. Eskiye bir parça gördüğümüz için yeniye uyum sağlayamıyoruz. Biz de yabancı olduk diyebilirim. İnsanlar çok değişti. Eskiden herkes birbirini tanırdı, yardımlaşma daha fazla olurdu.” (Katılımcı 11. Erkek. Esnaf. 28 yıldır mahalleli.)

4.2. MEKÂNLAR

Hem bireysel, hem de toplumsal hafıza açısından mekânların önemi su götürmez bir gerçektir. Halbwachs, bireysel hatırlama süreçlerinde önemle vurguladığı, zamandaki işaret noktalarını anlatırken Montparnasse Garı yakınlarında bir kafede yaptığı kahvaltı ya da kayınpederinin evinin bulunduğu sokak örneğini vermekte, bir şekilde mekanlara vurgu yapmakta idi. Auguste Comte da, insanların akli dengelerini korumalarının temelinde, gündelik temasının olduğu fiziki nesnelerin büyük ölçüde değişmemesinin ve bize bir süreklilik görüntüsünü sunmasının yattığı gözleminde bulunmuştu (aktaran Halbwachs, 2017, s. 139). Kuşkusuz bu fiziki nesneler, ev ve içindeki eşyalardan başlayarak sokak, ağaçlar, binalara, hatta evimizin manzarasına kadar uzatılabilir.

Teorik düzeyde yer alan bu bilgiler ışığında Emirsultan özelinde hafıza-mekan ilişkisini irdelemek üzere görüşülen mahalle sakinlerine mahalle için önemli mekanların olup olmadığı, varsa bu mekanlar mahalle hayatında neden önemli olduğu, özellikle kültürel aktarımın gerçekleştiği mekanların varlığı, mahalleyi mekânsal açıdan değiştiren müdahalelerin olup olmadığı gibi sorular sorulmuştur.

4.2.1. Emirsultan Külliyesi

Mahallenin bizatihi, insanların arasında fiziksel uzamdaki bir ortaklık olması dolayısıyla da, Emirsultan Mahallesinin toplumsal hafızası ve sakinlerinin bireysel hafızalarına ilişkin araştırmamız bulgularında, mekânların yukarıda bahsettiğimiz önemi doğrulanmaktadır. Emirsultan Camisi ve Türbesi ile bu yapının etrafında gelişen, bazısı günümüzde halen var olan, kimisi yıkılan, kimisi de değişime uğrayan mezarlık, hamam, imaret, medrese, dükkanlar gibi mekanlar, mahalledeki bireysel ve toplumsal hafızanın önemli “işaret noktaları” olmakta ve “baskın anıların” merkezinde yer almaktadır. Alınan cevaplardaki külliye ve bütünlük vurgusu dikkate değerdir.

“Zaten bu tarz eski mahallelerde her şey böyle bir bütündür; yani camisi vardır, hamamı vardır, okulu vardır, eğitim kurumu vardır.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Ben orada oldum. Ne kadar olabildimse. Ya da ne olabildimse orada oldum. Okul, hamam, mezarlık, camii ve kahvenin birkaç adımda ulaşılabilir kadar birbirine yakın bir yerde her biri farklı karakterde onlarca arkadaşla beraber büyüdüm.” (Katılımcı 20. Erkek. Devlet Memuru. 40 yaşında. 30 yıl mahallede yaşad.)

“Osmanlı mimarisinde ya da külliye dediğimiz mekânlarda merkezde camidir, caminin etrafında işte medresesi, mektebi (mektepe ilkokul malum), medrese (işte üniversite ya da artık üst seviyedeki eğitim kurumu), hanı, hamamı imareti, darüşşifası. Bursa'nın ya da eski Bursa'nın, Ulu camiden başlayın Emirsultan Mahallesine kadar tamamı ya da belki yüzde 80'i vakıftır.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Osmanlı, Müslümanların olmadığı yerlerde gitmiş külliye yapmış. Yani hamam yapmış medrese yapmış cami yapmış aşevi yapmış. Bunu yaparken o medreseye talebeleri göndermiş, o talebelerin karnını doyurmuş, artan yemekleri civardakilere vermiş onların gönüllerini kazanmak için. Yani başına hamam yapmış, yemekleri dağıtarak cömertliğin ifadesini ortaya koymuş. Mescit yaparken ibadetin şekli şemalini vesairesini ortaya koymuş.

Dolayısıyla Osmanlının bu külliye geleneği müthiş bir gelenektir.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

Emirsultan Camisi, eski mahallelerde mescit ya da caminin merkeze alınması ve bu merkez etrafında büyümesi nedeniyle mahalle açısından tabii bir öneme sahiptir. Ancak bunun ötesinde tarihi bir cami oluşu, cemaatinin ve ziyaretçilerinin görece fazla olması, Emir Sultan Türbesinin caminin avlusunda yer alması ve tarihi seyri içinde anlatılagelen bazı hasar ve yıkımlar nedeniyle de mahalle ve hafızası açısından merkez bir mekândır.

“Burada merkezde cami, işte etrafta burası işte karşımızda hamam. Büyüklerin söylediğine göre daha 50 yıl 60 yıl öncesine kadar burada her yer hatta bizim apartmanların olduğu yerdeki sınıra kadar vakıf arazisiymiş. Bildiğim kadarıyla cami iki kere yıkılmış. Bir keresinde tamamen yıkılmış. Aslında Bursa için dönüm noktası, bütün tarih kitaplarında geçer. Çok meşhur bir Bursa depremi var, 1850 yılında. Bütün Bursa yerle bir olmuş bildiğim kadarıyla. Bursa’nın birçok şeyi hasar görmüş ve bu cami de orada o zaman yıkılmış.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Osmanlı şehrin merkezine hep camiye almış. Mesela ilk önce Ulucami’yi yapmış, etrafı yerleşime açılmış, büyüyünce kaldıramayınca bunu, şehri Emirsultan’a taşımayı düşünmüşler, Emirsultan Camisi yapılmış. Şehri Yıldırım semtine taşımayı düşünmüşler, Yıldırım Camisi yapılmış, I. Murad semtine düşünmüşler, I. Murat camisi yapılmış. Yani camiler bir yerden bir yere yeniden taşınırken, yeni bir yer inşa edilirken aslında oradaki amaçlardan bir tanesi bana göre halkı biraz o bölgede iskan ettirmektir.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“Mahalle mescitleri müspet anlamda çok ciddi bir sosyal otokontrol mekanizması oluşturmuşlardır. Bu mescitler vasıtasıyla hastalar, fakirler, yoksulların durumu biliniyor ya da evlenme çağına gelen kızların, oğlanların maddi durumları gözetilip kollanıyordu. Mahalleye bir yabancı gelirse art niyetli geldiği zaman neden geldikleri sorgulanıyor, tekrar tekrar gelişini engelleniyordu.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“18. yüzyılda Emirsultan Camisinin depremde yıkıldığını, caminin hasar gördüğünü söylerler, onu anlatırlar.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Bu kısımda aktarılan cevaplar, doğrudan Emirsultan Camisi ve Türbesinin geçtiği ve vurgulandığı bulgulardır. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, bundan önce aktarılan ve bundan sonra aktarılacak olan çeşitli kategorilerdeki bulguların önemli bir bölümünde, bu cami ve türbenin doğrudan ya da dolaylı etkisi vardır. Sünnet

çocuklarının gelişinden mahallede alkol satılmamasına, önemli şahsiyetlerden mahallenin manevi atmosferine kadar toplumsal hafızada yer aldığı tespit edilen pek çok husus, cami ve türbenin bu mahallede olmasından mütevellittir. Örneğin aktarılan bir husus şudur:

“Emirsultan’a kısmet açmak için gelenler olurdu. Ben bazen bunlara müdahale ederdim. İç avludaki şadırvanın bir yerinden bir musluk açılırdı. Ben de derdim ki onlara, bakın hanımlar yaptığınız günahtan başka hiçbir değildir. Buradaki şadırvanın ya da muslukların sizin evinizdeki musluktan bir farkı yok derdim.” (Katılımcı 19. Erkek. Emekli devlet memuru. 34 yıl mahallede yaşıyor.)

Burada yaşanan bir müşkülün giderilmesi için bir yol denendiği ve bu yapılanın doğru olmadığına dair görüşülen kişinin yorumu aktarılırken, cami ya da türbeden hiç bahsedilmemektedir. Oysaki bu denemenin herhangi bir yerdeki çeşme ya da şadırvanda değil de, Emirsultan’da yapılmasının temel saiki, Emirsultan Türbesinin orada bulunması ve burada yapıldığı için niyet edilen şeyin kabul olacağına dair inançtır. Dolayısıyla araştırma bulguları açısından Emirsultan Camii ve Türbesi, mahallenin toplumsal hafızasının doğrudan ya da dolaylı olarak merkezindedir diyebiliriz.

Külliyenin bir parçası olarak, eskiden aktif olup 90’lı yıllarda kapatılan, yakın zamanda restore edilerek belediyenin meslek edindirme kursu olarak kullanılan mahalle hamamı sıklıkla ifade edilmiştir.

“Bu hamamda ilk geldiğim seneler yıkandım. 85’li yıllarda yıkanılıyordu. Tabi o seneler doğalgaz falanda olmadığı için hamam bir ihtiyaçtı. İlk geldiğimiz seneler 3-5 sefer gitmişim. 70’li yıllarda tabi daha iyi çalışıyordu. Tabi sonra bu hale dönüştürdüler.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan otobüslerin son durağıydı burası, camiden ileriye doğru yol da yoktu. Daha önce bize anlatılan, faytonla gidip gelmeler varmış. Atlı kızaklar varmış. Emirsultan hamamı çalışıyordu eskiden şimdi çalışmıyor. 93-94 yılı gibi kapandı.” (Katılımcı 11. Erkek. Esnaf. 28 yıldır mahalleli.)

“Hamam restore edildi ama hamam artık hamam değil. Burası hamam olarak kullanabilirdi. Ben yıkandım bu hamamda örneğin. Doğal sıcak suyu olan bir hamam değildi ama bir kültür işte, hoş oluyordu. Eskiden burada kınalar olurdu düğünler olurdu hatırlıyorum ben küçükken. Belli günler bayanlar gelirdi.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Emirsultan Camisi konuşulurken alınmış olan bir cevap ilgi çekicidir. Gelen gidenin çok olması, caminin hemen yanındaki ağaçlar veya caminin duvarı ile bütünleştirilmiş kuş yuvaları gibi nedenlerden ötürü olsa gerek, caminin çevresinde özellikle kedi ve kuşların çok olduğu belirtilmektedir.

“Cami çevresinde, mahallemizde çok hayvan vardır. Çok kedimiz var, bütün yukarı mahallelerden geliyorlar yemek yemeye. Ben bakmaya çalışıyorum onları, sabahları tavuk ciğeri alıyorum, pişiriyorum, ekmek doğruyorum onlara ikramda bulunuyorum. Bir de kuru mama alıyorum. Akşam üzerleri de sosis veriyoruz onlara. Onlar yiyince bende mutlu oluyorum tabii. Kedilerin dışında kuşlar, kumrular, güvercinler, sığırcıklar vardır çok. Güvercin çok fazla burada. Sığırcığı hiç gördünüz mü siz? Ay o kadar güzel kuş ki.” (Katılımcı 10. Kadın. Emekli Öğretmen. 40 yıldır mahalleli.)

4.2.2. Çay Ocakları/Kahveler

Elde edilen bulgular çerçevesinde Emirsultan Mahallesinin önemli hafıza mekânlarından olduğu tespit edilen çay ocakları veya kahveler, özellikle erkekler açısından sosyalleşme, kültürel aktarım ve toplumsal ilişkiler bağlamında merkezi konumdadır. Genel olarak mahalledeki çay ocaklarının bu merkezi konumunun devam ettiği görülmekle birlikte, bazı katılımcılar tarafından eski etkisinin ve cazibesinin kalmadığı da ifade edilmiştir.

“Emirsultan’da yetişkinler için kahve önemlidir, kahvede sohbet ederler, günün yorgunluğunu atarlar. Kahve mahallenin merkezidir. Herkes orada toplanır. Sabah namazlarından sonra, bayram namazlarından sonra ya da teravihten sahura herkes orada olurdu. İnsanlar işlerinden güçlerinden kalan vakitlerde evde değil genelde kahvede olurlardı.” (Katılımcı 20. Erkek. Devlet Memuru. 40 yaşında. 30 yıl mahallede yaşadı.)

“Mahallelerin hafızaları olarak gördüğüm kahvehanelerin kaybolması da mahalle kültürünü olumsuz etkiledi. Kahvehanelerde belki dedikodu da yapılıyordu, belki başka şeyler de konuşuluyordu ama orta yaşa gelip yaşlılarla oturma çağına gelen insanlar bu sefer yaşlıların kendi aralarındaki sohbetlerden, geçmişte o mahallede yaşananları bu sohbetleri dinlerken duyarken onlarda bunu öğrenirlerdi. Böylece bir sonraki nesle aktarmaları olurdu. Kahvehaneleri kaybedince bu nesiller arası kültür ve medeniyet aktarışını da kaybettik. Bu genelde mescitlerde ve mescit bahçelerinde, bir de kahvehanelerde olurdu. Bu ikisi elimizden gidince o kopma meydana geldi.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“Gel buraya, nereden gelersen gel, çıkarsın burada dışarı, bir bakarsın gidersin şu kahveye oturursun. Burada öyle insanlarla tanışırsın, öyle sıkı bir muhabbet kurarsın ki canın her akşam gidip o adamlarla sohbet etmek ister. Ne muhabbet yapacaksın abi, atom fiziği mi, mutlaka o konuda

konusabileceğin biri vardır. Tasavvuf mu konuşmak istiyorsun, mutlaka bir iki tane adam bulursun. Canın sıkılmaz burada. Hikâyesi boldur. Bu tabi şuan için pek geçerli değil, 10 sene önce bitti bu olay.” (Katılımcı 13. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Burada iki tane kahve vardı eskiden, biri Kerim abinin kahvesi, diğeri de yanında bodrum katı gibi bir kahve vardı ama daha çok Kerim abinin kahvesi meşhurdu. Biz arkadaşlarla Emirsultan’da buluşalım deyince herkes o kahveyi anlardı. Bugün de hala bu şey geçerlidir, öğrenciler için.” (Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)

“Namazdan çıkıldığı zaman herkes gruplar halinde karşı tarafta yer alan çay ocaklarına gider. Orada oturulur, daha çok emekliler ya işi olmayanlar. Hafta sonları herkes oradadır, işte eş dost arkadaş birlikte oturur.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Caminin kemerli olan çıkışında, hemen beş metre ilerisinde ahşap bir kahve vardı, çok güzel çay yapardı oranın çaycısı. Orada otururdu millet.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

4.2.3. Mezarlık

Emirsultan Mezarlığı, Bursa’nın şehir içinde yer alan en büyük mezarlıklarından biridir. Emirsultan Camisi ve Türbesinin alt kısmında geniş sayılabilecek bir alana yayılmıştır. Hem şehir içinde yer alması ve eski olması, hem de Emir Sultan Türbesinin yanında olması nedeniyle Bursa’nın eşrafi diyebileceğimiz yönetici, asker, ilim adamı, tüccar gibi önemli pek çok kişinin medfun olduğu, halen de pek yer kalmamış olmasına rağmen talep gören ve anlatıldığı kadarıyla belediyeye ödenen yüksek meblağlar karşılığında yer bulunabilen bir mezarlıktır.

“Mahallenin üçte birini cami ve mezarlık kaplıyor. Burası, Bursa’nın sayılı büyük eski mezarlıklarından bir tanesidir. Belki ikincidir bilmiyorum. Aşağı İncirli Caddesine kadar iniyor, diğer tarafta Şible’ye kadar gidiyor.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Emirsultan Mezarlığı’nda çok meşhur insanlar da var tabii. Bu cumhuriyet dönemi, eskileri biz de pek bilmediğiniz için. İşte milletvekilleri, bakanlık yapmış insanlar, ondan sonra meşhur fabrikatörlerin falan mezarları burada.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Adam başka bir mahallede yaşar, mesela Karamazak’ta yaşar, ister ki öldüğünde cenazesi Emirsultan’dan kalsın, Emirsultan’a gömülsün. O yüzden burada mezarlar pahalıdır. İş adamı, zengin kimselerin çok özel bir aidiyeti yoksa, Bursa’da cenazesi kılınacaksa Emirsultan’dan kalker

cenazesi.” (Katılımcı 13. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Emirsultan’ın mezarlığına defnedilmek bir şey mesela. Emirsultan’ın Batı tarafında 2 küçük pafta vardır. Bir tanesinin adı hulefa mezarlığıdır, diğeri vüzeradır. Hulefa mezarlığı tam duvarın dibindeki mezarlıktır ve orada ehli tarik, yani meşayihin mezarları var. Emir Sultan’dan sonra 1925 yılına kadar 26 tane halifesi vardır, her bir halifesinin defnolunduğu yer orasıdır. Onun hemen yan tarafındaki mezarlık da vüzeranıdır; orada genelde şeyhülislam, saray kadınları gibi kişilerin mezarları vardır.” (Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)

Türkiye’nin önemli ses sanatçılarından Zeki Müren’in kabrinin Emirsultan Mezarlığında yer almasının, mahalle hafızasına yerleşen hususlardan biri olduğu görülmektedir. Kabrin ziyaretçisinin fazlaca olması, gelen ziyaretçilerin mahalle sakinlerine kabri sorması, bazı zamanlarda müteedeyyin mahalle sakinlerince Emir Sultan Hazretlerinin değil de Zeki Müren’in kabrinin ziyaret edilmesinin garipsenmesi gibi nedenlerle Zeki Müren’in Emirsultan’da medfun olduğu sıklıkla dile getirilmektedir.

“Zeki Müren’in kabri de hemen Emirsultan’ın alt tarafında yer alıyor. Şimdi gene birkaç kere şahit oldum. Gelen gruplar birden ikiye ayrılıyor; bir kısmı Ebru Sultan Hazretlerine, bir kısmen Zeki Müren Hazretlerine gidiyor. Anlayışına göre anında hemen orada bölünüyor.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Zeki Müren’in babasının mezarı buradaydı. Kaya Müren diye biri. Biz geldiğimizde Kaya Müren’in mezarı vardı, babasının mezarını yaptırmış, yanına da kendine yer ayırmış. Babası Emirsultan’lı değil, Heykelin üstünde bir yerde oturuyorlarmış. Yani Emirsultan kadar olmasa da onun da ziyaretçileri çok. Bazıları Zeki Müren’in türbesi nerede diyorlar. Öyle ziyaret edenler de var.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan mezarlığına defnolunmak, vasiyet ediliyor. Mesela son dönemde bunlardan bir tanesi Zeki Müren’dir. Emir Sultana yakın olmak isteniyor.” (Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)

“Bursa’da nüfuzlu kişiler cenazesinin burada defnetmeye çalışır. Cenazesini burada kıldırır. Mesela Zeki Müren burada defnedildi. Burada büyük törenler oldu.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Zeki Müren de Emirsultanlı değildir, Bursalıdır ama Emirsultan mezarlığındadır mezarı.” (Katılımcı 13. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Araştırma bulgularında, Emirsultan'da mezarlıkla mahalleli arasındaki ilişkinin, modern şehirlerde olmadığı kadar yakın ve sıcak bir ilişki olduğu görülmüş, kasvetli ve korkutucu değil, hayatın içinde ve yabancı olunmayan bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir.

“Bizim eski mezarlıklarımızın mezarlık duvarları yoktu, mezar duvarları yoktur bizde, mezarlıklar düzdü. Böyle içinden gidilen, geçilen, dolaşılan, bazen kestirme yol olarak kullanılan. Şimdi mezarların etrafına -şehir içinde kalanlar- koca koca duvarlar ördük.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“Şimdi derler ki gidin bir mezarlıklara bakın, tefekkür edin. Biz mezarlıklarla bütün gün iç içeyiz zaten. (Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan'da mezarlığımız var tabi, burada mezarlıkla iç içeyiz. Yani her gün mezarlığın yanından geçiyoruz. Bizim mahalleye Emirsultan Türbesi, camisi ve bu mezarlık müspet yönden etkisi olmuş, insani ilişkilerin, İslami ilişkilerin daha iyi yansımaya sebep olmuş.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

Bunların da ötesinde, Emirsultan'da mezarlık, çocukların en önemli oyun alanı, gençlerin ise uğrak yeridir. Araştırmamız kapsamında yapılan görüşmelerde, çocuk ve gençlerin en önemli hafıza mekânlarından birinin, belki de en önemlisinin mezarlık olduğu bulgusu elde edilmiştir.

“Eskiden şunu söyleyebilirim, gençken bizim genelde pineklediğimiz yer mezarlıktı. Mezarların orada top oynardık. Yemek bile alsak mezarlıkta yerdik.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

“Mezarlık kesinlikle benim için çok önemlidir, çünkü orada çocukluğumuz geçti. Oyun alanımız sınırlıydı burada, bir okul vardı işte Emir Buhari İlkokulu. Okulda maç ederdik, maçtan sonra mezarlıkta buluşurduk, orada muhabbet ederdik, orada sigara içerdik, kartopu orada oynardık, orada kızakla kayardık. Yani şimdiki çocuklar kesinlikle korkar girmeye, biz gece birde muhabbet ederdik, bizim nesilde vardı işte. Orası bir oyun alanı gibiydi, hem de çok zevkli bir oyun alanı.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Biz mesela eskiden sigara içmeye mezara giderdik, çocukluğumuz mezarlıkta geçti. Gece ikiden üçten önce çıkmazdık mezarlıktan, muhabbetimiz orada yapardık. Niye, sigara içiyoruz diye. Çay ocağında içemezdik, kahvede içemezdik, babalar görür, amcalar görür, hocalar görür diye.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Ben mesela mezarlığın içinde büyüdüm diyebilirim. Mezarlıktan hiç korkmam, bugün dünyanın herhangi bir yerindeki mezarlığına beni gecenin üçünde bırak, ben hiç korkmadan normal sokakta yürüyorum gibi yürürüm.

Neden çünkü ben 5 yaşında iken mezarlıkta kayboluyordum. Beni aramaya gelirlermiş, nerededir deyince, kesin mezarlıkta hayvan peşindedir derlerdi. Kaplumbağa göreceğiz diye mezarlıkta kalırdık.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Marketten peynir ekmek alıyor, domates falan alıyorduk, mezarlıkta bir oturuyorduk, böyle onları yiyorduk mesela. O bizim için çok lüks bir aktivite idi.” (Katılımcı 13. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Bütün gün mezarlığın içinde oynuyordum ben.” (Katılımcı 17. Kadın. Ev Hanımı. 57 yıldır mahalleli.)

“Mezarlıktaki tabut odasının üstü, Emirsultan çocukları için bir klasiktir orası. Yani belli bir yaşa gelince her erkek arkadaş grubu oraya gider. Ne yaparsın, bir gazoz çekirdek. Bu ortaokul yaşları civarında olur, herkes oradan geçer.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Tabut odası, yani boş tabutların konulduğu oda. Üstü bildiğin düz beton, hafif aşağı doğru meyillidir. Bayılıyorduk orada oturmaya. Manzara seni orada oturtan şeydi.” (Katılımcı 13. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Emirsultan’da çocuklar ve gençler için mezarlık ve okul bahçesi önemlidir. Çocuklar ve gençler ya mezarlıkta ya da okul bahçesinde oyun oynarlar.” (Katılımcı 20. Erkek. Devlet Memuru. 40 yaşında. 30 yıl mahallede yaşad.)

4.2.4. Yıkılan Binalar

Hafızalardaki mahalle mekânlarına dair irdelemelerde, yakın ya da uzak geçmişte var olup hâlihazırda yıkılmış olan binaların da yer aldığı tespit edilmiştir. Bazıları bunlara dair bizzat gördüğü ve hatırladığı binaları anlatırken, bazıları da kendilerine intikal eden bilgiler çerçevesinde bu yapılardan bahsetmektedir. Bunlar arasında önde gelen yapı, Emir Buhari İlkokulu’dur. Anlatılanlardan anlaşıldığı kadarıyla, okulun iki hali vardı. İlki ahşap bir bina idi. O yıkılıp yerine şimdiki genç neslin de bildiği betonarme okul binası yapılmış.

“Okulumuz gitti mesela. Gerçi eski hali değildi, amcamın fotoğraflarından eski halini gördüm, ahşap bir binaydı. Sonra yeni binada okuduk biz, eski binayı biz hatırlamıyoruz, çünkü çok eskiydi. Şimdi okul var mı yok mu belli değil, eskiden şahsiyeti vardı bunların, şimdi mezun olduğumuz Emir Buhari İlkokulu yok artık.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Caminin karşısında Emir Buhari Kültür Merkezi diye bir yer yapıldı yeni. Ben buraya ilk geldiğim sene bu caminin karşısında ilkokul vardı, Emir Buhari İlkokulu, şimdi o aşağı alındı. Şimdi onun yerinde şuanda Emir Buhari Kültür Merkezi var. İlkokulun ön tarafında iki katlı ahşap bir bina vardı, böyle iyice harap olmuş, 1977 yılında yıkıldı. Büyük kar yağdı yağmur falan derken bina yıkıldı, okulun bahçesine kattılar.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“Daha evvel işte burada ilkokul yapılmış. Bu okul yapılırken, örneğin burada ahşap bir ilkokul varmış, bunlar yıkılmış. Şimdi onun yerine aynısını yaptık diyorlar. Sonra buraya bu betonarme okul yapıldı. 1970’te buraya geldiğimde vardı, demek ki 40’lı 50’li yıllarda yapıldı. Bu meydan düzenlemesiyle birlikte o okul da yıkıldı.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Kültür merkezinin olduğu yerde ilkokul vardı, ben orda okudum. Okul ihtiyaca kâfi gelmedi. Bahçenin karşı tarafına 3 sınıflı bir yani yeni bölüm yapıldı. Daha sonra o da ihtiyaca kâfi gelmedi, hepsi yıkıldı aşağıda yeni okul yapıldı.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Burada Emir Buhari İlkokulu vardı, ben orada okudum. Çocuklarım dahi orada okudular.” (Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Mesela burada okul vardı, yıkıldı, buradaki binaları yaptılar. Bundan 7-8 sene önce burada otobüsle direk geçerdin ve geçerken Emirsultan’ı görürdün. Şimdi oraya tünel koydular, o maneviyat kayboldu.” (Katılımcı 14. Kadın. Çalışan. 45 yaşında. 25 yıldır mahalleli.)

“Yakın zamanda yıkılan okulun hemen arkasında, bitişiğinde eskiden tekke vardı. Caminin hocalarından Hüsametdin Amcanın babası vardı orada.” (Katılımcı 15. Kadın. Ev Hanımı. 83 yaşında. 80 yıldır mahalleli.)

Yıkılmış binalara dair hafızalardaki kalan diğer bir yapı Cezeri Kasım Paşa Medresesi’dir.

“Emirsultan’da çok büyük bir medrese varmış; Cezeri Kasım Paşa diye medrese varmış, mesela yıkılmış resimleri var, o kalsaymış mesela. Ahşap evler kalsaymış burada. Bursa’da ahşap yapıları tamamen yok etmişler.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Mesela eskiler anlatıyor, Cezeri Kasım Paşa medresesi varmış mezarlığın önünde. Onu ben fotoğraflardan gördüm.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Eskiden burada medrese evi vardı. Bende resmi var. Normalde camlı çift katlı bir binaymış. Ben sadece duvarını biliyorum.” (Katılımcı 15. Kadın. Ev Hanımı. 83 yaşında. 80 yıldır mahalleli.)

“Şuan oturduğunuz yerde şu medresenin gerçeği vardı, hayal meyal hatırlıyorum yıkılışını. Onu o zaman koruyabilirlerdi. Şimdi eski yapıya benzer bir şeyler yaptılar diyorlar ama eski medrese hayal meyal hatırlıyorum, böyle değildi tabi. Biz giremezdik içeriye, korkardık. Annem anlatır, buradan ne kitaplar götürüldüğünü söylerler.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

İlkokul ve medresenin dışında yıkılan ya da kaldırılan birkaç farklı yapıdan da bahsedilmiştir. Bunlar arasında mezar ve yatırlar, kahveler ve dokuma tezgahları bulunmaktadır.

“Burada iki tane kahve vardı. Kahvelerin karşısında, şimdiki caminin kemerli girişinin yanında bir ev vardı. Bu caminin fırınıymış. Bunu ev diye satmışlar sonradan. Sonra da yol açılınca yıktılar onu. Vehbi Dayımız vardı, bakkal, muhterem bir kişiydi. Hanımı da Osmanlı hanımlarındandı. O bakkal ve kahveler hep yıkıldı. Bakkalın önünde büyük bir ıhlamur ağacı vardı. Onun arkası da medrese idi.” (Katılımcı 15. Kadın. Ev Hanımı. 83 yaşında. 80 yıldır mahalleli.)

“Buraya gelen yol böyle direk gitmiyordu eskiden, yeni yolun açılmasında çok mezarlar kaldırıldı. Bunu hatırlıyorum, yol caminin sağından doğru akıyordu, böyle gidiyordu mezarların dibinden, eski fotoğraflarla görürsün onları. Oradan şimdi bu dikey yol açılınca iplik fabrikaları, mezarlar, güzel yatırlar vardı, hepsi kaldırıldı. Hatta orada bozulmamış mezarlar diye bir efsane konuşulurdu, tabii çocuğuz o zamanlar. O beni etkilemişti.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

4.2.5. Zeyniler Camii ve Mezarlığı

Emirsultan'daki bir diğer tarihi cami ve mezarlık olan Zeyniler de, araştırma bulguları çerçevesinde referans niteliğinde bir mekândır. Zeyniler, Emirsultan Camii ve Türbesinin bir miktar gölgesinde kaldığı görülmekle birlikte, özellikle bu kabristanlıkta medfun bulunan Fatih Sultan Mehmet devrinin önemli alimlerinden Molla Hüsrev ve Molla Hayali sebebiyle katılımcılar tarafından sıklıkla zikredilmiştir.

“Emirsultan Camiinin 150-200 metre uzağında bulunan Zeyniler Camii ve Kabristanlığında Osmanlı ulemasından zatlar var, Molla Hüsrev, Molla Hayali gibi.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Zeyniler camisinin ve mezarlığı var. Orada işte kırk kızlar diye bir yer var, zamanında kızlarımız orada hafızlık yapıyormuş, savaş dönemi tabii, Ruslar mı Yunanlar mı gelmişler, onlarda ırzlarını korumak için orada can vermiş. O mezarlık orada, kırk kızlar olarak onlardan kalmadır. Bu şekilde ben duydum. Orada biliyorsunuz Molla Hüsrev, Molla Hayali gibi zatların

türbeleri var zaten. Orası da büyük makamdır.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

“Yol bizim köşeye kadardı (Emirsultan Camiinin yanına), ondan sonra yol yoktu. Zeyniler Camisine aşağıdan patika yollardan gidiliyordu. 1953’te, ben evlendiğim yıl oraya yol açıldı. Zeyniler camisinin etrafı bütün mezarlıktı. Hatta kırk kızlar derlerdi oraya.” (Katılımcı 15. Kadın. Ev Hanımı. 83 yaşında. 80 yıldır mahalleli.)

“Zeyniler Camii, bizim için hep böyle küçük camii olarak, bir mescit gibi kalmıştır. Zeyniler mezarlığında Molla Hüsrev var mesela, Molla Hayali var.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

4.2.6. Dokuma Tezgâhları

Mekânlara dair araştırma bulguları arasında, mahallede iktisadi üretim mekanizmaları olarak kurulmuş, ancak sonrasında çeşitli sebeplerle kapanmış olan dokuma tezgâhları da yer almaktadır. Aktarılan bilgilere göre bu tezgâhlarda büyük ölçüde mahalleliler çalışır, örneğin kızlar buradan elde ettikleri gelirle çeyizinin masraflarını çıkarırdı. Bu tezgâhların kapanmasının büyük ölçüde yeni ihtiyaç ve üretim tekniklerine uyum sağlayamamaları, üretim atölyelerinin sanayi bölgelerine taşınması ve biraz da çıkardıkları gürültü nedeniyle oluşan rahatsız nedeniyle olduğu söylenmektedir.

“Emirsultan’da eskiden dokuma tezgâhları vardı mahalle aralarında, ben bunların 4-5 tanesine yetiştim. Bunlar eski kara tezgâh diye tabir ettiğimiz tezgâhlardır. 4 ya da 6 tane tezgâhı pek geçmezlerdi. Benim hatırladığım kadarıyla 1980’e kadar bazıları kaldı. 80’de bunlar bitti. Bunların kaybolması maliyetleri ile ilgilidir, iktisadidir. Ama orada şu vardı. Mahallenin kızları genelde hep orada çalışır ve çeyiz paralarını orada çıkartırlardı, anne ve babalarına yük olmazlardı. Sonradan işte yavaş yavaş sanayileşen bir toplum olunca mahalle aralarından çıkmak zorunda kaldılar. Bunlar gürültülü çalışan fabrikalardı insanlar biraz artık gürültüden de rahatsız oldular. Yani yeni mekânlar varken niye gitmiyorsun dediler. Biraz da mahallenin etkisi oldu tezgâhların kapanmasında ve sonuç itibarıyla bu mekânlar kayboldu.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“Bizim bir üst komşumuz havlucu Recep amca vardı, onlarda radyo vardı. İşte ablamlar, o zaman ben küçüktüm, radyo dinlemeye Recep amcalara giderdik. İşte radyo tiyatroları efendim radyoda müzik programları filan. İşte Recep amcanın evde havlu tezgâhı var. Havlusunu dokurdu, o kendi işine bakardı.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Eskiden, o zamanki dönemlerde dokuma tezgâhlarımız çoktu. Şu Zeyniler Camisi var o civarda. Şimdi insanların yeri var bahçeli iki dairesi var, birinde kendi birinde oğlu oturuyor. Dokuma tezgâhı da var. Yeri de güzel. Müteahhit geldi dedi ki, sana on daire. Mülk sahibi de dedi ki ben dokuma tezgâhını ne yapayım. O bitti, vardı yerlerimiz bütün hepsi inşaata verildi olay bitti. O zaman çok iyiydi, mahallenin kızları gençleri dokuma öğreniyordu, öğretiyorlardı. Burası bizim o konuda güzeldi. Bir de belediyelerde bu tarz iş yerlerini hep böyle dışarıya, şehir dışına doğru gönderdi. İşte gürültü oluyor, şikâyet oluyor vesaire.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

“Bizim evin yerinde fabrika-dokuma tezgâhı vardı, Rifat Usta adında biri işletiyordu. O sonradan gelip ilerletti işini. Fason diye üretim yapıyorlardı. Şu camiye çıkan bayırda da bunun gibi tezgâhlar vardı, sonradan yıkıldılar.” (Katılımcı 15. Kadın. Ev Hanımı. 83 yaşında. 80 yıldır mahalleli.)

4.2.7. Kültür Merkezi

Yıkılan binaların yanı sıra yeni yapılan binaların da artık mahallenin toplumsal hafızasına konu olduğu tespit edilmektedir. Buna örnek olarak Emir Buhari Kültür Merkezi verilebilir. Caminin hemen karşısında, eski hamamın yanında, yıkılmış olan okulun yerinde, yine eskiden var olan tekke binasının ise hemen yanında inşa edilen bu kültür merkezi, gözlemlendiği kadarıyla bir tarafıyla Emirsultanlılar için bir alışkanlık olan çay ocağı/kahvehane işlevini görmekte, ancak bunun dışında sınıfları ve özel odaları ile bir eğitim ve sohbet mekânı olmaktadır.

“Burada yapılan kültür merkezinde 4-5 tane bölüm vardır. Burası yapıldıktan sonra etkinlikler arttı diyebilirim. Eskiden evlerde yapılıyordu bu sohbetler, şimdi daha iyi oldu ve sayısı arttı.” (Katılımcı 2. Erkek. Etnaf. 71 yaşında. 48 yıldır mahalleli.)

“O zaman dayanışma daha güçlüydü, samimiydi. Şimdi bir şey yok yani şimdi kimse kimseyi tanımıyor. Apartmanlarda bir sürü insan oturuyor fakat bir samimiyet yok. Emirsultan’da diğer mahallelere göre daha iyi. Bu kültür merkezinde sohbet toplantıları oluyor, insanlar toplanıyor, birbirleriyle ilişkileri oluyor o zaman, birbirlerini tanıyorlar.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Bu kültür merkezi önemli mesela. Burası okuldu eskiden. Tekke okulun bitişiğindeydi. Tekke böyle bayağı büyük bir yerd, çepeçevre odalar vardı. Sonra Hafız Hüsametdin vefat ettikten sonra bakımsız kaldı, belediye de orayı yıkmaya karar verdi. Orası bir süre otopark olarak kullanıldı. Kültür merkezi bu konuda çok faydalı oluyor, burada çok sohbet toplantıları oluyor. Eskiden buna muadil bir yer yoktu, burası yapıldı iyi oldu yani. Bilhassa Suriyelilere Türkçe dersi veriliyor burada. Yukarıda 2 salon var, haftanın her günü aşağı

yukarı dolu. Orda akademisyenler konferans veriyor. Onlar burada ilan ediliyor, biz ona göre bakıp geliyoruz.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

4.2.8. Ağaçlar-Çınarlar-Su

Emirsultan’daki mekân anlatılarında ağaç ve özellikle çınarlar da geçmektedir. Cansever (1997, s. 130), “ulu çınarların yanında yer aldığı önemli abideler, özel mimari değerleri ve kalıcı nitelikleri ile şehrin ta uzaklardan fark edilen odak noktalarını belirler” demektedir. Görüşmelerde bu ağaçlar iki boyutuyla ifade edilmiştir. Birincisi yeşil tabiatı ile özdeşleşen ve hakkında “Yeşil Bursa” tabiri kullanılan bir şehrin, bu niteliğini oluşturan bir parçası olarak ağaçlardan bahsedilmekte, bu ağaçların kaybolması ile bu vasfın da şehir içinde yavaş yavaş kalktığına dair ifadeler yer almaktadır. İkinci olarak ise, Osmanlı ve Osmanlı şehrinin simgesi olan çınar ağaçlarından, bu kadim ve simgesel manası dolayısıyla bahsedilmektedir.

“1983 yılında yaşamaya başladım burada. Caminin kible yönünde, cami ile hamam arasında 7-8 tane çınar ağacı vardı. Bu ağaçlar bu meydan düzenlemelerinde ve yol açılırken gitti. Dolayısıyla caminin bu ön tarafındaki yeşillik kalktı. Şimdi bu büyük çınar ağacı ile küçük çınar ağacının arasında büyük bir toprak bölümü vardı, orada da bazı ağaçlar vardı, burası çok yeşillik ve orman gibiydi 10 sene öncesinde.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Okulun ön tarafında bir havuz vardı, böyle yüksekti orası. Onun dört köşesinde çınar ağaçları vardı büyük. Okulun bahçesinde ayrıca çok büyük bir manolya ağacı vardı.” (Katılımcı 15. Kadın. Ev Hanımı. 83 yaşında. 80 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan yeşil bir mahalleydi. Meydanda 4 tane çınar vardı. Daha sonra bu çınarlar teker teker kesilip yok oldu. Çınarın bir tanesi Muhtarın Kahvesi’nin önündeydi. Muhtarın Kahvesi de caminin kapısının tam karşısında böyle bir yerdeydi. Çınar kahveye gölge yapardı, kahvede oturanlara.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Biz şu düzenlemede şu çınarlarımızın bile kökleri kesildi. O ortadaki büyük çınar 300 yaşında.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

Ağaç ve çınarların dışında, tabiatın bir parçası olarak su da zaman zaman zikredilmiştir. Evliya Çelebi’nin Bursa’yı tarif ederken kullandığı “velhasıl Bursa sudan ibarettir”

ifadesinin bir karşılığı olarak Uludağ'da gelip evlerin içinden akıp ovaya giden suyun hafızalarda yer aldığı görülmektedir.

“Eskiden Bursa’da her evin içinden su akardı. Bu temiz içilebilir su idi.”
(Katılımcı 17. Kadın. Ev Hanımı. 57 yıldır mahalleli.)

“Şu bayırdan asar suyu diye bir su akarmış. Bilmiyorum aslını ama, Emir Sultan Hazretleri asasıyla yere vurmuş, o anda oradan su fışkırmış diye anlatılır. Çıktığı yerden yolun iki tarafına ayrılırdı, o komşudan o komşuya gidermiş bu su. Kışın sıcak, devamlı aktığı için yazın soğuk olurdu.”
(Katılımcı 15. Kadın. Ev Hanımı. 83 yaşında. 80 yıldır mahalleli.)

4.2.9. Meydan/Çevre Düzenlemesi

Araştırmamızda sadece mekânlara dair değil, araştırmanın genelindeki en önemli bulgulardan biri, bundan takriben 10 yıl önce başlatılıp 2-3 yıl içinde tamamlanan meydan ve çevre düzenlemesine ilişkin veriler ve bunların mahallenin toplumsal hafızasında oluşturduğu yerdir. Tam adı “Emirsultan Dönüşüm ve Yenileme Projesi” olan bu proje ile Emirsultan Camisinin hemen yanında bir meydanın oluşturulması, çevre düzenlemesi yapılması ve çevredeki bazı binaların yıkılarak yenilerinin inşasını içeren kısmi bir kentsel dönüşüm planlanmıştı. Mahallenin fiziksel mekânına dair yapılan bu çalışma ya da daha uygun bir tabirle müdahale, sadece çay ocakları ve dükkânların kalkması, yolun tünelle yer altına alınması gibi fiziksel sonuçları değil, aynı zamanda mahallenin algısı ve toplumsal ilişkilerini etkileyen sosyal sonuçları da olmuştur. Neredeyse bütün katılımcılar tarafından olumsuz ifadelerle aktarılan bu müdahale, bazı mahalle sakinleri için bir kırılma, mahalle açısından önemli bir dönüm noktasıdır.

Halbwachs (2017, s. 145), “evler, sokaklar ve buralarda oturanların oluşturdukları gruplar arasında yalnızca rastlantısal ve kısa süreli bir ilişki bulunsaydı, insanlar evlerini, mahallelerini, şehirlerini yıkıp aynı yerde farklı bir plan takip ederek yenilerini yapabiliirdi; oysa taşlar oradan oraya taşınabiliyorsa da, taşlar ve insanlar arasında kurulmuş ilişkileri değiştirmek o kadar kolay değildir” diyerek bir şehir, mahalle, sokak ya da evler değiştirilmeye kalkıldığında insanların buna direneceğini ifade etmiştir. Bu direnç ve memnuniyetsizlik araştırma bulgularında net bir şekilde görülmektedir.

“Emirsultan mahallesi pek benzerini görmediğim bir mahalleydi. Ama ondaki en güzel taraf sıradanlığıydı. Hayatın içinde ama hayata uzak durmadan. Ki Emirsultan Hazretlerinin türbesi dolayısıyla Türkiye ve dünyanın dört bir

tarafından insanlar gelip giderdi ama yine de o sıradanlık bozulmadı. Yazları düğün alayları, sünnet çocukları, sınav zamanı duaya gelen anneleri başında öğrenci grupları... Hiçbir şey bu sıradanlığı bozmadı, bozamadı. Ta ki kentsel dönüşüm, yenileme bahanesiyle camiinin çevresinde çevre düzenlemesi yapıldı kadar. İşte o gün mahallenin sıradanlığı gitti, bana göre dünyanın en güzel mahallesi ucuz, sentetik turistik bir mekâna dönüştü. Daha fazla mı turist geldi, sanmam. Daha mı bilinir bir mahalle oldu, hiç sanmam. Başkalarını bilmem ama ben kendi mahallemi o zaman kaybettim. O süreçte bu dönüşümden doğrudan kâr elde edenlerden başka kazanan olmuş mudur pek emin değilim. Ama Türkiye'nin de yaşadığı trajik dönüşümü hemen hemen aynı tarihlerde yaşadığını diyebilirim. Ben dönüm noktalarını tespit etmek konusunda pek becerikli sayılmam. Lakin kendi kişisel hikayemin Emirsultanındaki en büyük ve hatta tek hayal kırıklığım ve mahallemden ruhen uzaklaşmama sebep olan bir dönüm noktası olarak bunu zikredebilirim. Doğumumdan yirmi yaşına kadar aralıksız mahalledeydim. İş için Ankara'ya yerleşene kadarki yedi yıllık süreci de katarsak kendi kişisel tarihimde bu kadar büyük ve önemli bir olay olduğunu hatırlamıyorum.” (Katılımcı 20. Erkek. Devlet Memuru. 40 yaşında. 30 yıl mahallede yaşıyor.)

“Manevi olarak söylüyorum, bu meydan düzenlemesi burayı bitirdi. Biz belediye başkanına dedik ki, şu arka sokağa, özüne yakışan 3 kat 4 kat evler yapılsın, tam olarak Emir Sultan'ın makamına uygun olsun dedik. Maalesef olmadı. Bir TV geldi röportaj yaptılar “Yeşil Bursa” diye, geçin dedim onu artık, “Beton Bursa” oldu o. Biz musalla taşının orada hasırlarda otururduk yerde, çay ocaklarımız oradaydı, Uludağ'ı izlerdik. Teleferik iniyor biniyor çıkıyor. Burada bir esinti vardı. Fomara'yı biliyorsunuz, ucubeler. Bu mudur Bursa?” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

“Bu belki ihtiyaçtı ona itirazım yok ama, bu meydanın açılmış olması, evlerin yıkılması, altına otopark yapılması, yeni binaların yine çok katlı olarak yapılması buranın o lezzetini aldı bizden. Emirsultan'da, bu evlerin yıkılması ve oranın meydan yapılması, yani son 50 yıldır ya da belki 70-80 yıldır yapılan ilk ciddi bir çalışmadır. O meydanın açılması, altının otopark olarak bırakılması, camiye çıkan evlerin kaldırılması, medrese kalıntılarının ortadan kaldırılması, son 50 yıl içerisinde alınan tek radikal karar bu oldu. Yani tarihsel perspektif ile bakarsan şehir mantığıyla bakarsak çok doğru olmadı. Buranın manevi havası biraz kayboldu. Emirsultan'ın ruhaniyeti açısından olumsuz oldu. Ama bugünün ihtiyaçları itibarıyla bakarsak mecburen kabul edeceğimiz bir zorunluluk gibiydi. Ama ne oldu, buranın dönüşümü yaparken demin dediğim gibi akli başında sosyolog ve felsefecilerden, mimarlardan bilgi alınsaydı, kaba kaba binalar yıkılırken yerine yeni kaba kaba binalar yapılmazdı.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“Cami ile mezarlığın çevresinde düzenleme yapıldı ve güzelim Emirsultan mahallesinin ruhu çekilip çirkin bir cesedin içine hapsedildi. Başka mahalleler için bir şey söylemek abes olur. Ama bizim mahalle için şunu söyleyebilirim. Mahalleyi öldürmüştür. Bunu bir nostaljik hissiyat ile söylemiyorum. Kişisel olarak nostaljiye hiç prim vermedim. Tabiatım da buna uygun değil. Gerçekten olan budur. Öyle ki insanları bile değişti ya da

gidenlerin yerine onları hiç karşılamayacak birileri geldi ya da var olanların tavırları, mahalleye bakışları değişti.” (Katılımcı 20. Erkek. Devlet Memuru. 40 yaşında. 30 yıl mahallede yaşıyor.)

“Yapılan düzenlemeyi “rezillik” olarak görüyorum. Şöyle, eğer burayı turizme açacak isen bu binaları da yapmayacaktın. Mahalle kültürünü tamamen kaldıracaktın, bunları bunları yıkacağım, şöyle güzel meydan yapacağım diyecektin. Kentsel dönüşüm mahalleyi, mahalle kültürünü öldürüyor. Veyahut kentsel dönüşümüne açmayacaktın burayı, kendi haliyle kalacaktı. Ama ortada bırakmayacaksın. Şimdi bak ben mülk sahibiyim burada, ben bile eleştiriyorum. Normalde bir yeri istimlak ettiğinde sorgusuz sualsiz adamın parasını verip yıkıp geçersin. Ama burada nüfuzlu aileler yaşadığı için öyle olmadı. Ancak yeni ev yapma şartıyla müsaade edildi.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Araştırmamız bulgularında, yapılan meydan düzenlemesinin mahalle tarihi açısından bir dönüm noktası olduğunu ve mahalle ruhunu ortadan kaldırdığını belirten yukarıdaki ifadeler kadar net ve sert olmamakla birlikte yapılan projenin iyi bir proje olmadığını, bazı olumsuz etkilerinin olduğunu, bundan çok daha iyi bir projenin kesinlikle yapılabileceğini ifade edenler de yer almaktadır.

“Meydan düzenlemesi daha farklı yapılabilirdi. Bilhassa çevresinde oturanlar gürültüden rahatsız oluyoruz diye şikayet ediyor. Çünkü çocukların oyun alanı oldu. Ramazanda her gece burası böyle ışıklar tıklım tıklım dolu oluyor. İstanbul Direkterarası gibi, oyuncakçılar, efendim bir şeyler satmak isteyenler burayı dolduruyor. Şimdi bu biraz plansız oldu.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Böyle olmayabilirdi. Şimdi ben belediye arabasına biniyorum, Emirsultan’a geldik mi, hani nerede diyorlar. Tünelden geçtiği için Emirsultan Camisini göremiyor insanlar.” (Katılımcı 17. Kadın. Ev Hanımı. 57 yıldır mahalleli.)

“Hiç güzel olmadı yani hiç güzel değil. Biraz yeşillik olmalı yani, bir iki şey ektiler o kadar. Saksı çiçeği gibi, ha benim balkondaki çiçeklerim ha onlar. İnsanla zaten betonun içinde yaşıyorlar, çıkıyorlar oraya dinlenmeye, yine beton. Hâlbuki orası eski özelliğini koruması lazımdı. Yazık korunmadı tabii.” (Katılımcı 10. Kadın. Emekli Öğretmen. 40 yıldır mahalleli.)

“Bu istenilen bir şey olmadı, meydan haricinde derme çatma bir şey oldu. Çevre düzenlenmesinde bir tek iyi olan şey bu meydan. Çocukların okula giderken yoldan geçmelerine gerek kalmadı, üstten meydandan geçiyorlar.” (Katılımcı 2. Erkek. Esnaf. 71 yaşında. 48 yıldır mahalleli.)

“Tünel yanlış oldu. Bu binaları böyle yaptın mı, yine söylüyorum, al şu arkaya. Şu arka pisliği de bir görseniz. Ecdadın elinde bir tane keser bile yoktu bunları yaptı. Şuanda teknoloji uzaya gittiği halde Emirsultan'ın durumuna

bak, şuandaki mevcut ortamına bak. Acı! Bak bunu vicdanımla söylüyorum; acı.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

“Kentsel dönüşüm olayına gelirsek sana şunu diyebilirim; memnun değilim ama elimden gelecek hiçbir şey yok, bunu düzeltecek hiçbir şey de yok yani. Herkes tırnak içinde “arızalı” olduğu için yapacak hiç bir şey yok. Herkesin ayrı bir talebi var. O yüzden olanla idare edeceksin, bu kadar basit. Kendimizi üzme gerek yok. Bak adam burayı yapmış kaç yüz sene evvel, camiye buraya koymuş, buraya hamam koymuş, buraya medrese koymuş, böyle bir etrafına da açık bir alan yapmış. Yahu bu yüzyıllardır böyle arkadaş, yani gelip de şimdi bunu mahvetmenin ne manası var.” (Katılımcı 13. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Mahalle biraz ihmal edilmiş bir mahalle, sıkıntılı, sıkışık çok. Otopark sorunu var. Meydan düzenlemesinden önce daha rahattı. Bütün Bursa buraya gelebiliyordu. Şimdi otobüsler gelince park edebilecekleri yer bulamıyorlar. Halbuki burada çok yerimiz vardı. Yanlış bir planlama oldu. Eskiden buradan Uludağ, teleferik gözüktüyordu. Şimdi şu sırtımızda yapılan binalar kötü oldu. Çok sıkıştı burası. İleride burayı trafiğe kapatıp ta yeşil bir yaya alanı yapılırsa tabi daha iyi olur.” (Katılımcı 11. Erkek. Esnaf. 28 yıldır mahalleli.)

Bazı katılımcılar ise, yapılan meydan düzenlemesinin hem olumlu hem de olumsuz yanlarını ortaya koymaktadır. Bu gruba dahil edeceğimiz mahalle sakinleri, Emirsultan’ın eski halinin de iyi olmadığını, buradaki evlerin son derece düzensiz olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle bu projeyi tasarlayan ve uygulayanların suçlanamayacağı belirtilmektedir. Bununla birlikte mahallenin fiziksel çevresinde bazı değişikliklerin yapılmasının gerekli olduğunu ifade edenler de yer almaktadır.

“Maalesef işte bu meydan düzenlemesi ondan önce de çok belki düzenli değildi ama o iyice değiştirdi, alttan tünel geçti, üstte böyle geriye çekildi falan bir meydan şekline dönüştürüldü. Eski Bursa evleri diye meşhur bir tabir var ya gerçekten o iki katlı üç katlı evler, onlar zamanla yok olmuş. Şu anda bazı mahallelerde az da olsa var. Emirsultan’da bunun örnekleri pek kalmamış. Meydan düzenlemesi iyi mi kötü mü oldu, bakış açısına göre değişir. Kimine göre iyi oldu, meydan şöyle açıldı deniyor. Kimisi tarihi doku bozuldu deniyor. Yani öncekinde de çok bildik anlamda Bursa evleri özelliği yoktu, kalmamıştı, daha evvel değişmişti.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Şimdi sen bunu, bu binaları yapan adama sorsan desen ki bozdun burayı. Adam da diyecekti neyi bozdum, zaten bozuktu, burada düzgün bir şey mi vardı. Ama Muradiye veya Pınarbaşı gibi olsaymış, yani o eski bursa evleri kalsaymış burada, o zaman biz eleştirirdik. Ama şimdi ben eleştiremiyorum. En azından meydan çıkardı işte yani. Hakikaten de burada benim çocukluğum zamanında yoktu.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Meydan düzenlenmesinin görünürdeki faydası bir meydan kazanmış olduk. Trafik ve araçlardan kurtulduk, eskiden trafik eczanenin önünden geçiyordu, buradan böyle gidiyordu. Özellikle cuma günleri çok daha kötü oluyordu. Şimdi en azından bu meydan oldu, bu kültür merkezi, bu kafeler falan rahat bir ortam oldu. Tabi bu proje daha güzel bir proje olabilirdi, Emirsultan’a daha layık, daha güzel, daha tarihi yapıya uygun bir proje üretilebilirdi. Vahşi bir betonlaşma oldu. Buradaki apartmanlar çok da düzenli apartmanlar olmadı.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

Meydan düzenlemesine dair konuşulurken, katılımcılardan bazıları Emirsultan’daki bu tarz projelerin nasıl olması gerektiğine dair fikirlerini de ifade etmişlerdir. Bu fikirler ifade edilirken arada tarihi Bursa evlerine referans verilmekte, böylelikle bu evlerin hafızalarda yer aldığı tespit edilmektedir.

“Bursa'nın tarihi Bursa evleri meşhurdur. Şimdiki meydanın arkasında kalan yamaçtaki evler bir ara yıkılmıştı. Belediye Başkanına bu yamaca bir özel bir proje yapalım dedim, bu tarz çalışmalara kentsel dönüşüm denmiyordu o yıllarda. Özel bir projeyle tam Bursa evleri benzeri bir mimariyle yapılmasını teklif ettim. Hiç kimse umursamadı. Şimdi camiden çıkınca bakıyorsunuz karşı tarafta böyle hiçbir yerde göremeyeceğiniz bir çirkinlik var.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Şimdi çok eskiden mahallenin evleri güzeldi diyebilirim ama öyle de kalınmaz ki kardeşim. Artık teknoloji değişiyor, çağ değişiyor, artık o şekilde kalınması da çok doğru bir şey değil. Var olan güzelliklere yeni güzellikler katarak, mahallesinin manevi ortamına ve 2-3 katlı mimari yapısına uygun bir şekilde gelişmesi gerekiyor.” (Katılımcı 2. Erkek. Esnaf. 71 yaşında. 48 yıldır mahalleli.)

“Keşke bizim mahalleyi dizayn edilirken çok katlı değil de, şöyle azami 3-4 katlı yapılar öngörülseydi.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan’ın şanssızlığı şu bence, mesela Bursada Muradiye ve Pınarbaşı mahallelerinde o eski bursa evleri dediğimiz evler var. Ama buranın şanssızlığı, bu yapılan yapılar 5-6 sene önce yapıldı, ondan önce de düzgün bir şey yoktu burada. Cumhuriyetten sonra yok olmuş burası. Hatta şöyle söyleyeyim eski resimlere bakarsınız yine öyle bir tarihi doku yok burada. Bu apartmanlar en azından yan yana daha düz duruyor. Bir yazar şunu diyordu: yetmişli yıllarda Emirsultan ve üst mahalleler Karadenizli müteahhitlerin tabiri caizse hışmına uğramış, bir şekilde yok edilmiş. Ben çocukluğum zamanında pek bir şey yoktu; şu hamam döküntü haldeydi, bir de cami.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Nadir de olsa bazı görüşlerde, geleneksel Osmanlı ya da Türk-İslam mahalle ve şehirlerinde meydanların bulunmadığı, buna ihtiyaç duyulmadığı, bu ihtiyaca karşılık

gelen mekânların genelde camiler olduğu belirtilmektedir. Meydanın dedikodu gibi insanları bazı olumsuz davranışlara sevk ettiğini söyleyenler de mevcuttur.

“Mesela bizde Osmanlı’da ya da İslam medeniyetinde meydan kavramı yoktur. Biz meydanlarda toplanmayız, biz camilerde toplanırız. Cami bahçelerinde işimizi hallederiz, meydanlara düşmeyiz. Çözümlerimizi camilerin bahçelerinde ararız, kahvehanelerde ararız.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adanı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“Burada meydan olması, bana göre insanların dedikodu yapmasına sebep oldu.” (Katılımcı 14. Kadın. Çalışan. 45 yaşında. 25 yıldır mahalleli.)

4.3. TÖREN VE ETKİNLİKLER

Toplumsal hafızanın oluştuğu ve arandığı önemli başlıklardan biri de toplumsal tören, anma ve etkinliklerdir. Çalışmamızın kuramsal tartışmalar bölümünde Connerton’ın Fransız Devrimi sonrasında gerçekleştirilen anma ve törenlerin toplumsal alışkanlık belleğinin varlığına işaret etmekte olduğu aktarılmıştı. Bu doğrultuda, araştırmamız kapsamında katılımcılara, mahallede özel olarak yapılan bazı törenler, etkinlikler ya da anmalar olup olmadığı ve bunların nasıl gerçekleştirildiği sorulmuş ve mahalledeki törenler ve etkinliklere dair toplumsal hafıza yoklanmıştır.

Hatırlanacağı üzere Connerton, insanların geçmişi, onu temsil eden sözcüklerle ve imgelerle yeniden hatırlayarak koruduğumuzu ve anma törenlerinin bu pratiğimizin en önemli örneğini oluşturduğunu ifade etmiş ve **törenleri**, “geçmişin yeniden canlandırılması” olarak tanımlamıştı.

Araştırmamızın gerçekleştirildiği yer olan Bursa Emirsultan Mahallesinin, büyük ölçüde dini, kısmen de milli-ananevi referanslı toplumsal tören ve faaliyetler açısından zengin bir mahalle olduğu söylenebilir. Bu tören ve etkinlikler, büyük ölçüde Emir Sultan Hazretlerinin burada yaşamış ve medfun olmasından kaynaklanmakta ve mahallenin algısı başlığında çokça ifade edildiği üzere bu semtin **manevi havası imgesi** çerçevesinde şekillenmektedir.

İstanbul’daki bir mahallede gerçekleştirdiği nitel araştırma sonucunda “geleneğin yeniden üretiminde din etkin bir role sahiptir” tezine ulaşan Şallı (2014) , araştırması çerçevesinde geleneğin yeniden üretiminde dinin konumunun tasvir edilebilmesi

amacıyla evlilik, sünnet, cenaze ve doğum ile çocuğa isim verme ve dini bayramlar gibi tören ve etkinlikler üzerinde durmuş, bir nevi geleneği ve bunun yeniden üretimini tören ve etkinliklerde aramıştır.

Araştırmamız çerçevesinde mahallelinin hafızasındaki tören veya etkinlikler sorgulandığında, daha ziyade insanlar tarafından **dini törenler ya da Emirsultan’a has bazı etkinlikler** aktarılmaktadır. Örneğin Cumhuriyet döneminde oluşturulan bayramlar daha az sıklıkla anlatılmıştır.

“Cumhuriyet bayramında cami kapısıyla kahve arasında tak yapılırdı. Tak yani süsleme, defne yapraklarıyla süslenir. Işıklı bir tabelayla cumhuriyet bayramın kaçınıcı yıldönümü olduğu yazılır. Tabii o zaman çocuk olduğumuz için, bunlar güzel renkli şeyler gelirdi. Bizi de defne yaprağı toplamaya gönderirlerdir. Mezarlıkta defne ağaçları var, oradan defne yaprağı temin ederdik.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“İlkokulda 23 Nisan kutlamaları olurdu, teyzem beni giydirir, kuşatır, alıp elimden tutar, Heykelin oraya götürürdü, merasime sokardı. Oradan alır resimciye götürürdü, resim çektirir, getirirdi eve.” (Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

Mahalledeki tören ve etkinliklere dair araştırmamız bulgularında, erguvan bayramı, sünnetler, düğünler, mevlitler, ramazan, kandiller, ikramlar ve bayramların sıkça tekrarlanan başlıklar olduğu tespit edilmiştir.

4.3.1. Erguvan Bayramı

Emirsultan Mahallesiine ilişkin bilgilerin verildiği çalışmamızın 3 üncü bölümünde Erguvan Bayramı ya da Şenliğine ilişkin bazı bilgiler aktarılmıştı. Erguvan Bayramına ilişkin Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından çıkarılan prestij bir yayının sunuş bölümünde, dönemin Büyükşehir Belediye Başkanı şunları ifade etmektedir: “...Emir Sultan, Bursa kültürüne “Erguvan Bayramı”nı hediye etmiştir. Yüzyıllarca devam ettikten sonra unutulmuş bu bayramı Büyükşehir Belediyesi olarak yeniden canlandırmayı istiyoruz. Çünkü Erguvan Bayramı, bu kentin ortak kültürü, kent kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır (Şahin, 2008).”

Araştırmamız bulguları çerçevesinde, “mahalleye has törenler var mıdır?” sorusuna karşılık ilk olarak erguvan bayramı yanıtının verildiği, büyük ölçüde mahalle sakinlerinin erguvan bayramından haberdar olduğu ancak geçmişte olup olmadığına dair ortak bir kanaatin olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bazı verilerde, bir kısım mahallelinin Erguvan Bayramının tarihi ve bugün yeniden canlandırılmasının konusundaki çabalar hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğu görülmektedir.

“Erguvan Bayramı diye bir toplumsal çağrı yapıldı. Bursa Büyükşehir Belediyesi bir kitap çıkarmıştı. Erguvan bayramının Bursa’da yeniden icra edilmesi, en azdan yâd edilmesi noktasında bizim de epey teşebbüsümüz oldu. Erguvan bayramı, adat-ı milli’den sayılır. Bu Ramazan veya Kurban gibi dini bir bayram değil. Bunu Tanpınar da anlatır Beş Şehir’de. Bütün o civardaki Kütahya’dan Bilecik’e kadar Balıkesir’e kadar dervişler ve sevenler gelirlermiş buraya. Farklı tarikatlardan gelenler de çokmuş, çünkü hepsi için Emir Sultan bir ortak noktadır. Burada bir hafta kalıp zikirler yapılmış, mevlitler okunur, salavatlar getirilirmiş, bir hafta yemekler ikram edilirmiş burada. Bu bayramı tekrar ihya edelim dedik, bu konuda bir kitap da yayınlandı. Ama bir türlü toplumdaki karşılığını bulmadı. Bulmadı çünkü birinci sebebi insanların derdi, talepleri ve dünyası başka. İkinci olarak da bu çağrıyı daha iyi bir organizasyonla insanlara sunmak gerekirdi. Erguvan ve erguvan bayramının şehri Bursa, ama İstanbul’a kaptırıldı bu. Erguvan ağacı olması önemli değil, oradaki öncelik bambaşka bir şey. Yani eğer bu iyi bir organizasyonla iyi bir düşünce ile yapılırsa tutar, hıdrellez gibi yaşamaya devam eder.” (Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)

“Şimdi erguvan bayramı etkinlikleri yapılıyor. Emir sultan lisesinde yapıldı, katılmıştık biz. Bir de belediye yapmıştı burada. Caminin önündeki parkın üst taraflarında erguvan ağaçları vardır. Belediyenin yaptığı etkinlikte duydum öğrendim. Emirsultan erguvan şenlikleri olurmuş eskiden. 15.000 kişi gelirmiş. Afyon’dan, Kütahya’dan, Bilecik’ten...ondan sonra bu Orhaneli, Keles taraflarından.. Bursa’nın kendi halkı da gelirmiş. 3-5 gün buralarda kalırlarmış, şenlik olurmuş, böyle panayır olurmuş, alışverişler filan. Emirsultan merkezli böyle şeyler olurmuş eskiden ama biz tabii onları bilmiyoruz, Cumhuriyet’ten önceki hadiseler bunlar. Erguvan bayramı diye böyle senede bir defa yapılıyor, birkaç kez denk geldi, katıldım. Bir günde toplantı yapılıyor, resmi zevat geliyor falan işte konuşmalar yapılıyor. Emirsultan şenlikleri ve eski erguvan bayramı anlatılıyor.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan’ın ismiyle özdeşleşen bir erguvan bayramı vardır. Erguvan çiçeklerinin 15-20 günlük ömrü vardır. Erguvan bayramı eskiden de yapılmış, bir ara gevşemiş ama son yıllarda Belediye bunu baya geliştirdi, öncülük ediyor, destek veriyor.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

Katılımcılar arasında, Emirsultan'da Erguvan Bayramının halkta tam olarak bir karşılığının olmadığı, çoğunlukla yapay kaldığı ve kısmen de zorlama bir etkinlik olduğunu ifade edenler de mevcuttur. Bunlar arasında erguvan ağacının farklı bir kültürü temsil ettiği veya yapılan törenlere halktan ziyade yöneticilerin katıldığı gibi görüşler yer almaktadır.

“Osmanlının kültüründe çınar ağacı vardı. Erguvan daha ziyade benim bildiğim Bizans kültürüne ait bir ağaçtır, belki yanılabirim. Dolayısıyla erguvanın Bursa ile hiçbir alakası yok aslında. Yıldırım Belediyesi bir girişim yaptı, sağa sola birkaç erguvan ağacı ekti. Az sayıda şenliklerimiz varmış gibi bir de erguvan şenliği diye yeni bir şey çıkarıldı. Bu yeni bir şey ve tutmadı zaten. Şimdi orada 4 tane erguvan ağacı var işte. Geçmişte belki varsa da benim bundan haberim yok. Ama bazı arkadaşlar eskiden bunun böyle olduğunu söylüyorlar.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“Bir de erguvan şenlikleri yapılıyor ama biraz yapay, biraz zorlama geliyor bana.” (Katılımcı 11. Erkek. Esnaf. 28 yıldır mahalleli.)

“Eskiden erguvan şenliği diye bir şey yoktu. Şimdi yeni erguvan diktiler.” (Katılımcı 15. Kadın. Ev Hanımı. 83 yaşında. 80 yıldır mahalleli.)

“Erguvan bayramı diye bir şey var, her sene düzenli olarak yapılıyor. Benim katılmışlığım yoktur, daha ziyade siyasi erkân katılıyor. Erguvan dikiliyor şu bahçeye. Erguvan Emirsultan'ı temsil mi ediyor bilmiyorum. Halka, çocuklarına, gençlerine, bayanlarına nüfuz etmiş, gelenekselleşmiş, böyle insanların heyecanla beklediği kutladığı bir gün değil. İnsanların böyle beklediği, böyle bir yöre vardır, falanca ülkede bir yerde, orada senede bir kere festival olur, insanlar onu böyle heyecanla beklerler, bizde o sadece ramazan ve kurban bayramında olur.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Konu hakkındaki araştırma bulgularında, genel olarak erguvan bayramının Cumhuriyet öncesi geçmişte yapılan bir etkinlik olduğunun ve uzun bir dönem yapılmadığının bilindiği, yakın zamanda bu geleneği tekrar canlandırma çabaları konusunda bir farkındalığın olduğu ancak törenlerin muhteviyatı hakkında pek de bir bilgi sahibi olunmadığı denilebilir. Ayrıca bayramı ya da şenliğinden bağımsız olarak Emirsultan'da erguvan ağaçlarının varlığına dair büyük ölçüde ortak bir kanaat vardır.

“Erguvan bayramı eskiden varmış, şimdi belediye onu yeniden düzenliyor. Artık her baharda oluyor, bu sene yapıldı mı onu tam bilmiyorum. Erguvan bayramı bu mahalleye özgü bir şey. Ama şunu söyleyebilirim, örneğin ramazan etkinliklerine göre daha sıradan kaldı.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Mahallede mesela erguvan bayramı yapılır. Bunun tarihi eskidir. Şimdi yeni yeni belediyeler bunu canlandırdı, bir ara kesildi falan. Şu caminin önünde erguvan çiçekleri var, onun etrafında orada toplanıp şiirler okunur konuşmalar yapılır. Erguvan Bayramı özel bir etkinliktir.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Eskiden ben orada yaşarken erguvan bayramı ya da erguvan şenliği diye bir şey pek hatırlamıyorum.” (Katılımcı 19. Erkek. Emekli devlet memuru. 34 yıl mahallede yaşıyor.)

“Erguvan şenliğimiz var. Erguvan şenliği zaten Emir Sultan Hazretleri zamanında baharın geldiğini müjdeleyici bir etkinlikti. Benim hemen öteki kapının girişinde iki tane ağacım zaten vardır. Esasında buranın çevre düzenlemesinde, buralar yapılırken çok vardı erguvan ağacı. Ah gözünü seveyim şu civarda caminin etrafında, her tarafı doluydu onlar. Ne oldu kesildi, yok edildi bu çevre düzenlemesinde, yerlerine de dikmediler. Çok güzeldi, baktığında böyle sanki dersin bayram yeri.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

“Erguvan bayramı yeni çıktı. Belki daha eskilerden vardır. Çünkü erguvan hiç eksik olmuyor buralardan. Parklarda erguvanlar var. Şimdi bir de gün çıkardılar. Bizim çocukluğumuzda böyle bir gün, kutlama yoktu, ben hatırlamıyorum.” (Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Erguvan şenliği yapılıyor burada. Hatırlıyorum, eskiden de yapılırdı. Çiçekler açıldığı zaman, burada yıkılan okulun bahçesinde tören yapılırdı. Bahçe küçüktü ama masalar sıralanırdı. Şimdi erguvan çiçeği fideleri dağıtıyorlar.” (Katılımcı 14. Kadın. Çalışan. 45 yaşında. 25 yıldır mahalleli.)

Sonuç olarak Erguvan Bayramı, toplumsal hafıza ve gelenekler bağlamında Eric Hobsbawm’ın kavramsallaştırmasıyla bir *icat edilmiş gelenek* midir? Buna net bir şekilde evet diyemeyiz, zira geçmişte yapılan bir etkinlik olduğuna dair tarihi vesikalar mevcuttur. Ancak Erguvan Bayramını yeniden hatırlama girişiminin belediye tarafından yapılmış ve henüz mahalle ve Bursa halkında tam bir karşılığının olmaması, Karaarslan’ın (2014) altını çizdiği siyasi erklerin, güncel siyasi yapılara uygun toplumsal hafızalar oluşturmak için yaptıkları müdahale biçimlerini akla getirmektedir.

4.3.2. Sünnetler

Emirsultan’daki tören ve etkinlikler bağlamında en öncelikli olarak akla gelen ve en sık dillendirilen konulardan biri de Bursalılar tarafından Emirsultan’a yapılan sünnet gezileridir. Saha araştırmasına henüz başlanmadan önce, Emirsultan’la ilgili yapılan kaynak taramalarında sıkça rastlanan Emirsultan’daki sünnet çocukları fotoğrafları üzerinden bu durum net bir şekilde görülmektedir.

Bursalı ailelerin, sünnet ettirdikleri çocuklarını Emirsultan'a getirmeleri ve burada dua edilmesi, ilk bakıldığında dini inanç temasını öne çıkarmakta ve ağırlıklı olarak dini bir etkinlik gibi gözükse de bu gezi ve duanın Bursalılar açısından ananevi ve kültürel bir niteliği de barındırdığı anlaşılmaktadır.

“Bursa'nın yerlilerinde sünnet çocukları mutlaka buraya getirilir. Bunu ben Bursalı arkadaşlarımdan biliyorum. Bizim gibi Doğu'dan ya da İç Anadolu'dan gelenlerde uygulamaya geçmemiş ama yerli Bursalılarda, sanki böyle dini vecibeler ile hiç alakası olmayan biri de olsa, Allah'ın ilk ve tek emriymiş gibi çocuğu sünnet ettiriyorsa mutlaka buraya gelir Emirsultan'a. Birçok arkadaşım da denk geldim, Bursa'da doğmuş büyümüş, ömrü Bursa'da geçmiş, Emirsultan'a bir kere gelmiş, sünnetinde babası getirmiş. O da buraya has bir şey.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Sünnet geleneği eskiden çok yaygındı Emirsultan'da. Bursa'da sünnet olan çocuklar Emirsultan'a getirilmezlerse sünnetin gitti yüzde sekseni. O sünnet sünnet değildi. Çocuk illa Emirsultan'a getirilecek ve dua edilecek, çocuğun sünneti sünnet olacak. Ama bu son dönemlerde nasıl oldu, nasıl yapıldı bilmiyorum, Emirsultan'a geliş kalktı. Şimdi Veysel Karani'nin makamı var, eski Gemlik yolunda, şimdi oraya götördüklerini duyuyorum.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“Malum eskiden amin alayı veya bedi besmele cemiyeti vardı bilirsiniz Osmanlı döneminde. Şimdi onun gibi arabalar süsleniyor. Sünnet çocukları da gelin damat da gelip Emirsultan'da dua ederler, resim çektirirler. Böyle bir gelenek devam ediyor. Bunu tırnak içinde mütedeyyin aileler de yapıyor, kendilerine laik, çağdaş, modern olarak tanımlayan aileler de yapıyor.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Benim babam Emirsultan'da müezzindi. Nereye gitsem söyleniyor, böyle bir konu geçiyor, babam Emirsultan'da müezzindi deyince, bizde resmi var denirdi. Bursa'da oğlan çocuğu olan her evde babamın sünnette dua ederken resmi vardır.” (Katılımcı 17. Kadın. Ev Hanımı. 57 yıldır mahalleli.)

“Sünnetlerde Emir Sultan Hazretlerinin önünde duası olsun, çocuk delikanlılığını bereketli geçirsin diye buraya gelinir.” (Katılımcı 14. Kadın. Çalışan. 45 yaşında. 25 yıldır mahalleli.)

“Onun dışında sünnet gezisinde buraya gelinir. Burada işte kim varsa görevli o dua eder. Emir sultanın türbesinin önünde dua yapılır, ondan sonra çocuk gider salona. Ayrıca gelin damatlar da gelir.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan'a sünnet gezileri çok oluyordu eskiden. Şuanda çok nadir oluyor, ancak eski bilenler geliyor. Hatırlıyorum, gelen sünnet çocukların şapkalarını alırdık, para isterdik.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Sünnet çocuklarının Emirsultan’a gelişlerinin azaldığı konusunda ortak bir kanaat mevcuttur. Bursa’da Emirsultan yerine Veysel Karani adı verilen bir başka yere gidildiği sıkça ifade edilmiştir. Emirsultan’a yapılan bu ziyaretlerin neden azaldığı hususundaki ifadeler meydan düzenlemesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kimi katılımcılar tarafından, meydana inşaatlar sırasında araçların gelmesi mümkün olmadığı için insanların gelmekten vazgeçtikleri ifade edilirken kimileri de sadece inşaat sürecinden değil, yeni düzenleme ile gelenlerin otopark gibi bazı sorunlar yaşadığından dolayı gelişlerin azaldığı söylenmektedir. Bazıları da Bursalılar’ın kendi tercihleri doğrultusunda değil, Emirsultan’daki trafik ve otopark sorunundan dolayı özellikle yetkililer tarafından Veysel Karani’ye yönlendirildiği ifade edilmektedir.

“Eskiden sünnet çocuklara çok fazla gelirdi Bunun azalması büyük bir ihtimalle şundan: bir ara burası inşaat şantiyesi haline gelmişti. O dönemde buraya arabalar, konvoy arabaları gelemedi. Gelemediği için Bursa’da başka bir yere, Veysel Karani’ye gittiler ki orası da bakın dini bir mekândır, başka bir yere gitmiyor insanlar.” (Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)

“Eskiden sünnetlerde bütün sünnet çocukları buraya gelirdi. Sonradan trafik yoğunluğundan dolayı Veysel Karani’ye kaydıldılar. Emirsultan deyince sünnet akla gelirdi. Gelinler ve damatlar yine geliyor kısmen.” (Katılımcı 11. Erkek. Esnaf. 28 yıldır mahalleli.)

“Sünnet olduğunda eskiden buraya böyle geziler yapılırdı, dua edilirdi sünnet olanlara. Şimdi burada kaldırdılar onu. Veysel Karani diye bir yer var, şimdi oraya gidiliyor.” (Katılımcı 2. Erkek. Esnaf. 71 yaşında. 48 yıldır mahalleli.)

“Sünnetlerimiz eskiden çok yaygındı, burası Bursa’nın gözbebeği idi, ama bitti o. Kentsel dönüşüm olarak burasının yapılmasıyla, şu tünel girdi. Eskiden bu düz yoldu, gelen caminin etrafına arabasını bırakırdı, sünnetine de gelirdi, namaza da gelirdi, gelirdi 1-2 çay içer giderdi.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

“Ben buraya gelin geldiğim zaman, Bursa ve köylerinden hacca gidecekler burayı ziyaret etmeden hacca gitmezlerdi. Hem giderken, hem de hacdan döndüğünde ziyaret ederlerdi. Bunun dışında gelinler gelirdi, sünnet çocukları gelirdi.” (Katılımcı 9. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 20 yıldır mahalleli.)

4.3.3. Düğünler

Toplumsal tören ve etkinlikler bağlamında düğünler, mahalle hafızasında iki boyutuyla yer almaktadır. Birincisi düğünü olan gelin ve damadın veya evlenmek isteyip evlenemeyen kişilerin dua için Emirsultan’a gelmeleridir.

“Düğünler için şunu diyebilirim, Bursa’da evlenen gençler Emirsultan’a gelip dua ederler, özellikle cumartesi pazar günleri caminin avlusunda mutlaka gelin damat görürsünüz. Bunların dışında evlenemeyen kızlar evlenemeyen erkekler de gelip burada dua ederler.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

İkinci olarak da düğünlere dair sıkça söylenen bir gelenek olarak tavuk alma ve baklava gönderme âdetidir.

“Burada düğün derneklerde tavuk alma olur. Bursa ve civar illerde olur bu. Bunun hikayesi de şu: Osmanlı sarayında kuşhaneler olurmuş. Kuşhanelerde hem eti için hem de sesi için özel kuşlar besleniyor. Böyle özel günlerde, örneğin saray ahalisinden birisi evlendiği zaman, ilk gece gelinin odasına eti en iyi diye bilinen kuşun eti kesilip gönderilmiş. Gelin de eti yiyip kapı önüne bırakırsa, tamam kabul ettim anlamına gelirmiş. Ama biraz naza çekip genelde yemezmiş, kapının önüne bırakmış. Bu beğenmedi anlamına gelirmiş. Bu sefer de başka bir kuş kestirip götürülürmüş. Gelin ne zaman ki kabul eder, o da özel hazırladıkları tatlıyı erkek tarafına gönderirmiş. O zaman damat gelinin yanına gidermiş. Osmanlı Sarayının bir adetiymiş. Bursa’da bu şöyle olmuş, tavuk almaya dönüşmüş. Kız tarafı tatlı hazırlıyor, erkek tarafı tavuk alıp kız evine gidiyor ve gece 12-1 civarı olur genelde. Hatta bir ara çok sıkıntı oldu, gece 12-1’de davul ve zurna ile geliyorlar, bazıları şikâyet ediyor. Bu adet burada da var, Bursa’da da var.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Şöyle bir gelenek var Bursa’da, bizim mahallemizde de vardır; damat ve yanındaki gençler def gibi bir çalgı çalarak kız evine geliyorlar gece 11-12 gibi tavuk almaya, pişmiş tavuk. Böyle bir eğlence vardır hala devam eder. Biz de o sesi duyunca falan geline işte geldiler deriz. Gece saat on ikide, bir de bile olsa millet artık bunu benimsemiştir, fazla kızmazlar.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“İşte o kına gecelerinde tavuk alma olayları var Bursa’da, davul zurnayla. Kınadan sonra erkek tarafı gelip tavuk veriyor kız tarafına, pilavlı tavuk. Kız ve arkadaşları oturup hep beraber yiyorlar. Sonra oğlan tarafı gidiyor, onlara da baklava veriyorlar. Tepsiyle baklava veriyor.” (Katılımcı 10. Kadın. Emekli Öğretmen. 40 yıldır mahalleli.)

“Kınalarda kız evine tavuk alma var, bu da Bursa’da geleneksel bir şeydir. Oğlan evine de baklava alınıyor.” (Katılımcı 14. Kadın. Çalışan. 45 yaşında. 25 yıldır mahalleli.)

4.3.4. Ramazan ve Emirsultan'da Davul Çalınmaması

Araştırmamız kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde, mahalledeki toplumsal etkinlikler ve gelenekler bahsinde en sık tekrarlanan cevaplar Ramazan ayı ve sahurlerde davul çalınmamasına dairdir. İstisnasız katılımcıların tümü bu hususlardan bahsetmiştir.

“Ramazan ayında burada davul çalınmaz. Davul çalınmasına herkes karşı çıkar. Şurada namaz kılmayan bir insan da karşı çıkar, kılan da karşı çıkar. Bunu bizzat yaşadım: adamın biri, içki müptelası olan birisi bana şunu söyledi: abi duydun mu, Emirsultan'da belediye bir konser yapmış. Konser de tasavvuf müziği konseri. Bende duyduğumu ama bir sakıncası yok gibime geldiğini söyledim. O da bana; olur mu efendim, burada davul bile çalınmıyor. Bunu sadece camideki cemaat değil, genci yaşlısı, kadını erkeğini hepsi buna karşı çıktı. Türkiye'de de bunun bir benzeri yok sanırım. O açıdan Emirsultan'a dindarı da dindar olmayanı da sahip çıkıyor. Ona sahip çıkması belki de hala o tarihsel anlamdaki mahalleli ve mahalle kimliğine ait bir şey.”
(Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)

“Bizim mahallemizde ramazanda Emirsultan'ın manevi şahsiyetine hürmeten davul çalınmaz. Pilava pilava! diye gece sahura kaldırmak için gençler veya görevliler dolaşır. Emir Sultan hazretlerinin ruhu incinir düşüncesiyle, böyle bir anlayış var. Bu yeni bir şey değil, öteden beri hep böyle devam ediyor.”
(Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“50 yıldır benim bildiğim bu meydan ve civarda davul çalınmaz. Asla ve alsa davul çalınmaz. Kapılara davulcu gelir, kime biz veriyorsak davulu çalma görevini, zillere basar, pilava pilava diye milleti, vatandaşımızı savura kaldırıyor. Peygamber soyunun olduğu bir makama saygıdan dolayı.”
(Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

“Bizim burada ramazanda davul çalınmıyor. Kapılara gelip bağırlar pilava pilava diye. Ben 48 yıldır yaşıyorum, ondan önce de çok eski zamandan beri bu böyle yapılıyor. Kesinlikle ve kesinlikle davul çalınmıyor. Bir rivayete göre Emir Sultan Hazretleri bundan rahatsızlık duyacağını inanılmış. Çalanlar bazı sıkıntılar yaşamış.” (Katılımcı 2. Erkek. Esnaf. 71 yaşında. 48 yıldır mahalleli.)

“Evet bu mahallede ramazanda davul çalınmaz. Pilavacı diye adlandırılan görevli kişi kapıları çalar. Pilava pilava diye bağırlar insanları uyandırmak için. İşte anlatılan, bir keresinde davul çalınmış, ertesi günü davulcuyu, işte çarpılmış olarak bulmuşlar, davul patlamış falan. Daha sonra Emir Sultan hazretlerini rahatsız etmemek adına davul çalınmaz Emirsultan mahallesinde.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Mesela ramazanlarda mahallede davul çalınmaz. Sebebi, Emirsultan Hazretleri ve mezarlıklarda yatanlar rahatsız olur düşüncesi.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Ramazanda davul çalınır ya sokaklarda, buradan davulcu geçmez. O önemli bir şey. Kapıların zillerine basılır. Burada düğün dernek patır kütür yapılmaz. Ama şimdi çok değişik insanlar geldi.” (Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Buraya has olarak davul çalınmaz burada, klasik bir şeydir “pılava” diye bağırılır. Onun hikâyesi de ne derece doğru bilmiyorum ama Emir Sultan Hazretlerinin rahatsız olması, hatta çarptığını söylerler daha ötesinde. Bu bir gelenek olmuş burada.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Ramazanda davul çalınmama olayı var. Saygıdan dolayı, Emirsultan hazretlerinin ruhu rahatsız olmasın diye sanırım, artık tam sebebini bilmiyorum. Türkiye’nin ve Bursa’nın her yerinde var galiba, ramazanda gece sahurda davul çalınır, insanlar kalksın diye. Emirsultan’da çalınmaz, pılava diye zile basılır. O da ne demek bilmiyorum.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Size söyleyebileceğim ramazanda davul çalınmaz, herkesin aklına o gelir.” (Katılımcı 11. Erkek. Esnaf. 28 yıldır mahalleli.)

“Burada bir tek Ramazanda gelenek değişir, diğer şeyler hemen hemen aynıdır. Örneğin davul çalınmaz, zile basılır. Sadece Emirsultan’da davul çalınmaz, bugüne kadar da hiç çalınmadı. Zile basılıp pılava diye seslenir davulcu.” (Katılımcı 14. Kadın. Çalışan. 45 yaşında. 25 yıldır mahalleli.)

Ramazan ayında sahurlarda davul çalınmamasının dışında, mahallede yapılan toplu iftarlar, mahallenin oldukça kalabalık oluşu, dayanışmanın artması gibi Ramazan ayına dair hususlar, araştırmamız bulguları arasında yer almaktadır.

“Burada özellikle Ramazan ayında meydanda, 1000-1500 kişinin katıldığı iftarlar olur. Bunların içinde namaz kılanlar kılmayanlar olur, oruç tutanlar tutmayanlar da olur. Ramazanda teravih namazından sonra sabah namazına kadar buradan insanlar gitmez, çok kalabalık olur. Ramazanda bizim mahalle tabiri caizse panayır yeri gibi olur.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Ramazanlarda sahura kadar mahalle cıvıl cıvıldır, hayat doludur. Sahura kadar birçok insan oturur, sahurunu yapar, öyle gider evine. Bir dostluk havası vardır bu mahallede.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Ramazanları hiç unutamam mesela. Baharda ve yaz sonundaki güzelim cumaları. Teravih gecelerini. Bayram sabahlarını. Ve beni en çok sevindiren yaz sonlarını. Çünkü o zaman düğünü, sınavı, turisti biter mahalle yalnızca bize kalırdı.” (Katılımcı 20. Erkek. Devlet Memuru. 40 yaşında. 30 yıl mahallede yaşadı.)

“Ramazanda meydanda çadır kurduruyoruz, bin kişiyle başlıyoruz, 1500 kişi ile iftarımızı 30 gün bilfiil yapıyoruz. Allaha şükürler olsun bu iftarlara

özürsü geliyor, yaşlısı geliyor, evde hastası olan geliyor. Mahalleli de geliyor, dışardan çok insan da geliyor.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

“Ramazan ayında pide kuyrukları, sahura kadar kahvede oturmalar, kadir gecesi şerbet dağıtılması vb. olaylar haricinde çok fazla bir toplumsal faaliyet hatırlamıyorum açıkçası.” (Katılımcı 20. Erkek. Devlet Memuru. 40 yaşında. 30 yıl mahallede yaşad.)

4.3.5. Mevritler

Araştırmamız verilerinde, her yerde olmakla birlikte, dini bir merkez olarak görülen Emirsultan’da, dini gün ve gecelerde veya ölüm, evlenme, sünnet gibi çeşitli vesilelerle mevlit okutma geleneğinin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Mahallenin algısı başlığında uzunca alıntılarla aktarıldığı üzere, burada olduğuna inanılan manevi hava nedeniyle Bursa’da insanların, mevlit gibi dini törenlerini bu mahallede gerçekleştirmek istemekte olduğu aktarılmaktadır.

“Mevlit geleneği halen devam ediyor. Bilhassa Kandil ve Cuma günleri insanlar gelip Emir Sultan Camii’nde sıraya girerler, kuyruğa girerler, yaklaşık 40 kişi 50 kişi o gün mevlit okutur. Böyle gelir müezzine, bir miktar para verip mevlit okutur. Bu gelenek halen devam ediyor.” (Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan biraz meşhur olunca, ölenlerin vefatının seneyi devriyesinde, diğer başka yerlerde de olsalar Emir Sultan’da mevlit okuturlar mesela. Zaten bizim mahalleden olup ölenleri biliriz, onların seneyi devriyesi geldiğinde Kuran okunur, ikramları filan olur dışarıda.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Mevlit okutmak ya da hayır yapmak isteyen Bursalılar için genelde iki yer vardır. Biri Ulucami, diğeri Emirsultan. Çoğunlukla Emirsultan oluyor çünkü, Ulucami biraz karışık bir yer, uluslararası turist çeken bir yer. Adımınızı attığınızda çarşıda, caddenin ortasındasınız. Emirsultan’da ise bir mahalle havası vardır. Daha rahattır, meydan var, etrafından dükkânlar ve çay ocakları var. O yüzden mesela adam zengin, mevlit okutacak, burada okutur. Zengin cenazeleri de buradan kalkar.” (Katılımcı 2. Erkek. Esnaf. 71 yaşında. 48 yıldır mahalleli.)

“Eskiden köylüler mevlit okuturlardı, büyük sepetlerle lokumlar gelirdi. Cevizli lokumlar pişirirler, gelenlere dağıtırlardı. O zamanlar lokma pek yoktu. Lokma sadece kandillerle pişirilirdi. Özellikle Regaip Kandilinde dağıtıldı.” (Katılımcı 15. Kadın. Ev Hanımı. 83 yaşında. 80 yıldır mahalleli.)

Mevlit okutma geleneğinin Emirsultan’da ya da Bursa’da sadece müteveyyin ailelerde olmadığı, toplumun her kesiminden insanların aile büyüklerinin vefat yıldönümlerinde ya

da başka vesilelerle mevlit okuttukları, bunun önemli bir dini vecibeyi yerine getirmiş olmak gibi algılandığı da ifade edilmektedir.

“Şimdi burada şöyle bir şey var; mesela senede bir gün mevlit okuttuğu zaman bütün dini vecibelerini yerine getirdiğine dair kanaati olan insanlar var. Herkes değil tabi. Normal günlük hayatta namaz kılmayan, oruç tutmayan insanlar dahi anası ya da babası için mevlit okutur. Bir mevlit okuttuğu zaman bütün dini vecibelerini yerine getirmiş gibi kabul ediyor.”
(Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

4.3.6. Bayramlar-Kandiller-İkramlar

Mevlitle benzer şekilde, yine Emirsultan’ın önemi ve burada olduğuna inanılan manevi havadan dolayı, bayram ve kandillerde insanların Emirsultan’a yoğun bir ilgi gösterdikleri ve son kertede bunların mahallenin toplumsal hafızasında önemli tören ve etkinlikler kapsamında olduğu tespit edilmektedir. Bu zamanlarda mahalleye gelenlerin önemli bir kısmı, Bursa’nın diğer semt ve ilçelerinden ya da diğer şehirlerden gelen, mahalle dışından insanlardır. Bursa içinden ya da dışından bazı belediyelerin otobüslerle ziyaret tertip ettikleri de belirtilmektedir. Dini bakımdan önemli zamanlarda, önemli bir büyüğün ziyaret edilmesi temel motivasyonu ile bu ziyaretler gerçekleştirilmektedir. Mübarek gün ve gecelerde Emirsultan Camisinde mahfuz sakal-ı şerifin çıkarılması, ayrı bir ziyaret motivasyonu oluşturur. Katılımcıların bazıları tarafından da, bu zamanlarda, sadece bir çay ocağında oturup sohbet etmek için mahalleye gelenlerin de olduğunu belirtilmiştir.

“Bayramlarda ve kandillerde burada trafik durur, özel ilgi gören bir mahalledir. Başka il ve ilçelerden de gelenler var. Belediyelerin öncülüğünde turlar düzenlenir buraya. O günlerde camide yer olmaz. Sonrasında herkes çay içer, sohbet eder.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Ulu Cami, Emirsultan, Yeşil, Murad Hüdavendigâr, Yıldırım gibi selatin camiler, mübarek gün ve gecelerde sabah namazına kadar açık olur. Ama bunların içerisinde en fazla ilgiyi tabii Emirsultan görür. Mübarek gün ve gecelerde sakal-ı şerif çıkarılır, millet öper onu. Bilhassa Kadir gecesinde muhakkak çıkar sakal-ı şerif.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Mesela bayramlar, kandiller Emirsultan’da kutlanır, önemlidir. Caminin bahçesi dolar dışa taşar, cemaat hasırlarda kılar. Böyle bir defasında o kadar kalabalık oldu ki, imam en önce olması gerektiği için camiden çıktı,

meydanın önünde kıldırđı namazı. Hasırlar serildi bahçeye. Onun fotoğrafları var.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Emir Sultan hazretleri, peygamber soyunun olduğu bir makam. Bugün bilmiyorum ama sabah beri belki 25-30 otobüs ziyaretçi gelmiştir, daha bu saate kadar... Hafta sonu cuma, cumartesi pazar belki 100-150 otobüs buraya ziyaretçi gelir. Kandiller zaten ana baba günü, hani geç kaldın yer bulamazsın, yürümeye yer bulamazsın bu meydanda.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

“Ziyaretler ramazanlarda, Kadir Gecesi’nde had safhaya çıkar. Hatta bu tür zamanlarda ben aracı çıkartmam evden, tekrar giremeyeceğim diye. Bu tarz bir kalabalık oluyor, özellikle kandil geceleri ve ramazan gecelerinde. Dışarıdan gelen çok oluyor. Tabii bunun yarısı ibadet yarısı da muhabbet için. Teravih ya da kandilde gel buraya, bir kısım namaza gider, bir kısmı da burada muhabbete devam eder.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Bu kalabalık tören veya etkinlikler, mahalleye has bazı gelenek ve adetlerin oluşmasına ve bunların hafızalara yerleşmesine vesile olmaktadır. Bu zamanlarda gelenlere hayır sahiplerince çeşitli ikramların yapılması ya da çocukların ip çekmesi veya evleri ziyaret ederek bahşış istemeleri gibi.

“Bayram ve kandillerde burada ikram yapanlar olur. Sadece bayramlarda kandillerde değil mesela pazar sabahları da gelip çorba ikram yapanlar var. Çoğu zaman lokma ve aşure ikramları olur.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Hala lokma günleri burada lokma yapılır, lokma dağıtılır. Recep ayının ilk kandili, Regaip Kandili lokma kandili oluyor. Bu hala burada devam ediyor.” (Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan hayır yapmak isteyenlerin yeridir. Genelde lokma çok yaygın oldu. Hemen hemen haftanın her günü ya da haftada 3 gün 4 gün hayır yapmak isteyenler mahallede, bu meydanda lokma dağıtırlar. Bizim mahallenin çocukları genelde kutsal geceleri kandil gecelerini filan bilirler. Mahallenin çocukları genelde Emirsultan’a hürmetkârdırlar.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Şimdi tabi bizim bu mahallenin Emirsultan hazretlerinin tesiriyle, -gerçi Bursa’da genelde vardır- mübarek gün ve gecelerde çocuklar burada sokakları ipe keserler ve geçenlerden bahşış isterler. Kandiliniz mübarek olsun derler. En azından çocuklar kandilin geldiğini o gün bilirler. Bursa’da kandil simitleri vardır, belki diğer yerlerde vardır bilmiyorum.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Sonra kandillerde ip gerip milletin kandilini kutlayıp mesela elimizden geldiğince bahşış vermemiz mesela çok güzel oluyor.” (Katılımcı 10. Kadın. Emekli Öğretmen. 40 yıldır mahalleli.)

“Kandillerde çocuklar ellerinde mum yakarlar, ip çekerler, gelip geçenden bahşiş almak için. Bu eskiden daha yaygındı. Evlerde de mum yakılırdı kandillerde, biz de camın önünde yakardık. Babalar mutlaka mum getirirlerdi eve.” (Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Belirli günlerde, kandillerde çocukların çat kapı gelip kandil kutlaması benim çok hoşuma gider. Onlara özel para hazırlarım, ondan sonra çikolatalarını alırım, hatta torunlarımın kitaplarını getirmişim orada duruyor hala, gelen çocuklara veriyorum.” (Katılımcı 10. Kadın. Emekli Öğretmen. 40 yıldır mahalleli.)

Emirsultan’da hayır yapmak amacıyla ikramlarda bulunulması, sadece belirli gün ya da gecelere değil, farklı zamanlara da yayılmıştır.

“Eskiden tam caminin karşısında ahşap bir kahve vardı. Varlıklı insanların orada bazen ikramları oluyordu.” (Katılımcı 19. Erkek. Emekli devlet memuru. 34 yıl mahallede yaşadı.)

“Genelde Bursa’da hayırseverler burada yapmayı planlıyor hayrını. Emir Sultan hazretlerinin yüzü suyu hürmetine mi artık bilmiyorum, Bursalılarda var böyle bir şey. İşte kişi evlenecekse duaya buraya gelir.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Ülkenin genelinde de olan bir gelenek olarak, Emirsultan’da bayram namazları sonrası bayramlaşma töreni yapılmaktadır. Bu bayramlaşmanın, dışarıdan gelenlerin de etkisiyle normal bir cami ya da mahallede olan bayramlaşma törenlerinden daha yoğun geçtiği ifade edilmektedir.

“Bayramlaşma önemlidir. Mesela bayram namazından sonra namaz biter, dualar biter herkes sıra olur o sıra uzayarak böyle bir halka oluşur, herkes birbiriyle bayramlaşır. Bu bayramlaşma bütün bayramlarda böyledir, hem ramazan bayramı, hem kurban bayramında.” (Katılımcı 2. Erkek. Esnaf. 71 yaşında. 48 yıldır mahalleli.)

Araştırma verilerinde, bayramlarda ya da arifesinde yapılan mezar ziyaretlerinin de bahsi geçmektedir. Bu tören ya da gelenek, ülkenin genelinde olmakla birlikte Bursa’nın en büyük mezarlıklarından birinin mahallede bulunması nedeniyle mahalle hafızası açısından ayrı bir öneme sahiptir. Dışarıdan yapılan bu ziyaretler mahallede belirli bir yoğunluk oluşturmakta ve bu sebeple akılda kalmaktadır.

“Bayramlarda mezarlık ziyaretleri her yerde olduğu gibi burada da var. Bazı bölgelerde arife günü mezarlık ziyaretleri oluyor, genellikle ikinci namazından sonra çıkılır. Burada ise bayram namazından sonra yapılıyor bu mezarlık ziyaretleri. Tabi farklı zamanlarda da yapanlar vardır.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

4.3.7. Tahanlı (Tahinli) Pide

Araştırmamız bulgularında, Emirsultan Mahallesi'ne has gelenekler arasında -yerel ifadeyle- tahanlı ya da tahinli pide oldukça sık tekrar edilmektedir. Tahinli pidenin Bursa'ya has bir yiyecek olduğu ifade edilmektedir.

“Tahinli de Bursa'ya özgü bir yiyecek belki biliyorsunuz, dışarda bulamazsınız kolay kolay. Birkaç kez İstanbul'dan gelen kitapçı arkadaşların 5-10 tane tahinli pide alıp götürdüklerine şahit oldum.” *(Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)*

Anlatıldığı kadarıyla bayram namazlarından sonra özellikle gençler, Emirsultan Camisinin karşısında yer alan çay ocaklarında bir araya gelerek hem sohbet eder, hem de çay eşliğinde tahinli pidelerini yerler. Çok sayıda tahinli pide tüketildiği için bayram günlerinde özel bir üretim yapılır. Tahinli pide, mahalleli olup mahalle dışında yaşayan insanların (özellikle gençlerin), bir araya geldiği, uzun bir aradan sonra görüştüğü, bayramlaştığı, sohbet ettiği bir ortamın sembolü haline gelmiştir. Belki eski zamanlarda mahallede yaşayanlar arasında bir gelenek iken bugün daha ziyade mahalleli olup mahalle dışında yaşayanların yeniden bir araya gelmelerinin bir vesilesi olarak görülmektedir. Bu açıdan gençler arasında bu etkinliğin önemsendiği anlaşılmaktadır.

“Ayrıca bayram namazı çıkışında çoğunlukla gençler, daha çok birbirleriyle bir araya geliyorlar, bu tahinli pide alıyorlar, orada çay içip sohbet ediyorlar bir müddet, bayramlaşıyorlar. Tahinli pide her zaman yenir ama o güne mahsus yoğunlaşıyor. Bu gelenek devam ediyor burada.” *(Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)*

“Burada hep bir gelenektir, bayram namazından sonra oturur, tahinli pide yeriz. Bizim bütün çocukluk arkadaşlarımız, ya bu kahvede ya da şu K... Abi'nin kahvede otururuz. Doğma büyüme beraber olduğumuz arkadaşlarla ki en az arkadaşlık süresi 20 yıldır, herkes birer tane tahanlı alır veya birileri alır gelir, çay içilir, bayramlaşılır. Bu halen devam eder. Büyük ihtimalle eskiden de bu yapıldı ki biz onlardan görüp devam ettirdik.” *(Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)*

“Normalde bayramlarda namazdan sonra hepimiz ailemizin yanına gider, ailemizle birlikte kahvaltı yaparız. Burada gençler kahvaltıdan önce burada toplanıp bir tahanlı pide yiyoruz. Gençler dediğim işte bu 20-40 arası, abiler de geliyor. Oturuyoruz, toplanıyoruz, bir hoşsohbet. Böyle senede bir orada denk gelip görüşen arkadaşlar oluyor. Orada o kahvaltı yapılmasa görüşemeyecek insanlar var. Eskiden daha çok Emirsultan çayevinde olurdu, şimdi buradaki bütün çay ocaklarında oluyor. Tahanlı pideci vardır, gelir bir tane, satar gider. Gelmezse, gidilir Şible'den alınır, gelinir burada yenir.

Bayram namazından sonra tahanlı pideyi kesin yersin.” (Katılımcı 13. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Tahanlı pide geleneğinin devam etmesini sağlayan sanırım şu: burada ilkokulu, ortaokulu, liseyi beraber okumuş, bir kısmı sonradan ayrılmış insanların, işte kimi yurtdışına, kimi şehir dışına gitmiş, kimi memur olmuş, evlenmiş barklanmış, buraya gelemiyor... Bu insanların bir kere bayramda o arkadaşıyla kesin burada buluşma şansı var.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Tahanlı pide Bursa’nın tüm önemli tarihi fırınlarında bulunur. Son zamanlarda pazar buluşmaları yapılıyor bu Emirsultan camisinde, her pazar Emirsultan camisinde sabah namazında dışarıdan da insanlar gelir.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Bayram sabahları Bursa’nın meşhur tahanlı pidesi vardır, namazdan sonra kahvede toplanılıp o yenir.” (Katılımcı 20. Erkek. Devlet Memuru. 40 yaşında. 30 yıl mahallede yaşıyor.)

4.4. İLİŞKİLER, PRATİKLER VE ALIŞKANLIKLAR

Çalışmamızın kuramsal çerçeve bölümünde hatırlanacağı üzere Connerton (2014, s. 124), belleğin “geçmişten çöktürülmüş bir tortu” ya da geçmişin “bedende bıraktığı bir birikinti” oluşunu vurgulayarak, bunun *bedenleştirme* ve *kaydetme* olmak üzere iki farklı toplumsal pratik üzerinden gerçekleştiğini ifade etmişti. Connerton, kültürden kültüre duruş, gülümseme, el sıkma gibi eylemlere yüklenen anlamların farklılaşabildiğini; ancak tüm kültürlerde bunların çoğunun beden kanalıyla dile getirildiğini, “bedenleştirilmiş” pratiklere dönüştürüldüğü ve o kültürde bunların hangi anlama geldiklerine dair ayırt edici bir “dağarcık dizisinin” bulunduğunu belirtmektedir. Connerton, törenlerin yanı sıra, **görgü kuralları ve beden tekniklerinin**, az çok resmi olandan, pek resmi olmayana doğru yayıldığını ve bunun **bilişsel bellek** ile ilgili olduğunu belirtmekte idi. Görgü kuralları, onları uygulayanlara, “uygun” davranışın ne olduğunu tanımlar. Kültürel bakımdan özgül nitelikteki bedensel pratikler, bilişsel belleğin ve alışkanlık belleğinin birlikteliğini gerektirir. Söz konusu grubun dağarcığında bulunan hareketlerin doğru uygulamaları, onları uygulayanlara, yalnızca gruplar tarafından önemli görünüp korunan sınıflandırma sistemlerini anımsatmakla kalmaz; aynı zamanda alışkanlık belleğinin kullanılmasını gerektirir.

Hatırladığımız bu teorik bilgiler çerçevesinde dördüncü bir başlık olarak, mahallede yaşayanların bilişsel belleğinde yer alıp alışkanlık belleğine dönüştürdüğü, insanlar arasındaki ilişkiler, mahalleye özgü adabımuaşeret kuralları, komşuluk ilişkileri, dayanışma ve mahalleye has belirli alışkanlıkların olup olmadığı, diğer bir ifadeyle görgü kuralları ve ilişkiler bağlamında “dağarcık dizisinde” yer alıp bedensel pratiklere dönüştürülen eylemler sorgulanmıştır.

4.4.1. Görgü (Adabımuaşeret) Kuralları

Araştırmamız neticesinde ilk olarak mahalledeki belirli görgü, diğer bir ifadeyle adabımuaşeret kurallarına dair bulguları incelediğimizde, katılımcılar tarafından geçmişte mahallede belirli görgü kurallarının güçlü bir şekilde olduğu, ancak toplumun geneliyle de uyumlu olarak bu kuralların zaman içerisinde zayıfladığı, ancak yine de Emirsultan’a has olarak burada belirli kuralların hala yaşamakta olduğu sıkça dile getirilmiştir.

“Maalesef biz adabımuaşeret kurallarının hemen hemen çoğunu kaybettik. Adabımuaşeret, Türkiye’de ne kadersa bizde de o kadar var. Diğer semt ve mahallelerle mukayese ettiğiniz zaman iki türlü bakmak lazım. Birisi bu mahallede oturan insanların ilmiyle, birikimleriyle mütenasip midir dersin bugünkü adabımuaşeret, kesinlikle değil. Bizim mahallede benim beklentim şuydu, yani bu kadar ilmi seviyesi olan insanların bulunduğu yerde daha bir örnek adabımuaşeret, daha örnek bir sosyal hayat olması gerekirken, maalesef bu noktada yetersiziz. Lakin yine de farklı olarak bizim mahallede ayyaş pek görülmez, elde içkiyle dolaşılmaz ya da sevgiliyle el ele gezilmez. İnsanlar tarafından ayıplanırsınız. Gürültü yapmak, hız yapmak, arabanın normalden fazla ses çıkarmasına müsaade edilmez. Ramazanda davul çalınmaz bizim mahallede. Mahalle sınırları içerisinde içki hala satılmaz. Yine de başka bazı mahallelerle mukayese ettiğimiz zaman Emirsultan’ın bir özelliği vardır. Birbirini tanıyan insanlar genellikle birbirlerine saygılıdır, o anlamda burada gelenek kısmen de olsa devam ediyor.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“Büyüklerle saygıda kusur asla ve asla yapmazdık. Ben hala bile bir büyüğümün yanında sigarayı bile göstererek içemem, elimin içinde saklayarak içerim. Hala o dönemin vermiş olduğu bir örf âdetin, özelliğin devamından dolayı.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

“Biz çocuklarımıza, sosyal olmakla edepsiz adapsız olma arasındaki farkı öğretmedik. Biz çocuklarımız artık sosyalleşsin diye düşünürken

çocuklarımız asabileşti, adapsızlaştı ve saygısız oldu. Babam vefat edeli 40 yıl oldu, ben halen sigarayı avucumun içinde içerim, bir baba dostu görürse ayıp olur korkusuyla.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan Mahallesi benim için samimiyettir. Çünkü dışarı çıktığımda çay ocağına gittiğimde muhakkak birisini tanırım, birisini görürüm, oturur muhabbet ederim. Şuraya otururum muhakkak birileri gelir, selam verip konuşur mutlaka.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Emirsultan Mahallesinde eskiden olan bir şey: Büyükler gençlerin yaptıkları yanlışları ebeveynlerine bildirirlerdi bir şekilde. Senin çocuğunun yanlış adımlar atmaya başladı, biraz dikkatli olun yahut çocuğa göz, kulak olun gibi. Bu uyarılar çocukların bir kötülüğe bulaşmasını daha başında engellerdi. Anne ve baba bir tanedir ama mahalledeki teyzeler, amcalar, halalar eğer bu işlerde bir işlev görürlerse, çocuğun birden fazla amcası, dayısı, babası, halası, teyzesi olmuş olur ki bu da ancak mahallenin varlığıyla korunabilir. Mesela bizim çocukluğumuzda Emirsultan’da, ki ben ona yetiştim, bizde Ayşe Hanım teyzeler, Fatma Hanım teyzeler vardı. Bizler onların kapılarını çalardık, onların yanında utanırdık, çekinirdik. Biz babamızdan nasıl imtina ediyorsak, yanlış yaparken nasıl çekiliyorsak, onlardan da çekinirdik. Baba dostlarına da amca derdik. Ahmed amca, Hasan amca diye hitap ederdik ve amcalara, babamıza gösterdiğimiz saygı, sevgi, hürmeti gösterirdik. Onlar da bizi korur ve kollarlardı.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

Görüldüğü üzere büyüklere saygı göstermek, onları anne ve babadan farklı görmemek, onların yanında, sigara içme gibi uygun görülmeeyen bazı eylemlerde bulunmamak, insanlara selam vermek gibi pratikler mahallenin bilişsel belleğinde yer almakta ve azaldığı ifade edilmekle birlikte halen bur pratiklerin devam ettiği belirtilmektedir.

4.4.2. Komşuluk

Yine bilişsel bellek ve alışkanlık belleği bağlamında komşuluk ilişkileri de, mahalledeki topluluğunun “dağarcık dizisinde” yer alıp bedensel pratiklere dönüştürülen eylemler arasında yer almaktadır. Bu husustaki araştırma verilerimizi, **insanların birbirini tanıması ve selamlaşma, komşular arasında gidiş-gelişler, güven** gibi alt başlıklarda sunabiliriz. Ayrıca yapılan görüşmelerde birkaç kez tekrar eden bir husus olarak, yerlilerin, mahalleye sonradan gelenlere gösterdikleri mesafeli tutuma dair veriler de aktarılacaktır.

Mahalledeki selamlaşma, insanların ve komşuların birbirini tanınması, birbirinden haberdar olması, hem dini, hem de örf ve anane bakımından telkin edilen, önemli bir alışkanlık belleğidir. Bu bağlamda, mahalledeki durumun zayıfladığını düşünenler ile halen diğer yerlere göre iyi durumda olduğunu söyleyenler mevcuttur.

“Komşuluk ilişkileri nispeten var, insanlar birbirlerine halen selam veriyorlar burada. Ama bunu da gittikçe kaybediyoruz. Mesela eski evliliklerde komşuluk ilişkileri çok önemli idi.” *(Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)*

“İşte biz bu âlem içerisinde büyüdük, herkes her komşu birbirini tanır, korur ve gözetirdi. Bilir ki benim komşumun bir sıkıntısı var, hemen gideyim idi. Ama şimdi apartman hayatı ile bunlar kalmadı. Kalmadı.” *(Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)*

“Bizim apartmanda ilişkiler gayet iyi. Diğer mahallelere göre komşuluk ilişkilerimizin daha iyi olduğunu söyleyebilirim. Burada cami cemaati var. Çay ocakları var. Haftada 4 gün sohbetler var.” *(Katılımcı 2. Erkek. Esnaf. 71 yaşında. 48 yıldır mahalleli.)*

“Komşuluk ilişkileri apartmanlarla birlikte zayıfladı. Yine diğer yerlere göre daha iyi diyebilirim. Emirsultan Bursa’nın seçilmiş, nezih yerlerinden birisidir.” *(Katılımcı 11. Erkek. Esnaf. 28 yıldır mahalleli.)*

“Diğer semtlerden komşuluk ilişkilerinin daha iyi olduğunu zannediyorum. İşte bu komşuluk ilişkilerinin daha iyi olmasının sebebinin de büyük ölçüde Emir Sultan hazretlerinin buradaki varlığı, bunun tesiri oluyor. Yeni semtler tabi daha bir kozmopolit, birbirinden haberi ya da habersiz oluyorlar ama bizim mahalle o yönde Allah’a şükür iyidir.” *(Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)*

“Eskiden herkesin bahçeli evi vardı, apartman usulü bir şey yoktu. Şimdi apartmanlarda herkes birbirine yabancı. Üsteki komşuyu tanımıyor kimse.” *(Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)*

“Şimdi eskiden böyle daha samimi bir ortam vardı. Ben Tekler Sokak’ta oturuyordum. Böyle hafif yağmur yağdığı zaman, burası biraz da bayırdır, bütün komşular dışarı çıkar, süpürgeleri ellerine alır, sokağı yıkamaya çalışırlardı yağmurun suyuyla. İnsanlar arasında büyük bir samimiyet vardı. Şimdi aynı apartmanda oturuyoruz ama tanımadığımız kişiler var. Gidip gelme olayı yok. Fakat mahalle ortamı öyle değildi.” *(Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)*

“Komşuluk ilişkilerimiz ve dayanışma açısından şimdi ben diğer mahallelerle mukayeseye girdiğim zaman benim burası yine diğer mahallerden önde, bunu şüphesiz söylerim.” *(Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)*

“Ne yaparsak yapalım, mahalledeki insan ilişkileri, komşuluk ilişkileri, selamlaşma, haberleşme, görüşme zayıfladı. Bugün her mahallenin başına

gelen şey Emirsultan'ın başına gelmiş, her şehrin başına gelen de Bursa'nın başına gelmiştir.” (Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)

“Komşuluk ilişkileri apartmandan apartmana değişiyor. Şimdi bizim apartmanda komşuluk çok iyidir. Şuanda fikren uyumlu olmasa bile, çok farklı düşüncelere sahip olan komşularımız olmakla birlikte insani ilişkilerimiz son derece iyidir. Adı gibi bir apartmandır. Ama her apartman için aynı şey söylemek zor. Aynı apartmanda bitişik komşu olduğu halde birbirini tanımayan, birbirine selam vermeyenler var.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Birtakım şeylerde gerileme var. Ama esas temel şeyler, komşuluklar örneğin, gene Allaha şükür olsun devam ettirilir.” (Katılımcı 2. Erkek. Esnaf. 71 yaşında. 48 yıldır mahalleli.)

“Bizim burada bir cami kültürü, cami arkadaşlığı vardır. Bu önemli bir şey, yani camide tanışılır, camide ahbap olunur, camide muhabbet edilir. Biz çok iyi hayata geçiremezsek de büyüklerde vardır bu. Camide herkes birbirini iyi tanır. Birisi bir süre olmadığında hemen fark edilir, sorulur niye gelmedi bir şeyi mi var diye. Pek çok zaman sabah haberleri babamdan alırdım, mahallede kim ölmüş kim kalmış diye. Çünkü sabah namazında hayat başlıyor onlar için.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Bizim çocukluğumuzda gençliğimizde mahalleli hep birbirini tanırdı. Çocuklar birbirini tanırdı, birbirleriyle oynarlardı. Herkes birbirini gözetirdi, bir eksik gedik varsa tamamlardı. Şuanda Emirsultan mahallesinde bu kısmen var. Bursanın diğer semtlerine göre daha iyi bizim mahalle.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Komşuluk ilişkileri yine devam ediyor ama insanlar çok yabancılaştı. Şimdi örneğin benim oturduğum bina tüm kardeşlerin oturduğu bir binaydı, herkes birbirini tanıyordu. Yabancı da olsa en az 30 yıllık tanıdıktı, yani herkes birbirinden emindi. Kapı kilitleme yoktu yani bizim apartmanda, çoğu apartmanda da böyleydi. Yani şunu anlatmaya çalışıyorum burada herkes birbirini tanırdı. Ama tabii şimdi çok yabancı geldi, burası göç aldı, değişti, eskiler gitti. Eskilerin gitmesinin sebebi, evlerinin sorun olması, otoparkın olmaması, oyun alanının olmaması, okulun olmaması. Yani bir anlamda modern ihtiyaçlara cevap verememesi, aslında bizim sorunumuz bu.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Komşular arasında gidip gelmeler, arayıp sormalar belki de komşuluk ilişkilerinin en önemli belirleyicilerindendir. Burada da iki ana yaklaşımın olduğunu belirtebiliriz. Daha yaşlı olan kuşak, komşular arasında gidiş gelişlerin, ziyaretlerin televizyonların çıkması gibi bazı nedenlerle neredeyse bittiğini, daha iyimser bir ifadeyle azaldığını belirtme eğilimindedir. Daha genç kuşağın ifade ettiği ikinci yaklaşım ise, Emirsultan'daki

komşuluk ilişkilerinin diğer semt ve mahallelere göre çok daha iyi olduğu, bunun net bir şekilde görülebildiğine yöneliktir.

“Televizyonlar evlerimizi işgal etmeden önce birbirimizin evine giderdik, akşam oturmalarına gidilirdi. Akşam işte Ayşe Hanımlara gidelim oturup bir çay içelim, işte Mehmet Efendilere gidelim ya da onlar işte kalkar gelirlerdi. Bu televizyonun çıkmasıyla komşuluk ilişkilerini, gidiş gelişleri bir anda kestik. Şimdi gidiş geliş olmayınca diğerkâmlık da bitti. Karşıdakinin derdiyle dertlenmeyi unuttuk. Niye? Çünkü görmüyoruz. O insanın evinin halini vesairesini göremez olduk. Komşularımızdan habersiz yaşamaya başladık.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“Eskiden gece gezmelerimiz, gece oturmaları vardı. Şimdi günler, gündüze döndü. Biz gece gidiyorduk, ben çocukluğumu hatırlıyorum. Muhabbet çok güzeldi.” (Katılımcı 17. Kadın. Ev Hanımı. 57 yıldır mahalleli.)

“Şimdi televizyonlar var ya, o zaman televizyon yoktu, o zaman komşu muhabbetine ihtiyaç vardı. Şimdi televizyonlar herkesin ayağını bağıladı.” (Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Eskiden gidip gelme çok fazla oluyordu. İnsanlar ikindileri çay demlerdi, hadi gel komşu yorulmuşsundur deyip davet ederdi. Herkes eline bir şey alır, kektir, poğaçadır, artık evde ne varsa getirir birlikte imece usulü yemek yenirdi. Şimdi insanlar resmileşti. Eski Emirsultanlı da olsa araya resmiyet girdi. Çünkü hayat mücadelesi fazlaştı. Gittiğin zaman habersiz gidemiyorsun, çat kapı kalktı, eskiden habersiz gidiyordun. Eskiden çat kapı gidip bir kahve içmeye, çay içmeye ya da sohbet etmeye gidiyordun. Şimdi telefon açacaksın, evde ise geçiyorsun. Şimdi yerlisi de olsa böyle oldu, komşuluk ilişkileri de zayıfladı. Ama yine diğer mahallelere göre burası daha iyi. Bunu açıkça söylerim.” (Katılımcı 14. Kadın. Çalışan. 45 yaşında. 25 yıldır mahalleli.)

“Komşuluk ilişkileri eskiden daha olumlu idi. Çalıştığım halde, fırsat bulup o günlere katılabiliyorum, davete de gidebiliyordum. Şimdi diyorum ya komşuların bir kısmı çeşitli mahallelere taşındı, o ilişkiler zayıfladı, ben o şekilde görüyorum. Ancak apartmandakilerle komşuluk yapabiliyorsun başka da yok. Daraldı, herkes kendi derdine mi düştü diyeyim, kendi problemleriyle mi uğraşıyor diyeyim, o şekilde bir olay var.” (Katılımcı 10. Kadın. Emekli Öğretmen. 40 yıldır mahalleli.)

“Eskiden çok samimiydik, herkes birbirinin evine girip çıkabiliyordu. Habersiz bile, yani çat kapı girebiliyorduk, bu havayı biz burada gördük. Mesela ben Karslı’yım, Kars’ta böyle bir şey yoktu.” (Katılımcı 10. Kadın. Emekli Öğretmen. 40 yıldır mahalleli.)

“Burada evlerimiz yıkıldığı için 4 yıl boyunca kiraya çıktık, Beşevler’de yaşadık. İnan şunu her zaman söylerim, bekâr olsaydım, dükkânım müsait orada yatar, hiç eve gitmezdim. Çünkü eve gidiyordum hanımla biraz oturuyorduk, sonra uyuyup sabah işe gidiyorduk. Kesinlikle böyle bir çay

ocağını çıkayım, bir yere çıkayım, birisini tanıyayım, birisini göreyim böyle bir şey olmadı. Apartmandakileri tanımadım bak 4 yıl boyunca. Ama burada öyle değil. Bu durum belki bizim çocukluğumuzun burada geçmesi, burası ile özdeşlik kurmamız, buranın bir mahalle olması ya da eski bir mahalle olmasından kaynaklanıyor. Yahut Emirsultan'ın artık bizim bir vazgeçilmezimiz olması nedeniyle böyledir, artık bilemiyorum.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Komşu günleri var şimdi. Komşu günlerinde komşular toplanıyor, Kuran okunuyor, dua yapılıyor, sonra da ikramlar oluyor. 15 günde bir ya da ayda bir olur genelde. Eskiden buna misafir kabul günü derlerdi. Misafir kabul günlerinde eskiden pek Kuran okunmazdı. El işi yapılırdı ve sohbet edilirdi. Şimdi kimseye çat kapı girilmiyor. Eskiden girerdik, ne yapıyorsun komşu diye. Şimdi belirli bir gün konuyor, o gün gidiyorsun buluyorsun komşuyu. Bir daha 15 gün sonra o sana geliyor. Şimdi çalışan hanım çok fazla, bütün gençler çalışıyor. Şimdi anneanne ve babaanneler bebek ve çocuk bakıyor. Onlar da bir yere çıkamıyor artık. Çok fazla da yoruluyorlar.” (Katılımcı 9. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 20 yıldır mahalleli.)

“Biz şimdiki apartmana geldiğimizde orada hep ilahiyat hocaları vardı. Eşimin hayalinde hep, akşam birimizin evinde oturup muhabbet ederiz, bir şeyler okuruz yaparız vardı. Ama hiç öyle bir şey olmadı. Hatta şimdi öyle şeyler oluyor ki, aylarca komşularından haberin olmuyor. Eskiden telefon edilir, komşum bak şöyle şöyle falan komşumuzun bir yakını ölmüş haberin yoktur belki, haberin olsun bir haber verilirdi. Şimdi yok öyle bir şey. Bir süre evde olmadığında ya da görüşmediğinde, komşunun kapısını çalıp sesin sedan çıkmıyor, nerelerdesin denmiyor artık. Ben bunu yaparım, daha doğrusu yapıyordum. Ama bir karşılık bulamayınca ben de bıraktım.” (Katılımcı 16. Kadın. Ev Hanımı. 49 yıldır mahalleli.)

Komşuluk ilişkileri bağlamındaki verilerimizin bir diğer alt başlığı da *güven* temasıdır. Bu konuda da geçmişte insanların birbirlerine daha çok güvendikleri, evlerinin kapılarının genelde açık olduğu ya da anahtarların üzerinden olduğu, bugün ise bunun mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Bazıları da Emirsultan'da aynı apartmanda herkes olmasa bile, bugün dahi komşular arasında bu güvenin duyulduğu kimselerin olduğu belirtilmiştir.

“Eskiden evimiz bahçeli evdi. Kapıların üzerinde ip olurdu, açmak için. Her gelen o ipi çekerek dış kapıyı açabilirdi. İçeride de evin kapısının üzerinde de anahtarı dururdu. Çıkarmazdık, bilmezdik, akşam olunca çıkarırdık sadece. Tüm kapılar açık, inanın bir tek terliğimiz dahi alınmamıştır.” (Katılımcı 17. Kadın. Ev Hanımı. 57 yıldır mahalleli.)

“Bizim apartmanı söyleyeyim, dizilerde veya anlatılarda sembolize edilen işte bu komşuluk ilişkilerimiz bizde hala vardır. Mesela tam olarak aynı düşüncede olduğumuz komşularımız da var, buna karşın bazı komşularımız da fikri olarak, hayata bakış açısı olarak bize göre tam zıt insanlar ama

inanılmaz derecede iyiyiz. Ben evde mesela çok değerli bir eşya olsun, hiç bir saniye tereddüt etmeden anahtarı bırakır giderim. Onlar da bize bırakır. Komşuluk bozuluyor mu, bozuluyor tabii.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Şuan oturduğum apartmanda aşağı yukarı 20 senelik bir apartman. Biz 20 senedir içindeyiz. Mesela bir katta üç kişiydik, karşı komşuya kilim çekerdi annem, kapılar aralık dururdu, biz ilk apartmana taşındığımız zaman. Yan komşuya da öyle. Hepimiz birbirimize girer çıkardık, böyle kapılar açık. Herkesin anahtar herkeste her an bulunurdu. Yani problem yoktu komşuluk açısından. Ama aynı apartman, aynı duvarlar, aynı beton, 20 sene sonra insanlar değiştiği için farklı bir noktaya geldi.” (Katılımcı 13. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

Araştırmamız kapsamında yapılan görüşmelerde tekrar ettiği için bulgu olarak buraya alınan ve özellikle mahalleye dışarıdan gelenlerin hafızalarında yer aldığı tespit edilen bir husus da, mahallenin yerlileri tarafından, dışarıdan gelenlere karşı gösterilen mesafeli duruş olmuştur. “Modern dönemlerle birlikte, sanayileşme ve bir dizi toplumsal değişim süreçleriyle, toprağından, cemaatinden kopan insanlar, halen de süren göç dalgalarıyla büyük kentlere akın etmişlerdi. Bunalımlar, toplumsal karmaşıklıklar ve daha önce hiç karşılaşılmayan bu yeni yaşam biçiminin ortasında insanların en büyük ihtiyacı bütünleşme, bir yere aidiyet ve kendisini özdeşleştirebileceği bir kimlik idi (Yelken, 1999, s. 263).” Gerek bu kimlik arayışı, gerekse gündelik insani ilişkiler bağlamında yaşandığı aktarılan bu mesafeli yaklaşım, sonradan mahalleye gelenlerin hafızasında yer edinmiştir.

“Biz 1971’de Bursa’ya geldiğimizde bunu çok acı yaşadık. beni babam Si....’te çarşı esnafıydı, kendine göre durumu müsait bir adamdı. Ama biz Bursa’ya geldiğimizde bu mahalle bizi dışladı. Oysa benim kendi babam kendi memleketinde ağır bir adam olarak bilinirdi. Hatırı sayılır, sözü dinlenen bir adamdı benim babam, fakat biz Bursa’da kaybolduk, silindik, bittik. Ben 45 yıldır Bursa vilayetinde, bir “...” olarak var olmaya gayret ediyorum. 45 yıldır becerebildim mi hayır, 45 yıldır uğraşıyorum. Benim babam 45 yıllık emeğini Bursa’ya gelmekle bir günde kaybetti. Şimdi babamın halini gözümün önüne getirince babama acıyorum, adam neler çekmiş, ne ıstırap çekmiş meğerse.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“Babam rahmetli ben Bursa’ya geldiğim ilk yıllarda memleketten buraya gelmişti. Caminin karşında kahveler vardı. Onları görmüş, demiş burası tam bana göre, insanlarla bir oturup konuşuruz, sohbet ederiz. Girmiş içeri, selam vermiş, herkes önüne dönmüş. Diğer masaya gitmiş, aynı şey. Sonunda kendisi oturmuş, masada bir çay içmiş, kalkmış. Akşam eve geldim, bu olayı anlattı babam, selam verdim kimse ilgilenmedi diye. O olaydan sonra pek

uzun kalmazdı burada. Aynı olayı, başka bir arkadaşın babası da Bursa'nın başka bir semtinde yaşamış.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Samimiyet aradığında herkeste bunu bulmak pek mümkün değil, belirli bazı kişilerde sadece. Şu hatıramı anlatayım; buradaki apartmana yeni taşınmıştık, 3 tane çocuğum vardı. Apartmandaki herkes hemen hemen ev sahibiydi. Hani eski komşuluklarda yeni bir komşu geldiğinde ona gidilir. Bende öyle bir şey olmadı. 1 sene sonra geldiler. Niyeymiş? Kiracıyım, benim huyumu suyumu bilmedikleri için gelmezlermiş. O zaman çok tuhafıma gitmişti.” (Katılımcı 16. Kadın. Ev Hanımı. 49 yıldır mahalleli.)

4.4.3. Dayanışma

Komşuluk ilişkilerine benzer bir şekilde mahalledeki dayanışma ve yardımlaşma da, toplumumuzda geçmişten gelen, alışkanlık belleğine dönüştürülen ve bir şekilde bedenleştirilen pratik eylemlerdir. Araştırmamız bulguları çerçevesinde, Emirsultan Mahallesi'nde dayanışma ve yardımlaşma konusunda da iki tema ön plana çıkmaktadır: eskiye göre menfi yönde bir gidişat düşüncesi ve bunun karşısında diğer mahallelere göre, görece iyi durumda olma düşüncesi.

İlk olarak, katılımcılardan bazıları tarafından, geçmişte mahallede komşular arasında dayanışmanın çok iyi durumda olduğunu, kim ihtiyaç sahibi ise bunun bilindiği ve eldeki imkânlar çerçevesinde bunun giderilmeye çalışıldığına dair ifadeler dile getirilmiştir. Ancak ifade edilmelidir ki, daha olumsuz bir bakışa sahip olanların bir kısmı, cümlelerinin sonunda, “yine de diğer mahallelere göre burada komşuluk ve dayanışma daha iyidir” nev'inden ifadeleri kullandığı tespit edilmektedir.

“Çok üzüldüğüm bir nokta, buna yetiştim ben, bizim eskiden düğünlerimiz yapılırken komşu kadınlar, komşu kızlar, evlenecek kızın veya evlenecek damadın hakikaten bir eksiği var mı, yetişemediği bir tarafı var mı diye gider gelirler de, el altından o eksiği o ihtiyacı öğrenirlerdi. Bu eksiği bu ihtiyacı gönüllü olarak bir şekilde onlara -aileye- fark ettirmeden onu giderirlerdi. Bu işin harikulade bir tarafıydı. Fakat maalesef son dönemlerde, bizim özellikle sünnetler ve düğünler ekonomikleşti. Bugün bir takı geleneğimiz var ama bu takı geleneği artık “ben verdim, ben de toplamalıyım”a döndü.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“Eskiden bir birlikteliğin vermiş olduğu bir özellik vardı. Bize çocukluğumuz gençliğimizde, oğlum tüpüm bitti dediğinde koşa koşa giderdik, biz tüpü alıp getirene kadar zaten Ayşe Teyze bizim yemeğimizi de hazırlıyordu. Kapıya vurduk Ayşe teyze, karnımız aç. Bunlar yavaş yavaş gitti ama biz yine eski özümüz hani mahalle olarak diğer mahallerle mukayese ettiğimiz zaman

bizim hala daha bu yardımlaşmamız var.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

“Eskiden göz hakkı diye bir şey vardı. Meyveler olgunlaştığında ya da bir şey pişirildiğinde komşulara dağıtırlardı. O zaman çocuklar da böyle şimdiki gibi böyle cambaz gibi ağaçlara çıkmazlardı. Saygı vardı, hürmet vardı, edep vardı, hayâ vardı. Şimdi yok böyle şey.” (Katılımcı 16. Kadın. Ev Hanımı. 49 yıldır mahalleli.)

“O zaman dayanışma daha güçlüydü, samimiydi. Şimdi bir şey yok yani şimdi kimse kimseyi tanımıyor. Apartmanlarda bir sürü insan oturuyor fakat bir samimiyet yok. Ama yine de Emirsultan diğer mahallelere göre daha iyi.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

İkinci olarak da, bayram, düğün, cenaze gibi toplumsal etkinlik ve hadiselerde, halen dayanışma duygusunun var olduğu ve canlı bir şekilde sürdürüldüğü söylenmektedir. Güncel bir örnek olarak da mahallede, Suriye’deki savaş sebebiyle Türkiye’ye gelen çok sayıda Suriyeli misafirin olduğu ve bu kişilere mahalleli olarak mümkün mertebe yardım edildiği ifade edilmiştir.

“Şöyle söyleyeyim, zaten düğün, bayram, ölüm, hastalık gibi önemli olaylarda eş dost mutlaka yanınızda olur. Zaten tek başınıza bayram yapamazsınız, tek başına ölü kaldırılmaz, tek başına hasta tedavi ettirilmez, mutlaka komşu komşuya muhtaçtır. Bu ilişkiler mahallede devam ediyor, o güzel bir şey. Ama onun dışındaki sosyal ilişkiler zayıflıyor. Az önce söylediğim önemli olayların dışındaki zamanlarda pek aynı şeyi söylemek, kanaatimce mümkün değil. Bilhassa yeni yetişen nesilde iyice çözülme var. Herkesin elinde bir telefon, hep onunla meşgul oluyor. Kalabalık içinde yalnızlaşma yani, toplumun içerisinde kalabalıksınız ama yalnız başınasınız.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Bizim mahallede çok sayıda Suriyeli muhacir var. Onlar bu mahallede yer bulabiliyor, gelip oturabiliyor, birçoklarıyla arkadaşız. Bu durum bu mahallenin biraz İslami yönünün kuvvetli olmasından kaynaklanıyor. Her mahallede bunu bulamıyor bu muhacirler.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Bizlere anlatılandan çok görüp yaşadıklarımız vardır mahallede. Örneğin bizim yakınlarımızdan bir cenaze olduğu zaman, o gün herkes oradadır. Biz bunu öyle gördük, geçmişte de böyledir. Mahalleden birisi vefat ettiği zaman ona destek olunur, eşlerimiz yemek yapar o gün örneğin, o tarz şeyler oluyor. Bu kültür burada devam ediyor.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Bir ara Emirsultan mezarlığında artık bir olay oldu, ne oldu tam hatırlamıyorum. Uyuşturucu içenler mi geldi dediler, bir şey oldu. O Şe.... abiler gönüllü gece gündüz ellerinde sopalarla nöbet tuttular mezarlıkta.

Ondan sonra öyle bir şey kalmadı.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Mesela benim annemin evinde mutfağı büyüktü ya, bütün mahallenin komşuları toplanır, ramazandan evvel, yufka yaparlar. Ateş ocak yanar köşede, üzerinde saç, her sene bu olur böyle. İmece usulü. Tarhana yaparlar sonda herkes paylaşırlar.” (Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Ben bu mahallede 50 yaş altı bütün çocukların düğününde derneğinde cenazesinde yer almaya çalıştım. Düğün mü yapacak, benim listem vardı. İnsanların maddi imkanını biliyorum, yazardım misal şu kişi ne verebilir, yüz lira.. Durumu iyi olan büyüklerimiz vardı, hacı amca şu kişi düğün yapıyor ona bir çamaşır makinası ya da buzdolabı verir misin, tamam oğlum “benden” derdi. Böyle bir düzenimiz birlikteliğimiz vardı, yine bu devam ediyor.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

“Ramazanda hali vakti iyi olanlar, böyle bir torba erzak düzerler, bunu dağıtırlar. Bu sadece bu mahallenin değil, Bursa’da yaygın bir adettir.” (Katılımcı 9. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 20 yıldır mahalleli.)

“Mesela bir şey taşınacaksa götürüyorlar çocuklar. Buradaki bir çocuğa “oğlum evime götürür müsün” dediğinde tamam götüreyim der, kırmaz. Burada insanlar kendilerini belli eder, yani dışarıdan gelen insana yabancı diyorsun, bir anda fark ediliyor. Kıyafetiyle, hareketiyle, adabıyla belli oluyor.” (Katılımcı 14. Kadın. Çalışan. 45 yaşında. 25 yıldır mahalleli.)

4.4.4. Mahallede Alkol Satılmaması, Oyun Oynanmaması

İlişkiler, pratikler ve alışkanlıklar başlığında şimdiye kadar adabımuaşaret, komşuluk ve dayanışma gibi genel başlıklarda bulgular aktarılmıştır. Pratikler bağlamında mahalleye özel bir durum ise, mahallede alkol satışının olmaması ve kahvelerde oyun oynanmamasıdır. Bu bir nevi bedenleştirilmiş, somuta dökülmüş toplumsal alışkanlığın arkasında, Emir Sultan Hazretlerinden mütevellit mahallenin maneviyatına saygı değeri bulunduğu ifade edilmektedir. Bu değer, sadece dindar mütedeyyin insanlarca değil, mahalledeki herkes tarafından, örneğin alkol tüketen insanlar tarafından dahi bilinen ve korunan bir pratik olduğu söylenmektedir.

“Burada içki içilen yer yok. Kahvelerde oyun oynanmaz. Bizim kahvelerimizin hepsinde oturulur, çay içilir.” (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

“Bursa’nın tüm mahallelerinde içki satılır ama bu Emirsultan mahallesinde içki satılmaz. Tabi kanunen yasak değildir ama gayri resmi bir kuraldır. Bizim mahallede satan yoktur. Bir ara birisi satmaya kalktı, bütün mahalleli tepki gösterdi. Adam dükkânını topladı bıraktı gitti. Tabii onu (alkollü içkiyi)

koyarken biri ona der ki, sen bunu koyuyorsun ama bu mahalleli kızlar falan der. Yani buna namaz kılmayanlar da hürmet ederler, bunu bilirler.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Alkol satılmaz bu mahallede kesinlikle. Normalde alkol tüketilen bir mahalledir. İnsanlar evinde içer veyahut dışardan alır getirir ya da dışarıda içer.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Emirsultan civarında kahve (oyun oynanan) diye bir şey yoktur, kâğıt oyunu. İçki, alkol gibi yerlerimiz yoktur, mesafemiz en az birkaç kilometre ileridedir. Bizim Emirsultan sınırları içinde kahve, kâğıt, kumar, içki vesaire asla ve asla yoktur. Bunu herkes bilir. Gece buraya gelenler davul zurna şu bu vesaire, bu civara geldiği zaman davul biter, huduttan dışarı çıktığı zaman davula tekrar başlar. Böyle yapanları da vatandaşlar hemen gider uyarır.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

“Mahallemizin insanları, camiye gelmeyenler bile, türbeye, camiye ve mezarlığa hürmet ederler. Genelde içki içip sarhoş ortada gezen insanı şimdiye kadar pek görmedim. Diğer semtlerde sallanarak gezen birçok sarhoş görebilirsin ama Emirsultan’da ben şimdiye kadar pek görmedim.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

“Bu mahalle içinde bildiğim kadar alkol satılmıyor. Bir kere öyle bir teşebbüs oldu, mahalleli imza falan toplayıp onu engelledi. Bursa’da alkol satılmayan tek mahalle diyebiliriz. Buna yazılı olmayan kural diyebiliriz. Burada öyle bir gelenek var. Gençler ne kadar devam ettirir, bundan 30 sene sonra öyle bir şey olsa yine engellenir mi bilmiyorum. Ama şuanda o yapı hala korunuyor. Mesela bizim her türlü güvенеbileceğimiz en iyi komşularımızdan biri içki içer ama çok iyi komşuluklarımız var. Ama bu mahallede satılmıyor, gidip dışarıdan alıyor. Çok iyi insanlar, çok barışçıl bir şekilde yaşıyoruz.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Burada mahalle girişinden çıkışına kadar alkol satılmıyor. Yani iki tane noktada alkol satın alabilirsin şuan, bir mahalle girişi, Şible denilen bölgede, birde oradan çıkıp Derebahçeyi geçtikten sonra, orada alabilirsin. Mahalle sınırları içinde satılmıyor.” (Katılımcı 13. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Şu var, Türkiye’de nadirdir, burası içki satılmayan bir yer.” (Katılımcı 11. Erkek. Esnaf. 28 yıldır mahalleli.)

4.5. ŞAHSİYETLER

Araştırma bulgularımızı sunduğumuz son başlık ise mahallenin toplumsal hafızasındaki şahsiyetlerdir. Mahallede yaşayan insanların akıllarına yerleşmiş, haklarında az ya da çok

bilgi sahibi oldukları, kendilerinden sürekli bahsettikleri, genç nesile anlattıkları, mahalle açısında sembol niteliği taşıyan kişiler, mahalle hafızası açısından önemli şahsiyetlerdir.

4.5.1. Emir Sultan Hazretleri

Bu şahsiyetler arasında elbette ilk sırada Emir Sultan Hazretleri bulunmaktadır. Mahallenin kurucusu, mahalleye adını veren, katılımcılar tarafından sıkça ifade edilen mahallenin manevi havasını oluşturan ve mahalleye yönelik ziyaretlerin sebebi Emir Sultan Hazretleri'dir. Kendisi Hz. Muhammed'in soyundan gelmesi yani seyyit olması ve tasavvuftaki mertebesi sebebiyle dini, Yıldırım Beyazıt'ın damadı olması ve Osmanlı devlet adamlarınca gördüğü saygı sebebiyle de millî bir değere sahiptir.

“Şöyle bir inanış bile var bizim burada: yani Emir Sultan'a komşu olmak... Bu önemlidir. Hatta hiç unutmuyorum, birkaç yıllığına Beşevler'e gitmiştim. Çocukluk arkadaşım dedi ki, Emir Sultan Hazretlerini mi kızdırdın, ceza verdi Beşevler'e gittin gibisinden. Yani Emir Sultan Hazretlerine komşu olmak duygusu burada önemlidir. *“(Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)*

“Mesela bizim yeni büyükşehir belediye başkanımız ilk buraya geldi, ilk sabah namazını burada kıldı, sonra belediyeye geçti. Emir Sultan Hazretlerinin maneviyatına çok inanıyor insanlar, ondan feyz alıp, ona dua edip başlamak istiyorlar. Emir Sultan Hazretlerinin yüzü suyu hürmetine geliyorlar bence.” *(Katılımcı 14. Kadın. Çalışan. 45 yaşında. 25 yıldır mahalleli.)*

“Bir hikâyede şu var: Emir Sultan Hazretleri Yıldırım Beyazıt'ın kızı ile evlenmeye kalkıyor. Yıldırım Beyazıt başka bir savaştayken öldürtmek için adam gönderiyor. Daha sonra ona yanlış hatırlamıyorsam Molla Fenari idi, Yıldırım Beyazıt'a o zamanın şeyhülislamı mektup yazıyor. O zannettiğiniz gibi sıradan birisi değil, o çok büyük maneviyatı bulunan birisi. Efendimizin soyundan geliyor. Onu öldürürseniz Osmanlı helak olur diye bir mektup var. Yani bu tamamen resmi kayıtlarda geçiyor mu yoksa bir nevi anlatı şeklinde mi bilmiyorum. Daha sonra Yıldırım Beyazıt'ın kızıyla evleniyor, buraya mahallesini kuruyor ve burada irşat faaliyeti yapıyor.” *(Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)*

“İlk defa bu mahalleye geldiğimizde tanıştığımız bazı kişilerin, bilhassa uzaktan Emir Sultan'a karşı saygısı ve hürmeti olan insanların, “Emirsultan gibi yere gidiyorsun, daha ne istiyorsun, orası çok güzeldir, orada yaşamak ne mutluluk gibi” söylemleri oldu. Bir gün içinde girdiğim bu tarz bir sohbette şunu dedim: siz Emir Sultan olmaya çalışmadıktan sonra Emir Sultan size ne

yapacak, yani esas olan Emirsultan'da yaşamak mı yoksa Emir Sultan gibi yaşamak mı?" (Katılımcı 1. Erkek. Emekli Öğretim Üyesi. 42 yıldır mahalleli.)

4.5.2. Dini Şahsiyetler

Araştırmamız bulgularının tamamında *dini inanç temasının* oldukça yoğun olduğunu ifade etmiştik. Şahsiyetler bölümünde de bu durum kendini göstermekte ve mahalleli tarafından önemli bulunan, onların hafızalarında yer edinmiş kişiler arasında, cami imamları veya Kuran kursu hocaları gibi dini şahsiyetler ön plana çıkmaktadır. Katılımcılar tarafından Evliya Dede, Harun Hoca, Münir Hoca, Güzide Hoca Hanım gibi şahsiyetler sıkça tekrarlanmıştır. Bu isimlerin bahsi geçerken aynı zamanda Emirsultan Camisinin imamlığı görevinden ve bunun gereklerinden de söz edilmiştir. Mahallenin algısı başlığında uzunca aktarılan mahallenin manevi ruhu ya da havasının, sadece Emir Sultan Hazretleri'nden değil, aynı zamanda burada görev yapan imam ve müezzinlerden, onların ilmi ve saygınlığından kaynaklandığı da ifade edilmiştir.

"Eskiden Emirsultan gibi selatin camilere imam tayin edilirken diploma aranmazdı, ilim aranırdı, ahlâk aranırdı, nitelik aranırdı. Dolayısıyla bizim camilerimiz bazen sadece kendi ismiyle değil, imamıyla anılırdı. Yani o imamın orada bir ağırlığı olurdu. Bizim burada bir Harun Hoca vardı, bir Münir Hoca vardı, ben onlara yetiştim, bu hocaların burada olduğu zamanlarda insanlar Harun Hoca'yla Münir Hoca'nın arkasında namaz kılmanın ayrı bir tadına, hazzına ve lezzetine varırlardı. Bu imamlarda bir irfan olurdu, yürüyüşünde oturuşunda kalkışında, insanlar onu örnek alırlardı. Yani Emirsultan Camisinin manevi ruhu sadece Emirsultan'dan kaynaklanmazdı. Oraya tayin edilen iman ve müezzinlerden de kaynaklanırdı, onlar için de gelinirdi buraya." (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

"Harun Hoca diye buranın çok meşhur bir imamı vardı. Türkiye çapında bir adamdı, kurra hafızdı. Harun Soydaş Hoca buranın, bu mahallenin önemli bir figürü idi. Onun mahalleye etkisi oluyordu. Yine halen hayatta olan, 85-90 yaşlarındaki Münir Hoca vardı, o da sohbeti dinlenen iyi bir hocaydı. Bursa'nın en güzel sesli hocaları bu camiye verilirdi." (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

"Çocukluğumuzda Evliya Dedemiz vardı. Camiye 18 yaşında imam olarak gelmiş, 84 yaşına kadar caminin imamlığını yaptı. O kadar muhterem bir insandı ki, bambaşkaydı. Öğretmenler dâhil, yediden yetmişe herkes gelip elini öperdi. Oğullarının şekerçi dükkânı vardı, o yüzden cebinde kulahta nane şekerleri vardı. Elini öpen çocuklara bu beyaz nane şekerlerinden

dağıttırdı. Sakal-ı şerifi çıkarırdı, kucağına alıp öptürürdü.” (Katılımcı 15. Kadın. Ev Hanımı. 83 yaşında. 80 yıldır mahalleli.)

“Mesela bizim karşımızda imam evi vardı, camiye ait. İlk dönemlerde Evliya Dede diye tabir ettiğimiz beyaz sakallı bir imam vardı. O camiye gitmek için evden çıkarken biz çocuklar sıra olurduk, elini öpmek için. Eskiden genelde büyüklere bir saygı sevgi vardı.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“O günlerde Evliya Dede isminde Emirsultan Camisinin hocası vardı, her gün evinden çıkar camiye giderdi. Sokakta onu gören bütün çocuklar giderken elini öperlerdi. Ben de öptüğümü hatırlıyorum. Öyle bir âdet vardı.” (Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Münir Hoca ve Harun Hoca hakikaten çok değerli hocalardı. Hakikaten örnek bir Müslümanlardı. Yani öyle parayı seven birileri değildi. Bizim komşumuzdu her ikisi de. Harun hoca vefat etti, Münir Hoca yaşıyor, Beşevler tarafına taşındı.” (Katılımcı 10. Kadın. Emekli Öğretmen. 40 yıldır mahalleli.)

“Emirsultan Camisinin imamı, daha sonra Ulucami’de imamlık yapan Harun Soydaş Hoca vardı. Önemli bir kişidir o, ölünceye kadar Kuran’a hizmetini bırakmadı. İyi bir hafızdı. Daha önce İstanbul’da yaptırmış olduğu kasetler vardı, şimdi teknoloji gelişince benden onları CD’ye aktarmamı istedi. Ben de yaptım. Bu mahalleye etkisi olmuş kişilerden biridir.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Harun Hoca’yı ben bizzat bilmiyorum ama babamın sohbetlerinde çok duyduğum birisidir. Harun Hoca şöyle, Harun Hoca ile şöyle bir şey duyduk, Harun Hoca böyle bir şey yaşadık, Harun Hoca şöyle demişti gibi. Babamdan çok duydum ama ben bizzat bir şey görmedim.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Caminin eski imamı Münir Hoca benim için kesinlikle çok naif bir hocadır. Hakikaten çok takdir ettiğim, eli öpülecek bir insandır. Mesela biz çocukken müezzinlik yaptırırdı bize, Kuran okumamızı düzeltirdi, böyle yap derdi. Keşke hep imam kalsaydı.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Meşhur Harun Hoca vardı. Hafızı kelim idi ve çok güzel mevlit okurdu. Sonra Münir Hoca vardı. Mükemmel bir insandı. Her ikisi de çok iyi hocalar idi.” (Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Bizim üst çaprazımızda Güzide Hafız otururdu. Onun ailesi annesi filan, kalabalık bir aileydiler. Onlarla ilişkilerimiz hala devam eder. Yeğenleri oturuyor şuanda.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Zümrütevler Mahallesi var yukarıda, Teleferiğin yakınlarında, teyzem yani Hafize Güzide Birinci orada çok büyük bir kız Kuran kursu inşa ettirdi. Orada yüzlerde hafızı kelim yetiştirdi. Hoca hanımın, Bursa’nın neresine giderseniz

gidin öğrencileri vardır.” (Katılımcı 8. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Güzide hafız vardı, Güzide hafız da fevkalade, fevkalade bir insandı. Babası da çok değerli bir zat imiş.” (Katılımcı 10. Kadın. Emekli Öğretmen. 40 yıldır mahalleli.)

“Güzide Hanım, Bursa’da güzel talebeler yetiştirmiştir, çok disiplinli idi. Çok değerli bir insandı.” (Katılımcı 19. Erkek. Emekli devlet memuru. 34 yıl mahallede yaşadı.)

“Güzide Hoca hanımı herkes çok sever sayardı. Konyalardan Vanlardan gelirler. Bir de senede bir defa 1001 hatim var. Mart ayının ilk cuması, Hoca Hanım kurmuştu bundan 40 sene önce. 4-5 katlı bina, kökünden yukarıya kadar doluyor. Türkiye’de ilk kız Kuran kursunu kuran hoca hanımıdır.” (Katılımcı 9. Kadın. Ev hanımı. 75 yaşında. 20 yıldır mahalleli.)

“Güzide Hoca, kadın başıyla öyle işlere imza atmış bir insandır ki. Oradan paraları topla, sağdan soldan koştur, nerelere Kuran kursu yaptı o.” (Katılımcı 13. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Güzide Hanım, mahallede ilk araba kullanan bayandır. Çok cevval, tuttuğunu koparan, becerikli bir insandı.” (Katılımcı 16. Kadın. Ev Hanımı. 49 yıldır mahalleli.)

“Buranın bitişiğinde tekke vardı. Tekkede Hafız Hüsameddin oturuyordu, Emirsultan’ın müezzini. Aynı zamanda, tekkenin şeyhinden dolayı bir postnişinlik vardı onda. Mevlitlere yetişebilmek için motor kullanıyordu, onun için “motorlu hafız” diye ünlenmişti.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Çorum Alaca’dan Ahmet Efendi vardı, vaiz Ahmet Bilgin Hocaefendi. Bizim mahallede de 10-15 sene kaldım. Burada çok âlim bir adamdı, o camiye geldiğinde caminin hali değişik olurdu. Çok uzun sakallı, heybetli bir adamdı. Onun çok tesiri olurdu mahalleye.” (Katılımcı 4. Erkek. Emekli Öğretmen. 67 yaşında. 35 yıldır mahalleli.)

4.5.3. Meczuplar/Tevekkeller

Gündelik hayatta yaygın bir şekilde kullanılan “köyün delisi” ya da “mahallenin delisi” tabirleri, bir toplumsal gerçekliğe işaret etmektedir. Akli melekeleri yerinde olmayan insanlar vardır ve bu insanlar köyde, mahallede, yani hayatın içindedir. Toplumun, ekonomik üretim biçimlerinin ve mekânın değişimi ile birlikte bu insanlar da görünür gündelik hayattan çekilmiş gibi gözükmektedir. Ancak Emirsultan gibi geleneksel nitelikleri haiz tarihi mahallelerde bu kişilere daha sıklıkla rastlanmaktadır.

“Bu mahallenin delisi çok. Bazen kendi kendime düşünüyorum niye burada bu kadar çok deli var acaba diye. Ben sağda solda bu kadar deli görmedim. Orada burada sağda solda çalıştım, orada bir sürü insanla oturup tanıştık, Emirsultan'da hakikaten diğerlerinden çok fazla sayıda akli melekeleri yerinde olmayan ya da meczup insan var.” *(Katılımcı 13. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)*

Araştırmamız bulgularında bu tarz akli melekeleri yerinde olmayan insanlarla ilgili ifadeler sıkça dile getirilmiştir. Dikkat çekici bir husus olarak, zaman zaman geçmekle birlikte katılımcıların çoğu kendilerinden “deli” diye değil, “mezczup” ya da “tevekkel” insanlar şeklinde bahsetmektedir.

“Emirsultan'da herkesin dilinde olan bir başka şey, benim de burada şahit olduğum, internette Emirsultan Kırıklar Çayevi diye belgesel çekilmiş. Bakın o belgeseli çeken bu mahallede yaşayan insanlar. Ya oradaki kırıklar burada yaşayan, herkesin ismini cismini bildiği, işte birisi Boyacı Cenk'tir, öbürü Selim'dir, öbürü Şerafettin Abi diyoruz, mezarıcı Şerafettin. Bakar mısın lakaba, mezarıcı Şerafettin. Kırıklar çay ocağı, Emirsultan çay ocağı diye bilinen o mekânda geçer. Yani mahallenin tevekkel, deli demeyeceğim, mezczup/tevekkel diyebileceğim insanları toplayıp onlarla bir belgesel çekmişler.” *(Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.)*

“Bizim burada mezczuplar boldur. Bu makamın yüzü suyu hürmetine Cenabı Allah bunlara farklı bir şey veriyor. Dışardan çok gelir. Boyacı Cenk var, Selim var. Vedat diye biri var garibim. Emmi diye biri var. Bunlar dışardan, bu yakın mahallelerden ama buranın müdavimi oldu, sabahın köründe burada geliyor. Hatta onlar hakkında kırıklar kahvesi diye telefonla çektikleri kısa bir video da yapıldı. Ondan oraya kırıklar kahvesi diyorduk.” *(Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)*

“Burada 2-3 kişi var, Cenk Abi var, Selim Abi var, Yaşar Abi var. Hepsinin nevi şahsına münhasır özellikleri var. İşte birisi sürekli bayırlardan bir şey yuvarlar, öbürünün başka bir özelliği vardır. Herkes onları tanır. Mesela biri boyacılık yapar, benim babamdan da eski buralıdır. Babam geldiğinde burada bilinen tanınan birisiymiş. Hala da öyle, yeni doğan çocuk da onu tanıyor. Mahallenin gülü derler onlara. Bazen deli mi, veli mi bilememe durumu da oluyor, böyle hepsinin esrarengiz bir tarafı da var. Şu olay mesela bilinir, Selim dediğimiz arkadaş bir kere sabah namazını kaçırmış, burada meydanda günlerce hüngür hüngür ağlamış. Bir kere sabah namazına yetişemedim diye. Düzenli bir şekilde camide bulunur. Yani camide Selim yoksa ortada bir anormallik vardır. Selim Abinin camide bir pratiği vardır, herkesi rükûda iken o secdeye gider, herkes secdede iken o secdeden kalkar. Nahoş durumlar da oluyor bazen, bazı insanlar hani alay etmeye filan kalkıyor. Bazen yaşıyor, hoş bir şey değil. Selim burada gelir işte insanların yanında çay içer, çay söylersiniz sizin yanınıza oturur, sizi sever, böyle masaj yapar. İşte Yaşar Abi var, o hastaymış ben de yeni öğrendim işte hastanede. O altmışın üzerinde, 70 yaşındadır belki bilmiyorum. Yaşar Abinin huyu da şu, bayırlardan aşağı yuvarlak şeyleri yuvarlar. Yani bidon kavanoz teneke bulup

bunları bayırdan aşağı yuvarlar. Şu son zamanlarda pek görmüyorum ama çocukken çok iyi hatırlıyorum, bizim evin oraya gelir, kavanoz gibi şeylerin içine su doldurarak ya da boş olarak bayırdan aşağı yuvarlardı. Cenk Abi deyince şu çeşmenin yanında musalla taşın önünde ayakkabı boyar, hep bu şekilde bilinir.” (Katılımcı 12. Erkek. Makine Mühendisi. 30 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Bizim Nevzat diye abimiz vardı, nara atıyordu adam geceleyin, nara atarak geziyordu Allah diye. Belki zihinsel biraz problemliydi, azıcık sıkıntıları vardı. O kendini şuna adamıştı, arabaların hepsini yokluyordu mesela bir tane kapısı açık araba bulduğu zaman, onun sahibini bulana kadar bağırıyordu gece sokakta. Onun görevi oydu mesela. Ondan sonra Nevzat gitti. O sese biz alışkındık mahallede.” (Katılımcı 13. Erkek. Ticaretle meşgul. 35 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Bak Yaşar abimiz var, çok iyi bir insan, duası kabul olan bir kişi. Herkes onu deli zannediyor ama öyle değil. Yarı evliya gibidir. Hasta şuanda. Herkes deli dediği için ondan korkardım yeni gelin geldiğimde, sonradan alıştım. Gördüğünde selam vermeden geçmezdi.” (Katılımcı 14. Kadın. Çalışan. 45 yaşında. 25 yıldır mahalleli.)

Görüşmelerde ifade edilen hususlara ek olarak, saha çalışmalarında gözlemlenen bir husus şudur ki, mahalleli tarafından bu kişiler ekseriyetle hoş karşılanmakta ve kendilerine ikramda bulunmaktadır.

“Hoşgeldin Cenk.. Cenk buraya lazım. Otur çay iç Cenk, otur otur. Olmaz öyle şey (gideyim diye işaret ediyor). Oğlum çayını ver çabuk Cenk’in.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

4.5.4. Diğer Şahsiyetler

Araştırmamız bulgularında, yukarıdaki kategorilerde yer almayan ancak bahsi geçen kişiler olmuştur. Onların da diğer şahsiyetler başlığı ile verilmesi uygun görülmektedir. Bu kişiler de kâh mahalledeki dükkânı, kâh fiziksel özellikleri, kâh da davranışları ile görüşmelerde geçmiş, hafızalarda yer aldığı tespit edilmiştir.

“Emirsultan mahallesinde İbrahim Amca muhtardı. Muhtar İbrahim amca böyle palabıyıklı eski bir Osmanlı insanı gibiydi.” (Katılımcı 5. Erkek. Emekli Öğretmen. 69 yaşında. 65 yıldır mahalleli.)

“Benim gençliğim zamanında muhtarımız İbrahim Ağa vardı, burma bıyık, demokrat partili.” (Katılımcı 7. Erkek. Muhtar. 59 yaşında. 50 yıldır mahalleli.)

“Mesela Aktar Hasan dediğimiz bir amcamız vardı, çocukluğumuz zamanında. Hakan diye bir arkadaşım var, onun dedesi idi. Şen şakrak bir adamdı. Allah rahmet eylesin. Mustafa Abimiz vardır mesela bakkal, rahmetli

oldu. Bu şahsiyetler çok çoğaltılabilir. Rahmetli Mustafa Abi keşke yaşasaydı da seni onunla konuştursaydık, neler anlatırdı. Daha derin bilgileri vardı, kimin ne olduğunu, ne olmadığını bilirdi. Dükkânı vardı burada, herkesle daha çok muhatap olmuştu. Mustafa Abi gibi insanlar, zihinlerde yer etmiş insanlardı yani.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Kâhyaları vardı mahallenin. Mesela İbrahim var, ben bildim bileli yaz kış yağmur çamur demeden şu girişte durur. Eskiden burada bu meydanda araçları yönlendiriyordu avantajını alıyordu, halen de bekler mesele. İbrahim’in babası da öyleydi, onun babası öldü, şimdi o bekliyor. Bunlar çok farklı şahsiyetlerdi.” (Katılımcı 18. Erkek. Ticaretle meşgul. 40 yaşında. Doğma büyüme mahalleli.)

“Mahallenin hafızası olan insanlar vardı. Mesela caminin hemen alt tarafında, eski fotoğraflarda görecektir, Cezeri Kasım Paşa medresesi vardır ve Cezeri Kasım Paşa’nın mezarı da oradadır, fotoğrafta görünüyor. Bu medrese 1980’den önce belediye tarafından yıkılıyor ve yerine park yapılıyor. Sonraki zamanlarda biz o mezarı arıyoruz. Bunu bilen bir kişi vardı. Dedi ki o mezar buradan çıkarıldı, şuradaki duvarın dibine kuruldu dedi. Taşını bilmiyorum dedi. Ben gözümle gördüm dedi, oradan kemikler çıkarıldı. Baktık orada bir mezar ya da mezar taşı yok. Gittik mezarlıklar şube müdürlüğüne, Cezeri Kasım Paşa’nın mezar taşını yapalım diye. Baktılar, orada bir mezar yok ama kemikler var. O adamı şahit tutacaktık, adam öldü.” (Katılımcı 3. Erkek. İş Adamı. 63 yaşında. 47 yıldır mahalleli.)

“Bizim rahmetli Bayram Abimiz vardı, pek ayık gezmezdi. Caminin tepesine bile çıkmıştı intihar etmek için. Biz de baktık Bayram abi intihar edecek diye.” (Katılımcı 20. Erkek. Devlet Memuru. 40 yaşında. 30 yıl mahallede yaşadı.)

“Hiç unutmadığım olay Bayram Abinin camiinin üzerine çıkıp tüm mahalleliye yaptığı intihar şovlarıdır. Bayram abi çok iyi mesleği olan bir abimizdi. Yani geçim sıkıntısı yoktu. İlkokul mezunu bile değildir ama dehşet bir zekası vardı. Yanlış hatırlamıyorsam bir gönül meselesi vardı. Öyle anlatırlardı. Ama ben savruluşuna, tutunamamışlığına hep o zekânın sebep olduğunu düşünürdüm. Muhabbetimiz vardı. Beni çok severdi. Yolda gördüğünde selam verir, arada çeker nasihatlerde bulunurdu. Bazen mahrem şeyler de anlatırdı. Ama ben korkardım ondan. Bunu fark eder, acı acı bakardı. Bir keresinde bütün vücudu kan içerisinde mahalleyi dolaştığını hatırlarım mesela. Bir abisi vardı. Babamın oğlu olduğum için selam verirdi bana. Kuru, boş bir selam. Ama Bayram Abi öyle değildi, o benimle muhabbet eder, acısını paylaşır, ara ara “benim yaptığımı sen yapma” derdi. Belki de yıllar sonra hayatımı tamamıyla değiştiren sıradanlığa olan tutkumda onun da payı olabilir. Çok da içerd. Ama bunların hiçbirisi sevmeye mani değil. Abisi ise başında takkesi, elinde tespihiyle hep kınardı kardeşini. Onu hiç sevemedim ama bütün o deliliğiyle Bayram Abi hep hatıramda.” (Katılımcı 20. Erkek. Devlet Memuru. 40 yaşında. 30 yıl mahallede yaşadı.)

SONUÇ

Çalışmamızda, hafıza-mekân ilişkisi bağlamında geleneksel özelliklere sahip, tarihi bir mahallede toplumsal hafızanın oluşumu ve aktarımı incelenerek mahalle hafızasına dair güncel bir fotoğrafın çıkarılması amaçlanmıştır. Bireysel hafızalarımızın yanında, bireysel hafızalarımızı da farkında olmadan şekillendiren, aile gibi en dar kapsamlı olandan ulus ya da din gibi en geniş kapsamlı olana kadar içinde yer aldığımız ya da mensubu bulunduğumuz toplumsal grup adedince kolektif hafızaya sahibiz. Bu hafızalar, her grup için zihnimizde farklı bir katman oluşturur ve grup üyeleri arasındaki ortaklıklarla beslenerek varlığına devam eder. Aynı zamanda bu gruplar, bireysel hatırlama süreçlerinde de son derece etkilidir. Halbwachs bu durumu, hafızamızın en zayıf alanının, yalnızca kendimizin yaşadığı, başkaca hafızalardan destek alamayacağımız alanlar olduğunu söyleyerek ifade eder.

Hem bireysel, hem de toplumsal düzeyde hatırlama eylemi, sanılanın aksine, hatırlanan şeyin olduğu gibi, geçmişte yaşandığı gibi akla getirilmesi değil, güncel kavramlar ve sistemler vasıtasıyla bir *yeniden inşası*dır. Halbwachs bu kavram ve sistemleri, **toplumsal gruplar, güncel muhakeme, ortak düşünce sistemi, dil** gibi *toplumsal çerçeveler* şeklinde formüle etmektedir. Bu kavram ve sistemler, yani toplumsal çerçeveler değiştikçe hafıza ve hatırlamanın yönü de değişecektir.

Connerton da, aile, mahalle gibi dar topluluklardan ulus, din, ekonomik örgütler gibi mensuplarının büyük kısmının birbirlerini tanıyamayacağı ortak bir payda etrafında toplanmış büyük gruplara kadar “insan gruplarının belleği nasıl taşınır ve nasıl korunur?” sorusuna, *toplumsal alışkanlık belleği* sayesinde toplumların büyük ölçüde hatırlayabildiği cevabını verir. Connerton, toplumsal bellek diye bir şey varsa, onu *anma törenlerinde* bulabileceğimizi, anma törenlerinin de ancak *uygulayım*sal oldukları zaman bellek niteliğini gösterdiğini ifade eder. Connerton’ın dikkat çektiği bir başka husus da, toplumsal belleğin, “geçmişten çöktürülmüş bir tortu” olduğuna, geçmişin “bedende bıraktığı bir birikinti” oluşunu vurgulayarak, bireylerin *bedenleştirme* ve *kaydetme* pratikleri ile geçmişi hatırlama yoluna gittiklerini ifade eder. Anma törenleri ve bedensel pratikler, *uygulayım* yoluyla da korunduğunu ve bunların hangi anlamları taşıdığına dair toplumların arka planında bir “dağarcık dizisi” bulunduğunu da ekler.

Çalışmamız kapsamında toplumsal hafızanın inceleneceği mekân olarak belirlenen mahalle, aileden sonra bireylerin en yakın fiziki grubunu oluşturmaktadır. Halbwachs’a göre kolektif hafızanın oluşumu ve gelişiminde ulus gibi geniş gruplardan ziyade aile, dini gruplar, meslek birliktelikleri, köy, mahalle ve şehir gibi daha dar gruplar etkilidir. Halbwachs’ın kavramsallaştırmasıyla mahalle, bireylerin hafızasını şekillendiren önemli bir *toplumsal grup* ve ilk elden *toplumsal çerçevelerin* belirdiği bir katmandır. Connerton’ın kavramları ile ifade edecek olursak da, toplumsal alışkanlık belleğinin törenselleştiği, bedenleştirildiği ve uygulamısal nitelik kazandığı önemli bir mecradır. Alver (2013) de mahalle için, “*insan ilişkilerinin mekânsal izdüşümü*” tabirini kullanmaktadır.

Çalışmada araştırma yeri olarak, geçmişi, tarihi vasfı, kültürü, ilişkileri ve pratikleri nedeniyle zengin bir çalışma evreni olduğu kabulüyle Bursa Emirsultan Mahallesi seçilmiştir. Bu seçimde, uzun süredir mahalle kavramının ve bu kavramın kapsadığı sosyal gerçeklerin tedricen yok olması sürecini yaşamakta (Behar, 2014, s. 13) olduğumuz yaygın kanaati zihnimizin bir köşesinde yer almıştır. Araştırma kapsamında *nitel görüşme yöntemi* kullanılarak mahallede uzun süredir yaşayan ya da yaşamış olan 20 kişi ile yarı yapılandırılmış soru formu üzerinden nitel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarım saat ile bir buçuk saat arasında değişen sürelerde gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde elde edilen veriler kodlanarak ön plana çıkan tema ve kavramlar belirlenmiştir.

Araştırmada elde edilen veriler, beşli bir tasnife tabi tutulmuştur. Bunlar; **i) mahalle tarihi, algısı, anlatıları ve değişimi, ii) mekânlar, iii) tören ve etkinlikler, iv) ilişkiler, pratikler ve alışkanlıklar** ve son olarak **v) şahsiyetler** başlıklarıdır. Bu başlıklardaki veriler özetlenecek olursa, birinci başlıkta Emirsultan Mahallesi’nin tarihi vasfı, değeri ve maneviyatı/ruhaniyeti ön plana çıkmakta ve bunun neticesi olarak mahalle, bir kimlik ve aidiyet olarak ifade edilmektedir. Mahalleye dair menkıbeler ve mahallenin yaşadığı kültürel ve toplumsal değişim de bu başlık altında sıkça tekrar eden hususlardır. İkinci başlık olan **mekânlar** kısmında, Emirsultan Camisi ve Türbesi, daha genel olarak da Emirsultan Külliyesi, mahalledeki toplumsal hafızanın merkezî mekânı olduğu vurgulanmaktadır. Görüşmelerde, eskiden bu külliye dahil olup sonradan yıkılmış olan binalardan da sıkça bahsedilmektedir. Bunun dışında bir sosyalleşme mekânı olarak çay ocakları, kültür merkezi, çocuk ve gençler oyun oynadığı ve vakit geçirdiği bir mekân

olarak mezarlık, eskiden mahallede yer alan dokuma tezgâhları ile tarihi vasfı ve mezarlığında medfun önemli şahsiyetleri sebebiyle Zeyniler Camisi, mahalle hafızasındaki diğer önemli mekânlardır. Fiziksel uzamın bir parçası olarak çınarlar başta olmak üzere ağaçlar ve evlerin içinde akıp giden su da, mahallenin mekânları bahsinde görüşmelerde tekrarlanan konulardan biridir. Mekânlar başlığında katılımcılar tarafından üzerinde en çok durulan konu, mahalledeki meydan düzenlemesi ve bundan duyulan memnuniyetsizliktir.

Araştırma verilerinin sunulduğu **tören ve etkinlikler** başlığında, geçmişi eskiye dayanmakla birlikte yaklaşık 100 yıldır gerçekleştirilmeyen, belediyenin öncülüğünde yeni bir çağrıyla hatırlanmaya çalışılan Erguvan Bayramı ve artık eskisi kadar olmasa da Bursalı ailelerin bir geleneği olarak sünnetlerde çocuklarını Emirsultan’a getirmeleri ve burada yapılan dua sıkça tekrar eden hususlardır. Bunların yanı sıra düğünlerdeki adetler, Ramazan etkinlikleri, Emirsultan’ın ruhaniyetine saygıdan dolayı sahurlarda davul çalınmaması, mevlitler, bayramlar, kandiller, ikramlar ve gençler arasında yaygın bir etkinlik olarak bayram namazından sonra toplanıp tahanlı (tahinli) pide yenmesi, Emirsultan Mahallesi’nin hafızasında yer edinmiş tören ve etkinliklere dair bulgulardır.

Toplumsal hafızanın *bedenleştirildiği* alanlar olarak **ilişkiler, pratikler ve alışkanlıklar** başlığında da, mahalledeki görgü (adabımuâşeret) kuralları, komşuluk ilişkileri, dayanışma ve yardımlaşma konularına dair veriler aktarılmaktadır. Ayrıca yine bir nevi Emirsultan’ın ruhaniyetine saygıdan dolayı, mahallede yazılı olmayan bir kural olarak alkol satılmaması ve kahvelerde oyun oynanmaması, Emirsultan’a has bir durumdur. Son olarak **şahsiyetler** başlığında da, başta Emir Sultan olmak üzere mahallenin hafızasında yer edinmiş dini şahsiyetler, tarihi mahallelerin önemli bir aktörü olarak meczuplar ve görüşmelerde adı geçen diğer şahsiyetler aktarılmaktadır.

Bulgulara dair genel bir analiz olarak Emirsultan Mahallesi’nin toplumsal hafızasının merkezinde **dini inanç temasının**, bir miktar da millî örf ve geleneklerin olduğunu söyleyebiliriz. Giddens (2005, s. 528)’ın “geleneksel toplumlarda dinin, toplum yaşamının genelde merkezinde yer aldığı” tezi, Emirsultan Mahallesi özelinde net bir gözlemlenebilmektedir. Elde edilen verilerde Emirsultan Mahallesi’ne dair *manevi hava, maneviyat, ruhaniyet, peygamber soyu, seyitlik, menkıbe* gibi kavramlar hemen hemen herkes tarafından yoğunlukla dile getirilmiştir. Katılımcılar tarafından aktarılan

mahalledeki pek çok ilişki, alışkanlık, tören, anma, gündelik pratik ve şahsiyetin de, bu *inanç* teması çerçevesinde ortaya çıktığı ve aktarıldığı tespit edilmektedir. Eski bir mahalle olması, bir taraftan yoğun göç alması, ancak diğer taraftan çalışan nüfusun mahalleden ayrılmasına rağmen, buradaki *cami, türbe ve mezarlıktan* dolayı mahallenin bir çekim merkezi olması ve insanların burada “*huzur*” bulmasından dolayı pek çok insanının bu mahalleden ayrılamadığı belirtilmiştir.

Örneğin, görüşülen herkes tarafından ortak bir şekilde dile getirilen, Emirsultan Mahallesinde ramazan ayında davul çalınmaması geleneği, bazılarına göre Emir Sultan Hazretlerinin ruhunun rahatsız olacağı çekincesiyle, bir başka rivayete göre de burada davul çalanların “çarpıldığı” ve davullarının patladığına dair bir anlatıya dayanmaktadır. Bunların her ikisi de ***dini inanç*** teması çerçevesinde yorumlanabilecektir.

Yine ortak bir şekilde ifade edilen bir başka örnek de, dindar olsun ya da olmasın, Bursa’daki tüm ebeveynlerin, sünnet ettirdikleri çocuklarını Emirsultan’a getirmesi ve burada dua yapılmasıdır. Burada da sünnet töreni ve gezisi taraflıyla *milli bir örf*, ama özellikle Emirsultan’a getirilmesi, dua edilmesi ve bunun yapılmamasının önemli bir eksik olacağına inanılması taraflıyla *dini bir inanç* temasını ön plana çıkarmaktadır.

Araştırmamız çerçevesinde katılımcıların hemen hepsinin üzerinde durduğu bir başka husus, Emirsultan Mahallesinin tarihi vafına dairdir. ***Tarihi olma*** ya da *önemli bir geçmişe sahip olma* teması Emirsultan Mahallesi’nin toplumsal hafızasında önemli bir noktadır. Bu temaya dair veriler kimi zaman eski bir mahalle olması ifadelerinde, kimi zamanda burada uzun süre ikamet eden ailelere dair bilgilerle ortaya konmaktadır. Aynı zamanda Emir Sultan’ın, Yıldırım Bayezit’in damadı olması ve padişahlara kılıç kuşatması sebeplerinden ötürü Osmanlı Devleti bakımından önemine yapılan vurgular da tarihi olma teması çerçevesinde değerlendirilebilir.

Araştırmada ***değişim*** temasının da önemli bulgu olduğu düşünülmektedir. İfade edilen bu değişim iki boyutludur: kültürel ve mekânsal değişim. Araştırmada ortak bir kanaat olarak ön plana çıkan hususlardan biri, bir vakıa olarak mahalle kültürü ve insanlar arasındaki ilişki ve iletişimin zayıfladığına dair görüşlerdi. Eskiden ilişkilerin daha samimi ve güvene dayalı olduğunu, insanların birbirlerine rahatça çat kapı girip çıktıklarını sıkça ifade edilmiştir. Şimdi ise insanların daha resmi ve birbirinden kopuk olduğu, kimsenin kimseyi arayıp sormadığı belirtilmektedir. Bunu söyleyenler, ancak

yine de Emirsultan Mahallesi'nde komşuluk, yardımlaşma ve insan ilişkilerinin diğer mahallelere göre görece daha iyi durumda olduğunu söylemeyi de ihmal etmediler. Bir taraftan eski ilişkilere ve mahalle ortamına bir özlem ifade edilirken, diğer taraftan bir karşılaştırma yapılmakta ve yine de mahallenin diğer yerlere göre daha iyi ilişkilere sahip olduğu ifade edilmektedir.

Halbwachs anılarının deformasyonuna dair, çocukluğumuzda okuduğumuz ve bize neşe verdiğini hatırladığımız bir kitap örneğini vererek, yetişkinliğimizde bu kitabı elimize yeniden aldığımızda anıları canlandırma ve o zamanki ruh haline dönme beklentisi içinde olmamıza rağmen çoğu zaman yaşananın, yeni ya da en azından değiştirilmiş bir kitap okuyormuş hissi olduğunu belirtmişti. Kitap, sayfa, resimler, göz retinamız ve diğer unsurların aynı olmasına rağmen aynı imgenin ortaya çıkmamasında eksik olan şeyin o zamanlar bilincimizi işgal eden, bugün ise artık olmayan ya da kısmen olan duygu ve düşünceler bütünü kavramlar ve çerçeveler olduğunu ifade etmişti (Halbwachs, 2016, s. 126). Bu bağlamda Connerton da, bireyler ve toplumun geçmişiyle ilgili anılarının farklılığı ölçüsünde, ortak deneyimlere ve ortak varsayımlara sahip olamadığını, bunun en açık biçimde kuşaklar arasındaki iletişimde ortaya çıkan çatışmalarda görüldüğünü söylemişti. Connerton, ortak anıları olmayan kuşaklar arasında, belli bir tarihte ve yerde birlikte yaşamış olsalar dahi, örtük arka plan anlatıları biçiminde görülen farklı anılar birbirleriyle çatışmakta ve sonucunda zihinsel ve duygusal bakımdan birbirlerinden tamamen kopuk bireyler oluşmakta olduğunu da eklemekte idi. Görüşmelerde yoğunlukla ifade edilen bu geçmişe özlem ve eski ilişkilerin çok daha sıcak, güvene dayalı olduğu duygu ve düşünceleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Görüşülen bazı mahalle sakinleri bu durumun farkındadır: “...mahalle deyince babalarımız dedelerimiz için bu başka bir şeydi, bizim için yani yeni nesil için bu başka bir şey... Şimdi buradaki insan profili de, 1920’li yıllarda burada yaşayan insan profili değil” (*Katılımcı 6. Erkek. Devlet Memuru. 15 yıldır mahalleli.*). Zira mekân, insan profili, gündelik hayat, mahalle kültürü ve insan ilişkileri gibi **kavram ve çerçevelerin** de değiştiği görülmektedir.

Değişim temasına dair ikinci boyut ise Emirsultan Mahallesi’ndeki mekânın fiziksel değişimidir. Halbwachs (2017, s. 146) “Bir şehri, mahalleyi, sokağı ya da evleri değiştirmeye kalktığınızda insanlar size direnecektir. Bu değişimler -bir evin yıkımı dahi- bireyleri alışkanlıkları konusunda rahatsız eder, onları sarsar, en azından keyiflerini kaçıırır” demişti. Emirsultan Mahallesi’nde bundan yaklaşık 10 yıl öne başlatılan ve

tamamlanan meydan ve çevre düzenlemesi, istisnasız tüm katılımcılarca olumsuz aktarılmaktadır. Yalnızca bazıları “bunun gerekli olduğunu” ya da “eskinin de bundan daha iyi olmadığını” söylese de aynı kişiler bu projenin iyi bir proje olmadığını tekrarlamaktadır. Bu meydan düzenlemesi, tespit edildiği kadarıyla pek çoklarınca mahalle için bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Düzenleme bu haliyle mahallenin toplumsal hafızası bağlamında bir işaret noktası konumundadır.

Araştırma bulgularında, Halbwachs’ın bireysel ve toplumsal hatırlama süreçlerinde üzerinde önemle durduğu ve aile, topluluk ya da daha geniş çerçevede bir ulus için ortak olabilecek işaret noktaları ve Bergson’un kavramıyla baskın anıların, Emirsultan Mahallesi için büyük ölçüde zaman ve mekânlara yayıldığı tespit edilmiştir. Mekana dair Emirsultan camisi ve türbesi ile mezarlık ve çay ocakları gibi merkezi mekanların pek çok toplumsal ve bireysel anının odağında yer alan işaret noktaları olduğu görülmektedir. Zamana dair ise bayram, ramazan ve kandil gibi ağırlıklı olarak dini vakitlerin baskın anıların merkezinde yer aldığı, mahalledeki toplumsal hafızanın yanı sıra bireysel anılar için önemli işaret noktaları olduğu görülmektedir.

Connerton tarafından, anma törenleri ve bedensel pratiklerin, uygulamayı yoluyla korunduğunu; *bedenleştirilmiş* ve *kaydedilmiş* olma yoluyla uygulamayı olmaları nedeniyle, onları uygulamayı alışkanlık edinmiş kimselerce hızlıca kabul edildiğini ve eleştirel yaklaşmadığı ifade edilmişti. Araştırma bulgularında buna dair fazlaca veri elde edilmiştir. Erguvan Bayramı gibi anma törenlerinin yanı sıra Emir Sultan Hazretlerine bir saygı ve değer ifadesi olarak mahallede gürültü yapılmaması, sahurlarda her yerde olduğu gibi davul çalınmaması, geçerken araçlardaki müziğin kapatılması, mahallede alkol satılmaması, kahvelerde oyun oynanmaması gibi hususlar mahallede artık bedenleştirilmiş ve herkes tarafından kabul edilmiş pratiklerdir.

KAYNAKÇA

- Algül, H. (2008). Emir Sultan Hazretleri ve Geleneksel Erguvan Bayramı. E. B. Keskin (Dü.) içinde, *Emir Sultan ve Erguvan* (s. 97-103). Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Algül, H., & Azamat, N. (1995). Emir Sultan. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, s. 146-148). içinde İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Alver, K. (2010). *Siteril Hayatlar*. Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, K. (2013). *Mahalle - Mahallenin Toplumsal ve Mekansal Portresi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Assmann, J. (1995). Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique*(65), s. 125-133. <http://www.jstor.org/stable/488538> adresinden alındı
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (Cilt 2). İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Ayverdi, S. (2005). *İbrâhim Efendi Konağı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Barash, J. A. (2007). Belleğin Kaynakları. *Cogito*(50), 11-22.
- Bayer, A. (2015). *Emir Sultan Hayatı ve Menkıbeleri*. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Behar, C. (2014). *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Böke, K. (2009). Örnekleme. K. Böke (Dü.) içinde, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (s. 103-149). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Böke, K. (2009). Sosyal Bilimlerde Araştırma. K. Böke (Dü.) içinde, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (s. 1-31). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Büyük Türkçe Sözlük*. (2017, Aralık 12). Türk Dil Kurumu: <http://www.tdk.gov.tr> adresinden alındı

Calvino, I. (2012). *Görünmez Kentler*. (I. Saatçioğlu, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cambridge Dictionary. (2017, Aralık 13). Cambridge Dictionary:
<https://dictionary.cambridge.org/> adresinden alındı

Cansever, T. (1997). *İslam'da Şehir ve Mimari*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Connerton, P. (2014). *Toplular Nasıl Anımsar?* (A. Şenel, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Cybriwsky, R. A. (1978, Mart). Social Aspects of Neighborhood Change. *Annals of the Association of American Geographers*, 1(68), s. 17-33. Ocak 5, 2011 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/2569144> adresinden alındı

Demir, O. Ö. (2009). Nitel Araştırma Yöntemleri. K. Böke (Dü.) içinde, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (s. 287-316). İstanbul: Alfa Yayınları.

Doğan, İ. (2008). Bursa'da Emirsultan ve Erguvanların Toplumsal Çağrısı. E. B. Keskin (Dü.) içinde, *Emir Sultan ve Erguvan* (s. 105-115). Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Dü.) Ankara: Ayraç Yayınevi.

Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*. (B. Uçar, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.

Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza*. (B. Barış, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.

Hızlı, M. (2008). Sevgiyle Yükselen Bir Yapı Topluluğu Emirsultan Külliyesi ve Medresesi. E. B. Keskin (Dü.) içinde, *Emir Sultan ve Erguvan* (s. 147-157). Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Hobsbawm, E. (2006). Gelenekleri İcat Etmek. E. Hobsbawm, & T. Ranger içinde, *Geleneklerin İcadı* (M. M. Şahin, Çev., s. 1-18). İstanbul: Agora Kitaplığı.

K. Barbarosoğlu, F. (2007, Kasım). Dün'ün mahallesi 'dün'de mi kaldı? *Anlayış Dergisi*(54). Ocak 8, 2018 tarihinde <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?makaleid=810> adresinden alındı

- Karaarslan, F. (2014). *Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü*. Selçuk Üniversitesi. Konya: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Karacan, E. (2015). *Remembering the 1980 Turkish Military Coup d'Etat*. Almanya: Springer VS.
- Kemikli, B. (2008). Emir Sultan ve Edebi Muhiti. E. B. Keskin (Dü.) içinde, *Emir Sultan ve Erguvan* (s. 37-45). Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Kılıçbay, M. A. (1993). *Şehirler ve Kentler*. Ankara: Gece Yayınları.
- Kırmızı, A. (2014, Ekim). *Geçmiş Bakmaktan Boynu Tutulanlara Kısa Tarih Reçetesi*. Ocak 2017 tarihinde Sabah Ülkesi Dergisi:
<http://www.sabahulkesi.com/2014/10/01/gecmise-bakmaktan-boynu-tutulanlara-kisa-tarih-recetesi-2/> adresinden alındı
- Köseoğlu, N. (1946). *Tarihte Bursa Mahalleleri*. Bursa: Ant Basımevi.
- Kumar, K. (1990, Ağustos). "How Societies Remember" Book Review. *Sociology*, 24(3), s. 568-569. Mart 28, 2018 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/42854724> adresinden alındı
- Liman, H. (2008). Emir Sultan Menakıbnameleri ve Yahya bin Bahşi'nin Menakıb-ı Cevahir Adlı Eseri. E. B. Keskin (Dü.) içinde, *Emir Sultan ve Erguvan* (s. 47-50). Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Memory: concepts and theory*. (2018, Mart 12). Leiden University:
<https://www.universiteitleiden.nl/en/research/research-projects/humanities/memory-concepts-and-theory#tab-1> adresinden alındı
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. (S. Özge, Çev.) Ankara: Yayınodası.
- Neyzi, L. (2014). Giriş Bölümü. L. Neyzi içinde, *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları* (s. 1-11). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. (M. E. Özcan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Oğuzoğlu, Y. (2008). Emirsultan'ın Yaşadığı Şehir: Bursa. E. B. Keskin (Dü.) içinde, *Emir Sultan ve Erguvan* (s. 21-24). Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Oğuzoğlu, Y. (2017). Bursa'nın Emirsultan, Piremir ve Karamazak Mahallelerine İlişkin Bazı Tarihi Bilgiler. A. Elbas (Dü.) içinde, *Bursa'nın Tarihi Mahalleleri* (Cilt 4, s. 13-18). Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yayınları.
- Olick, J. K. (1999). Collective Memory: The Two Cultures. *Sociological Theory*, Vol. 17, No. 3, s. 333-348. Aralık 12, 2017 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/370189> adresinden alındı
- Olick, J. K., & Robbins, J. (1998). Social Memory Studies: From "Collective Memory" to the Historical Sociology of Mnemonic. (24), s. 105-140. Şubat 17, 2015 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/223476> adresinden alındı
- Ortaylı, İ. (2004). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Özbek Eren, İ. (2017). *Mahalle - Yeni Bir Paradigma Mümkün mü?* İstanbul: Tuti Kitap.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Shils, E. (2003). Gelenek. *Doğu Batı*(25), 111.
- Stewig, R. (1966). *İstanbul'da Çıkamaz Sokaklar ve Gecekondu Meselesi*. (R. Turfan, & M. Ş. Yazman, Çev.) İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Neşriyatı.
- Şahin, H. (2008). Sunuş. E. B. Keskin (Dü.) içinde, *Emir Sultan ve Erguvan*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Şallı, A. (2014). *Geleneğin Yeniden Üretiminde Dinin Rolü: İstanbul Ünalın Mahallesi Örneği*. Marmara Üniversitesi. İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Tanman, M. B. (1995). Emîr Sultan Külliyesi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, s. 148-151). içinde İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Tanpınar, A. H. (2000). *Huzur*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2008). *Beş Şehir*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Wilson, C. (2014). Anıtkabir’de Ulusal Kimlik ve Belleğin Temsili. L. Neyzi içinde, *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları* (s. 151-186). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yelken, R. (1999). *Cemaatin Dönüşümü*. Ankara: Vadi Yayınları.

Yılmaz, A. (2014). Bellek Topografyasında Özgürlük: Gelibolu Savaş Alanları ve Mekânsal bir Deneyim Olarak Hatırlama. L. Neyzi içinde, *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları* (s. 187-216). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

EK-1 NİTEL GÖRÜŞME SORU FORMU

Adı Soyadı/Katılımcı No:

Yaş:

Cinsiyet:

Eğitim Durumu:

Meslek:

Mahallede ikamet süresi:

A. Mahalle Kavramı ve Tarihi

1. Mahalle ve mahalleli kavramı size neyi ifade ediyor?
2. Emirsultan Mahallesinin tarihine dair ne biliyorsunuz?
3. Mahallenin tarihinde önemli olaylar, dönüm noktaları var mıdır?
4. Mahallede yaşadığınız süre boyunca hafızanızda yer edinmiş olaylar var mıdır?

B. Mahalle Hayatı

Emirsultan Mahallesinde;

1. Komşuluk ilişkileri nasıldır?
2. Gündelik hayat nasıldır?
3. Belirli adabımuâşeret kuralları var mıdır?
4. Toplumsal faaliyetler/etkinlikler nasıl gerçekleşiyor?
5. Mahallede özel olarak yapılan bazı törenler ya da anmalar var mıdır?

C. Mahallenin Değer ve Anlatıları

1. Mahallenin size ne kattığını düşünüyorsunuz?
2. Size mahalle ile ilgili ne anlatıldı/aktarıldı?
3. Siz mahalle ile ilgili neyi anlatıyorsunuz / aktarıyorsunuz?
4. Mahallenize has bazı değerler ve pratikler var mıdır?

D. Mahallenin Mekânları

1. Mahalle için önemli mekânlar nelerdir?
2. Bu mekânlar mahalle hayatında neden önemlidir?
3. Hangi mekânlarda kültürel aktarım sağlanır?

E. Mahallenin Değişim ve Dönüşümü

1. Mahalleyi mekânsal ve toplumsal açıdan değiştiren müdahaleler oldu mu, olduysa nelerdir?
2. Şehir ve mahalledeki kentsel dönüşüm çalışmaları mahalleyi nasıl etkiliyor?

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : 35853172-100
Konu : Etik Komisyonu Hk.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 05.04.2018 tarihli ve 3179 sayılı yazınız.

Estitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencilerinden **Ahmet ATABAŞ'ın Doç. Dr. Aslıhan ÖĞÜN BOYACIOĞLU** danışmanlığında yürüttüğü **“Toplumsal Belleğin Aktarılmasında Geleneksel Mahallenin İşlevi: Bursa Emirsultan Mahallesi İncelemesi”** başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **17 Nisan 2018** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim

e-imzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden a5872a54-eeae-499f-9b5e-353da5bedf09 kodu ile erişebilirsiniz.
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:17/07/2018

Tez Başlığı : **Geleneksel Mahallede Toplumsal Hafıza: Bursa Emirsultan Mahallesi**

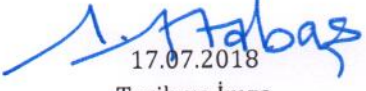
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **163** sayfalık kısmına ilişkin, **17/07/2018** tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % **6** 'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☒ Kaynakça hariç
- 3- ☐ Alıntılar hariç
- 4- ☒ Alıntılar dâhil
- 5- ☐ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

17.07.2018
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Ahmet ATABAŞ
Öğrenci No: 61198364862
Anabilim Dalı: Sosyoloji
Programı: Sosyoloji

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. Aslıhan ÖĞÜN BOYACIOĞLU

(Unvan, Ad Soyad, İmza)